

รายงานวิจัย

เรื่อง

กระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรม
ของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

Community Management Process by the Integration of Religious
Teaching and Cultural Way of Community in the
Three Southern Border Provinces.

โดย

นายนิเวศน์ มณีรัตนวงศ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี

พ.ศ.๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760355

รายงานวิจัย

เรื่อง

กระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรม
ของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

Community Management Process by the Integration of Religious
Teaching and Cultural Way of Community in the
Three Southern Border Provinces.

โดย

นายนิเวศน์ มณีรัตนวงศ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี

พ.ศ.๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760355

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Community Management Process by the Integration of Religious
Teaching and Cultural Way of Community in the
Three Southern Border Provinces.

By

Mr.Niwet Maneerattanawong

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Pattani Buddhist College

B.E.2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

M C U RS 610760355

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: กระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

ผู้วิจัย: นายนิเวศน์ มณีรัตนวงศ์

ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี

ปีงบประมาณ: ๒๕๖๐

ทุนอุดหนุนการวิจัย: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาบริบททางสังคมของชุมชน ๒) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชน และ ๓) เพื่อวิเคราะห์ความสำคัญของกระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า

บริบททางสังคมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีประวัติความเป็นที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีประวัติศาสตร์เกี่ยวเนื่องกัน โดยเริ่มต้นจากอาณาจักรลังกาสุกะ ที่ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ประชาชนในพื้นที่ประกอบด้วยประชาชนหลากหลายเชื้อชาติ เช่น กลุ่มชาวจีน กลุ่มชาวชีกซ์ กลุ่มชาวชวาไก กลุ่มชาวมุสลิม กลุ่มชาวไทยพุทธ เป็นต้น วัฒนธรรมประเพณีในพื้นที่จะอิงมาจากศาสนา ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

กระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ การใช้หลักคำสอนทางศาสนาชาวพุทธ จะนำหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทานมัย ศีลมัย ภาวนามัย การใช้วัฒนธรรมของครอบครัว การใช้เรื่องความเชื่อ บรรพบุรุษ และวิญญูณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประชาชนชาวมุสลิม ใช้หลักศรัทธา คือ หลักความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว การละหมาด การบริจาคซากาต เป็นแนวทางในการใช้ชีวิต การใช้วัฒนธรรม ประชาชนชาวพุทธ นำหลักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน มาบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม ประเพณีวันสงกรานต์นำมาใช้ในการอยู่ร่วมกันในครอบครัว ประชาชนชาวมุสลิม ใช้ประเพณีกวนอาซุรอ ในการสร้างความรักความสามัคคีในชุมชน ใช้การละเล่นลิละสร้างความสัมพันธ์กับประชาชนในชุมชน

ความสำคัญของกระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งประชาชนในพุทธศาสนา และ

ประชาชนในศาสนาอิสลาม ให้ความสำคัญกับการใช้หลักศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชนในการจัดการชุมชน ซึ่งมีความสำคัญต่อครอบครัว ชุมชน สังคม และการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม

คำสำคัญ: การจัดการชุมชน, คำสอนทางศาสนา, จังหวัดชายแดนภาคใต้

Research Title: Community Management Process by the Integration of Religious Teaching and Cultural Way of Community in the Three Southern Border Provinces

Researcher: Mr.Niwet Maneerattawong

Demartment: Mahachulalongkornrajvidyalaya University Pattani Campus

Fiscal Year: 2017

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajvidyalaya University

ABSTRACT

This study has objective 1) to study social context of communities in 3 southern border provinces, 2) to study social management process of communities by integrating religious doctrine and community culture in 3 southern border provinces and, 3) to analyze importance of social management process of communities by integrating religious doctrine and community culture in 3 southern border provinces.

Results from the study show that 1) social context in 3 southern border provinces has unite and related history by starting from Langkasuka covering Pattani, Yala, and Narathiwat areas. People in areas are various in races such as Chinese, Sikh, Sakai, Muslim, and Thai Buddhist etc. Cultures and traditions are based on religions both Buddhism and Islam. 2) Community management process by integrating religious doctrine and community culture in 3 southern border provinces can supply Buddhist doctrine by using bass of meritorious action consisting of giving, moral behavior, and mental development. Muslim people can apply the principle of faith consisting of doctrine of belief in one god, Salah, and Zakat as the way of life. For use of culture of Buddhist people, sacred principle in communities can be used to manage the environment such as Songkran for being together with family. Muslim people can use Asura to create love and unity in communities or Sila to create relationship with people in communities. 3) Importance of social management process of communities by integrating religious doctrine and community culture in 3 southern border provinces in both Buddhist and Muslim people prioritizes use of

religious doctrine and community culture to manage communities which imprint to families, communities, societies, and being together in multicultural societies.

Keywords: Community Management, Doctrine, Three Southern Border Province

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้ สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยดี เพราะได้รับความเมตตาช่วยเหลือจาก พระสุธีรัตนบัณฑิต,รศ.ดร. และพระมหาชุตีภัก อภินนโท ที่ได้ให้คำปรึกษา แนะนำ ตรวจสอบ ปรับปรุง แก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ทำให้การศึกษาค้นคว้ามีความถูกต้อง สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้ศึกษาค้นคว้าขอขอบพระคุณ เป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ที่พักและอำนวยความสะดวกในการ เก็บข้อมูลทุก ๆ ด้าน

ขอกราบขอบคุณผู้บริหาร คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ ปัตตานี ที่เมตตาและเป็นกำลังใจ แรงผลักดัน และให้การช่วยเหลือเกื้อกูล เป็นอย่างดีมาตลอด

ขอขอบคุณบุคคลในครอบครัว ผู้ร่วมงานที่เป็นแรงสนับสนุน ให้การช่วยเหลือ และเป็นกำลังใจ ในการศึกษาจนสำเร็จลุล่วงด้วยดีคุณค่าและประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัยฉบับนี้ขอมอบบูชาพระคุณ บิดา คุณมารดาคุณครูบาอาจารย์ ตลอดจนผู้มีพระคุณทุกท่าน

นายนิเวศน์ มณีรัตนวงศ์

๒๘ พฤษภาคม ๒๕๖๓

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญรูปภาพ.....	ช
สารบัญแผนภาพ.....	ฉ
๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ในการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ คำนิยามศัพท์	๔
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	๕
๒ แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๒.๑ แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมประเพณี	๖
๒.๒ แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชน	๑๗
๒.๓ แนวคิดเรื่องการพัฒนาชุมชน	๒๖
๒.๔ แนวคิดเรื่องการบริหารจัดการชุมชน	๔๓
๒.๕ หลักธรรมที่ใช้อยู่ร่วมกันของศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม	๕๒
๒.๖ ตัวอย่างชุมชนที่อยู่ร่วมกันบนความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม	๖๔
๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖๗
๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๖๙
๓.๑ วิธีการวิจัย	๖๙
๓.๒ ประชากรและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก	๗๑
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๗๓
๓.๔ การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๗๔
๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๗๕
๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล	๗๖

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
๔ ผลการวิจัย	๗๘
๔.๑ บริบททางสังคมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้	๗๘
๔.๒ กระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนา และวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้.....	๙๐
๔.๓ ความสำคัญของกระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการ หลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ...	๑๐๒
๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๑๑๐
๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๑๒
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๑๒
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๒๔
บรรณานุกรม	๑๒๕
ภาคผนวก	๑๓๐
ภาคผนวก ก เครื่องมือวิจัย	๑๓๑
ภาคผนวก ข หนังสือขออนุญาตเข้าถึงข้อมูลสำคัญ	๑๓๕
ภาคผนวก ค ภาพถ่ายกิจกรรม	๑๔๓
ภาคผนวก ง ผลลัพธ์ ผลผลิต และผลกระทบจากการวิจัย	๑๔๕
ภาคผนวก จ แบบสรุปโครงการวิจัย	๑๔๘
ประวัติย่อผู้วิจัย	๑๖๒

สารบัญรูปภาพ

ภาพที่	หน้า
๑ พระพุทธรูปไสยาสน์ จังหวัดยะลา.....	๘๘
๒ กุฏิวัดชลธาราสึงเห จังหวัดนราธิวาส.....	๘๙
๓ มัสยิด ๓๐๐ ปี จังหวัดนราธิวาส.....	๙๐
๔ ประชาชนเข้าวัดทำบุญรักษาศีล.....	๙๒
๕ ประชาชนเรียนรู้การภาวนาจากพระนิสิต.....	๙๓
๖ การบูชาทวดซึ่งเป็นที่เคารพของชุมชน.....	๙๖
๗ การทำบุญเดือนสิบ เพื่ออุทิศให้กับบรรพบุรุษที่ได้ล่วงลับไปแล้ว.....	๑๐๔
๘ ขบวนแห่เยาวชนผู้จะเข้าร่วมพิธีเข้าสู่หนัดหมู่.....	๑๐๖
๙ ประเพณีลาซังที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ.....	๑๐๗

สารบัญแผนภาพ

ภาพที่

หน้า

๑. โครงสร้างทางวัฒนธรรมของชาวบ้านชนบท.....๑๙
๒. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....๑๑๐

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การที่มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มชุมชน สังคม ขึ้นมาย่อมต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของกลุ่มทั้งที่เป็นชาวบ้าน ชาวเมืองและกลุ่มชนทุกสาขาอาชีพ การที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติ จำเป็นที่จะต้องมีการเรียบเรียงแบบแผนที่ใช้ควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มให้อยู่ในขอบเขตที่จะอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข สิ่งที่เป็นเครื่องมือในการสร้างแบบแผนเพื่อการส่งเสริมและควบคุมพฤติกรรมของกลุ่มต่าง ๆ นั้นเรียกว่า วัฒนธรรม ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือน อาหารหล่อเลี้ยงร่างกาย ตกแต่ง ประดับประดาคนและกลุ่มชนให้น่าดูชม เป็นเอกลักษณ์ที่สร้างความเป็นที่รู้จัก เป็นวิถีชีวิตที่คัดสรรและถูกเลือก โดยถูกสร้างสรรค์ ผลิตและประดิษฐ์ด้วยความรู้ ความเชื่อ ความศรัทธา อีกทั้งวัฒนธรรมยังเป็นเกราะป้องกันการรุกรานทางความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความศรัทธาจากภายนอก และเป็นการแสดงถึงการยืนยันและยืนยันในความเป็น ตัวตน ของกลุ่มชน (self of group) ที่ผูกร้อยกลุ่มคนเข้าด้วยกันกับการดำรงอยู่ของความหลากหลาย ทั้งทางด้านความรู้ วิถีคิด ความเชื่อถือ และศรัทธา วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่ต้องควบคู่กับคนและกลุ่มชนอย่างแยกออกจากกันไม่ได้

ความเป็นมาของวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตของคนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีพื้นฐานมาจากพัฒนาการความเชื่อที่มีการวิวัฒนาการของคนในพื้นที่ที่เคยรับเอาวัฒนธรรมของศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธ และเข้าสู่ยุคของการเข้ารับศาสนาอิสลามของคนในพื้นที่ วัฒนธรรมบางเรื่องมีเนื้อหาและวิธีการที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันบางประเพณีต่างกันโดยสิ้นเชิง บางประเพณีมีลักษณะของการผสมผสานและปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย แต่ประเพณีของวัฒนธรรมของชาวมลายูมุสลิมส่วนใหญ่ในปัจจุบันยังยึดโยงอยู่กับทั้งความเชื่อเก่า ๆ ที่สืบทอดกันมา บางส่วนบางชุมชนยึดเอาหลักการศาสนาอิสลามอย่างเข้มข้น วัฒนธรรมถิ่นนี้จึงเป็นวัฒนธรรมแข็ง มีพลวัตตามยุคสมัยตามกาลเวลาตามค่านิยมของกลุ่มชนแต่มีแกนหลักที่เปลี่ยนแปลงได้ยาก^๑

จากความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่ปรากฏให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่างอันได้แก่ กลุ่มคนไทยที่นับถือพุทธศาสนา กลุ่มคนไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม และรวมไปถึงกลุ่มคนไทยที่มีเชื้อสายจีน ซึ่งได้อยู่ร่วมกันมานานจนกลายเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่มีความซับซ้อนทางวัฒนธรรมและมีการผสมผสานกลมกลืนทางสังคมของคนที่แตกต่างกันไปจากวัฒนธรรมของท้องถิ่น หรือ

^๑โชคชัย วงษ์ธานี, มิติวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และสภาพอนาคต คินสู่สันติจังหวัดชายแดนภาคใต้,

ภูมิภาคอื่นในสังคมไทย การศึกษาทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่าง ทราบว่าประชาชนในชุมชนมีพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงระบบความเชื่อทางศาสนาของตนอย่างชัดเจน ส่วนในการสร้างสรรค์งานทางด้านศิลปะ ก็มีรูปแบบแสดงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนอย่างชัดเจนเช่นเดียวกัน ผลจากการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นที่มีเงื่อนไขทางด้านศาสนาหรือระบบความเชื่อที่แตกต่างกัน^๒

แต่ในขณะเดียวกันในชุมชนที่มีความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรมกลับไม่มีความขัดแย้งกัน ซึ่งในหลายชุมชนประชาชนทั้งสองศาสนาอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่งผลให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง ถึงแม้ว่าในปัจจุบันภาพจากสังคมภายนอกมองว่าในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความขัดแย้ง และมีความรุนแรง แต่สังคม ชุมชน ภายในกลับทำให้ประชาชนในพื้นที่มีความรัก มีความเห็นอกเห็นใจ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันมากขึ้น เพื่อป้องกันการเข้ามาทำร้ายทำลาย ความเป็นชุมชนที่อยู่ร่วมกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การบริหารจัดการชุมชนก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชุมชนนั้นมีความเข้มแข็ง โดยในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีประชาชนที่นับถือศาสนาที่แตกต่างกัน บางชุมชนประชาชนทั้งสองศาสนาอยู่ร่วมกัน บางชุมชนประชาชนกระจายไปตามชุมชนที่ตนเองนับถือศาสนาแตกต่างกัน เช่น ชุมชนชาวพุทธ ชุมชนชาวมุสลิม ในแต่ละชุมชนก็มีผู้นำศาสนาของตนเอง ทั้งผู้นำแบบเป็นทางการ ผู้นำไม่เป็นทางการ ผู้นำทางจิตวิญญาณ ซึ่งผู้นำเหล่านี้มีบทบาทในการบริหารจัดการชุมชน ซึ่งผู้นำที่นับถือศาสนาแตกต่างกัน ก็จะนำแนวทาง คติ ความเชื่อ ของศาสนามาช่วยในการบริหารจัดการชุมชนของตนให้ประชาชนอยู่ในระเบียบกฎเกณฑ์ตามหลักการของศาสนา และหลักกฎหมายบ้านเมือง ซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนพัฒนา และประชาชนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงประสงค์ที่จะศึกษาวิจัยในเรื่องของกระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชน ใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ขึ้นโดยมุ่งเน้นเป้าประสงค์ไปที่วิถีความเป็นอยู่ชุมชนชาวพุทธและชาวไทยมุสลิม ด้านรูปแบบการจัดการทางสังคมโดยการบูรณาการอยู่บนพื้นฐานอันเป็นอัตลักษณ์ทางทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชน เพราะหลักคำสอนทางศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม เป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของสังคม เป็นหลักคำสอน เป็นกฎเกณฑ์ข้อควรปฏิบัติที่หล่อหลอมบ่มเพาะให้ผู้คนมีคุณธรรม สังคมสงบสุข ต้นทุนทางสังคมเหล่านี้มีพลังในการพัฒนาสังคมให้เป็นธรรมและยั่งยืนได้เป็นอย่างดี แต่สภาพความเปลี่ยนแปลง และสถานการณ์บ้านเมืองในแต่ละท้องถิ่นไม่เหมือนกัน การรักษารูปแบบเอกลักษณ์ทางศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรม จึงเป็นเรื่อง

^๒ สุกัญญา มุกตานนท์, “การวิจัยเชิงคุณภาพทางด้านวัฒนธรรมนำมาสู่การเข้าใจสังคม วัฒนธรรมท้องถิ่น”, ฐสมิแล, ปีที่ ๒๙ เล่มที่ ๓ (๒๕๕๑) หน้า ๕๗ – ๖๑.

ของการจัดการทางสังคมแบบบูรณาการ จึงต้องทำการวิเคราะห์ และสังเคราะห์รูปแบบการจัดการของชุมชน ตามประเด็นทางมิติทางศาสนา มิติด้านวัฒนธรรม และมิติด้านความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนตนเองและชุมชนอื่นๆ เพื่อจะได้มองเห็นภาพความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ตามรูปแบบการจัดการทางสังคมของชุมชนในสถานการณ์ปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาบริบททางสังคมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้
๒. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้
๓. เพื่อวิเคราะห์ความสำคัญของกระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งที่จะศึกษา กระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยจึงกำหนดขอบเขตของการวิจัยดังนี้

๑. ขอบเขตด้านพื้นที่ ของการวิจัยเรื่องนี้ มีดังนี้

จังหวัดปัตตานี มี ๑ อำเภอ คือ อำเภอโคกโพธิ์ จำนวน ๑ หมู่บ้าน

จังหวัดยะลา มี ๑ อำเภอ คือ อำเภอเมือง จำนวน ๑ หมู่บ้าน

จังหวัดนราธิวาส มี ๑ อำเภอ คือ อำเภอบาเจาะ จำนวน ๑ หมู่บ้าน

การเลือกพื้นที่ในการศึกษาวิจัย ได้พิจารณาจากเหตุผล ๓ ประการ คือ ประการแรก มีกลุ่มตัวแทนองค์กรเยาวชนเครือข่ายสามจังหวัดชายแดนภาคใต้อยู่อาศัยในพื้นที่ ประการที่สอง มีกลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้านที่จะพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้และสร้างรายได้ให้กับชุมชน ประการที่สาม มีวัฒนธรรมที่โดดเด่นที่จะพัฒนาไปสู่เอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น

๒. ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาตามขอบเขตการศึกษาต่อไปนี้

๒.๑ บริบทของชุมชน

- ความหมายที่ตั้งและอาณาเขต
- ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน
- ลักษณะภูมิประเทศและคมนาคม
- โครงสร้างและสภาพทางสังคม
- สภาพเศรษฐกิจและพลวัตการเปลี่ยนแปลง

-การจัดการทางสังคมกับสถานการณ์ความไม่สงบ

๒.๒ การจัดการทางสังคมด้วยการบูรณาการบนพื้นฐานอัตลักษณ์ทางศาสนา

-มิติศาสนากับการจัดการด้านศึกษา

-มิติศาสนากับการหลักการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

-มิติศาสนากับกิจกรรมความสัมพันธ์ในชุมชน

-มิติศาสนากับความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ

- หลักบุญกิริยาวัตถุ ๓

- หลักศรัทธา

๒.๓ การจัดการทางสังคมด้วยการบูรณาการบนพื้นฐานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

-มิติทางวัฒนธรรมกับการแต่งกาย

-มิติทางวัฒนธรรมกับอาหาร เช่น อาหารท้องถิ่น อาหารสากล

-มิติทางวัฒนธรรมกับประเพณีท้องถิ่น และประเพณีประจำปี

-มิติทางวัฒนธรรมกับศิลปะการแสดงพื้นบ้าน

-มิติทางวัฒนธรรมกับการนันทนาการ

๒.๔ มุมมองแนวทางการอยู่ร่วมกันบนอัตลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม

-ทัศนชนนักริชาการพุทธและชาวพุทธ

-ทัศนชนนักริชาการอิสลามและและชาวมุสลิม

-ทัศนชนนักริชาการเชื้อสายจีน และชาวไทยเชื้อสายจีน

๓. ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาหรือสำรวจในครั้งนี้ได้แก่ ตัวแทนผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล พระสงฆ์ โต๊ะอิหม่าม เป็นต้น

จังหวัดปัตตานี มี ๑ อำเภอ คือ อำเภอโคกโพธิ์ จำนวน ๑ หมู่บ้าน หมู่บ้านละ ๕ คน

จังหวัดยะลา มี ๑ อำเภอ คือ อำเภอเมือง จำนวน ๑ หมู่บ้าน หมู่บ้านละ ๕ คน

จังหวัดนราธิวาส มี ๑ อำเภอ คือ อำเภอตากใบ จำนวน ๑ หมู่บ้าน หมู่บ้านละ ๕ คน

คำนิยามศัพท์

กระบวนการจัดการชุมชน หมายถึง ขั้นตอนการดำเนินการให้เกิดการจัดกิจกรรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชุมชนที่ตั้งไว้โดยอาศัยกลุ่มคณะทำงาน หรือเป็นการทำงานร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นการดำเนินงาน โดยใช้ทรัพยากรทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อประโยชน์ด้านการเมืองการปกครอง ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว

โดยผู้นำ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล พระสงฆ์ โต๊ะอิหม่าม เป็นต้น ในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

หลักคำสอนทางศาสนา หมายถึง หลักคำสอน หลักประเพณีปฏิบัติของประชาชนในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจาก ศาสนา อาทิ หลักคำสอนของพุทธศาสนา คือ ละความชั่วทั้งปวง ทำความดีให้ถึงพร้อม และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส แนวทางเดินสายกลาง พึ่งตนเอง รู้จักกฎของเหตุผล และหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม คือ ศรัทธา หรือความเชื่อ เน้นการปฏิบัติ ๔ เรื่องได้แก่ ละหมาด ซากาต การถือศีลอด และเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ ณ นครเมกกะฮ์

วัฒนธรรม หมายถึง การปฏิบัติ การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน หรือกลุ่มชน ในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของประชาชนในพื้นที่

ชุมชน หมายถึง กลุ่มบุคคลหลาย ๆ กลุ่มซึ่งมีความหลากหลายในการนับถือศาสนา ที่ได้มาอาศัยอยู่รวมกันในอาณาเขตพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้และอยู่ภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับอันเดียวกัน โดยมีการสังสรรค์กัน มีความสนใจร่วมกัน มีผลประโยชน์ และแนวพฤติกรรมคล้าย ๆ กัน เช่น ภาษาพูด ขนบธรรมเนียม ประเพณี เป็นต้น กล่าวคือ การมีวัฒนธรรมร่วมกันนั้น

วัฒนธรรมของชุมชน หมายถึง วัฒนธรรมเฉพาะท้องถิ่น ที่เกิดจาก ศาสนา ระบบนิเวศ ความเชื่อ ประเพณี ภูมิปัญญา กฎระเบียบ ของกลุ่มคนในชุมชน ที่อาศัยอยู่ในระบบนิเวศเดียวกัน เป็นสิ่งที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา ทำให้เกิดวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ การละเล่น ทัศนคติ ค่านิยม เฉพาะท้องถิ่น

การบูรณาการ หมายถึง การเชื่อมโยงศาสนา ระบบนิเวศ ความเชื่อ ประเพณี ภูมิปัญญา กฎระเบียบ ที่เป็นประโยชน์เพื่อให้เกิดการพัฒนาในทางที่ดีขึ้น

ประโยชน์ของการวิจัย

๑. ทำให้ทราบบริบททางสังคมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้
๒. ทำให้ได้รับรู้ถึงกระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้
๓. ทำให้เกิดองค์ความรู้ที่เป็นแนวทางในการรังสรรค์รูปแบบกระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง และสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับ ดังนี้

๑. แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมและประเพณี
๒. แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชน
๓. แนวคิดเรื่องการพัฒนาชุมชน
๔. แนวคิดเรื่องการจัดการชุมชน
๕. หลักธรรมที่ใช้ในการอยู่ร่วมกันของศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม
๖. ตัวอย่างชุมชนที่อยู่ร่วมกันบนความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม
๗. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑. แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมและประเพณี

ความหมายของวัฒนธรรม

วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงามของสังคม ความเจริญนั้นแสดงออกได้ด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีของประชาชน. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเจริญงอกงามทั้งทางจิตใจและทางวัตถุ. สิ่งที่แสดงให้เห็นวัฒนธรรมของสังคมมีหลายอย่าง เช่น ความรู้สึกนึกคิดของสมาชิกในสังคม การรู้จักควบคุมอารมณ์ โดยเฉพาะเมื่อเกิดความขัดแย้ง มารยาทที่ขัดเกลาเรียบร้อย สุภาพเหมาะสมสอดคล้องตามบริบทของสถานการณ์ ความรู้จักรักษาสีทิวทัศน์ของผู้อื่นและของตน เป็นต้น^๑

วัฒนธรรม มีความหมายรากศัพท์มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต เพราะคำว่า “วัฒน” มาจากภาษาบาลีว่า “วฒฺ” ซึ่งแปลว่า เจริญงอกงาม คำว่า “ธรรม” มาจากภาษาสันสกฤตว่า “ดฺรฺ” หมายถึง ความดี วัฒนธรรมในความหมายตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ หมายถึง ลักษณะของความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบ ความกลมเกลียว ความมีศีลธรรมจรรยาอันดีงามของ

^๑ สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, <http://www.royin.go.th>, ออนไลน์, วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๒.

ประชาชนในชาติ และเป็นการชี้ชวนวิงวอนให้ประชาชนร่วมกันทำให้เกิดความเจริญงอกงาม ให้มีความดีงามขึ้น ไม่ใช่เพียงแต่รับมรดกกันมา แต่ต้องรักษาของเดิมที่ดี แก้ไขดัดแปลงของเดิมที่เก่า หรือดัดแปลงวางมาตรฐานความดีความงามขึ้นใหม่ แล้วส่งเสริมให้เป็นลักษณะที่ดีประจำชาติสืบต่อไปจนถึงอนุชนรุ่นหลัง^๒

นิยพวรรณ วรรณศิริ^๓ กล่าวว่า วัฒนธรรมคือ พฤติกรรมของมนุษย์ที่ได้รับการจัดสรรขึ้นมาด้วยความจงใจ ความหมายของวัฒนธรรมมี ๒ ความหมายคือความหมายในเชิงมนุษยศาสตร์ วัฒนธรรมหมายถึง ความดีงามไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมของคน สัตว์ สิ่งของจะต้องแสดงออกถึงความดีงามจึงจะเป็นวัฒนธรรม และความหมายในเชิงสังคมศาสตร์ แบ่งออกเป็น ๒ ความหมาย คือ การให้ความหมายในเชิงสังคมวิทยา (Sociology) นักสังคมวิทยาให้ความหมายว่า เป็นกระบวนการอบรมปลูกฝังสั่งสอน เรียนรู้ถึงการดำรงชีวิตที่เป็นรูปแบบเดียวกันแล้วเก็บไว้เป็นมรดกตกทอดส่งต่อให้สมาชิกรุ่นใหม่ของสังคมต่อไป และการให้ความหมายในเชิงมานุษยวิทยา (Anthropology) ว่า วัฒนธรรม เป็นพฤติกรรมที่กลั่นกรองมาจากความคิดที่จะหาวิธีการมาตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ อันได้แก่การตอบสนองความจำเป็นที่มนุษย์จะยืนหยัดในการอยู่รอดเป็นคนได้ในสังคม เช่น การหาอาหารและการกินอาหารเพื่อให้ร่างกายคงอยู่และเจริญเติบโตตามวัย การจัดกลุ่มอยู่ร่วมกันของมนุษย์ การเรียนรู้ในเรื่องต่างๆ การสื่อสารความคิดต่อกัน การมีจิตใจที่ดี ที่มั่นคง ไม่หวั่นไหว หวาดกลัวภัยอันตราย และการขบถทางเพศที่จะไม่เกิดโทษต่อตนเองและผู้อื่น

องค์ประกอบของวัฒนธรรม

องค์ประกอบของวัฒนธรรมโดยทั่วไปมี ๔ ประการ คือ^๔

๑. องค์กรวัตถุ (Instrumental and Symbolic Objects) คือ วัฒนธรรมทางด้านวัตถุ มีรูปร่างที่สามารถสัมผัสจับต้องได้ เช่น บ้าน โรงเรียน ถนน เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ อาวุธ ตลอดจนผลผลิตทางศิลปกรรมของมนุษย์และสิ่งที่ไม่มรูปร่าง เช่น ภาษา สัญลักษณ์ ในการติดต่อสื่อความหมาย หลักวิชาคำนวณ (ตัวเลข) มาตรา (วัด)

๒. องค์กร (Association or Organization) หมายถึง กลุ่มที่มีการจัดระเบียบหรือ มีโครงสร้างอย่างเป็นทางการ มีกฎเกณฑ์ ข้อบังคับมีวัตถุประสงค์และวิธีดำเนินงานไว้เป็นที่แน่นอน เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญที่สุดในสังคมซับซ้อน (Complex Society) เช่น สหพันธ์กรรมกร ลูกเสือ สภากาชาด วัด องค์กรสหประชาชาติ (เป็นองค์กรที่ใหญ่ที่สุด) สมาคมอาเซียน หน่วยราชการ โรงเรียน วัด จนถึงครอบครัว (เป็นองค์กรที่มีขนาดเล็กที่สุด และใกล้ชิดกับ มนุษย์มากที่สุด)

^๒ พวงผกา คุโรวาท, ศิลปะและวัฒนธรรมไทย (พิมพ์ครั้งที่ ๔), (กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๔๑.

^๓ นิยพวรรณ วรรณศิริ, มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม, (กรุงเทพฯ : ธนาเพรส, ๒๕๕๐), หน้า ๔๕

^๔ สุพัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๓๕-๓๖.

โดยทั่วไป บุคคลมารวมกันเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์บางอย่างและวัตถุประสงค์ก็อาจจะเป็นเรื่องไม่ใหญ่โตก็ได้ เช่น สมาคมนักเรียนเก่า รวมกันเพื่อผดุงรักษา ชื่อเสียงของโรงเรียน หรืออาจจะเป็นเรื่องใหญ่ๆ เช่น รวมกันเพื่อป้องกันประเทศชาติให้พ้นภัย

๓. องค์พิธีการ (Usage) หมายถึง ขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป และแสดงออกมาในรูปพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีศพ มักจะได้รับ อิทธิพลจาก ศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ตลอดจนพิธีการแต่งกายและการรับประทานอาหาร เช่น การแต่งกาย เครื่องแบบของทางราชการ หรือการแต่งกายเครื่องแบบเต็มยศในงานรัฐพิธีต่างๆ

๔. องค์คติ (Concept) หมายถึง ความเชื่อ ความคิด ความเข้าใจและอุดมการณ์ต่างๆ ตลอดจนทัศนคติ การยอมรับว่าสิ่งใดถูกหรือผิด สมควรหรือไม่ ซึ่งแล้วแต่ว่ากลุ่มใดจะใช้อะไรเป็น มาตรฐาน (Norms) ในการตัดสินใจหรือเป็นเครื่องวัด เช่น ความเชื่อในเรื่องการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

ประเพณี

คำว่า ประเพณี ยืมมาจากคำภาษาสันสกฤตว่า ปฺรเวณี (อ่านว่า ประ -เว-นิ) ใช้หมายถึงสิ่งที่ นิยมถือประพฤติปฏิบัติสืบ ๆ กันมาจนเป็นแบบแผน

ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน กล่าวไว้ว่า ประเพณีแบ่งได้เป็น จารีตประเพณี ขนบประเพณี และธรรมเนียมประเพณี

จารีตประเพณี คือประเพณีที่สังคมถือว่าถ้าใครในสังคมฝ่าฝืนหรือดื้อไม่กระทำตาม ถือว่าเป็นความผิดความชั่ว จารีตประเพณีเป็นจรรยาและศีลธรรมของสังคม เช่น หญิงที่ตั้งครรภ์โดยไม่มีสามีถือว่าผิดจารีตประเพณี

ขนบประเพณี คือประเพณีที่สังคมได้ตั้งหรือวางเป็นระเบียบแบบแผนขึ้นไว้ จะโดยตรงหรือโดยอ้อมแล้วแต่กรณี เช่น ลูกที่ไม่เลี้ยงดูพ่อแม่ถือว่าผิดขนบประเพณี

ส่วนธรรมเนียมประเพณี คือประเพณีที่สังคมถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ไม่ถือว่าผิด เป็นแต่นิยามกันว่าควรประพฤติ เช่น เมื่อผู้น้อยไปหาผู้ใหญ่ ก็มักจะมีของไปฝากตามธรรมเนียมประเพณี^๕

วัฒนธรรมประเพณีชาวไทยพุทธ

หลักของพระพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความคิดทางด้านการพัฒนา ด้านจิตใจ เพราะพระพุทธศาสนาเน้นถึงธรรมะที่สามารถนำมาประยุกต์กับการพัฒนาสังคมและ วัฒนธรรมได้ เป็นอย่างดี เช่น พระพุทธศาสนาสอนให้คนมีความเสียสละช่วยเหลือต่อส่วนรวม มีจิตใจเป็นธรรม ทำให้บุคคลรู้จักตนเอง รู้จักสังคมและทำประโยชน์ต่อสังคม แต่สิ่งหนึ่งที่คนไทย ควรตระหนักถึงก็คือการ รู้จักเลือกรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกที่ดีงามหรือเหมาะสมมาปรับใช้ในสังคม ไทย วัฒนธรรมใดที่ไม่เหมาะสมก็ไม่สมควรจะรับเข้ามาหรือควรช่วยกันสกัดกั้น และอนุรักษ์ วัฒนธรรมไทยส่วนที่ดีงามไว้

^๕สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, <http://www.royin.go.th>, ออนไลน์, วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๒.

ไม่ให้เสื่อมสลายไป จากคำกล่าวที่ว่าคนมีจิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว ความคิด จิตใจเป็นตัวควบคุมหรือกำหนด พฤติกรรมทางกาย การพัฒนาบุคคลจึงต้องเริ่มพัฒนาที่จิตใจ ให้เป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจ มีความคิดเห็นที่ถูกต้อง เมื่อมีความคิดเห็นถูกต้องแล้วก็จะทำอะไรถูกต้องไปด้วย เครื่องมือในการพัฒนาจิตใจไม่มีอะไรดีไปกว่า ธรรมะ ในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา การสร้าง จิตสำนึก ด้านคุณงามความดี ได้แก่ การมีคุณธรรมทางจิตใจ ปราศจากอบายมุข สามารถพึ่งตนเอง ได้ มีสุขภาพจิตดี ไม่มัวสุมในการพนันทุกประเภท ไม่มัวเมาในกามตัณหาอันเป็นเหตุให้ทะเลาะ เบาะแว้ง ในครอบครัว ซึ่งอาจเป็น สาเหตุให้เกิดความแตกแยกในครอบครัว สิ่งที่จะเป็นเครื่องชี้วัดภาวะการพัฒนาจิตใจ นอกจากวัตถุที่เป็นผลที่เกิดจากการร่วมมือ ร่วมใจในการสร้างสรรค์สังคมแล้ว พระสงฆ์มีส่วนช่วยในการพัฒนาทางด้านพฤติกรรมของบุคคล ในสังคม เช่น การอบรมสั่งสอน เทศน์ เพื่อชี้ให้เห็นถึงโทษของการเล่นการพนัน การละอาย ต่อบาป ร่วมกันปฏิบัติกิจกรรมตามขนบธรรมเนียม ประเพณีตามแนวทางของศาสนา และความ เชื่อในทางที่ถูกต้อง บทบาทของพระสงฆ์กลมกลืนไปกับ วัฒนธรรมเดิมของชาวพุทธ เพราะในอดีต วัดและบ้านสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พระเป็นผู้นำ ของชาวบ้านทั้งด้านจิตใจ การปกครอง และสังคม ฉะนั้น พระสงฆ์จึงมีบทบาทต่อการพัฒนาสังคม รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและ วัฒนธรรม อันดีงามของชาติบ้านเมืองให้ดำรงอยู่ได้ตลอดกาล พุทธศาสนาพาจิตวิจิตรใส วัฒนธรรมไทยให้กายจิตสถิตสม เป็นชาวพุทธสุขสบายสายสังคม^๖

ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนาน มีพระพุทธศาสนาที่ประดิษฐานอยู่ในพื้นที่แห่งนี้มาตั้งแต่สมัยอาณาจักรโบราณ วัฒนธรรมประเพณีจึงได้ผสมกลมกลืนกับประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นจนเกิดเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับพื้นที่อื่น ๆ ในประเทศไทย และในพื้นที่ภาคใต้ของไทย ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมวัฒนธรรมประเพณีของชาวพุทธในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ดังนี้

ประเพณีลาซัง – ข้าวขึ้นฉาง

ประเพณีลาซัง เป็นประเพณีท้องถิ่นที่มีความผูกพันกับวิถีชีวิตชาวมาเลย์พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ร่วมร้อยปี เรียกชื่อประเพณีแต่ละพื้นที่แตกต่างกัน กล่าวคือ บริเวณอำเภอปะนาเระ อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี เรียกว่า “ลาซัง - แต่งงานโต๊ะชุมพุก” อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส เรียกว่า “ลัมซัง” ส่วนชาวไทยมุสลิมเรียกว่า “บูยอมีอเน” ชื่อเรียกที่ปรากฏทางวิชาการได้รู้ภูมิหลังการประกอบประเพณีนี้ทั้งชาวไทยพุทธและมุสลิมบนพื้นฐานความเชื่อท้องถิ่น พิธีกรรมกลายเป็นสิ่งเชื่อมผ่านระหว่างชนสองกลุ่มประกอบพิธีร่วมกัน นอกจากนั้น พื้นที่ตำบลคอกกระปือ อำเภอปะนา

^๖ฉวีวรรณ สุวรรณภา,พระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย, <https://www.mcu.ac.th/article/detail/๔๐๕>, ออนไลน์, วันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๖๒.

ระ จังหวัดปัตตานีจัดประเพณีท้องถิ่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับประเพณีลาซัง ซึ่งจัดร่วมกันระหว่าง ไทยพุทธและมุสลิม เรียกว่า “ประเพณีลาซัง – ข้าวขึ้นฉาง”

คำว่า ลาซัง โดยความหมาย คือ การอำลาซึ่งข้าวที่จะถูกไถกลบในการทำนาปีต่อไป จึงต้องขอ ขมาต่อ แม่โพสพซึ่งเป็นพิธีกรรมสุดท้ายที่เกี่ยวข้องกับอาชีพทำนา ด้วยการนำกองซึ่งข้าวซึ่งเป็น ตัวแทนขวัญแม่โพสพมาจัดทำพิธีแต่งงาน “หุ่นโตะชุมพุกเจ้าบ่าวกับเจ้าสาว” เพื่อสื่อความหมายถึง การตอบแทนบุญคุณแม่โพสพที่จะได้มีบุตรหลาน คือ ความอุดมสมบูรณ์ในการทำนาปีต่อไป คำว่า “ข้าวขึ้นฉาง” คือตามปกติชาวบ้านมีฉางข้าวอยู่แล้วแต่ละครัวเรือน แต่ชุมชนแห่งนี้ได้จัดทำ ฉางข้าวประจำหมู่บ้านขึ้นเพื่อใช้เป็นศูนย์รวมในการบริการประชาชนจะได้มีพันธุ์ข้าวไว้เพาะปลูก และขอขมาในช่วงข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภค ซึ่งจะมีคณะกรรมการดูแลในการจัดการยืมคืน

จากข้อมูลข้างต้น บ่งชี้ให้เห็นว่า ประเพณีลาซัง – ข้าวขึ้นฉาง ตำบลคอกกระบือ กลายเป็น ประเพณีท้องถิ่นที่มีขั้นตอนพิธีกรรมการบูรณาการสร้างความสัมพันธ์การอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ จากอดีตจนถึงปัจจุบันระหว่างไทยพุทธและมุสลิม ทำให้มองเห็นประวัติศาสตร์การผสมผสานทาง วัฒนธรรมระหว่างไทยพุทธและมุสลิม โดยผ่านพิธีลาซัง - ข้าวขึ้นฉางเป็นตัวเชื่อมผ่านสองวัฒนธรรม เข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน เพราะแท้จริงแล้ว ชาวบ้านมีวิถีชีวิตดั้งเดิมอยู่ท่ามกลางการเรียนรู้ ผูกพัน เคารพ บูชา การตอบแทนคุณต่อธรรมชาติ เพียงเพื่อต้องการเคารพในวิถีของการอยู่ร่วมกันระหว่าง มนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ การประกอบประเพณีตอบ แทนธรรมชาติ โดยเฉพาะบุญคุณข้าวมีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย แต่ประเพณีลาซัง-ข้าวขึ้นฉาง จะมีความแตกต่างจากท้องถิ่นอื่น ๆ คือเป็นประเพณีและวัฒนธรรมการเชื่อมผ่านอยู่ร่วมกันระหว่าง ไทยพุทธกับมุสลิม

ประเพณีสารทเดือนสิบ

ประเพณีสารทเดือนสิบ ภาษาท้องถิ่นใต้ เรียกว่า ประเพณีชิงเปรต เป็นประเพณีท้องถิ่นที่มีอยู่ ทั่วไปของภาคใต้ วัตถุประสงค์ประเพณีวันสารทเดือนสิบ ตำบลคอกกระบือ อำเภอปะนาเระ จังหวัด ปัตตานี คล้ายคลึงกับท้องถิ่นอื่น ๆ ของภาคใต้ เพียงแต่รูปแบบพิธีกรรมแตกต่างจากท้องถิ่นอื่น ๆ อยู่บ้าง เพราะประกอบพิธีทำบุญเดือนสิบมี ๒ แบบ คือ

๑. ประกอบพิธีกรรม ๒ ครั้ง/ปี ครั้งแรกตรงกับแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๐ ชาวบ้านเรียกว่า “วันรับ เปรต” หรือ “วันรับตายาย” ชาวบ้านเชื่อว่า ญาติผู้ล่วงลับ เคยหลงผิดทำกรรมถูกกักขังไว้ในยมโลก ไม่มีความเป็นอิสระด้วยผลกรรม หนึ่งปีจะได้ถูกปลดปล่อยให้มีความเป็นอิสระ ๑๕ วัน หลังจากนั้น บรรดาญาติ ๆ จะถูกกลับไปสู่ความไม่เป็นอิสระในยมโลกอย่างเดิม จนกว่าจะหมดบาปกรรม จึงมีการ ทำบุญครั้งที่สอง ตรงกับแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ เรียกว่า “วันสารทเดือนสิบ” ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “วันส่งเปรต” หรือ “วันส่งตายาย”

๒. ประกอบพิธีกรรม ๓ ครั้ง/ปี นับวันประกอบพิธีกรรมตามจันทรคติ ปีใดมีเดือน ๘ สองครั้ง ต้องประกอบพิธีกรรมสารทเดือนสิบ ๓ ครั้ง คือ

วันรับเปรต ประกอบพิธีกรรมวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๐ ชาวบ้านเรียกว่า “วันรับเปรต” หรือ “วันรับตายาย” ตามความเชื่อเหมือนกับพื้นที่อื่น ๆ ของภาคใต้ ว่าวิญญาณของเครือญาติหรือเพื่อนสนิทมิตรสหาย จากโลกนี้ไปด้วยผลแห่งบุญกรรมได้กลายเป็นเปรตอยู่ในขุมนรก เดือนสิบของทุกปี ได้ถูกปล่อยมาสู่โลกมนุษย์เพื่อรอรับ ส่วนบุญส่วนกุศลจากญาติ ๆ เพื่อคลายจากความอดอยาก หิวโหย

วันเลี้ยงเปรต ประกอบพิธีกรรมวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๐ หรืออีก ๗ วันหลังจากวันรับเปรต ชาวบ้านเชื่อว่า ปีใดเดือน ๘ ครั้ง ต้องประกอบพิธีกรรมวันเลี้ยงเปรตด้วย เพราะเปรตที่ถูกปลดปล่อยมาจากภพภูมินั้นที่แท้ คือ บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว กลับมาเยี่ยมบุตรหลาน ดังนั้น บุตรหลานคิดว่า บรรพบุรุษต้องเฝ้าดูดูแลบุตรหลานอยู่ตลอดเวลา ยาวนาน จึงได้มีการจัดพิธีกรรมเลี้ยงบรรพบุรุษ เรียกว่า วันเลี้ยงเปรต

วันส่งเปรต ตรงกับแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ชาวบ้านเรียกว่า “วันส่งเปรต” หรือ “วันส่งตายาย” ตามหมายกำหนดของช่วงเวลาที่ได้รับการปลดปล่อยมาพบกับบุตรหลานในเมืองมนุษย์ เพื่อรับผลบุญกุศลจากบุตรหลานที่ได้อุทิศให้จนกว่าจะหมดบาปกรรม

ประเพณีสงกรานต์ หรือ วันว่าง

เป็นประเพณีที่มีการผสมผสานระหว่างความเชื่อท้องถิ่นคือ “วันว่าง” คือ การสงฆ์น้ำพระ การจัดการหรือทำความสะอาดบ่อน้ำ และการเล่นสาดน้ำภายในวัด กับวัฒนธรรมจากส่วนกลางของ “ประเพณีสงกรานต์” ที่ยึดโยงกับหลักความเชื่อทางศาสนา ปัจจุบันประเพณีวันสงกรานต์ตำบลคอกกระปือ จึงประกอบพิธีกรรมตามรูปแบบการจัดการของหน่วยงานราชการที่ตอบรับนโยบายการบริหารงานของประเทศ คือ วันแห่งครอบครัว การเล่นน้ำสงกรานต์ และการรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ หรือบุคคลที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือในฐานะผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชน โดยมีการคัดเลือกผู้สูงอายุที่มีอายุ ๗๐ ปีขึ้นไป ถ้าอายุไม่ถึงเกณฑ์ที่กำหนดก็ต้องเป็นบุคคลที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือ ทั้งนี้ เพื่อให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุ เป็นการแสดงความเคารพ นอบน้อม ขอพร และส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่ได้แสดงออกถึงความกตัญญูต่เวทีตาธรรมต่อผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชน

ประเพณี ๓ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา : มาฆบูชา วิสาขบูชา อาสาฬหบูชา ประเพณีเข้าพรรษา และประเพณีสลากภัณท์

เป็นพิธีกรรมมีฐานความเชื่อทางพระพุทธศาสนาโดยตรง มีคณะสงฆ์เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ยังยึดหลักการปฏิบัติตามรูปแบบพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องศาสนา ไม่มีพิธีกรรมหนุนเสริมกึ่งบันเทิง เป็นประเพณีบุญกุศลเพื่อสร้างสมบารมีให้กับตนเอง ประชาชนพื้นที่ยังให้ความสำคัญกับพิธีกรรม ส่วนเด็กและเยาวชนเริ่มเห็นห่างจากพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับศาสนาอย่างเดียวย ไม่มีพิธีกรรมกึ่งบันเทิง ทำให้ประชาชนเข้ามาร่วมในพิธีกรรมจะเป็นผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่ วัน

สำคัญเหล่านี้อยู่ที่การเวียนเทียนในตอนหัวค่ำ หลังจากเหตุการณ์ความไม่สงบส่งผลกระทบการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับวันเวลาการเวียนเทียน ต้องเลื่อนเวลามาอยู่ในช่วงเย็น เพราะชาวบ้านมาร่วมในพิธีกรรมต้องเดินทางกลับบ้านตอนหัวค่ำ จะได้รับอันตราย

ประเพณีชักพระหรือลากพระเป็นประเพณีที่พราหมณ์ศาสนิกชนและพุทธศาสนิกชนปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณ สันนิษฐานว่าประเพณีนี้เกิดขึ้นครั้งแรก ในประเทศอินเดียตามลัทธิศาสนาพราหมณ์ ที่นิยมนำเอาเทวรูปออกแห่แหนในโอกาสต่าง ๆ เช่น การแห่เทวรูปพระอิศวร เทวรูปพระนารายณ์ เป็นต้น ต่อมาพุทธศาสนิกชนได้นำเอาคติความเชื่อดังกล่าวมา แล้วดัดแปลงปรับปรุงให้สอดคล้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนา เมื่อพุทธศาสนาได้เผยแพร่อิทธิพลมาถึงภาคใต้ของประเทศไทย จึงได้นำประเพณีชักพระเข้ามาด้วย ประเพณีชักพระ มีความเป็นมาที่เล่ากันเป็นเชิงพุทธตำนานว่า หลังจากพระพุทธองค์ทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ปราบเดียรถีย์ ณ ป่ามะม่วง กรุงสาวัตถี แล้วได้เสด็จไปจำพรรษา ณ ดาวดึงส์เพื่อโปรดพุทธมารดา ซึ่งขณะนั้นทรงจุดเป็นมหายาเยน สกิดอยู่ ณ ดุสิตเทพพิภพตลอดพรรษา พระพุทธองค์ทรงประกาศพระคุณของมารดาแก่เทวสมาคมและแสดงพระอิทธิพรโปรดพุทธมารดา ๗ คัมภีร์ จนพระมหายาเยนและเทพยดา ในเทวสมาคมบรรลุนิเวศน์อันหมด ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ อันเป็นวันสุดท้ายของพรรษา พระพุทธองค์ได้เสด็จกลับมนุษยโลกทางบันไดทิพย์ที่พระอินทร์นิมิตถวาย บันไดนี้ทอดจากภูเขาสีเนนุราชที่ตั่งสวรรณค์ ขึ้นดุสิตมายังประตูนครสังกัสสะ ประกอบด้วยบันไดทอง บันไดเงินและบันไดแก้ว บันไดทองนั้นสำหรับเทพยดามาส่งเสด็จอยู่เบื้องขวาของพระพุทธองค์

บันไดเงินสำหรับพรหมมาส่งเสด็จอยู่เบื้องซ้ายของพระพุทธองค์ และบันไดแก้วสำหรับพระพุทธองค์อยู่ตรงกลาง เมื่อพระพุทธองค์เสด็จมาถึงประตูนครสังกัสสะตอนเช้าตรู่ของวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ซึ่งเป็นวันออกพรรษานั้น พุทธศาสนิกชนที่ทราบกำหนดการเสด็จกลับของพระพุทธองค์จากพระโมคคัลลาน ได้มารอรับเสด็จอย่างเนืองแน่นพร้อมกับเตรียมภัตตาหารไปถวายด้วย แต่เนื่องจากพุทธศาสนิกชนที่มารอรับเสด็จมีเป็นจำนวนมากจึงไม่สามารถจะเข้าไปถวายภัตตาหารถึงพระพุทธองค์ได้ทั่วทุกคน จึงจำเป็นที่ต้องเอาภัตตาหารหอบไปไม้ส่งต่อ ๆ กันเข้าไปถวายส่วนคนที่อยู่ไกลออกไปมาก ๆ จะส่งต่อ ๆ กันก็ไม่ทันใจ จึงใช้วิธีห่อภัตตาหารด้วยใบไม้โยนไปบ้าง ปาบ้าง เข้าไปถวายเป็นที่ไกลหล โดยถือว่าเป็นการถวายที่ตั้งใจด้วยความบริสุทธิ์ด้วยแรงอธิฐานและอภินิหารแห่งพระพุทธองค์ ภัตตาหารเหล่านั้นไปตกในบาตรของพระพุทธองค์ทั้งสิ้น เหตุนี้จึงเกิดประเพณี "ห่อต้ม" "ห่อปัด" ขึ้น เพื่อเป็นการแสดงถึงความปิตินิธิที่พระพุทธองค์เสด็จกลับจากดาวดึงส์ พุทธศาสนิกชน ได้อัญเชิญพระพุทธองค์ขึ้นประทับบนบุษบกที่เตรียมไว้ แล้วแห่แหนกันไปยังที่ประทับของพระพุทธองค์ ครั้นเลยพุทธกาลมาแล้วและมีพระพุทธรูปขึ้น พุทธศาสนิกชนจึง นำเอาพระพุทธรูปยกแห่แหนสมมติแทนพระพุทธองค์ ซึ่งกระทำกันในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ของทุกปีสืบมาจนเป็นประเพณีชักพระในปัจจุบัน

ลากพระหรือชักพระ เป็นประเพณีเนื่องในพุทธศาสนากระทำหลังจากวันมหาปวารณาหรือวันออกพรรษา ๑ วัน ตรงกับวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ โดยพุทธศาสนิกชนพร้อมใจกันอาราธนาพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานบนบุษบกที่วางอยู่เหนือเรือรถ หรือล้อเลื่อน แล้วแห่แหนชักลากไปตามลำน้ำหรือตามถนนหนทาง ถ้าท้องถิ่นในอยู่ริมน้ำหรือมีลำคลอง ก็ลากพระทางน้ำ ถ้าห่างไกลลำคลองก็ลากพระทางบก แล้วแต่สภาพภูมิประเทศเหมาะแก่การลากประเภทไหน

ประเพณีลากพระได้ปรับเปลี่ยนแตกเติมต่างออกไปจากเดิมหลายอย่าง มีการตั้งหีบรับเงินอนุโมทนา มีเครื่องขยายเสียงเชิญชวน บางท้องถิ่นจัดงานบันเทิงอื่น ๆ ประกอบมีการประกวดนางงาม งานลากพระก็มีประชาชนที่อยู่ใกล้ตลาดนิยมซื้อตมจากตลาดแทนการทำเองก็มีมากขึ้น ปรากฏการณ์ทำนองนี้พบมากขึ้นในประเพณีพื้นเมืองทุกอย่างและทุกท้องถิ่น^๗

วัฒนธรรมประเพณีชาวไทยมุสลิม

วัฒนธรรมประเพณีชาวมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โชคชัย วงษ์ธานี ได้รวบรวมและสรุปไว้ดังนี้^๘

วัฒนธรรมของชาวมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีความหลากหลายและมีความเกี่ยวข้องทั้งเรื่อง ทางโลกและทางธรรม ทั้งหลักปฏิบัติและหลักศรัทธารวมเข้าด้วยกัน คนในพื้นที่สามจังหวัดมีวัฒนธรรมชุมชนที่เป็น อัตลักษณ์เฉพาะ (Specific Identity) ที่มักเรียกกันว่า วัฒนธรรมที่แข็ง คือปรับเปลี่ยนยากและมีความยึดติดสูง เช่น วัฒนธรรมการเลือกผู้นำ (ทั้งตัวแทนชุมชน ที่เป็นผู้นำทางศาสนาและทางการเมือง) บางชุมชนใช้วิธีการที่ เรียกว่า ชูรอ (เลือกตัวแทนมาเป็นคณะกรรมการคัดเลือกผู้นำอีกที) การได้มาซึ่งผู้นำ ที่อาจจะต่างจากระบบ ลงคะแนนกากบาทรายชื่อ ที่เหมือนการเลือกตั้งทั่วไปของไทย ซึ่งสำหรับคนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้แล้ว อาจมีวิธีการและเนื้อหาสาระที่ต่างออกไป อีกทั้งมารยาทในการเลือกตั้งของชุมชน เช่น การไม่เสนอตัวเองแต่จะ เสนอตัวแทนเข้าไปทำงานส่วนรวม ในบางชุมชน วัฒนธรรมการเลือกผู้นำ จะส่งผลต่อการได้รับการยอมรับ การให้เกียรติต่อผู้นำ และให้การรักดี รวมทั้งการมอบสิทธิในการตัดสินชี้ขาดและรับข้อวินิจฉัยทางศาสนา

วัฒนธรรมชาวมลายูมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะครอบคลุมทั้ง วัฒนธรรมด้าน ภาษา การสื่อสาร การอาชีพ การค้าการลงทุน การหารายได้ วัฒนธรรมเรื่องวิถีชีวิต ศาสนา การเกิด การตาย วัฒนธรรมที่เกิดจาก วันสำคัญตามเทศกาล เช่น วันศุกร์ เทศกาลรายอปอซอ เทศกาลรายอฮายี วัฒนธรรมเรื่องอาหารและความเป็นอยู่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปฏิสัมพันธ์เรื่องเพศ วัย

^๗ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพังงา. https://www.m-culture.go.th/phangnga/ewt_news.php?nid=๔๑๙&filename=index. ออนไลน์, วันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๖๒

^๘ เขมชาติ เทพไชย (บรรณาธิการ), **มิติวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และสภาพอนาคต คีนสู่สันติจังหวัดชายแดนภาคใต้**, (กรุงเทพฯ : กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๒๗-๓๔.

ชาย หญิง เด็ก ผู้ใหญ่ คนชรา วัฒนธรรมในเรื่องของวิธีการ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ข้อขัดแย้ง ทั้งเรื่องครอบครัว มรดกและผลประโยชน์ร่วมต่าง ๆ รวมถึงวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่มักถูก ทำให้เข้าใจผิดจากเพื่อนต่างศาสนิก เช่น การที่มุสลิมสามารถมีภรรยาได้ถึงสี่คน โดยไม่ได้กล่าวถึงความสามารถ ด้านศักยภาพ กฎเกณฑ์และการให้ความยุติธรรมต่อภรรยาทั้งหมดได้อย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม ต่อไปนี้คือตัวอย่าง บางส่วนของวัฒนธรรมชาวมลายูมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่สามารถศึกษาเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับผู้เริ่ม ทำความรู้จัก หรือเป็นเจ้าหน้าที่ที่ต้องเข้าไปปฏิบัติงานในพื้นที่ ได้เรียนรู้ และเข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่นดังกล่าวเป็น เบื้องต้น

วัฒนธรรมด้านภาษาและการศึกษา วัฒนธรรมด้านภาษาของชาวมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ นอกจาก จะสื่อสารกันด้วยภาษาพูดที่เป็นภาษาไทยแล้ว ยังมีการใช้ภาษาพูดที่เป็นภาษามลายูที่เรียกว่า ภาษามาลเลย์ ภาษา มลายู หรืออีกชื่อหนึ่งเรียกว่า ภาษายาวี ทั้งที่เป็นภาษามลายูถิ่น และภาษามลายูกกลาง เป็นหลัก ส่วนภาษาเขียนนอกนอกจากเขียนภาษาไทยแล้ว ยังมีภาษาเขียนในท้องถิ่น ทั้งภาษามลายูกกลางและมลายูถิ่นปัตตานี ในสองลักษณะคือ ภาษาอักษรยาวี (ภาษามลายูที่เขียนด้วยตัวอักษรภาษาอาหรับ) ภาษาอักษรรูมี (ภาษามลายูที่เขียนด้วยตัวอักษร ภาษาอังกฤษ) ส่วนการเรียกตนเองของชาวมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในระดับชาวบ้านมักนิยมเรียกตนเองว่า ออแหมน่าย ซึ่งหมายถึง (คนมลายู) มากกว่าจะเรียกตัวเองว่า ออแหมอิสแล (คนอิสลาม) และไม่นิยมเรียกตนเอง ในภาษามลายูว่า ออแหมมุสลิม (คนมุสลิม) ส่วนผู้ที่เข้ารับนับถือศาสนาอิสลามจะถูกเรียกว่า มาโซะน่าย (เข้ารับ มลายู) มากกว่าที่จะเรียกว่า มาโซะอิสแล (เข้ารับอิสลาม) ซึ่งควรจะเรียกชื่ออย่างหลัง จึงจะถูกต้องตามหลักวิชาการ ตัวอย่างข้างต้นความเคยชินของคนในท้องถิ่นที่ใช้ภาษาพูดในระดับชาวบ้าน ซึ่งอาจจะไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ

ระบบการศึกษาในพื้นที่แห่งนี้ นอกจากจะมีระบบการศึกษาภาคสามัญทั่วไป ซึ่งหมายถึง อนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา อีกทั้งในท้องถิ่นดังกล่าวยังมีระบบการศึกษาภาคศาสนาที่เรียกว่า ระบบ ตาติกา (ระดับอนุบาลเด็กเล็ก) ระบบซ็อกอเลาะฮฺ (เรียนศาสนาในระดับประถม คือ เรียนหลังเลิกเรียนภาคสามัญ ในวันธรรมดา หรือเรียนเฉพาะวันเสาร์ อาทิตย์แล้วแต่ชุมชน) ระบบปอเนาะ (ระบบการเรียนที่ผู้เรียนอยู่ประจำ ในบริเวณโรงเรียน ซึ่งเรียนได้ตลอดชีวิต) ระบบโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม โดยแบ่งการศึกษาภาคศาสนา ออกเป็น สามระดับ ระดับอับตาดอห์ (ชั้น ๑-๔) ระดับมุตาวัตสิต (ชั้น ๕-๗) และระดับชานาวี (ชั้น ๘-๑๐) โดย ศึกษาควบคู่ไปกับวิชาสามัญในระดับมัธยมศึกษา (ม.๖) โดยจัดให้มีการเรียนการสอนทั้ง ๒ ภาคอย่างละครึ่งวัน เรียน หกวันต่อสัปดาห์และหยุดวันศุกร์ และสุดท้ายคือระดับกุลียะฮฺ คือ ระดับวิทยาลัยหรือเทียบเท่าคณะหนึ่งของ มหาวิทยาลัย เช่นวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หรือเทียบเท่ากับคณะหนึ่งของ มหาวิทยาลัย อิสลามยะลา เป็นต้น

วัฒนธรรมมลายูมุสลิมสามจังหวัดที่เกี่ยวกับการเกิด การตาย ด้วยศาสนาและวัฒนธรรมของชาวมลายู มุสลิมจังหวัดภาคใต้ โดยเฉพาะในจังหวัดยะลา ปัตตานีและนราธิวาส รวมถึงบางจังหวัดของภาคใต้คือ สงขลา สตูล มักจะมีวัฒนธรรม ที่สืบเนื่องมาจากการเกิดของบุตรที่คล้ายคลึงกัน โดยวิธีการปฏิบัติกับเด็กแรกเกิด เช่น พิธี โกนผมทารก การตั้งชื่อ (ทั้งภาษาไทยและภาษาอาหรับ บางครอบครัวใช้ภาษาอาหรับอย่างเดียว) การเชือดสัตว์ (อาเก๊ะฮะฮ) ซึ่งเป็นการพลีสัตว์เพื่อรับขวัญเด็ก รวมถึง เพลงกล่อมเด็กทั้งภาษาอาหรับและภาษา

ส่วนวัฒนธรรมมลายูมุสลิมสามจังหวัดที่เกี่ยวกับการตาย มีขั้นตอนในการจัดการงานศพของครอบครัวผู้ตาย และการจัดการกับศพ โดยมีฐานความรู้ทางวัฒนธรรมที่มาจากความเชื่อของคนในท้องถิ่นและการปฏิบัติตามหลักการ ในศาสนาอิสลาม ทั้งในส่วนของการศาสนกิจและพิธีการที่เป็นการแสดงออกทางสังคม อีกทั้งยังมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน ในเรื่องปลีกย่อยของมุสลิมในแต่ละท้องถิ่น เช่น เรื่องการทำบุญแก่คนตาย การเผาศพ (สุสานอิสลาม) ในวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกันเรื่องนี้พบว่า มีพิธีการปฏิบัติหลักแยกออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. รายละเอียดที่เป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้กระทำ (ฟิรฎุกิฟายะห์) ได้แก่ การอาบน้ำคนตาย อาจจะมีรายละเอียด ปลีกย่อยที่ต่างกันบ้างในแต่ละท้องถิ่น เช่น การใช้เครื่องหอมผสมน้ำที่ใช้อาบเพื่อดับกลิ่นมัยยิต (ศพ) อาจต่างกันบ้าง ระหว่างฟิมเสน ใบพุทรา การบูร การหอมมัยยิต การละหมาดญานาซะห์ที่มีสยิดและการฝังมัยยิตที่กุโบร์

๒. ประเพณีปฏิบัติประจำท้องถิ่น ที่อาจมีความคลุมเครือตามหลักการอิสลาม ซึ่งมีทั้งผู้ปฏิบัติและไม่ปฏิบัติ เช่น การอ่านตะละเก็น (การขอพรแก่ผู้ตายและย้าเตือนผู้ร่วมการฝังศพให้ระลึกถึงความสำคัญของการใช้ชีวิต ก่อนที่จะต้องตาย) ที่ปากหลุมฝังคนตาย การแจกเงินให้กับผู้มาร่วมละหมาดญานาซะห์ การทำบุญอุทิศส่วนกุศล ให้กับผู้ตายเป็นเวลา ๓ วัน การทำบุญเมื่อครบรอบวันตาย เมื่อครบ ๗ วัน หรือ ๔๐ วัน เป็นต้น

วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย เป็นวัฒนธรรมสำคัญที่ได้รับการวางกรอบโดยศาสนาอิสลามที่กำหนดรูปแบบ ของการแต่งกายที่ถูกต้องเหมาะสมสำหรับมุสลิมทั้งชายและหญิง ซึ่งมีทั้งข้อพึงปฏิบัติและข้อพึงละเว้น ทำให้สามารถ ชี้ได้ชัดว่าการแต่งกายของมุสลิมไม่ว่าจะอยู่ในพื้นที่ใดก็ต้องมีการแต่งกายในรูปแบบที่เป็นไปตามหลักศาสนา เช่น การคลุมฮิญาบของสตรี เพราะเป็นคำสอนของศาสนาที่กำหนดให้สตรีต้องปกปิดอวัยวะทุกส่วนของร่างกายให้มิดชิด ยกเว้นใบหน้าและมือเท่านั้น ซึ่งเป็นการห้ามอวดสัดส่วนของร่างกาย การส่งเสริมให้เพศชายต้องปกปิดระหว่างสะดือ ถึงหัวเข่า รวมทั้งห้ามการสวมใส่เสื้อผ้าที่ทำจากไหมและทองคำ เป็นต้น

วัฒนธรรมด้านการแต่งงาน ชาวไทยมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีวิถีปฏิบัติเรื่องการแต่งงาน ที่เป็นไปตามหลักคำสอนของอิสลามเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ พิธีการ นิโกฮฺ หรือ นิกะหฺ (อาจจะจัดขึ้นที่บ้านเจ้าสาว หรือบ้านเจ้าบ่าว) ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบการแต่งงานที่ศาสนากำหนด บาง

ห้องที่ยังมีลักษณะ การตั้งขบวนแห่ชั้นหมาก จะมีเครื่องชั้นหมาก เช่น ข้าวเหนียวเหลือง ไข่ต้ม ไก่ย่าง ตามประเพณีปฏิบัติ และมีงานจัดเลี้ยงในแบบมลายู ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า มาแกบูโละ หรือ กินเหนียว บางที่นิยมเรียกในภาษาอาหรับว่า งานวาสิมะห์ ซึ่งหมายถึง งานฉลองสมรสเช่นกัน ในระยะหลังมีการส่งเสริมให้มีการประกอบพิธีต่าง ๆ ข้างต้น ทั้งที่ร้านอาหารขนาดใหญ่และ ที่มีสียิดมากขึ้น

วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับอาหารการกิน การทำอาหารสำหรับมลายูมุสลิม เป็นวัฒนธรรมที่สำคัญของเหล่า บรรดามุสลิมะห์ (สตรีมุสลิม) ที่เป็นการเรียนรู้สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น อาหารส่วนใหญ่ในสำหรับอาหารของชาวมลายู มุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ นอกจากนิยมรับประทานอาหารไทยทั่วไป เช่น แกงส้ม ซุป และผัดผักทั่วไปแล้ว อาหารของชาวมลายูมุสลิมมักจะเน้น เนื้อสัตว์ ผัก เครื่องเทศ กะทิ และอาหารทะเลจำพวกปลา อาทิ อีแก (ปลา) ปูจิ น้ำบูดู ชามาอีแก ซอเลาะลาตอ อาแยกอและ (ไถ่ย่างกอและ) ซาแตดามิง (สะเต๊ะฮีเนื้อ) นาซิกกาแปะ (ข้าวหับ) รอยะเยฮู ตาแป (ข้าวหมัก) และอีกหลาย ๆ ชุมชนในท้องถิ่นที่ยังคงอนุรักษ์ประเพณีการกวนข้าวอาซุร (ข้าวกวนที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ในเดือน มุฮัรรอหม แรกตามปฏิทินอาหรับ) เป็นต้น

วัฒนธรรมด้านการละเล่นและการประดิษฐ์ เช่น มะโย่ง ดิเกร์ฮูตู ดิเกร์บาเฆาะ รองเง็ง ศิลปะการป้องกันตัว สิละ การประดิษฐ์กริช การวาดลวดลายบนเรือกอลและ และประดิษฐ์เรือกอลและจำลองการสานเสื่อกระจุต เป็นต้น

การเรียนรู้และเข้าใจวัฒนธรรมของผู้อื่น กลุ่มชน ศาสนิกอื่นสำคัญอย่างไร จากเนื้อหาข้างต้น เป็นเพียง บางส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เราเรียกกันว่า วัฒนธรรมมลายูมุสลิม วัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาวไทยมลายูมุสลิมในพื้นที่ สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงเป็นพลวัต ตามกาลเวลา การสืบทอด ส่งต่อ จากรุ่นปู่ รุ่นพ่อ มารุ่นลูกหลาน อาจจะมีการปรับเปลี่ยน ลดทอน ประยุกต์ตามสภาพเศรษฐกิจ สังคมและยุคสมัย บางส่วนอาจ หลงลืม บางส่วนยังอนุรักษ์ ยืนหยัดอย่างเข้มแข็ง อีกทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมลายูมุสลิมในพื้นที่ที่มีการแลกเปลี่ยน ในทางวัฒนธรรมหรือที่เรียกว่า การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Acculturation) และการผสมกลมกลืน (Assimilation) ไปมาหาสู่กัน การร่วมงานบุญ งานศพ การแต่งงานข้ามศาสนา กัน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการแลกเปลี่ยน การรับ เอา วัฒนธรรมของกลุ่มชนที่อยู่ใกล้เคียงกันหรือมีความสัมพันธ์ต่อกันเป็นเวลานาน ที่ทำให้รับเอาวิถีปฏิบัติของ วัฒนธรรมอื่นที่ต่างจากตนเข้ามาปรับประยุกต์ เช่น ประเพณีกินเหนียว (มาแกบูโละ) งานบุญงานการกุศล ตีมน้ำชา (มาแกแต) ที่มีทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมมาร่วมตีก่อนน้ำชาหรือรับประทานอาหาร เพื่อการระดมทุนในกิจกรรม และกิจการสาธารณะ ดังนั้นจึงเห็นได้ชัดเจนว่าการปฏิบัติตนด้านต่าง ๆ ของชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในพื้นที่ บางส่วน มีความคล้ายคลึงกันและในบางส่วนแตกต่างกันอย่างชัดเจน

๒. แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชน

บำรุง บุญปัญญา^๙ ได้อธิบายว่า วัฒนธรรมชาวบ้านมีความเป็นอิสระจากวัฒนธรรมของคนชั้นกลาง ของคนชั้นสูงสัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติอยู่กับการใช้แรงงานและชุมชนเครือญาติ ชุมชน หมู่บ้าน เป็นรูปแบบของสังคมที่มีอายุยืนนานเป็นเวลาหลายร้อยปี ลักษณะเช่นนี้คือลักษณะที่เรียกว่ามันเป็นสังคมในตัวของมันเอง ก็แสดงว่าต้องเป็นสังคมที่มีเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่เป็นอิสระของชุมชน ชุมชนหมู่บ้านจึงมีระบบความเชื่อและวิถีการพัฒนาที่เป็นอิสระของตัวเองอยู่แล้วแต่แนวพัฒนาการเศรษฐกิจของประเทศไทยที่ยึดถืออยู่นั้นเป็นแนวความคิดที่มาจากภายนอกประเทศซึ่งประสานเข้ากับอำนาจรัฐในประเทศเป็นแนวพัฒนาแบบทุนนิยม ซึ่งทำลายเศรษฐกิจชุมชน

ประเวศ วะสี^{๑๐} เสนอว่า วัฒนธรรมชุมชนเป็นทรัพยากรอันมีค่าของสังคม โดยให้ประชาชนรวมตัวกันเป็นกลุ่มและองค์กรย่อย ๆ เพื่อช่วยเหลือและสร้างความเข้มแข็งให้แก่สมาชิก ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มและชุมชนควรเป็นแบบเท่าเทียม ควรลดบทบาทหน้าที่ของรัฐ และปรับปรุงวัฒนธรรมพื้นบ้านโดยการเพิ่มบทบาทของศาสนา และนำวัฒนธรรมสากลเข้ามาผสมด้วย เป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์ทั้งทางด้านจิตใจ ชีวิตชุมชน และความสมดุลของสิ่งแวดล้อม

โกวิท พวงงาม^{๑๑} ได้อธิบายว่า วัฒนธรรมชุมชน มีลักษณะที่ไม่มีรูปแบบแน่นอนตายตัว เพราะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย กาลเวลา อีกทั้งบริบทชุมชนของแต่ละชุมชนก็จะแตกต่างกัน คงจะเป็นการยากและไม่เป็นธรรมหากว่าจะนิยามคำว่าวัฒนธรรมชุมชนให้แน่นอนตายตัว ด้วยเหตุที่ว่าวัฒนธรรมชุมชนนั้น ควรจะสะท้อนรูปแบบ วิถีชีวิตและลักษณะความสัมพันธ์ของแต่ละชุมชนออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมเพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจ หากจะทำความเข้าใจถึงวัฒนธรรมชุมชนก็ต้องทำความเข้าใจถึงวิถีชีวิต การดำรงอยู่ และการเปลี่ยนผ่านของชุมชนด้วยก็จะทำให้สามารถนิยามคำว่าวัฒนธรรมชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

สุรเชษฐ เวชพิทักษ์^{๑๒} กล่าวว่า วัฒนธรรมของชุมชนชนบทก่อตัวขึ้นจากการต่อสู้เพื่อให้ทุกคนมีอยู่มีกิน และจากการที่ต้องอยู่ร่วมสัมพันธ์กันเป็นสังคมชุมชนการต่อสู้เพื่อการมีอยู่มีกินก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการผลิต โดยเฉพาะการผลิตแบบสืบทอด ซึ่งได้ก่อให้เกิดการคิดค้นและพัฒนาเทคโนโลยีต่าง ๆ เช่นการปั่นคันนา (ยกคันนา) เพื่อกักเก็บน้ำสำหรับการปลูกข้าว ซึ่งเป็นเทคโนโลยีพื้นบ้านของชาวบ้านในที่ราบลุ่ม การทำเครื่องมือล่าสัตว์ในป่า และเครื่องมือจับสัตว์น้ำต่าง ๆ การ

^๙บำรุง บุญปัญญา, “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในการพัฒนา,” ใน สนั่น ชูสกุล (บรรณาธิการ), ๓ ทศวรรษแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน, (กรุงเทพฯ : บริษัท โรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕๑-๑๖๓.

^{๑๐}ประเวศ วะสี, พุทธเกษตรกับศาสนาสู่สังคมไทย, (กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๐), หน้า ๓๔-๓๖.

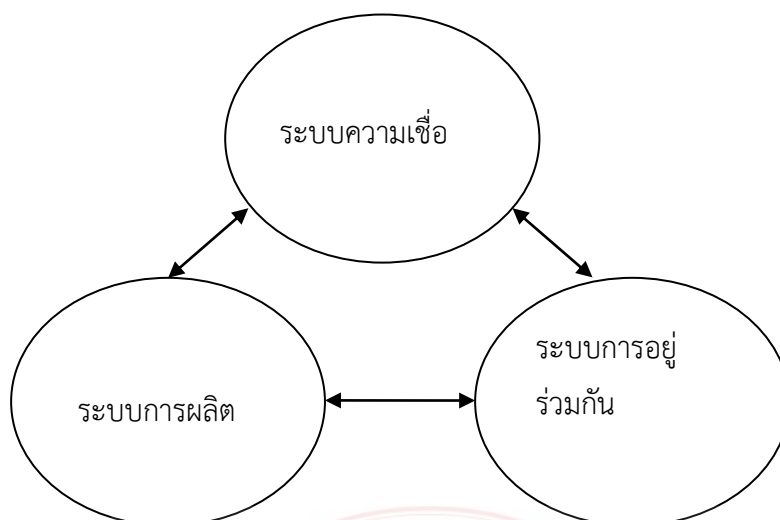
^{๑๑}โกวิท พวงงาม, การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น, (กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๔๐๔.

^{๑๒}สุรเชษฐ เวชพิทักษ์, รากฐานแห่งชีวิต วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา, (กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน, ๒๕๓๓), หน้า ๑๒-๑๔.

ต่อสู้เพื่อให้มีชีวิตรอดนี้ต้องอยู่กับธรรมชาติและพึ่งพาธรรมชาติ จึงเกิดการจัดระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ประกอบกับความต้องการคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัว ความเป็นมาและเป็นไปของจักรวาล โลก และชีวิต พัฒนาขึ้นเป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อ เกิดระบบคุณค่าและเกิดการรับศาสนาเข้ามาในชุมชนพร้อมกับพิธีกรรมต่าง ๆ การที่ต้องอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนจำเป็นต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่จะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ก่อให้เกิด วัฒนธรรมการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันเกิดเป็นจารีตประเพณีระบบ กฎเกณฑ์ และพิธีการต่าง ๆ เป็นแนวทางให้สมาชิกของชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปได้ยึดถือปฏิบัติวัฒนธรรมทางการผลิตมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นอยู่กับวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันการเพาะปลูกพืชผลการเกษตรมีปัจจัยเกี่ยวกับดิน น้ำและแรงงานเข้ามาเกี่ยวข้อง จึงจำเป็นต้องมีการจัดการเรื่องที่ดินทำกินให้เหมาะสม ไม่ให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้งกันจึงต้องมีผู้นำชุมชนขึ้นมาจัดการ เช่น ที่ทางอีสานมี กวนบ้าน (หรือกวนบ้าน) ทางเหนือมีพ่อหลวง ทางใต้มีนายบ้าน ซึ่งต่อมาปรับเรียกเป็น "ผู้ใหญ่บ้าน" ตามระเบียบการปกครองใหม่ (พ.ศ. ๒๔๕๗) เหมือนกันหมดทั้งประเทศ จำเป็นต้องมีการจัดระบบการแบ่งส่นปันส่วนน้ำให้ทุกคนรอบครัวสามารถเพาะปลูกได้ทันตามฤดูกาล ดังตัวอย่างการจัดระบบเหมืองฝายทางภาคเหนือที่มี แก่เหมืองแก่ฝายเป็นผู้จัดการ และจำเป็นต้องจัดระบบแรงงานในครอบครัวและชุมชนในการปลูก ปักดำ และเก็บเกี่ยว เพราะงานบางอย่างเช่น การทำฝายทำท่อนักน้ำการปักดำและเก็บเกี่ยวต้องแข่งขันกับฤดูกาลที่แรงงานคนเดียวหรือครอบครัวเดียวไม่อาจทำได้ทัน เกิดเป็นประเพณีการทำงานรวมหมู่ที่เรียกกันว่าการลงแขกในภาคกลาง การขอแรงในภาคใต้ และการเอามือในภาคเหนือ

ระบบ กฎเกณฑ์ และประเพณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อให้ชีวิตอยู่รอดและอยู่ร่วมกันได้นี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็มีวิวัฒนาการและพัฒนาขึ้นมาตามลำดับ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีทั้งส่วนที่ตายไปเพราะไม่มีใครยึดถือปฏิบัติอีก มีทั้งส่วนที่ถูกเปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมใหม่โครงสร้างทางวัฒนธรรมของชาวบ้านชนบทจึงมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการคือ

๑. ระบบการผลิตหรือระบบการทำมาหากิน
๒. ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันอันประกอบด้วยครอบครัว เครือญาติ ชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน
๓. ระบบทางความเชื่ออันประกอบด้วยศาสนา คุณค่า และพิธีกรรม

แผนภาพที่ ๑ โครงสร้างทางวัฒนธรรมของชาวบ้านชนบท
(ที่มา : สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. ๒๕๓๓ : ๑๓)

กาญจนา แก้วเทพ^{๑๓} ได้อธิบายถึงองค์ประกอบของวัฒนธรรมชุมชนไว้ว่า

๑. ผลของความพยายามร่วมกัน (Collective) ในการต่อสู้และแสวงหาหนทางเพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติ ความพยายามประการหนึ่งของวัฒนธรรม คือ ความพยายามในการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติที่อาจจะแสดงออกมาในรูปของเทคโนโลยี เครื่องมือ เครื่องใช้ ทักษะ กรอบแนวคิด ตัวบุคคล ซึ่งเราอาจจะสรุปได้ว่า ในบรรดาผลผลิตเหล่านี้ชนะและเป็นนายธรรมชาติ (Master/Dominate) หรือเราถือคุณค่าว่าจะอยู่รวมกันอย่างประสานสอดคล้องกับธรรมชาติ (Harmony)

ในชุมชนแต่ละแห่งมีการสร้างสรรค์เทคโนโลยีพื้นบ้านขึ้นมามากมาย และยาวนานแล้ว ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ การกั้นน้ำให้เป็นเหมือง ฝาย อันเนื่องมาจากลักษณะพื้นที่ลาดเอียงของภาคเหนือ ซึ่งค้นพบจากหลักฐานทางโบราณคดีว่ามีไม่ต่ำกว่า ๘๐๐ ปี และหากเราวิเคราะห์เนื้อหาของเทคโนโลยีพื้นบ้านเหล่านี้แล้ว เราจะสามารถใช้เป็นพื้นฐานสำหรับความรู้สมัยใหม่ เช่น ความเชื่อเรื่องการห้ามตัดไม้ใหญ่ ๆ หรือต้นไม้ริมรั้ว ก็ตรงกับหลักนิเวศวิทยาปัจจุบัน (แต่อธิบายด้วยภาษาในอดีต) ความรู้และคุณค่าทั้งหมดที่ได้ช่วยแก้ปัญหาเรื่องความอยู่รอด (Survival) ของมนุษยชาติในแต่ละท้องถิ่นนับเป็นพัน ๆ ปีมาแล้ว และได้ถ่ายทอดส่งต่อกันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า

^{๑๓} กาญจนา แก้วเทพ, การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน : โดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง, (กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๕-๑๑๔.

๒. ผลของความพยายามร่วมกันในการแสวงหาวิธีการในการอยู่ร่วมกันระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน อาจจะเป็นทั้งเพื่อนมนุษย์ที่อยู่ภายในกลุ่มเดียวกันหรือเพื่อนมนุษย์ภายนอกกลุ่ม ผลผลิตทางวัฒนธรรมนี้ได้แก่ วิธีการจัดรวมเป็นกลุ่มเป็นองค์กร (ระบบครอบครัวเครือญาติ)

การจัดแบ่งภาระหน้าที่และความรับผิดชอบตามเกณฑ์ต่าง ๆ เช่น ตามเพศ ตามอายุการกำหนดหน้าที่และความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ตาม กฎระเบียบ การกำหนดตัวบุคคลที่จะเป็นศูนย์รวมของกลุ่ม (เช่น ฝักทางเหนือ) นอกจากนั้นก็ยังมีการจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน (เช่น การปรับไหม การขอขมา) รวมทั้งระบบคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง (เช่น คุณค่าเรื่องการให้อภัย โหสิกรรม)

จากการที่เราได้เห็นแหล่งที่มาของศักยภาพ ความสามารถและคุณธรรมของชาวบ้าน ทำให้มีพื้นฐานว่า ความเชื่อมั่นในศักยภาพของชาวบ้านนี้มิได้เกิดมาจากทฤษฎีหรือเกิดจากการนึกคิดเอาเอง หากแต่ศักยภาพดังกล่าวนี้ ได้พิสูจน์มาแล้วด้วยผลงานที่เป็นจริง จากการที่ชุมชนสามารถสืบทอดชีวิตตัวเองมาได้ยาวนาน

๓. เอกลักษณ์ของวัฒนธรรมชุมชน ในวัฒนธรรมชุมชนแต่ละแห่งต่างก็มีเอกลักษณ์ของตัวเอง และเอกลักษณ์นี้เป็นต้นกำเนิดแห่งความภาคภูมิใจในตัวเอง ศักดิ์ศรีในตัวเอง จึงเป็นแหล่งกำเนิดของพลังชุมชน อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นชุมชนแห่งใด เราสามารถที่จะสกัดลักษณะร่วมของเอกลักษณ์แห่งวัฒนธรรมชุมชนได้ ในที่นี้จะยกตัวอย่าง ๒ ลักษณะ คือ

๓.๑ วัฒนธรรมชุมชนเป็นวัฒนธรรมที่ถือเอาคนเป็นศูนย์กลาง กล่าวคือ เน้นความสำคัญของคนมากกว่าวัตถุ ลักษณะดังนี้แสดงออกและรับรู้ได้จากการทำพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การเกิด การตาย อันล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นความสำคัญของมนุษย์ทั้งสิ้น (Human – Centered Culture) และเมื่อถือคนเป็นศูนย์กลางแห่งความสำคัญแล้ว ในขั้นต่อมาก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนเป็นเรื่องสำคัญและสำคัญกว่าวัตถุและความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุ วัฒนธรรมไทยโดยส่วนรวมก็ยังคงเหลือร่องรอยเช่นนี้อยู่ ดังจะเห็นได้จากการวิเคราะห์ภาษา ในภาษาไทยมีคำที่เกี่ยวข้องกับคำว่า “ใจ” และ “หน้า” มากกว่าคำชุดอื่น ๆ “หน้า” และ “ใจ” เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนและความสัมพันธ์ระหว่างคน

๓.๒ เอกลักษณ์อีกประการหนึ่งของวัฒนธรรมชุมชน คือ กรอบความคิดองค์รวม (Holistic) กรอบความคิดแบบองค์รวมนี้ จะเป็นความสัมพันธ์แบบโยงใยระหว่างความสัมพันธ์ในทุกมิติ คือ ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ การเมือง คุณค่า จริยธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างความคิดกับการกระทำ ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับคุณธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิตวิญญาณ ฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นการทำกิจกรรมใด ๆ จะมีลักษณะความสัมพันธ์ทุกมิติเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่เสมอ ซึ่งหากเราวิเคราะห์วิถี

ชีวิตประจำวัน ธรรมเนียม ประเพณี การละเล่น การผลิต ก็จะพบลักษณะของกรอบความคิดดังกล่าวภายใน

๔. การจัดระบบเศรษฐกิจ แก่นหัวใจและรูปแบบโครงสร้างเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนั้น เป็นเพียงรูปแบบหนึ่งเท่านั้นและไม่ใช้รูปแบบเดียวที่มนุษยชาติเรามีอยู่ ในชุมชนชนบทหลายต่อหลายแห่งของไทยมีรูปแบบการจัดระบบเศรษฐกิจที่ไม่ได้เน้นกำไรเป็นเป้าหมายสำคัญ (Profit Oriented) ไม่ได้เน้นคุณค่าการแข่งขันในการผลิต แต่กลับจัดระบบเศรษฐกิจที่เน้นคนเป็นเป้าหมายสำคัญ เน้นการร่วมมือช่วยเหลือกัน เป้าหมายของเศรษฐกิจไม่ได้เน้นการกินดีอยู่ดีเพิ่มขึ้นตลอดเวลาในเชิงปริมาณ แต่มุ่งการกินพอดี อยู่พอดีในแง่คุณภาพชีวิตและความสมดุลการสะสมทุนอาจจะไม่ได้กระทำในรูปของการสะสมวัตถุในหน่วยของปัจเจกบุคคล แต่เป็นการลงทุนในด้านความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationship) ในหน่วยของชุมชน เช่น ระบบทำนาผ่ากิ่ง ระบบเลี้ยงวัวผ่ากิ่งของชาวภาคเหนือ ที่อยู่บนฐานความคิดว่า ถ้าเราช่วยเขาในวันนี้ วันหน้ามีอะไรขาดเหลือเขาก็จะได้มาช่วยเราบ้างเป็นแบบถ้อยที่ถ้อยอาศัย น้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่า ระบบการแลกเปลี่ยน (Exchange) ไม่ได้มุ่งที่การสะสมมูลค่า แต่เน้นที่การสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคม

๕. การจัดระบบอำนาจ รูปแบบการจัดระบบอำนาจในวัฒนธรรมชุมชนที่เรียงลำดับของอำนาจจากมากไปหาน้อยตามลำดับชั้น (Hierarchy) หรือรูปแบบประชาธิปไตยทางอ้อมโดยผ่านตัวแทนนั้นอาจเป็นเพียง ๒ รูปแบบเท่านั้น ในการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจ และหากเราศึกษาวัฒนธรรมของชาวบ้านเราก็อาจจะพบรูปแบบอำนาจในแบบอื่น ๆ เช่น ระบบ Check and Balance ที่แสดงออกในความสัมพันธ์ ๓ เสา ระหว่างพระเจ้าแผ่นดิน พระภิกษุ และประชาชน ในระบบความคิดของชาวนาเราเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมชุมชนนั้น หากเราไม่เข้าใจทั้งความหมายและรับมาทั้งหมด เราอาจจะตีความผิดก็ได้ เช่น ปรากฏการณ์ที่เราผู้ไปจากระบบประชาธิปไตยแบบ One Man One Vote อาจจะไม่พอใจชาวกะเหรี่ยงที่ตัดสินใจโดยใช้คำตัดสินสุดท้ายจากผู้อาวุโส เป็นต้น

๖. การวิเคราะห์ภาษา ภาษาเป็นอีกหน่วยหนึ่งที่สามารถจะใช้วิเคราะห์วัฒนธรรมได้อย่างดี เพราะภาษาเป็นแหล่งตกผลึกของปรากฏการณ์และความสัมพันธ์ของสังคม ตัวอย่างที่ยกไปข้างแล้ว เช่น กรณีของวัฒนธรรมไทยที่ใช้คำว่า “หน้า” และ “ใจ” มากเป็นพิเศษ ในการวิเคราะห์ความหมาย เราอาจใช้การวิเคราะห์ความหมาย ๒ ระดับ คือ การมีความหมายโดยอรรถ (Denotative Meaning) อันเป็นความหมายที่แตกต่างกันไปตามประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ตามอคติและความเชื่อที่มีในแต่ละกลุ่มชน ดังนั้นเมื่อเราอ่านความหมายระหว่างบรรทัดของ “ภาษา” “ถ้อยคำ” ที่ปรากฏอยู่ในระบบวัฒนธรรมชุมชนเราจะสามารถเข้าถึง “ระบบคุณค่า” “ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม” ที่มีอยู่นั้นได้ ยกตัวอย่างเช่น ในขณะที่ภาคกลางมีการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชายเป็นแบบข้างเท่าหน้าและข้างเท่าหลัง ซึ่งบ่งบอกนัยยะว่า เท่าหน้าจะต้องเป็นผู้นำและเท่าหลังจะต้อง

เป็นผู้ตาม อันเป็นความหมายในลักษณะที่ฝ่ายหนึ่งเหนือกว่า – ฝ่ายหนึ่งต่ำกว่า ในขณะที่ภาคเหนือจะมีการเปรียบเทียบชายว่าเปรียบเหมือนล่อทั้ง ๒ ข้างของเกวียนที่จะต้องเคียงคู่กันไป เราจะเห็นโดยเปรียบเทียบแล้ว ความสัมพันธ์ของหญิงกับชายในภาคเหนือมีลักษณะเสมอภาคมากกว่า

นอกจากองค์ประกอบของวัฒนธรรมดังกล่าวข้างต้นแล้วมีองค์ประกอบที่สำคัญที่แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมชุมชนเกิดจากความคิดและวิถีปฏิบัติของชุมชน องค์ประกอบสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนที่มักจะถูกเน้นย้ำอยู่เสมอโดยนักคิดแนววัฒนธรรมชุมชนได้แก่ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ของชาวบ้านซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น และแน่นอนว่า แตกต่างกับองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาชาวเมือง ภูมิปัญญาชาวบ้านมิได้เป็นเพียงองค์ความรู้ในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือในประเด็นปลีกย่อยประเด็นใดประเด็นหนึ่งหากยังเป็นทั้งโลกทัศน์ที่ชาวบ้านใช้ทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการอธิบายและกระทำการต่าง ๆ และยังได้แก่วิถีการปฏิบัติหรือองค์ความรู้ที่ชาวบ้านใช้สำหรับการประกอบกิจการงานอาชีพและดำเนินชีวิตประจำวัน หากกล่าวว่า ชุมชนคือพลังที่คอยควบคุมให้ชีวิตกำกับดูแลชาวบ้านแล้ว ภูมิปัญญาชาวบ้านก็คือ แบบแผนเนื้อหาสาระของชุมชนที่คอยชี้นำหรือเป็นแนวทางให้ชาวบ้านดำเนินตาม ในแง่ของพลังชุมชนแต่ละชุมชน พลังดังกล่าวมีลักษณะทั่วไปทำนองเดียวกันทุก ๆ ชุมชน แต่ในแง่ของภูมิปัญญาชาวบ้าน แม้จะมีอยู่ในทุก ๆ ชุมชน แต่ละหมู่บ้านก็จะมีภูมิปัญญาที่เฉพาะของตนเองแตกต่างกันออกไป^{๑๔}

เมื่อได้พิจารณาถึงความหมายและองค์ประกอบของวัฒนธรรมชุมชนดังกล่าวแล้วนั้น สามารถอธิบายถึงลักษณะของวัฒนธรรมชุมชน/หมู่บ้าน ซึ่งสถานการณ์ดำรงอยู่ของวัฒนธรรมชุมชน/หมู่บ้านมีลักษณะเป็นองค์รวม (Holistic) และเป็นพลวัต (Dynamic) นั่นคือ วัฒนธรรมในแต่ละมิติแต่ละส่วนจะเชื่อมโยงภายในระหว่างกันและกับระบบภายนอกเป็นเนื้อเดียวกันอย่างแยกไม่ออก และมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตามบริบทและกาลเวลา สุรุจ ชาติสง^{๑๕} แสดงถึงลักษณะของวัฒนธรรมชุมชนหมู่บ้าน ไว้ดังนี้

๑. วัฒนธรรมที่เป็นระบบความสัมพันธ์และแบบแผนความประพฤติปฏิบัติความสัมพันธ์นี้เกิดขึ้นภายใต้โครงสร้างสังคมหมู่บ้านที่มีความเป็นชนชั้นน้อย มีความใกล้ชิด มีความเป็นพี่เป็นน้องสูง คนแทบรู้จักกันหมด ฉะนั้นความสัมพันธ์ที่เป็นวัฒนธรรมของคนในชุมชนหมู่บ้านจึงมีลักษณะเป็นแนวราบและอุปถัมภ์ค้ำจุนกันและกัน กล่าวคือ คนอยู่รวมกันโดยไม่มีลำดับชั้นทางสังคม ทำให้เกิดความใกล้ชิด และนำไปสู่การช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน เป็นความสัมพันธ์แบบแนวราบ ซึ่ง

^{๑๔} ยุคติ มุกดาวิจิตร, อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน” วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน, (กรุงเทพฯ : ฟาเดียวกัณ, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐.

^{๑๕} สุรุจ ชาติสง, “วัฒนธรรมชุมชน : เงื่อนไขความเข้มแข็งของชุมชน/หมู่บ้าน”, พฤติกรรมศาสตร์, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑, (๒๕๔๕) : หน้า ๑๑ – ๒๐.

ความสัมพันธ์แบบแนวราบนั้น เกิดจากระบบสังคมที่ฐานะทางสังคมไม่แตกแยกกัน ระบบการเป็นเครือญาติ การนับถือกันเหมือนญาติพี่น้อง

วัฒนธรรมที่อยู่ในรูปของความสัมพันธ์แบบสัมพันธ์แนวราบนอกจากปรากฏอยู่ในรูปขององค์กรอันเป็นโครงสร้างของสังคม หมู่บ้าน/ชุมชน ซึ่งมีขนาดใหญ่แล้วยังปรากฏในองค์กรย่อยของหมู่บ้าน/ชุมชน ซึ่งแบ่งออกเป็น ๑) องค์กรทางศาสนา ๒) องค์กรทางอาชีพ ๓) องค์กรสวัสดิการสังคม ๔) องค์กรทางการศึกษา ๕) สถาบันทางการเงิน

๒. วัฒนธรรมที่เป็นระบบความคิด ความเชื่อ เป็นวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นมาจากคนในชุมชน/หมู่บ้าน พวกเขาสามารถสร้างขึ้นตามระบบสังคมและบริบทของตนเอง นั่นคือ วัฒนธรรมชาวบ้านที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน วัฒนธรรมเกี่ยวกับความเชื่อระบบความคิดนี้มักผูกโยงกับพิธีกรรมหรือระบบสัญลักษณ์

๓. ประเพณี เป็นวัฒนธรรมอันเป็นแนวปฏิบัติที่สืบทอดกันมายาวนานซึ่งชาวบ้านยึดถือต้องทำตามบรรพบุรุษ ซึ่งประเพณีส่วนใหญ่มีหลักการทางศาสนาหรือหลักปฏิบัติทั่วไปที่จำเป็นต่อชีวิตเป็นตัวกำกับอยู่

๔. ความรู้ของชุมชน/หมู่บ้าน ถูกชาวบ้านผลิตมาเพื่อสร้างสรรค์ชุมชน/หมู่บ้านให้สามารถดำรงอยู่ได้ ซึ่งความรู้นี้จะเชื่อมโยงสัมพันธ์กับทุกมิติของชุมชนเพราะความรู้จะเป็นตัวขับเคลื่อนชุมชนอย่างวิเศษ คือ ความรู้เป็นตัวกำหนดหรือสร้างชีวิตชุมชน/หมู่บ้าน ความรู้เป็นความรู้เกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น ความรู้เกี่ยวกับการทำนา ความรู้เกี่ยวกับยารักษาโรค (สมุนไพร) ความรู้ทางสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากร สภาพแวดล้อม ภูมิศาสตร์ ตลอดจนความเชื่อ ประเพณี และหลักคำสอนทางศาสนา ระบบความรู้จะมี เกิด ดำรงอยู่เพื่อประโยชน์สำหรับชุมชน/หมู่บ้าน ได้นั้นต้องมีกระบวนการสร้าง/ผลิตซ้ำ/ถ่ายทอด/ใช้สอย/แพร่กระจาย และการปรับปรุงประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

๕. ภูมิปัญญา เป็นความรู้ที่ชุมชนสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นความรู้ประจำแผ่นดินประจำถิ่นมีเอกลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะ สะท้อนความเป็นท้องถิ่นของตัว แต่อาจนำไปใช้แห่งอื่นได้หากประยุกต์ใช้ถูกต้อง เหมาะสม ภูมิปัญญาต้องอาศัยปราชญ์หรือผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญของชุมชนเป็นผู้สร้างสรรค์ สืบทอด/กระจาย/ผลิตซ้ำ ชุมชน/หมู่บ้านตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาว่ามีความจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของชุมชน/หมู่บ้านมาตั้งแต่เดิม ซึ่งสืบทอดกันมาอย่างไม่ขาดสาย มีการปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับการเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป ตลอดจนสามารถผสมผสานกับภูมิปัญญาหรือความรู้จากนอกชุมชนอีกด้วย

๖. คุณธรรม คุณธรรมก็เช่นเดียวกับความรู้ที่เกี่ยวข้องกับทุกมิติของชีวิตในชุมชน/หมู่บ้าน คุณธรรมเป็นตัวกำกับพฤติกรรมทั้งหมดของคน คุณธรรมหลายประการสอดคล้อง/มาจากคำสอนทาง

ศาสนา ระบบคุณธรรมเป็นสิ่งที่ยอมรับร่วมกันว่าเป็นหลักการที่ทำให้ส่วนรวมอยู่ร่วมกันได้ หากขาดคุณธรรมแล้วสังคมจะเกิดความวุ่นวาย ไร้ระเบียบ

ในการนำวัฒนธรรมชุมชนมาใช้ในการปฏิบัติงานด้านชุมชนนั้น สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนาและองค์กรเซเบโม (Cebemo) ประเทศเนเธอร์แลนด์^{๑๖} ได้เสนอว่า การทำงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน คือ การพัฒนาที่ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๒ ประการ คือ ลักษณะแรก เป็นการทำงานพัฒนาที่ตอบสนองกับความต้องการของชาวบ้าน และลักษณะที่สอง เป็นการทำงานพัฒนาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต วิธีคิด วิธีปฏิบัติ กล่าวโดยรวมคือวัฒนธรรมของชาวบ้าน ในภาคปฏิบัติการทำงานแนวนี้อาจประกอบด้วยคุณสมบัติด้านการพัฒนาที่เป็นหลัก ๔ ประการคือ

๑. การถือเอาชาวบ้านเป็นตัวตั้งของการพัฒนา กล่าวคือ เราจะถือว่าชาวบ้านเป็นองค์ประธาน (Subject of Development) มิใช่เป็นวัตถุรองรับการพัฒนา มิใช่บุคคลที่ต้องมีคนอื่นไปพัฒนา ชาวบ้านมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเอง บทบาทของบุคคลภายนอกจะเป็นเพียงผู้คอยเสริมเงื่อนไขที่เหมาะสมเท่านั้น ชาวบ้านมิใช่เป็นแต่ผู้ที่มีปัญหาชีวิตเท่านั้น แต่ยังมีประสบการณ์ในการแก้ปัญหาอันมาอีกด้วย แนวทางการพัฒนาจึงต้องเป็นแบบล่างขึ้นบน (Bottom – up Approach)

๒. การใช้แนวทัศนแบบ Positive Approach ในวัฒนธรรมชุมชนนั้น มีทั้งสิ่งที่ยังหลงเหลืออยู่ และมีทั้งสิ่งที่สูญหายไปแล้ว เช่น รูปแบบการลงแขกเกี่ยวข้าวหายไปแล้ว แต่สำนึกที่ยังอยากจะช่วยเหลือเกื้อกูลกันยังมีอยู่ ในทางปฏิบัติเราจะเริ่มต้นงานสร้างสรรค์จากสิ่งที่มี ชาวบ้านมีอยู่ มิใช่เริ่มต้นจากด้านที่ชาวบ้านหมดไปแล้ว

๓. การใช้หลักการ “การประสานกัน” (Articulation) คือการสำรวจข้อดีข้อด้อยของวัฒนธรรมภายในชุมชน กับวัฒนธรรมภายนอกชุมชน แล้วประสานข้อดีเข้าด้วยกัน จัดข้อด้อยของทั้งสองส่วนนั้นเสีย

๔. ใช้ทัศนะแบบองค์รวม (Holistic Approach) เป็นทัศนะหลักในการพิจารณาสรรพสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรม การตัดสินใจ และพิจารณาความสัมพันธ์โยงใยทุกมิติ

การนำวัฒนธรรมชุมชนมาใช้ในการปฏิบัติงานชุมชนนั้นก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนโดยสำนักวัฒนธรรมชุมชนได้ชี้ให้เห็นว่ากระแสนิยมทำลายชุมชน/หมู่บ้านจนเกิดความอ่อนแอเกือบทั่วทุกแห่ง การฟื้นฟูชุมชน/หมู่บ้านให้เข้มแข็งได้นั้นก็ต้องอาศัยวัฒนธรรมเป็นฐานสำคัญเพราะเป็นรากแก้วที่ยังลึก สำหรับชุมชน/หมู่บ้านที่ถูกสร้างมาโดยตนเองและเพื่อตนเอง ย่อมเป็นภูมิคุ้มกันที่

^{๑๖} สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา และองค์กรเซเบโม (Cebemo) ประเทศเนเธอร์แลนด์. การดำรงอยู่ของชุมชน กระบวนการต่อสู้และพัฒนา กรณีศึกษากลุ่มพัฒนาเขตจอมทอง ศูนย์สังคมพัฒนาเชียงใหม่, (กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๓), หน้า ๓๐.

แน่นหนามั่นคง ชุมชน/หมู่บ้านมิได้อยู่โดดเดี่ยวหากแต่สัมพันธ์กันทั้งระบบชุมชนใกล้เคียงและห่างไกลหลายระดับหลายมิติ ย่อมเป็นธรรมดาที่ต้องได้รับผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบ การรับมือกับผลกระทบไม่ว่าจะเป็นการผสมผสาน/การสร้างเสริมและการกลั่นกรองในการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรม ล้วนแล้วแต่เป็นกระบวนการสร้างความเข้มแข็งชุมชนในมิติทางวัฒนธรรม ชุมชนใดจะมีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมนั้น ต้องเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเองไม่ถูกครอบงำ (Hegemony) โดยวัฒนธรรมอื่น ๆ จนต้องพึ่งพาชุมชนอื่น เพื่อชุมชนมีความเข้มแข็งนั้นต้องอาศัยเงื่อนไขทางวัฒนธรรมดังต่อไปนี้^{๑๗}

๑. การสืบสานวัฒนธรรมมากระยะยาวนานเป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสายเพื่อรักษาบำรุง พร้อมกับพัฒนาไปขณะเดียวกัน การสืบสานนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องของการเล่าขานหรือเล่าสู่กันฟังหากแต่กระทำผ่านวิถีชีวิตของคนในชุมชน/หมู่บ้านไม่ว่าจะผ่านในด้านการรื่นเริง การแสดงศิลปวัฒนธรรม การทำมาหากิน การจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมที่สะท้อนการช่วงชิง/พื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชน/หมู่บ้าน

๒. คนในชุมชน/หมู่บ้านคิดถึงผลประโยชน์ส่วนรวมหรือเอาธุระของชุมชน/หมู่บ้านมีความรับผิดชอบช่วยเหลือส่วนรวม ไม่นิ่งดูดาย ช่วยด้วยความสมัครใจ/เต็มใจ เสียสละเวลาและทรัพย์สินให้กับส่วนรวมเพื่อนำไปก่อเกิดประโยชน์ทั้งเฉพาะหน้าและระยะยาว

๓. ความเป็นคนชุมชน/หมู่บ้าน เป็นสำนึกว่าตนมาจากชุมชน/หมู่บ้านใด เป็นความสำนึกที่สะท้อนความรักความผูกพันหวงแหน เป็นเจ้าของชุมชน/หมู่บ้าน สำนึกนี้หากมีแล้วจะนำพาให้ทำประโยชน์ไม่ทั้งชุมชนรักใคร่ปรารถนาดี และเสียสละเพื่อส่วนรวม

๔. ภูมิปัญญาและความรู้ของชุมชน/หมู่บ้าน ถือว่าเป็นทุนทางสังคมที่เกื้อหนุนความเป็นชุมชน/หมู่บ้านพื้นที่ นั่นคือ ชุมชนมีความรู้/ภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ เป็นของตนเอง ได้แก่ เศรษฐกิจ การเมือง ศาสนา ศิลปะ ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ทั้งหมดนี้ต้องมีระบบความรู้เป็นของชุมชน ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาสาระ กระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอด การปรับ การแพร่กระจาย และการประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม

๕. ความมีวิสัยทัศน์ของชุมชน/หมู่บ้าน อันเป็นความสามารถที่มองเห็นปัญหาและแนวทางแก้ปัญหาในตนเอง ทำให้ไม่เกิดวิกฤติหรือความอ่อนแอเพราะสามารถแก้ปัญหาได้ทันทั่วทั้ง

๖. คุณธรรมที่คนในชุมชน/หมู่บ้านยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในการดำรงชีวิต อันได้แก่สัจจะความจริงใจ ยึดมั่นในความเป็นธรรมถูกต้อง เมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ คุณธรรมเหล่านี้เป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน/หมู่บ้าน ซึ่งปรากฏในทุกมิติของวิถีชีวิต เช่น การเก็บของจากป่า

^{๑๗} อ่างแล้ว, สุรจภูมิ ปัดไธสง, วัฒนธรรมชุมชน : เงื่อนไขความเข้มแข็งของชุมชน/หมู่บ้าน, หน้า ๑๑ – ๒๐.

มาเป็นอาหารก็เก็บแต่พอกิน และแบ่งเพื่อนได้ด้วย ทั้งนี้เพื่อรักษาหวงแหนทรัพยากรและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เพื่อนบ้านด้วยกัน

๗. ระบบความสัมพันธ์แบบพี่น้อง อันเป็นความสัมพันธ์แนวราบ ไม่มีความแตกต่างทางชนชั้น แต่มีความใกล้ชิด ช่วยเหลือเกื้อกูลกันบนฐานของความปรารถนาดีต่อกันและกันอย่างไม่มีผลประโยชน์ ระบบความสัมพันธ์แบบนี้ทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันตามอาชีพหรือกิจกรรมที่สนใจ ร่วมกันกลุ่มที่เกิดขึ้นในชุมชน/หมู่บ้าน

๘. คนในชุมชน/หมู่บ้านตระหนักในคุณค่าวัฒนธรรมชุมชนว่ามีคุณประโยชน์ในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมที่เป็นความรู้/ภูมิปัญญา/ประเพณี/ระเบียบ/กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่สั่งสมกันมานาน ล้วนแล้วแต่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน/หมู่บ้านที่สามารถนำมาใช้ในชีวิตจริงได้อย่างดีและประสบผลสำเร็จ

๙. ความสามารถในการปรับตัวและประสานกับวัฒนธรรมภายนอกอย่างเหมาะสมคือรับมา โดยกระบวนการเรียนรู้อย่างแยบคาย รู้เท่าทันไม่ตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ รับเอาประสบการณ์ใหม่ ๆ มาใช้เพื่อให้ชุมชนเลือกมาบูรณาการกับของเดิมอย่างกลมกลืน

๓. แนวคิดเรื่องการพัฒนาชุมชน

คำว่า “ชุมชน” มีผู้ให้ความหมายไว้หลายลักษณะ ซึ่งส่วนใหญ่ นักวิชาการที่ศึกษาเรื่องนี้ได้ให้ความหมายที่ใกล้เคียงกัน ดังนี้

ไพฑูรย์ เครือแก้ว^{๑๘} ให้ความหมายของชุมชนว่า “กลุ่มบุคคลที่ตั้งอยู่เป็นที่เป็นทางมีขอบเขตอันเดียวกันและผู้คนเหล่านั้นมีการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีการติดต่อซึ่งกันและกัน มีความสนใจร่วมกันอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ความรักชาติ รักมาตุภูมิ และแนวประเพณีกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่นการกินอยู่หลับนอน ภาษาพูด การใช้เครื่องมือ เป็นต้น

กาญจนา แก้วเทพ^{๑๙} กล่าวถึงชุมชนว่า “ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติจนถึงระดับหมู่บ้าน และระดับเกินหมู่บ้าน และผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน มีความรู้สึกว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมี การดำรงรักษาคุณค่า มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา และมีการถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย”

^{๑๘} ไพฑูรย์ เครือแก้ว, สังคมชนบทไทยและหลักการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, ๒๕๐๖). หน้า ๙๑.

^{๑๙} อ่างแล้ว, กาญจนา แก้วเทพ, การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน : โดยถ้อยมนุษย์เป็นศูนย์กลาง, หน้า ๑๔.

ประเวศ วะสี^{๒๐} ให้ความหมายไว้ว่า “ชุมชน” หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่ง มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ซึ่งรวมถึงการติดต่อสื่อสารกัน

จะเห็นได้ว่า นักวิชาการได้ให้ความหมายของชุมชนแตกต่างกันออกไป โดยอาจแบ่งออกได้เป็น ๓ แนวทาง คือ^{๒๑}

๑. ชุมชน หมายถึง กลุ่มทางสังคม ที่มีความสัมพันธ์กันตามบรรทัดฐานทางสังคม มีความผูกพันกันและมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับความหมายโดยรูปศัพท์และอาจหมายถึงกลุ่มบุคคลที่มีสายสัมพันธ์เดียวกัน เช่น ครอบครัว เผ่าชนต่าง ๆ ด้วย

๒. ชุมชน หมายถึง พื้นที่หรือบริเวณทางภูมิศาสตร์ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มคน เช่น ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด เป็นต้น

๓. ชุมชน หมายถึง องค์การทางสังคม ที่มีวัตถุประสงค์แนชัด และรวมกันในระยะเวลานานพอสมควร จนเกิดระบบความสัมพันธ์และความผูกพันกันขึ้น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล พรรคการเมือง กลุ่มอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

นอกจากความหมายของคำว่าชุมชนแล้ว ยังมีความหมายของคำว่าท้องถิ่นซึ่งมีความใกล้เคียงกัน แต่มีความแตกต่างกันบ้างบางประการ ดังนี้

พัฒนา กิตติอาษา^{๒๒} อธิบายคำว่า “ท้องถิ่น” ว่ามีความหมายหลากหลาย เช่น ชุมชน ท้องถิ่น กลุ่มหรือองค์กรทางสังคม ภาพลักษณ์สินค้า อุดมการณ์หรือแม้กระทั่งวาทกรรมรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่อยู่ติดกับถิ่นที่อยู่ทางกายภาพเป็นเพียงท้องถิ่นรูปแบบหนึ่ง เช่น บางคู้น้ำ คุ่มบ้าน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ฯลฯ ท้องถิ่นเหล่านี้เป็นท้องถิ่นในความหมายดั้งเดิมที่คนส่วนใหญ่คุ้นเคยและรับรู้อย่างกว้างขวางมาก่อน

โกวิท พวงงาม^{๒๓} ได้ให้เห็นไว้ว่า คำว่า “ท้องถิ่น” โดยความหมายของคนทั่วไปมักจะหมายถึง พื้นที่ในชุมชนใดชุมชนหนึ่งโดยเฉพาะ และชุมชนดังกล่าวมีการจัดโครงสร้างระบบการปกครองอย่างเป็นทางการ ซึ่งในที่นี้ได้แก่ หน่วยการปกครองท้องถิ่นต่าง ๆ และพื้นที่ที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชน ซึ่งหากพิจารณากันให้ดีแล้วความหมายดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของท้องถิ่นใน ๒ ลักษณะ ดังต่อไปนี้

^{๒๐} ประเวศ วะสี, **ประชาคมตำบล** (พิมพ์ครั้งที่ ๒), (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓.

^{๒๑} สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน** (พิมพ์ครั้งที่ ๕), (กรุงเทพฯ : โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒.

^{๒๒} พัฒนา กิตติอาษา, **ท้องถิ่นนิยม**, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๖), หน้า ๕.

^{๒๓} อ่างแล้ว, โกวิท พวงงาม, **การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น**, หน้า ๓๐-๓๑.

ลักษณะที่ ๑ ท้องถิ่นในลักษณะของพื้นที่ของชุมชน ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนบนพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ซึ่งปฏิสัมพันธ์ไม่เกิดขึ้นเพียงเพราะคนในชุมชนเท่านั้น หากแต่ยังมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับพื้นที่ด้วย ดังนั้นท้องถิ่นในลักษณะนี้ จึงยึดโยงเอาคนในชุมชนให้มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ที่คนเหล่านั้นอาศัยอยู่ด้วย เช่น วิถีชีวิตของคนในพื้นที่ที่ทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก หรือชุมชนใดที่อาศัยอยู่ใกล้ทะเลก็จะถูกยึดโยงเข้ากับพื้นที่นั้น กลายเป็นวิถีแบบชาวประมง เป็นต้น

ลักษณะที่ ๒ เป็นลักษณะที่เป็นผลพวงมาจากการแรก กล่าวคือ เมื่อคนกับพื้นที่มีความสัมพันธ์กันจนกลายเป็นวิถีชีวิตอย่างหนึ่งแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวให้เป็นระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ ในการอาศัยอยู่ร่วมกัน ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ร่วมกัน และรวมไปถึงการพัฒนาพื้นที่ของตนเองให้มีความเจริญและเป็นที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนได้ต่อไป เพื่อให้การจัดระเบียบดังกล่าวเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและให้คนในชุมชนหรือพื้นที่มีส่วนร่วมในการบริหารพัฒนาชุมชนหรือพื้นที่ของตน จำเป็นต้องมีการจัดระบบการปกครอง ซึ่งในที่นี้ก็คือ “หน่วยการปกครองท้องถิ่น” นั่นเอง ดังนั้นท้องถิ่นในลักษณะที่สอง ถ้าจะกล่าวกันให้ชัดก็คือ การปกครองท้องถิ่นที่มีอยู่ควบคู่ไปกับ “ชุมชนท้องถิ่น” ทดแทนกัน จนในบางครั้งทำให้เข้าใจได้ว่าทั้งสองคำมีความหมายเหมือนกัน

สนธยา พลศรี^{๒๔} ได้อธิบายส่วนขององค์ประกอบและโครงสร้างที่สำคัญนั้น โครงสร้างของชุมชน (Social Structure of Community) ชุมชนมีโครงสร้างที่สำคัญ ๒ ส่วน คือ องค์การทางสังคม (Social Organization) และสถาบันทางสังคม (Social Institution) ดังนี้

๑. องค์การทางสังคมในชุมชน

องค์การทางสังคมในชุมชน เป็นกระบวนการจัดระเบียบทางสังคมของสมาชิกในชุมชน (Process of Social Organization) และกลุ่มสมาชิกของชุมชนที่ได้จัดระเบียบทางสังคมแล้ว (Organized Group)

๑.๑ กระบวนการจัดระเบียบทางสังคมของสมาชิกในชุมชน เป็นทั้งการสร้างและการสอนระเบียบของสังคมให้กับสมาชิกในชุมชน โดยการสร้างความเชื่อ (Belief) ความรู้ (Wisdom) ค่านิยม (Value) อุดมการณ์ (Ideology) บรรทัดฐาน (Norms) คุณธรรม (Virtue) การกำหนดสถานภาพ (Status) และบทบาท (Role) ผ่านการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) หรือการฝึกอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม เพื่อให้สมาชิกยอมรับและปฏิบัติตามระเบียบทางสังคมและสถานภาพบทบาทที่ดำรงอยู่

๑.๒ กลุ่มสมาชิกของชุมชนที่ได้จัดระเบียบทางสังคมแล้ว เป็นกลุ่มสมาชิกที่ได้ผ่านกระบวนการจัดระเบียบทางสังคมในข้อ ๑.๑ กลุ่มคนเหล่านี้มีหลายขนาดตามจำนวนของสมาชิก

^{๒๔} อ้างแล้ว, สนธยา พลศรี, *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ ๕), หน้า ๒๓.

มีความซับซ้อนของโครงสร้างแตกต่างกัน แต่มีองค์ประกอบพื้นฐานร่วมกัน คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบพฤติกรรม (Pattern of Behavior) และภาระหน้าที่ (Function) เช่น กลุ่มสังคม (Group) ครอบครัว (Family) สมาคมหรือสหจร (Association) ชนชั้น (Class) และสังคมมนุษย์ (Society)

๒. สถาบันทางสังคมในชุมชน

สถาบันทางสังคมในชุมชนเป็นแบบอย่างในการคิดของสมาชิกในชุมชน ได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ คุณธรรม และแบบอย่างในการกระทำสิ่งต่าง ๆ ของสมาชิก ได้แก่ บรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งมีความจำเป็นในการดำรงอยู่ของชุมชนและชุมชนได้สร้างสรรค์ สะสม ถ่ายทอดสืบต่อกันมา สถาบันทางสังคมมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ตำแหน่งทางสังคม (Social Position) ของบุคคลซึ่งแตกต่างกันออกไป ภาระหน้าที่หรือความรับผิดชอบของบุคคล ซึ่งเป็นไปตามสถานภาพและบทบาทที่บุคคลดำรงตำแหน่ง แบบแผนพฤติกรรมหรือกรอบมาตรฐานในการประพฤติปฏิบัติของบุคคลและองค์วัตถุ (Material Component) คือ ส่วนที่มีลักษณะเป็นรูปธรรม มองเห็นได้และจับต้องได้ สถาบันทางสังคมในชุมชนที่สำคัญมีหลายสถาบัน เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันการเมือง สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันศิลปะและนันทนาการ สถาบันภาษาและการสื่อสาร สถาบันการคมนาคมขนส่ง สถาบันอนามัยและสาธารณสุข สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น

อริญ จิตตะเสน^{๒๕} ได้กล่าวถึงองค์ประกอบหลักของชุมชนที่ประกอบเข้าด้วยกันเป็นชุมชนท้องถิ่นนั้นต้องประกอบด้วย องค์ประกอบของชุมชนทั้งเชิงรูปธรรม และนามธรรม ดังนี้

๑. คน ทั้งเชิงคุณภาพและปริมาณในชุมชนนั้น ๆ
๒. วิถีชีวิตของคนทั้ง ๓ ด้าน
 - ๒.๑ ด้านเศรษฐกิจ/วิถีชีวิตในการทำมาหากิน
 - ๒.๒ ด้านการเมือง/การปกครอง การบริหารบ้านเมือง
 - ๒.๓ ด้านสังคม เชิงต่าง ๆ เช่น การอยู่ร่วมกัน
 - ๒.๓.๑ การศึกษา และเยาวชนของชาติ
 - ๒.๓.๒ เรื่องคุณธรรม จริยธรรม/ศาสนาต่าง ๆ
 - ๒.๓.๓ เรื่องครอบครัว/ผู้สูงอายุ/คนพิการ
 - ๒.๓.๔ เรื่องสิ่งแวดล้อม มลภาวะ
 - ๒.๓.๕ เรื่องสุขภาวะ/โรคภัยไข้เจ็บ/โรคระบาด

^{๒๕} อริญ จิตตะเสน, หลักการและวิธีการบริหารจัดการชุมชน, <http://www.songkhlahealth.org/paper/๑๔๒๒>.
ออนไลน์, วันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๖๒.

๒.๓.๖ เรื่องความสงบเรียบร้อย ความมั่นคง

๒.๓.๗ เรื่องภัยธรรมชาติ สาธารณภัยต่าง ๆ

๒.๓.๘ เรื่องผู้ด้อยโอกาส/คนยากจน

๓. เขตแดนพื้นที่ เครือข่ายต่าง ๆ เช่น หมู่บ้าน ตำบล เครือข่ายอาชีพต่าง ๆ เช่น

การเกษตร

๔. ทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งทรัพยากรธรรมชาติทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต/ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ถนน สะพาน ไฟฟ้า และอื่น ๆ

๕. องค์กรต่าง ๆ ทั้งของภาครัฐ/ภาคเอกชน และของประชาสังคม ทั้งด้าน เศรษฐกิจ/การเมืองและสังคมต่าง ๆ

๖. ทุนต่าง ๆ ของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภูมิปัญญาชุมชน จากคน จากวัฒนธรรม และอื่น ๆ

๗. ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งเชิงบวกและเชิงลบ ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน เช่น นโยบายของรัฐบาล ราคาน้ำมัน/อัตราดอกเบี้ย/ราคาสินค้า การเปลี่ยนแปลงของระบบ และโครงสร้างของบ้านเมือง เป็นต้น

จากองค์ประกอบของชุมชนดังกล่าวจะเห็นได้ว่าชุมชนท้องถิ่นในฐานะที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด ดังนั้นชุมชนท้องถิ่นจึงมีความสำคัญต่อประชาชนมากเช่นกัน สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๒๖} ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของชุมชนท้องถิ่น โดยกล่าวว่า ชุมชนท้องถิ่นเปรียบเสมือนหน่วยงานในสังคมที่มีความสัมพันธ์ค่อนข้างเป็นทางการที่เกือบจะเล็กที่สุดของระบบสังคมก็ได้ เช่น หมู่บ้าน ตำบล หรือองค์การบริหารส่วนตำบล เมื่อชุมชนท้องถิ่นเป็นสถาบันที่มีขนาดเล็กแล้ว ดังนั้นหน้าที่ของชุมชนท้องถิ่นจึงออกมาในลักษณะปฐมภูมิ ลักษณะคล้ายกับหน้าที่ของสถาบันครอบครัว และอาจจะมีจุดแตกต่างกันบ้าง เช่น สถาบันครอบครัวมีหน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูสมาชิกและชุมชนท้องถิ่นหน้าที่ดังกล่าวอาจมีบ้าง แต่ไม่ใช่ความสำคัญในลำดับแรก หากสังคมปราศจากชุมชนท้องถิ่นแล้ว ก็เปรียบเสมือนสังคมขาดกลไกในการทำหน้าที่พื้นฐานทางสังคม เช่น กระบวนการขัดเกลาทางสังคมของชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าชุมชนท้องถิ่น มีความสำคัญใน ๕ ประการ ดังนี้

๑. ชุมชนท้องถิ่นมีหน้าที่หรือภารกิจบางอย่างที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่ของระบบที่ใหญ่กว่า เช่น หน้าที่ในการขัดเกลาทางสังคม หน้าที่ในการดำรงสถาบันครอบครัว หน้าที่ในการสร้างผลผลิตทางเศรษฐกิจ หากสังคมขาดชุมชนท้องถิ่นทำหน้าที่ดังกล่าวแล้วก็จะส่งผลให้ระบบสังคมอ่อนแอและอาจถึงการล่มสลายของระบบสังคมได้

^{๒๖} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, สังคมวิทยาการเมือง (พิมพ์ครั้งที่ ๒), (กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๘๑.

๒. ชุมชนท้องถิ่น เป็นเครื่องมือสะท้อนความคิดเห็นของประชาชนในระบบสังคมได้เป็นอย่างดี เนื่องจากชุมชนท้องถิ่นเป็นหน่วยการปกครองอย่างเป็นทางการ (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น) และอย่างไม่เป็นทางการ (การดูแลหมู่บ้านของผู้ใหญ่บ้านหรือผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เป็นต้น) ไปพร้อมๆ กัน จึงทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีลักษณะพิเศษบางประการในการเข้าถึงประชาชนในชุมชน ในขณะเดียวกันก็สามารถรวมตัวกันแสดงออกถึงความคิด และความเชื่อหรือทัศนคติต่อเรื่องต่าง ๆ ในรูปแบบที่เป็นทางการด้วย ความสำคัญในประการนี้จึงอยู่ตรงที่ว่า ชุมชนท้องถิ่นเป็นหน่วยทางสังคมที่ดีในการสะท้อนความต้องการของประชาชน อีกทั้งยังมีช่องทางในการนำเสนอที่เป็นทางการได้ด้วย ซึ่งส่งผลดีต่อรัฐบาลหรือผู้ที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาของระบบสังคมโดยรวม

๓. ชุมชนท้องถิ่น เป็นตัวรวม (Grouping) ผลประโยชน์และความต้องการของคนในสังคมให้เข้าเป็นหมวดหมู่ และง่ายต่อการจัดการข้อเรียกร้องต่าง ๆ เช่น กลุ่มเหตุการณ์ในท้องถิ่น กลุ่มเกษตรกรในท้องถิ่น กลุ่มประมงท้องถิ่น เป็นต้น นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ในการกลั่นกรองผลประโยชน์ต่าง ๆ (Filter) ก่อนจะเข้าสู่กระบวนการเรียกร้องที่เป็นระบบ

๔. ชุมชนท้องถิ่น เป็นหน่วยพื้นฐานของสังคมไทย ในการบรรเทาความเดือดร้อนให้แก่ประชาชน หรือเปรียบเสมือนปราการด่านแรกของหน่วยงานในระดับที่สูงกว่าของภาครัฐนั่นเอง ดังนั้น ความสำคัญจึงอยู่ตรงที่ว่า ชุมชนท้องถิ่นทำหน้าที่เป็นตัวบรรเทาปัญหาเบื้องต้นของประชาชนในพื้นที่

๕. ชุมชนท้องถิ่น เปรียบเสมือนสถาบันหนึ่งในการฝึกการมีส่วนร่วมหรือส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองให้แก่ประชาชน เพราะการบริหารชุมชนหรือท้องถิ่นจำเป็นต้องมีกลไกการเลือกตั้งผู้แทนของประชาชนเข้าไปทำหน้าที่ในการบริหารชุมชน อันจะส่งผลดีต่อการเมืองในระดับชาติ นอกจากนี้ชุมชนท้องถิ่นทำหน้าที่ให้ประชาชนรู้จักสิทธิหน้าที่ และหวงแหนในท้องถิ่นของตนอีกด้วย

เมื่อมองเห็นถึงความสำคัญดังกล่าวแล้วการเริ่มต้นพัฒนาหรือจะดำเนินการใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประชาชนท้องถิ่นจึงต้องเริ่มต้นด้วยการศึกษาให้รอบคอบเสียก่อนเพราะหากดำเนินการผิดพลาดไปจะก่อให้เกิดความเสียหายได้ อานันท์ กาญจนพันธุ์^{๒๗} กล่าวว่า การศึกษาชุมชนนั้นไม่อาจยึดถือแต่เพียงมุมมองจากภายนอกเท่านั้น แต่จะต้องให้ความสำคัญกับมิติของมุมมองจากภายในโดยเฉพาะวิถีคิดของชาวบ้านเอง ซึ่งช่วยให้เข้าใจนัยของความเป็นชุมชนว่าตั้งอยู่บนพื้นฐานของมิติความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนและเคลื่อนไหว เพราะเกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตซ้ำและการผลิตใหม่ของอุดมการณ์ อำนาจระบบคุณค่าและภูมิปัญญา ในความพยายามต่อสู้เพื่อสร้างพื้นที่ส่วนรวมร่วมกัน ทั้งพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางสังคมและพื้นที่ทางสัญลักษณ์ ผ่านทั้งทางพิธีกรรมและการปฏิบัติการทางสังคมอื่น ๆ เช่น

^{๒๗} อานันท์ กาญจนพันธุ์, มิติชุมชน วิธีคิดท้องถิ่น ว่าด้วยสิทธิ อำนาจและการจัดการทรัพยากร, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓-๑๐.

ในรูปของการจัดการทรัพยากร ด้วยการจัดตั้งองค์กร กลไกและเครือข่ายของความสัมพันธ์ขึ้นมา ปรากฏอยู่ในหน่วยที่มีขอบเขตหลายระดับ ตั้งแต่ครอบครัว หมู่บ้าน จนถึงเครือข่ายที่กว้างขวาง ซึ่งอาจจะซ้อนกันอยู่ได้ ทั้งนี้ก็เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์กับทั้งภายในและภายนอกชุมชนเอง ภายใต้บริบทและเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาในประวัติศาสตร์ จนถึงปัจจุบัน

ประเวศ วะสี^{๒๘} ได้สรุปไว้ว่า ชุมชนท้องถิ่นเป็นฐานของความจริงของชีวิต สังคม วัฒนธรรม และทรัพยากร การพัฒนาโดยเอาความจริงเป็นตัวตั้งง่ายกว่าการพัฒนาจากข้างบน ซึ่งเป็นเรื่องของอำนาจ เงิน และมายาคติเมื่อชุมชนท้องถิ่นหรือฐานล่างของสังคมมั่นคงแข็งแรงก็จะรองรับให้สังคมทั้งหมดลงตัวและยั่งยืน

ในด้านการะหน้าที่ของชุมชนที่มีต่อประชาชนนั้น วิรัช วิรัชนิภาวรรณ^{๒๙} กล่าวว่ามียังน้อย ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. การตอบสนองและให้บริการขั้นต้นแก่สมาชิกในชุมชน หมายถึง การให้บริการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของสมาชิกในชุมชนให้ดำเนินไปด้วยดีมีความสุข เช่น การให้บริการทางด้านสาธารณสุข การศึกษา และศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น
๒. การจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้นแก่สมาชิกในชุมชน นอกจากหน้าที่การให้บริการข้างต้นแล้ว ชุมชนยังมีหน้าที่จัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่สมาชิกในชุมชนด้วย เป็นต้นว่า การให้บริการทางเศรษฐกิจและสังคมที่จะช่วยให้สมาชิกในชุมชนได้รับความสะดวกสบายในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอยู่ เป็นต้นว่า จัดให้มีถนน น้ำประปา ไฟฟ้า หรือโทรศัพท์
๓. การจัดให้มีการรักษาคู่ครองสวัสดิการให้แก่สมาชิกในชุมชนทั้งในด้านร่างกายและทรัพย์สิน เป็นธรรมดาที่ในแต่ละชุมชนย่อมมีคนดีและคนไม่ดีปะปนกัน ดังนั้นเพื่อป้องกันมิให้คนดีถูกคนไม่ดีข่มเหงรังแก จึงจำเป็นต้องมีการจัดบริการให้แก่สมาชิกในชุมชนในด้านการรักษาคู่ครองสวัสดิการ เช่น สถานีตำรวจ มีการอำนวยความสะดวก รวมทั้งมีระบบกันตนเองของสมาชิกในชุมชน เป็นต้นว่า มีหน่วยรักษาความปลอดภัย
๔. การดูแลควบคุมสวัสดิภาพของสมาชิกในชุมชน หมายถึง มาตรการทั้งหลายที่จะช่วยให้สถาบันและองค์กรที่จัดตั้งขึ้นเพื่อรักษาและคุ้มครองสวัสดิภาพทั้งร่างกายและทรัพย์สินของสมาชิกในชุมชนให้คงอยู่และปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเป็นธรรมเพื่อความสงบสุขและเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชน

^{๒๘} ประเวศ วะสี, กระบวนทรรศน์ใหม่ในการพัฒนาประเทศไทย ท้องถิ่นเข้มแข็ง, (กรุงเทพฯ : บริษัท ทีคิวพี จำกัด, ๒๕๒๒), หน้า ๙.

^{๒๙} วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, การพัฒนาเมืองและชนบทประยุกต์, (กรุงเทพฯ : พอร์เพช, ๒๕๔๙), หน้า ๒๑๕-๒๑๖.

๕. การสร้างความอบอุ่น มั่นคง ปลอดภัยให้แก่สมาชิกในชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนมารวมกันอยู่ในชุมชนที่มีกฎระเบียบและกฎหมาย ย่อมมีส่วนสำคัญให้สมาชิกในชุมชนเกิดความอบอุ่น มั่นคง และปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

๖. จัดให้มีหน่วยการปกครองท้องถิ่น เพื่อเป็นการสนับสนุนส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนได้มีการช่วยเหลือตนเองและปกครองตนเองได้ตามระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เช่น ในชุมชนเมืองมีเทศบาล ขณะที่ในชุมชนชนบทมีองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น

๗. การปลูกฝังค่านิยมที่เหมาะสมให้แก่สมาชิกในชุมชน ค่านิยม หมายถึง สิ่งที่ประชาชนในชุมชนหนึ่งเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีความควรแก่การยึดถือ ยกย่อง หรือปฏิบัติตามเมื่อเป็นเช่นนี้ ชุมชนจึงมีหน้าที่ที่จะต้องปลูกฝังค่านิยมที่สมควรให้แก่สมาชิก เช่น การก่อให้เกิดความภาคภูมิใจที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีการปลูกฝังค่านิยมให้รักชาติ และพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

๘. การปลูกฝังให้ชุมชนมีจิตสำนึกหรือจิตวิญญาณเพื่อส่วนรวม นอกเหนือจากภารกิจหน้าที่ของชุมชนในการรักษากฎหมาย การอำนวยความสะดวก การอำนวยความสะดวก และการให้บริการแก่ประชาชนแล้ว ชุมชนยังมีการทำหน้าที่ที่จะต้องปลูกฝังด้านด้านจิตใจ โดยเฉพาะเรื่อง เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต การเสียสละเพื่อส่วนรวม และการเข้ามามีส่วนร่วมในชุมชนด้วย

๙. การควบคุม ดูแล อนุรักษ์ และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยใช้อย่างประหยัด คุ่มค่า และให้เกิดประโยชน์สูงสุด

๑๐. การส่งเสริมภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อธำรงสภาพของชุมชนและรักษาสิ่งที่ดีงามของชุมชนไว้

จากการอธิบายความหมายของชุมชนท้องถิ่น องค์ประกอบของชุมชน โครงสร้าง และหน้าที่ของชุมชนดังกล่าวแล้ว หากพิจารณาในสังคมไทยนี้จะเห็นได้ว่าลักษณะชุมชนท้องถิ่นจะมีลักษณะเป็นชุมชนชนบทเสียส่วนใหญ่ จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ^{๓๐} ได้อธิบายคำว่าชุมชนชนบท ไว้ว่า พื้นที่ที่ตั้งอยู่นอกเขตเมือง นอกเขตเทศบาล เป็นเขตที่มีความเจริญด้านวัตถุน้อย เป็นเขตที่ผู้คนที่ย้ายอยู่มีอาชีพทางการเกษตร เลี้ยงสัตว์และทำการประมงส่วนใหญ่ ดังนั้นชุมชนชนบทจะเป็นพื้นที่ที่แวดล้อมด้วยทุ่งนา ป่าเขา หุบห้วย แม่น้ำลำธาร ทะเล ฯลฯ หน่วยทางสังคมที่เป็นชุมชนชนบทได้แก่ หมู่บ้าน ชุมชนชนบทมักเป็นชุมชนขนาดเล็กเมื่อเทียบกับชุมชนเมือง

ลักษณะทางสังคมของชุมชนชนบทส่วนใหญ่ทำการเกษตรจึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติ เช่น แสงแดด ฝนแผ่นดิน ป่าไม้ พืชและสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ วิถีชีวิต ค่านิยม

^{๓๐} จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา (พิมพ์ครั้งที่ ๑๓), (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๘-๑๔๑.

ความเชื่อ จารีตประเพณี และทัศนคติของชาวชนบทจึงเป็นแบบเดียวกันทั้งหมู่บ้าน ความแตกต่างหลากหลายระหว่างกลุ่มและบุคคลแทบจะมองไม่เห็น ฐานะทางเศรษฐกิจและชีวิตทางสังคมไม่แตกต่างกัน การดำรงชีวิตแบบง่าย ๆ และจำเจ กิจกรรมต่าง ๆ ในรอบปีดำเนินไปตามฤดูกาล การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ หรือการประมง ความคิดความเชื่อของชาวชนบทที่ทำการเกษตรมักจะถูกพันกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ

ความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ต่ำ เนื่องจากลักษณะของงานเกษตรกรรมทำให้ชาวชนบทอยู่กันกระจัดกระจายไปตามที่ดินทำกิน การอาศัยอยู่จึงมีลักษณะความโดดเดี่ยวตามสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์

ลักษณะความสัมพันธ์กันของประชาชน มีความสนิทสนม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และจริงใจต่อกัน เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่เรียกว่า ความสัมพันธ์แบบกลุ่มปฐมนุญ การที่ชาวชนบทมีวิถีชีวิตโดดเดี่ยวท่ามกลางธรรมชาติทำให้ลักษณะกิจกรรมในครัวเรือนของสังคมชนบทเป็นไปในรูปของการช่วยกันดำเนินงานในไร่นา เพื่อการบริโภคในครอบครัวเป็นหลักใหญ่ ซึ่งก่อให้เกิดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและการติดต่อจากภายนอกของครอบครัวชนบทนั้นจะมุ่งเน้นไปที่หมู่เครือญาติและเพื่อนบ้านที่ใกล้ชิดสนิทสนมกันในละแวกบ้านเดียวกันและจะค่อย ๆ ขยายออกไปสู่เพื่อนบ้านทั่วไปในชุมชน

ชาวชนบทมีความแตกต่างและการแบ่งชนชั้นทางสังคมน้อย เพราะชาวชนบทส่วนใหญ่ มีอาชีพเป็นเกษตรกรรม เช่น เป็นชาวนา ชาวสวน ชาวประมง ฯลฯ รวมทั้งมีวิถีการดำเนินชีวิตที่คล้ายคลึงหรือเหมือนกัน การเคลื่อนย้ายทางสังคมและเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเปลี่ยนอาชีพหรือเปลี่ยนฐานะทางสังคมจึงมีน้อย

ลักษณะครอบครัวในสังคมชนบทเป็นครอบครัวแบบขยาย สมาชิกประกอบด้วยครอบครัวหลาย ๆ ครอบครัว ซึ่งเป็นญาติพี่น้องกันมารวมอยู่ในครอบครัวเดียวกัน หรือในบริเวณใกล้เคียง ๆ กัน ความผูกพันระหว่างสมาชิกมีมาก ทุกคนจะพบปะกันแทบทั้งวันและมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ครอบครัวจะเป็นทั้งหน่วยผลิตและหน่วยบริโภค สิ่งของเครื่องใช้และอาหารการกินมักจะทำขึ้นใช้เอง กินเอง เมื่อเหลือจึงนำไปแจกจ่ายซื้อขาย แลกเปลี่ยน สามารถกล่าวได้ว่าครอบครัวในชนบทมีความมั่นคงสูง

สำหรับการควบคุมทางสังคมในชุมชนชนบทอาศัยการควบคุมอย่างไม่เป็นทางการเป็นหลัก เพราะห่างไกลอำนาจของรัฐ ชาวบ้านมักถือจารีตประเพณีเป็นแบบแผนปฏิบัติ และกลุ่มเพื่อนบ้านญาติพี่น้องมีบทบาทคอยควบคุมความประพฤติกันเอง

การพัฒนาชุมชน

กรมการพัฒนาชุมชนของประเทศไทย^{๓๑} ได้ให้ความหมายไว้ว่า การพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนาความรู้ความสามารถของประชาชน เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการช่วยตนเอง เพื่อนบ้าน และชุมชน ให้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นโดยการร่วมมือกันระหว่างประชาชนกับรัฐบาล เป็นวิธีการที่นำเอาบริการของรัฐบาลผนวกเข้ากับความต้องการของประชาชน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น

นักวิชาการของไทย สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๓๒} ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพที่ไม่พึงปรารถนา ไม่ดีงาม) ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ (สภาพที่พึงปรารถนา ที่ดีงาม หรือเจริญ) กล่าวคือ เป็นการมุ่งใจเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน เพื่อการเปลี่ยนแปลงสภาพของส่วนประกอบต่าง ๆ ในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนาไปสู่สภาพที่พึงปรารถนาอันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้ กล่าวโดยสรุป การพัฒนาชุมชนได้แก่ การเปลี่ยนแปลงชุมชนโดยมีการวางแผน (Planned Community Change)

โกวิท พวงงาม^{๓๓} ได้สรุปความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า “การพัฒนาชุมชน” หมายถึง การเปลี่ยนแปลง การสร้างสรรค์ปรับปรุงอย่างมีกระบวนการ (Process) และเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมีโครงสร้างและแบบแผน (Planned and Structured Change) หรือมีการกำหนดทิศทางเป้าหมายที่แน่นอน (Ultimate Goal) ที่อาจเป็นได้ทั้งการกระทำของภาครัฐและภาคเอกชน หรือเป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชน ทั้งนี้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตในด้านต่าง ๆ ให้ดีขึ้น เช่น เศรษฐกิจ การศึกษาเรียนรู้ สุขภาพ อนามัย วัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อให้มีความสามารถที่จะพึ่งตนเองได้ ในขณะเดียวกันยังอาจหมายถึงการเรียนรู้และธำรงไว้ซึ่งทุนทางสังคม (Social Capital) ที่ชุมชนมีมาตั้งแต่เดิม คือ ภูมิปัญญา ระบบนิเวศ ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียม ชาติพันธุ์ ศาสนา และภาษา อีกด้วย

แนวคิดการพัฒนาชุมชน

จิรพรรณ กาญจนจิตรา^{๓๔} (๒๕๒๓ : ๕-๖) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนมีแนวความคิดมูลฐานอยู่ ๓ ประการ ดังนี้

๑. การช่วยเหลือตนเองและการช่วยเหลือเพื่อให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องช่วยตนเองในรูปแบบของแรงงาน วัสดุและทรัพย์สินเพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง หาก

^{๓๑} กรมการพัฒนาชุมชน, *การพัฒนาชุมชน*, (กรุงเทพฯ : กรมการพัฒนาชุมชน, ๒๕๒๗), หน้า ๑.

^{๓๒} อ่างแล้ว, สัญญา สัญญาวิวัฒน์. *การพัฒนาชุมชน*. พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๐

^{๓๓} อ่างแล้ว, โกวิท พวงงาม, *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*, หน้า ๑๓๒.

^{๓๔} จิรพรรณ กาญจนจิตรา, *การพัฒนาชุมชน*, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓), หน้า ๕-๖.

เกินความสามารถรัฐบาลจึงจะให้การสนับสนุนตามสมควร เช่น ความช่วยเหลือด้านวิชาการงบประมาณ เป็นต้น ความช่วยเหลือจากภายนอกจึงมีความจำเป็นที่จะเข้ามาแก้สถานการณ์ โดยมีวัตถุประสงค์ว่าจะช่วยเหลือให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองไปได้ตลอดรอดฝั่ง

๒. การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ ปัญหาของชุมชนหรือประเทศไม่อาจแก้ไขได้โดยวิธีใดวิธีหนึ่งหรือโดยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง แต่ต้องเป็นการประสานการปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเป็นการประสานวิธีการหลายวิธีและหลายด้าน หากเราศึกษาปัญหาของชุมชนอย่างละเอียดจะพบว่า ปัญหาของชุมชนนั้นมีสาเหตุหลายประการ ฉะนั้นจึงต้องดำเนินการด้วยวิธีการต่าง ๆ พร้อมกันไป เช่น การยกระดับการครองชีพของประชาชน จะต้องพัฒนาทางด้านทักษะการพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดย่อม การวางแผนครอบครัว เป็นต้น การกำหนดวิธีการแก้ปัญหาของชุมชนจึงต้องหยิบยกปัญหาของชุมชนนั้นมาพิจารณาอย่างละเอียด และต้องระลึกว่าปัญหาหนึ่งจะเกี่ยวกันหรือกระทบไปยังอีกปัญหาหนึ่งหรือหลายปัญหาเสมอ ดังนั้นโครงการหรือกิจกรรมที่กำหนดขึ้นมาจะต้องเป็นโครงการหรือกิจกรรมที่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้หลายปัญหา

๓. การพัฒนาชุมชนเป็นการดำเนินงานที่เริ่มจากท้องถิ่นชนบท โดยมีวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศ (มิได้หมายความว่า นโยบายชาติเป็นตัวกำหนดนโยบายท้องถิ่น แต่หมายถึง กิจกรรมในท้องถิ่นจะได้รับการสนับสนุนให้เป็นกำลังสำคัญในการดำเนินนโยบายชาติ) การสนับสนุนจากรัฐบาลในที่นี้คือด้านวัสดุ กำลังคน ฉะนั้นการดำเนินงานของท้องถิ่นใดเป็นเอกเทศ ปราศจากเป้าหมายที่สอดคล้องกับนโยบายของชาติ ย่อมจะไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลเท่าที่ควร

ลักษณะของการพัฒนาชุมชน

เมื่อพิจารณาโดยประมวลจากความหมาย ปรัชญา แนวความคิดกระบวนการทัศน์การพัฒนาชุมชน พบว่าการพัฒนาชุมชนมีลักษณะสำคัญหลายประการ ดังนี้^{๓๕}

๑) เป็นการดำเนินงานโดยคนในชุมชน ใช้ทุนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ ไม่พึ่งพาบุคคลหรือทรัพยากรนอกชุมชนเพียงฝ่ายเดียว นอกจากมีความจำเป็น จริง ๆ คือเมื่อเกิดขีดความสามารถของชุมชนเท่านั้น

๒) เป็นการร่วมมือกันระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน คนในชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ หรือคนในชุมชนกับภาคเอกชน เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้การพัฒนาชุมชน ประสบความสำเร็จตามขีดความสามารถที่มีอยู่

^{๓๕} อ่างแล้ว, โกวิท วัฒนงาม, การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น, หน้า ๑๕๗-๑๖๔.

๓) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีเป้าหมายหรือทิศทาง คือมีแผนและโครงการ ที่สามารถควบคุมความสมดุลที่จะเปลี่ยนแปลงได้ กำหนดปริมาณ คุณภาพ และ ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อคนในชุมชน และสิ่งแวดล้อมได้

๔) เกิดจากความตั้งใจและการกระทำของมนุษย์ ตามแผนและโครงการที่ กำหนดขึ้นไม่ใช่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

๕) เป็นการพัฒนาคุณภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ ความสามารถในการยกระดับคุณภาพชีวิตตนเองและบุคคลอื่นและสิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปใช้ในการยกระดับคุณภาพชีวิตและชุมชนตามมาตรฐานที่ต้องการ

๖) เป็นกระบวนการให้การศึกษาตลอดชีวิต การพัฒนาชุมชนใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้และพัฒนาคนในชุมชนทุกช่วงชีวิต มีความพร้อมที่จะรองรับการพัฒนาและดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนอย่างมีความสุข

๗) เป็นกระบวนการจัดองค์กรหรือกลุ่ม เพราะการพัฒนาชุมชนเป็นการผนึกกำลังของคนในชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดศักยภาพหรือพลังของชุมชนและนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน

๘) เป็นการมีส่วนร่วมของสมาชิกหรือคนในชุมชนในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การร่วมศึกษาปัญหาของชุมชน วิเคราะห์ปัญหา สรุปบทเรียนที่ผ่านมา จัดทำแผนโครงการ ร่วมปฏิบัติงานและติดตามประเมินผล ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนในชุมชน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนรักหวงแหนชุมชน และร่วมกันพัฒนาชุมชน

๙) มีลักษณะเป็นการบูรณาการ คือ การผสมผสานองค์ประกอบต่าง ๆ ของชุมชนและการพัฒนาชุมชนไว้ด้วยกันไม่แยกออกเป็นส่วน ๆ

๑๐) เป็นการพัฒนาแบบองค์รวม คือดำเนินการพัฒนาทุก ๆ ส่วนของชุมชนไปพร้อมกันอย่างมีคุณภาพ ไม่พัฒนาส่วนใดส่วนหนึ่งเพียงอย่างเดียว

๑๑) เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน คือ การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการในปัจจุบัน โดยไม่ส่งผลกระทบต่ออนาคต กล่าวคือไม่ทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้หมดไป รักษาสืบทอดกิจกรรมการพัฒนาไปยังคนรุ่นต่อไปโดยไม่สิ้นสุด หรือเป็นการพัฒนาคุณภาพของมนุษย์และสังคมให้สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชนนั่นเอง

๑๒) มีลักษณะเป็นประชาธิปไตย เพราะการพัฒนาชุมชนเป็นของคนในชุมชนดำเนินการโดยคนในชุมชน เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชน เป็นการให้สิทธิ เสรีภาพ อิสระภาพ เสมอภาพ และภราดรภาพแก่ชุมชน เช่นเดียวกับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้คนในชุมชนเป็นผู้กำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนเองและชุมชน เป็นการดำเนินงานโดยกลุ่มคนส่วนใหญ่ของชุมชน

๑๓) เป็นการนำยุทธศาสตร์หรือกลวิธีต่าง ๆ มาใช้ เช่น การให้การศึกษาแก่ชุมชน การใช้ตัวนำ การเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงเจตคติ การสร้างผู้นำ การสร้างกลุ่ม การเสริมสร้างทักษะและความสามารถในด้านต่าง ๆ การจัดระเบียบสังคม เป็นต้น การพัฒนาชุมชนจึงต้องเลือกวิธีการหรือผสมผสานวิธีการมาใช้ในการพัฒนาให้เหมาะสม

๑๔) มีลักษณะเป็นการบริหารจัดการ คือ การพัฒนาชุมชนเกี่ยวข้องกับปัจจัยต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก จึงต้องมีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ทั้งการบริหารจัดการคน กลุ่ม องค์กร ทรัพยากร แผนและโครงการ เป็นต้น

๑๕) มีลักษณะเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ คือคนในชุมชนร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ มีศูนย์กลางในการบริหารจัดการชุมชนร่วมกัน มีความเป็นกัลยาณมิตร ระดมพลังและศักยภาพมาใช้ ในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ มีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์แบบเครือข่ายกับชุมชน อื่น ๆ เป็นต้น

องค์ประกอบของการพัฒนาชุมชน

เมื่อพิจารณาจากหลักการของการพัฒนาชุมชนและลักษณะของการพัฒนาชุมชน สามารถสังเคราะห์เป็นองค์ประกอบของการพัฒนาชุมชนที่สำคัญ ได้ดังนี้

๑) คนในชุมชน คนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการพัฒนาชุมชนเนื่องจาก การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาของคน โดยความร่วมมือกันของคนและเพื่อประโยชน์ของ คนในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชนโดยตรง ทั้งที่เป็นบุคคล กลุ่มและองค์กรต่าง ๆ

๒) ทุนของชุมชน เป็นองค์ประกอบของการพัฒนาชุมชนทั้งทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจและทุนสิ่งแวดล้อม ทุนทางสังคม ได้แก่ คุณภาพของคน การจัดระเบียบ ทางสังคม สถาบันทางสังคม กลุ่มองค์กรต่างๆ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม เทคโนโลยีต่าง ๆ เป็นต้น ทุนทางเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพ ผลิตภัณฑ์ รายได้ แหล่งทุนของ ชุมชน เป็นต้น ทุนสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ป่าไม้ แร่ธาตุ ภูเขา แม่น้ำ ลำคลอง น้ำตก หาดทราย เป็นต้น ทุนเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่สนับสนุนให้การพัฒนาชุมชนประสบ ความสำเร็จ

๓) วัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน เช่น วัสดุสำนักงาน วัสดุ ก่อสร้าง เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ยานพาหนะ เครื่องมือ เครื่องจักร เครื่อง คอมพิวเตอร์ เป็นต้น วัสดุอุปกรณ์เหล่านี้ต้องมีคุณภาพเหมาะสม ทันสมัยและเพียงพอ กับกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่กำหนดขึ้น

๔) ยุทธศาสตร์หรือวิธีการพัฒนา ทั้งนี้เพราะการพัฒนาชุมชนมีหลายวิธีการ เช่น การให้การศึกษาอบรม การจัดระเบียบชุมชน การสร้างผู้นำ การสร้างกลุ่มและองค์กร การวางแผนและโครงการ การประสานงาน เป็นต้น ยุทธศาสตร์เหล่านี้เมื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน ต้องเป็นยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมกับชุมชนจึงจะเป็น ประสิทธิภาพการพัฒนาให้ประสบความสำเร็จ

๕) กระบวนการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีลำดับขั้นตอนดำเนินงาน คือ การศึกษาชุมชน การวิเคราะห์ชุมชน การวางแผนและโครงการ การดำเนินงาน การประเมินผล และการทบทวนเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรค ซึ่งต้องดำเนินงานไปตามลำดับตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ

๖) การสนับสนุนช่วยเหลือจากรัฐบาลและภาคเอกชน เป็นการ ช่วยเหลือเฉพาะในสิ่งที่มีความจำเป็น เกิดขีดความสามารถของชุมชนหรือ เร่งเร้าให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวและเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนา

๗) การบริหารและการจัดการที่ดี เป็นการบริหารจัดการเกี่ยวกับบุคคล กลุ่มองค์กร การเงิน เวลา วัสดุ ครุภัณฑ์ อาคารสถานที่ เป็นต้น ให้มีประสิทธิภาพ

๘) นักพัฒนาชุมชน เป็นองค์ประกอบเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นเตือน จูงใจ ประสานงาน ระดมพลังหรือศักยภาพของชุมชนมาใช้ในการพัฒนา

๙) การประสานงาน เป็นองค์ประกอบการพัฒนาชุมชนเพื่อเชื่อมประสาน บุคคล กลุ่มและองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนให้ดำเนินกิจกรรมสอดคล้องกันไปในทิศทางเดียวกัน และเป็นลำดับขั้นตอนที่กำหนดไว้

๑๐) ผลของการพัฒนาต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานพัฒนา ชุมชน ซึ่งทำให้คนที่ร่วมพัฒนามีขวัญและกำลังใจที่ดี มุ่งมั่นที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนให้ ประสบความสำเร็จต่อไป

องค์ประกอบของการพัฒนาชุมชนนี้ ต่างมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ส่งผลกระทบต่อกันและกัน จึงต้องดำเนินงานไปพร้อม ๆ กัน และมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนมาก เพราะการดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จก็คือการพัฒนาองค์ประกอบเหล่านี้ให้มีคุณภาพ มีปริมาณที่เพิ่มขึ้นและเหมาะสมกับการนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน

เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนโดยหลักการต้องมีเป้าหมายสำคัญ ๒ ประการ พัฒนาคนให้มีความสุขและการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ดังนี้

๑) การพัฒนาคนให้มีความสุข คือ ให้เป็นคนที่มีคุณภาพ มีคุณธรรม มีความสุขสงบ จิตใจเยือกเย็น อารมณ์แจ่มใส มั่นคง ไม่มีความเครียด สุขุม มีเมตตา กรุณา เอื้ออาทรต่อผู้อื่น รู้จักประมาณตน มีความพอเพียง เข้าใจในสัจธรรมของชีวิต มองโลกในแง่ดี มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง เป็นต้น

๒) การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ชุมชนที่เข้มแข็งมีลักษณะดังนี้

๒.๑) มีจิตสำนึกชุมชน คือสมาชิกสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน มีความตั้งใจที่จะรับผิดชอบปัญหาต่าง ๆ ร่วมกับบุคคลอื่น ๆ อย่างเท่าเทียมกันและ สมานฉันท์ ยอมรับในศักยภาพของกันและกัน ยอมรับในความหลากหลายของสมาชิก เป็นต้น

๒.๒) มีจิตวิญญาณชุมชน คือสมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชน อุทิศตนเพื่อชุมชน หวงแหนชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น ศาสนา เครือญาติหรือ ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่าง ๆ

ความมีจิตวิญญาณชุมชน ทำให้เกิดความยินดีมีความสุขมุ่งมั่นและเกิดพลังอย่างมหาศาล เป็นพลังที่ทำให้คนและชุมชนมีความสุข ร่วมกัน จิตวิญญาณชุมชนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากการมีจิตสำนึกของชุมชน ทำให้ สมาชิกของชุมชนมีจิตใจแข็งแกร่ง มีความพร้อมที่จะรวมพลังกันเพื่อพัฒนาชุมชนของตนต่อไป

๒.๓) เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ คือสมาชิกร่วมกันเรียนรู้หรือเรียนรู้ ร่วมกันเป็นกลุ่ม มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา รู้ข่าวคราวในด้านต่าง ๆ ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม มุ่งองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนของตนที่เป็นผลจากการปฏิบัติหรือ ประสบการณ์ที่ได้รับร่วมกัน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การตัดสินใจร่วมกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดร่วมกัน และนำไปใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของการพัฒนาชุมชนร่วมกันไม่ใช่การดำเนินงานโดยบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

๒.๔) มุ่งองค์ชุมชนเข้มแข็ง คือ สมาชิกรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น ด้วยจิตสำนึกชุมชนและจิตวิญญาณชุมชน ผนึกกำลังกันเป็นกลุ่มและองค์กรเพื่อร่วมกัน แก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน อันเป็นผลของการเรียนรู้ร่วมกันไม่ใช่เป็นแบบต่างคนต่างทำ

๒.๕) มีการจัดการชุมชนที่ดี คือ สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเอง กลุ่ม และชุมชนได้ วางแผน จัดกระบวนการดำเนินงานและ ประเมินผลการพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๖) มีเครือข่ายชุมชน คือมีกระบวนการเชื่อมโยง องค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ด้วยความสมานฉันท์ ทำให้เกิดการรวมจิตสำนึกและจิตวิญญาณของสมาชิก ต่าง ๆ ให้มีพลังเข้มแข็งร่วมกัน เรียนรู้และพัฒนาชุมชนจนประสบความสำเร็จ

๒.๗) มีภาวะผู้นำชุมชน (Community Leadership) ผู้นำ ชุมชน เป็นผู้ประสานความคิดของสมาชิก ไม่ผูกขาดความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียว พร้อมทั้งจะเรียนรู้แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกับผู้อื่น ผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนได้อย่างแนบแน่น ร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชนสามารถเชื่อมประสานสมาชิกกลุ่มและองค์กรชุมชนได้อย่างดี

๒.๘) เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ คือ สมาชิกของชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะ ช่วยเหลือหรือพึ่งตนเองได้ ทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคม วัฒนธรรมทั้งในยามปกติและเมื่อประสบกับภาวะวิกฤตต่าง ๆ ทำให้สามารถดำรงรักษา ชุมชนเอาไว้ได้

๒.๙) เป็นชุมชนสงบสุข ชุมชนเข้มแข็งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาคนให้คุณภาพ มีคุณธรรมและมีความสุข เมื่อคนมารวมกันเป็นชุมชนและสร้างชุมชนให้สงบสุขแล้ว ชุมชนก็มีความเข้มแข็งไม่เบียดเบียนผู้อื่นบรรลุเป้าหมายของการพัฒนา ชุมชน

๒.๑๐) เป็นชุมชนที่ยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็งเป็นชุมชนที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรต่าง ๆ ให้หมดสิ้นไป แต่ดำรงรักษาสิ่งแวดล้อมทั้งสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม และทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชนไว้ได้แล้วสืบทอดต่อไปให้ลูกหลานไม่ล่มสลายโดยง่าย

กระบวนการทำงานพัฒนาชุมชน

การปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนเป็นงานที่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง เป็นกระบวนการโดยมีขั้นตอนดังนี้

๑) การศึกษาชุมชน เป็นการเสาะแสวงหาข้อมูลต่าง ๆ ในชุมชน เช่นข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เพื่อทราบปัญหาและความต้องการของชุมชนที่แท้จริง วิธีการในการศึกษาชุมชนอาจต้องใช้หลายวิธีประกอบกันทั้งการสัมภาษณ์ การสังเกต การสำรวจ และการศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด กลวิธีที่สำคัญที่นักพัฒนาต้องใช้ในขั้นตอนนี้ คือ การสร้างความสัมพันธ์กับ คนในชุมชน เพราะถ้าหากปราศจากสัมพันธภาพที่ดีระหว่างพัฒนากับชาวบ้านแล้ว เป็นการยากที่จะได้รู้ และเข้าใจปัญหาความต้องการจริง ๆ ของชาวบ้าน ความสัมพันธ์อันดีจนถึงขั้นความสนิทสนม รักใคร่ ศรัทธา จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้น กับคนในชุมชน

๒) การให้การศึกษาแก่ชุมชน เป็นการสนทนา วิเคราะห์ปัญหาพร้อมกับประชาชนเป็นการนำข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากขั้นตอนการศึกษาชุมชน มาวิเคราะห์ ถึงปัญหาความต้องการและสภาพที่เป็นจริง ผลกระทบ ความรุนแรง และความเสียหาย ต่อชุมชน กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้คือ การกระตุ้นให้ประชาชนได้รู้ ได้เข้าใจ และ ตระหนักในปัญหาของชุมชน ซึ่งในปัจจุบันก็คือ การจัดเวทีประชาคม เพื่อค้นหาปัญหา ร่วมกันของชุมชน

๓) การวางแผน/โครงการ เป็นขั้นตอนให้ประชาชนร่วมตัดสินใจ และ กำหนดโครงการ เป็นการนำเอาปัญหาที่ประชาชนตระหนัก และยอมรับว่าเป็นปัญหา ของชุมชนมาร่วมกันหาสาเหตุ แนวทางแก้ไข และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และ ให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจที่จะแก้ไขภายใต้ขีดความสามารถของประชาชน และ การแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอกกลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การให้ความรู้ เกี่ยวกับกระบวนการแก้ไขปัญหา วิธีการวางแผน การเขียนโครงการ โดยใช้เทคนิคการวางแผนแบบให้ประชาชนมีส่วนร่วม

๔) การดำเนินงานตามแผนและโครงการ โดยมีผู้รับผิดชอบใน การดำเนินการตามแผนและโครงการที่ได้ตกลงกันไว้ กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การเป็นผู้ช่วยเหลือสนับสนุนใน ๒ ลักษณะ คือ

๔.๑) เป็นผู้ปฏิบัติงานทางวิชาการ เช่น แนะนำการปฏิบัติงาน การให้ คำปรึกษาหารือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน

๔.๒) เป็นผู้ส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน

๕) การติดตามประเมินผล เป็นการติดตามความก้าวหน้าของงานที่กำลังดำเนินการตามโครงการ เพื่อการปรับปรุงแก้ไขปัญหา อุปสรรคที่พบได้อย่าง ทันท่วงที กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การติดตามดูแลการทำงานที่ประชาชนทำ เพื่อ ทราบผลความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรค แล้วนำผล

การปฏิบัติงานตามโครงการ หรือ กิจกรรมไปเผยแพร่เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องได้ทราบซึ่งสามารถกระทำได้โดยวิธีการดังนี้

๕.๑) แนะนำให้ผู้นำท้องถิ่นหรือชาวบ้าน ติดตามผลและ ด้วยตนเอง เช่น รายงานด้วย วาจา รายงานเป็นลายลักษณ์อักษร การจัดนิทรรศการ เป็นต้น

๕.๒) นักพัฒนาและผู้นำชุมชนเป็นผู้รายงานผลการปฏิบัติงานด้วยตนเอง เช่น รายงานด้วย วาจาต่อผู้บังคับบัญชาและผู้เกี่ยวข้อง เพื่อเสนอผลการปฏิบัติงานต่อที่ประชุม โดยการทำบันทึก รายงานซึ่งอาจจะมีแบบฟอร์มต่าง ๆ ที่กำหนดไว้

การพัฒนาชุมชนบนมิตिवัฒนธรรม

การพัฒนาบนมิตिवัฒนธรรมทำให้สามารถเป็นพลังในการชี้นำ แนวทางการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และทางด้าน การเมือง ซึ่งอานันท์ กาญจนพันธุ์^{๓๖} ได้นำเสนอ การแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาบน มิตिवัฒนธรรมว่าต้องคำนึงถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ๔ ประการ ดังนี้^{๓๗}

(๑) การเสริมสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม (Cultural Space) คือ การเปิดโอกาสให้ชุมชน ท้องถิ่นสามารถพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรมของตนเองได้อย่างต่อเนื่องหรือที่เรียกว่า การเสริมสร้าง ต้นทุนทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญา ความรู้ อุดมการณ์ ศิลธรรม และคุณค่าทางทรัพยากร อื่น ๆ โดยการสร้างสำนึกร่วมในการเป็นเจ้าของและให้พร้อมที่จะร่วมกิจกรรมเพื่อสร้างสรรค์สังคม ท้องถิ่นตัวเอง เพราะหากพัฒนาหรือเสริมสร้างต้นทุนทางวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว ก็จะเป็นพลังของชุมชนท้องถิ่นในการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาได้ในอนาคต

(๒) การเสริมสร้างประชาสังคม (Civil Society) คือ การดึงมวลชน หรือการผลักดันให้ ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา เพื่อให้ทุกคนมีส่วนรับผิดชอบ ตรวจสอบ และได้รับประโยชน์อย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกันซึ่งจะช่วยให้การพัฒนาในด้านอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็น ในด้านเศรษฐกิจ และด้านการเมือง ก้าวหน้าไปพร้อม ๆ กัน เพราะทุกคนจะรู้สึกได้ว่าได้รับความ เป็นธรรมเสมอเหมือนกัน ชุมชนท้องถิ่นก็จะสามารถปกป้องสิทธิพื้นฐานของตนได้ และโดยที่ไม่ถูกเอารัด เอาเปรียบ

(๓) การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชน คือความ ต่อเนื่องจากการเสริมสร้าง ประชาสังคม การที่ประชาสังคมจะเข้มแข็งได้นั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่สำคัญ คือองค์กรชุมชนต้องมีความ เข้มแข็ง เพื่อจะได้ทำหน้าที่ในการตรวจสอบ และปกป้องสิทธิของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเต็มที่ ความ

^{๓๖} อานันท์ กาญจนพันธุ์, วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน : พลวัตรและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖๘-๑๖๙.

^{๓๗} อ่างแล้ว, โกวิท พวงงาม, การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น, หน้า ๑๓๗-๑๓๘.

เข้มแข็งขององค์กรชุมชนจะมีส่วน ช่วยเสริมให้ท้องถิ่นมีศักยภาพมากขึ้นในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและการแสวงหา ทางเลือกในการพัฒนา ตลอดจนยังจะเป็นกำลังพื้นฐานในระบบประชาธิปไตยแบบประชาธิปไตยในระดับรากหญ้าต่อไป

(๔) การเคารพสิทธิในความแตกต่างหลากหลายทางพหุสังคม (Plural Society) คือ การเคารพสิทธิ หรือความแตกต่างหลากหลาย หรือที่เรียกว่า พหุสังคม คือสิ่งที่ผู้คนในสังคมมีแตกต่างกันนั่นเอง ไม่ว่าจะเป็น ความแตกต่างด้าน ชาติพันธุ์ วิถีชีวิต ภาษา ความเชื่อ ระบบการผลิต ฐานะทางเศรษฐกิจ โดยการเคารพ สิทธิของความคงอยู่และมีอยู่ในความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน (สิทธิมนุษยชน) ซึ่ง สิ่งเหล่านี้จะเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการพัฒนาในสังคมที่มีลักษณะเป็น “พหุสังคม” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทยที่มีความแตกต่างหลากหลาย เพราะสังคมยังมี ความแตกต่างหลากหลายมากเท่าใด ยิ่งต้องเน้นในระบบคุณค่าของความเป็นคน โดย การเคารพสิทธิกันและกัน

๔. แนวคิดเรื่องการบริหารและการจัดการชุมชน

การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยคนอื่น ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการชุมชน เป็นแนวคิดที่ผสมผสานระหว่างเรื่องการบริหารจัดการ (Management) ที่ใช้ในองค์กรต่าง ๆ ทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา ฯลฯ และแนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของชุมชน ดังนั้น เมื่อมีการอยู่ร่วมกันของสมาชิกจำนวนมากในชุมชน จำเป็นต้องมีกฎระเบียบเพื่อจัดการชุมชนให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมตามบริบท และเงื่อนไขของแต่ละชุมชน สมาชิกของชุมชนย่อมมีส่วนได้ส่วนเสียกับการบริหารงานหรือกิจกรรมทุกอย่างของชุมชนที่จัดขึ้น การบริหารจัดการชุมชนที่ดำเนินไปอย่างเหมาะสมจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถพัฒนาแก้ไขปัญหา และก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชน^{๓๘}

โกวิท พวงงาม^{๓๙} กล่าวถึง การจัดการชุมชน เป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชนได้ มีความสามารถในการวางแผนและโครงการ สามารถจัดกระบวนการหรือเตรียมการ เพื่อดำเนินการตามแผนงานและโครงการได้ มีทักษะในการดำเนินการตามแผนและโครงการ และสามารถทำการประเมินผลได้ด้วยตนเอง หลักการจัดการชุมชนเป็นหลักการสำคัญที่สนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในการพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นอีกด้วย^{๔๐}

^{๓๘} อินสอน บัวเขียว, *สาระสำคัญการบริหารงานชุมชน*, (กรุงเทพฯ : พิราบ, ๒๕๔๖), หน้า ๔๕.

^{๓๙} โกวิท พวงงาม, *ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน*, เอกสารประกอบการสอนวิชา พช.๔๑๖ : การจัดการตนเองของชุมชน, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (มปป.).

^{๔๐} อ่างแล้ว, โกวิท พวงงาม, *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*, หน้า ๕๓.

ในการบริหารจัดการชุมชนท้องถิ่นนั้นชุมชนท้องถิ่นต้องคำนึงถึงศักยภาพของตนเองเสียก่อน เพื่อนำทุนที่มีนั้นมาใช้ในการบริหารจัดการภายในชุมชนของตนเอง โดย อานันท์ กาญจนพันธุ์^{๔๑} กล่าวว่า สังคมต้องตระหนักเสียก่อนว่าทุกสังคมมีฐาน หรือต้นทุนทางสังคมอยู่ก่อนแล้วทุกสังคมในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น ศีลธรรม ศิลปะ และภูมิปัญญา เป็นต้น การสูญเสียต้นทุนทางวัฒนธรรมเหล่านั้นไป ก็จะทำให้สังคมนั้นล้มละลายทางด้านศีลธรรมและด้านอื่นๆ ตามมาด้วย ดังนั้น ประเด็นในการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาบนมิติวัฒนธรรม จึงไม่เพียงแต่เป็นการทำให้โลกทันสมัยเท่านั้น หากแต่อยู่ที่กระบวนการต่าง ๆ ๔ ประการ คือ

๑. การเสริมสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม (Cultural Space) คือ การเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรมของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง หรือที่เรียกว่าการเสริมสร้างต้นทุนทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาความรู้ภูมิปัญญาวัฒนธรรม และคุณค่าทางทรัพยากรอื่น ๆ โดยการสร้างสำนึกร่วมในการเป็นเจ้าของ และให้พร้อมที่จะร่วมกิจกรรมเพื่อสร้างสรรค์สังคมท้องถิ่นตัวเอง เพราะหากพัฒนา หรือเสริมสร้างต้นทุนทางวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว ก็จะเป็นพลังของชุมชนท้องถิ่นในการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาได้ในอนาคต

๒. การเสริมสร้างประชาสังคม (Civil Society) คือ การดึงมวลชน หรือ การผลักดันให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมตรวจสอบและได้รับประโยชน์อย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน ซึ่งจะช่วยให้การพัฒนาในด้านอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นในด้านเศรษฐกิจ และด้านการเมืองให้ก้าวหน้าไปพร้อม ๆ กัน เพราะทุกคนจะรู้สึกได้ว่าได้รับความเป็นธรรมเสมอเหมือนกัน ชุมชนท้องถิ่นก็จะสามารถปกป้องสิทธิพื้นฐานของตนได้ และโดยที่ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ

๓. การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชน คือ ความต่อเนื่องจากการเสริมสร้างประชาสังคม การที่ประชาสังคมจะเข้มแข็งได้นั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่สำคัญ คือองค์กรชุมชนต้องมีความเข้มแข็งเพื่อจะได้ทำหน้าที่ในการตรวจสอบ และปกป้องสิทธิของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเต็มที่ ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนจะมีส่วนช่วยเสริมให้ท้องถิ่นมีศักยภาพมากขึ้น ในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนา ตลอดจนยังจะเป็นกำลังพื้นฐานในระบบประชาธิปไตยแบบประจำสังคมในระดับรากหญ้าต่อไป

๔. การเคารพสิทธิในความแตกต่างหลากหลายทางพหุสังคม (Plural Society) คือ การเคารพสิทธิ หรือ ความแตกต่างหลากหลาย หรือที่เรียกว่า พหุสังคม คือสิ่งที่ผู้คนในสังคมมีความแตกต่างกันนั่นเองไม่ว่าจะเป็น ความแตกต่างด้านชาติพันธุ์ วิถีชีวิต ภาษา ความเชื่อ

^{๔๑} อานันท์ กาญจนพันธุ์, ศักยภาพชุมชนและการพัฒนา : กรอบความคิด และแนวทางการวิจัยด้านการพัฒนาสังคม, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐๐-๒๐๗.

ระบบการผลิต ฐานทางเศรษฐกิจ โดยการเคารพสิทธิของความคงอยู่และมีอยู่ในความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน (สิทธิมนุษยชน) สิ่งเหล่านี้จะเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการพัฒนาในสังคมที่มีลักษณะเป็น “พหุสังคม” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทยที่มีความแตกต่างหลากหลาย เพราะสังคมยังมีความแตกต่างหลากหลายมากเท่าใด ยิ่งต้องเน้นในระบบคุณค่าของความเป็นคนโดยการเคารพสิทธิของกันและกัน

นอกจากนี้ นภาพร หะวานนท์^{๔๒} ได้นำเสนอแนวทางการบริหารจัดการชุมชนโดยสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ๔ ด้าน คือ

๑. ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ศักยภาพของชุมชนในการจัดการระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้สมาชิกในชุมชนสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับระบบการผลิตเพื่อการค้า คือ มีกลไกในการระดมเงินทุนของชุมชนเพื่อเป็นสินเชื่อให้กับสมาชิกในชุมชนมีการจัดระบบการผลิตสามารถลดต้นทุนการผลิต ในเรื่องการใช้เครื่องมือ หรือเครื่องทุ่นแรงในการผลิต ความสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า การเพิ่มแหล่งรายได้ให้มีความหลากหลาย

๒. ด้านสังคม ได้แก่ ความสามารถของชุมชนในการที่จะจัดระเบียบทางสังคมของชุมชนให้สามารถร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมชุมชนไม่ว่าปัญหานั้นจะเกิดจากสมาชิกในชุมชนหรือเกิดจากคนภายนอกชุมชน เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงแรงเกาะเกี่ยวที่คนในชุมชนมีต่อกัน และสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพชุมชนในการสร้างให้สังคมชุมชนดำรงตนอยู่ได้ (Self - Contained) อย่างมั่นคง มีสันติสุข มีความสามัคคี อันเป็นรากฐานของความเข้มแข็งของชุมชน

๓. ด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ความสามารถของชุมชนในการแก้ปัญหาด้วยสติปัญญา มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง มีการสืบสานภูมิปัญญาความรู้ชุมชน มีความเชื่อมั่นในศักยภาพ ภูมิปัญญาและความภาคภูมิใจในชุมชน ชุมชนมีความสามารถในการปรับตัว จนสามารถสร้างความเข้มแข็งขึ้นมาได้ในลักษณะต่าง ๆ กัน

๔. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถของชุมชนในการจัดระบบดูแลและแบ่งสรรทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์และเป็นธรรมแก่สมาชิกในชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถสร้างระบบการจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชนได้

จรัส สุวรรณมาลา^{๔๓} ได้แสดงถึงหลักการบริหารจัดการท้องถิ่นไว้ว่า การบริหารจัดการท้องถิ่นในระดับต่าง ๆ จะตั้งอยู่บนหลักการสำคัญ ๔ ประการ คือ

^{๔๒} นภาพร หะวานนท์, **ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน**, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๐) หน้า ๓๕-๓๙.

^{๔๓} จรัส สุวรรณมาลา, **ปฏิรูประบบการคลังไทยกระจายอำนาจสู่ภูมิภาคท้องถิ่น**, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๔-๔๐.

๑. หลักผลประโยชน์สาธารณะ (Public Interest) กิจกรรมใดเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ภายในท้องถิ่นแห่งใดแห่งหนึ่งโดยเฉพาะ ไม่มีผลกระทบทั้งในทางบวกหรือลบต่อผู้คนที่อยู่ในท้องถิ่นอื่นก็ให้ถือว่ากิจกรรมนั้นเป็นหน้าที่ของรัฐบาลท้องถิ่น แต่ถ้ากิจกรรมใดที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ของชาติโดยรวมหรือเป็นกิจกรรมที่กระทบต่อผลประโยชน์ของผู้คนหลายพื้นที่ (หลายท้องถิ่น) ก็ให้ถือเป็นกิจกรรมเหล่านี้ได้ แม้จะทำให้เกิดปัญหาการขัดแย้งในผลประโยชน์ระหว่างชุมชนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้การประสานประโยชน์และรักษาความเป็นธรรมในสังคมเป็นหน้าที่ของรัฐบาลระดับชาติโดยตรง

๒. หลักความรับผิดชอบในการจัดการต่อสาธารณชน (Public Accountability) กิจกรรมใดที่ต้องสนองตอบความต้องการของหน่วยชุมชนระดับใดก็ควรมอบให้หน่วยการปกครองระดับนั้นเป็นเจ้าของและเป็นผู้ดำเนินการ ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ ตอบสนองความต้องการของประชาชนในชุมชนได้ดีที่สุด แต่ถ้าเป็นกิจกรรมที่ต้องตอบสนองความต้องการของหน่วยชุมชนที่สูงขึ้นไป หรือเป็นกิจกรรมที่มุ่งสนองตอบปัญหาและความต้องการของผู้คนทั้งประเทศหรือปัญหาของชาติโดยรวม ก็ควรมอบให้เป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่สูงขึ้นไปตามความเหมาะสม

๓. หลักประสิทธิภาพในการจัดการ (Management Efficiency) การจัดทำกิจกรรมใด ๆ ควรต้องประหยัด ถ้าสามารถใช้จ่ายเงินจำนวนน้อยที่สุดเพื่อทำให้เกิดประโยชน์แก่ผู้คนที่ได้จำนวนมากที่สุดก็นับว่าเป็นการดี

๔. หลักความสามารถของท้องถิ่น (Local Capability) ตามแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองท้องถิ่นประการหนึ่งที่นิยมปฏิบัติกันมาในนานาประเทศถือว่าการดำเนินกิจกรรมสาธารณะทั้งหมดเป็นหน้าที่ของหน่วยการปกครองท้องถิ่นระดับล่างสุดเสมอ หน่วยการปกครองในระดับสูงขึ้นไปจะเลือกดำเนินกิจกรรมสาธารณะใด ๆ ก็ต่อเมื่อท้องถิ่นระดับล่างไม่มีศักยภาพที่จะดำเนินการได้ หรือถึงแม้จะดำเนินการได้ก็อาจจะเกิดปัญหากระทบกับท้องถิ่นอื่น ๆ หรืออาจเป็นผลเสียหายต่อประเทศชาติและสังคมโดยรวมเท่านั้น สำหรับทฤษฎีการบริหารนั้นถือว่า การกระจายอำนาจ (ซึ่งหมายถึงการแบ่งหน้าที่ แบ่งทรัพยากร แบ่งอำนาจการตัดสินใจให้หน่วยงานระดับล่าง) จะประสบความสำเร็จ (ในที่นี่หมายถึงการส่งเสริมให้เกิดความริเริ่มการให้หน่วยงานระดับล่างมีความคล่องตัว และสามารถสนองตอบต่อสถานการณ์ภายนอกได้อย่างรวดเร็ว) ก็ต่อเมื่อหน่วยงานระดับล่างมีศักยภาพเพียงพอที่จะรับการกระจายอำนาจจากหน่วยงานระดับสูงลงมาเท่านั้น การกระจายอำนาจที่ปราศจากความพร้อมของหน่วยงานรับการกระจายอำนาจย่อมนำมาซึ่งความล้มเหลว

นอกจากหลักการดังกล่าวข้างต้นแล้ว การบริหารจัดการชุมชนนั้นยังประกอบด้วยหลากหลายทั้งทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมภายในของชุมชน รวมถึงภูมิปัญญา ที่จะต้อง

นำมาใช้ในการบริหารจัดการชุมชนท้องถิ่นของตนเอง โกวิทช์ พวงงาม^{๔๔} ได้เสนอวิธีการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นด้านทรัพยากรชุมชน ทุนชุมชน วัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้ว่า ท้องถิ่นนั้นต้องอาศัยการเรียนรู้ที่เป็นระบบครอบคลุม อีกทั้งยังต้องอาศัยประสบการณ์ของชุมชนที่ผ่านการวิเคราะห์ สังเคราะห์จนสามารถพัฒนาเป็นความรู้ได้ในระดับหนึ่ง เพราะการจัดการชุมชนในมิติทรัพยากร ทุน วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น เป็นการจัดการในรูปแบบที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับคนในชุมชนกับชีวิตทุกชีวิต กับธรรมชาติทุกสรรพสิ่ง ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนดำรงอยู่อย่างเป็นระบบ ในลักษณะของระบอบชีวิตที่โยงใยอยู่ด้วยกันเป็นข่ายใย ดังนั้นหลักการจัดการของชีวิตทุกระบบ จึงต้องจัดแบบแผนให้สอดคล้องกับแบบแผนของวัฒนธรรม แบบแผนของระบบนิเวศ แบบแผนของชุมชน

การจัดการนั้นต้องคำนึงถึงหลักความเป็นจริงของชุมชนด้วย เพราะการจัดการชุมชนในประเด็นต่าง ๆ นั้นต้องทำความเข้าใจธรรมชาติของชุมชนว่า ชุมชนนั้นไม่ได้มีลักษณะที่แน่นอนตายตัว เพราะชุมชนมีหลายมิติที่ซับซ้อน ชุมชนมีลักษณะที่เป็นองค์รวมไม่แยกส่วน ดังนั้นการจัดการทรัพยากรชุมชน ทุนชุมชน วัฒนธรรมชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถสรุปแนวทางการจัดการโดยมีวิธีการจัดการที่สำคัญในหลายแบบ ดังต่อไปนี้

๑. วิธีการจัดการแบบองค์รวม (Holistic Management) เป็นกระบวนการทัศน์ที่พยายามอธิบายถึงรูปแบบและวิธีการจัดการที่ต้องพิจารณาทุกมิติอย่างรอบด้าน

๒. วิธีการจัดการแบบบูรณาการ (Integrated Management) เป็นวิธีการจัดการในลักษณะที่เป็นระบบซึ่งต้องอาศัยองค์ความรู้ที่เป็นสหวิทยาการ (Multidisciplinary) และใช้วิธีคิดแบบองค์รวมเข้ามาผสมผสานเพื่อทำให้สามารถกำหนดรูปแบบการจัดการเชิงบูรณาการได้อย่างชัดเจน เป็นการนำเอาความรู้ทั้งภายในชุมชน และปัจจัยเสริมสนับสนุนภายนอกมาผสมผสาน เพื่อช่วยในการจัดการ

๓. วิธีการจัดการแบบพลวัต (Dynamic Management) เป็นวิธีการจัดการที่คำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนให้เหมาะสม โดยเฉพาะระบบนิเวศในชุมชนที่ทำให้มีการรักษาสภาพสมดุลอย่างเป็นระบบ สามารถควบคุมวงจรชีวิตดิน น้ำ ป่า ด้วยตัวของมันเองได้

๔. วิธีการจัดการแบบเชิงซ้อน (Nested Management) เป็นวิธีการจัดการชุมชนแบบหลากหลายระดับ หลากหลายมิติ ซึ่งเป็นวิธีการจัดการที่ไม่ผูกขาดกับคน ๆ เดียว หรือความเป็นเจ้าของคนเดียว แต่เป็นวิธีการจัดการที่มีความสัมพันธ์กับหลายส่วน หลายระดับ ทั้งในระดับบุคคล ระดับกลุ่ม ระดับองค์กร รวมทั้งการจัดการในระบบการทำการเกษตร

^{๔๔} อ่างแล้ว, โกวิทช์ พวงงาม, การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น, หน้า ๔๐๕-๔๐๘.

๕. วิธีการจัดการแบบเครือข่าย (Networks Management) เป็นวิธีการจัดการที่อาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วนที่มีลักษณะภาคีความร่วมมือซึ่งต้องผนึกกำลังทุกส่วนเข้าด้วยกันโดยมีการกำหนดเป้าหมายร่วม มีการวางยุทธศาสตร์ แผนงาน โครงการร่วมกัน รวมทั้งการใช้ทรัพยากรร่วมกันในการจัดการ ทั้งนี้เพราะเมื่อพิจารณาถึงระบบชุมชน จะพบว่าระบบของชุมชนทั้งหมดมีการติดต่อเชื่อมโยงกันและกัน (Interconnected)

๖. วิธีการจัดการแบบกระบวนระบบ (Systemic Management) แนวคิดการจัดการนี้เป็นผลมาจากทฤษฎีระบบกับลักษณะของชุมชนยุคใหม่ที่ผสมผสานกัน ดังนั้นวิธีการจัดการแบบนี้จึงเป็นวิธีการที่ต้องคำนึงถึงบริบทสถานการณ์ สิ่งแวดล้อม (Context) ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน (Input) ซึ่งต้องพิจารณาให้รอบด้านทุกขั้นตอนตั้งแต่สภาพแวดล้อมของชุมชน เช่น ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี รวมถึงปัจจัยภายใน เช่น สภาพพื้นที่ อาณาเขต การประกอบอาชีพ ประชากร กลุ่มองค์กร ชุมชน สถาบันในชุมชน และความสัมพันธ์ภายในชุมชน ส่วนปัจจัยภายนอก เช่น กระแสโลกาภิวัตน์ รัฐบาล หน่วยงานราชการ รวมทั้งกระบวนการจัดการซึ่งเป็นวิธีการจัดการที่ต้องพิจารณาถึงบริบท ปัจจัย และความสัมพันธ์ส่วนอื่น ๆ อาทิเช่น กระบวนการมีส่วนร่วม ภาคีความร่วมมือทุนทรัพยากร ฯลฯ นอกจากนั้น อาจพิจารณาถึงผลผลิต (Output) และผลลัพธ์ที่เป็นผลสืบเนื่องจากวิธีการดังกล่าวข้างต้น (Outcome)

ดำรง วัฒนา, สุริยะ วิริยสวัสดิ์ และสุชาดา วัฒนา^{๔๔} ได้เสนอตัวแบบที่เหมาะสมของการบริหารจัดการท้องถิ่นที่ดี (Good Local Governance) ประกอบด้วยเครือข่าย (Network) ความร่วมมือของภาครัฐ โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชนและประชาสังคม ที่มีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้

๑. มีการจัดระบบบริหารจัดการตามหลักการบริหารจัดการที่ดี หรือ หลักธรรมาภิบาล ซึ่งประกอบด้วย หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักของความร่วมมือ หลักของความรักใคร่และหลักของความคุ้มค่า เพื่อเป็นกฎเกณฑ์และกลไกที่ดีในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน โดยแต่ละภาคส่วนควรมีคุณลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

๑.๑ ภาครัฐ มีการปรับบทบาทหน้าที่ โครงสร้าง และกระบวนการทำงานของหน่วยงาน และกลไกการบริหารให้เป็นกลไกการบริหารทรัพยากรของสังคมที่มีความโปร่งใส ซื่อตรง เป็นธรรม มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และสมรรถนะสูงในการนำบริการของรัฐที่มีประสิทธิภาพไปสู่ประชาชน มีค่านิยม ทศนคติและวิธีการทำงานที่ถือเอาประโยชน์ของประชาชนเป็นจุดมุ่งหมายในการทำงาน และสามารถทำงานร่วมกับประชาชนได้อย่างราบรื่น

^{๔๔} ดำรงค์ วัฒนา, สุริยะ วิริยสวัสดิ์ และสุชาดา วัฒนา, ระบบการบริหารจัดการท้องถิ่น, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๗-๑๙.

๑.๒ ภาคธุรกิจเอกชน มีกติกการทำงานที่โปร่งใส มีความรับผิดชอบ เชื่อสัตย์ และเป็นธรรมกับลูกค้า มีความรับผิดชอบต่อสังคม มีระบบการตรวจสอบที่มีคุณภาพ มีมาตรฐานการให้บริการ สามารถร่วมทำงานกับภาครัฐและประชาชนอย่างราบรื่น ภาคประชาชน ทั้งระดับปัจเจกชนและระดับกลุ่มประชาคม ตระหนักถึงสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบต่อเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เพื่อเป็นพลังของประเทศที่มีคุณภาพ มีความรู้ ความเข้าใจในหลักการของการบริหารจัดการที่ดี หรือหลักธรรมาภิบาล

๒. ความสัมพันธ์ของเครือข่ายต่างๆในท้องถิ่นในการจัดบริการสาธารณะ (Public Services) ที่มีความหมายครอบคลุมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรที่ไม่ใช่ภาครัฐ (Non-State Actors) เช่น ภาคเอกชน ภาคประชาสังคมโดยแต่ละภาคส่วนจะมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) กันอย่างต่อเนื่อง มีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน (Interdependence) เพราะแต่ละภาคในท้องถิ่นมีความต้องการที่จะแลกเปลี่ยนทรัพยากรและเป้าหมายกันอยู่ตลอดเวลา โดยมีรากฐานจากการเชื่อใจกัน (Trust) และการใช้กฎเกณฑ์ที่มีอยู่ร่วมกันเพื่อการต่อรองและตกลงกัน และความสัมพันธ์ดังกล่าวมีความเป็นอิสระจากรัฐในระดับหนึ่ง เนื่องจากเครือข่ายดังกล่าวไม่ใช่สิ่งที่รัฐสร้างขึ้น แต่เป็นการก่อตัวขึ้นมาเองโดยอิสระและสัมพันธ์กันในแนวราบ เหตุที่รัฐไม่มีอำนาจเหนือเครือข่ายจึงทำให้รัฐไม่สามารถชี้ทิศทางของเครือข่ายได้ทั้งหมด (Imperfectly) แต่จะใช้วิธีทางอ้อมในการกระตุ้นและส่งเสริม เช่น ปรึกษาหารือ ขอลง การสนับสนุนงบประมาณให้ทำหน้าที่เสริม เป็นต้น

๓. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีโครงสร้าง อำนาจหน้าที่ ศักยภาพและขีดความสามารถ บุคลากร มาตรฐานทางจริยธรรมและศีลธรรมที่สอดคล้องและเหมาะสมกับการให้บริการสาธารณะในท้องถิ่นตามหลักบริหารจัดการที่ดี ได้แก่ หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักของความร่วมมือ หลักของความรับผิดชอบต่อสังคมและหลักของความคุ้มค่า การกระจายอำนาจและการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่ระบบการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งควรมีลักษณะ ดังต่อไปนี้

๓.๑ มีการจัดแบ่งภารกิจที่ชัดเจนระหว่างราชการส่วนกลาง ราชการส่วนภูมิภาค และราชการส่วนท้องถิ่น และระหว่างท้องถิ่นด้วยกันเอง โดยทั้งสามส่วนจะต้องมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสม สนับสนุนซึ่งกันและกัน

๓.๒ ท้องถิ่นควรมีฐานภาษีที่พอเพียง หรือมีเงินโอนที่พอเพียง หรือสามารถใช้ประโยชน์จากระบบภาษีที่มีอยู่ เพื่อเป็นการรับประกันขีดความสามารถด้านการเงินของท้องถิ่น และขณะเดียวกัน ระบบเงินโอนหรือเงินอุดหนุนควรช่วยแก้ปัญหาความไม่เท่าเทียมกันระหว่างท้องถิ่นหรือระหว่างภาคต่างๆ

๓.๓ ระบบการเงิน การบริหารของท้องถิ่นมีความเป็นอิสระ (Autonomous) โดยมีการกำหนดแหล่งรายได้ หรือเงินโอน/เงินอุดหนุนที่แน่นอนและคาดการณ์ได้ ท้องถิ่นมีอำนาจเต็มในการใช้รายได้ของท้องถิ่น และท้องถิ่นมีการบริหารงานที่ยึดหยุ่น

๓.๔ ท้องถิ่นมีระบบการรับประกันความรับผิดชอบต่อสาธารณะ (Public Accountability) ในรูปของการกำหนดความโปร่งใสและมาตรฐานด้านศีลธรรม รวมทั้งความรับผิดชอบต่อสาธารณะ และผู้ให้บริการ

๓.๕ ท้องถิ่นควรมีการกำหนดเป้าหมายของการพัฒนาและบริการที่มีผลต่อคนจนและผู้ด้อยโอกาส

๓.๖ ท้องถิ่นมีการพัฒนาขีดความสามารถในเชิงสถาบัน โดยการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารงานการพัฒนาทักษะและความชำนาญการ การสร้างแรงจูงใจแก่บุคลากร การต่อต้านการคอร์รัปชัน และการใช้เทคนิคการบริหารจัดการสมัยใหม่

๓.๗ ท้องถิ่นสามารถผสมผสานการมีส่วนร่วมของผู้ให้บริการในกระบวนการวางแผน กลไกการกำหนดราคา และการจัดบริการ

๓.๘ ท้องถิ่นมีการกำหนดมาตรฐานการบริการที่มีประสิทธิภาพและยุติธรรม

๓.๙ ท้องถิ่นสามารถพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันในการจัดบริการโดยกำหนดหลักเกณฑ์ในการประมูล การบริหารสัญญาอย่างมีประสิทธิภาพ

๓.๑๐ ท้องถิ่นมีการพัฒนาระบบการจัดทำ งบประมาณ ระบบบัญชี การตรวจสอบ การประเมินก่อนดำเนินโครงการ การติดตามและประเมินผล การเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ และเครื่องมือในกระบวนการสรรหาและพัฒนาบุคลากร

๓.๑๑ ท้องถิ่นมีกลไกและระบบการตรวจสอบโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทั้งหน่วยงานภาครัฐภาคเอกชน สื่อมวลชน ประชาชน เครือข่ายประชาชนในท้องที่ เพื่อให้เกิดการถ่วงดุล (Check and Balance)

๔. มีการก่อตัวและสร้างเครือข่ายภายในท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วยภาคีต่างๆ ได้แก่ ประชาชน ในท้องถิ่น ซึ่งรวมทั้งชุมชนดั้งเดิม ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษา เพื่อเป็นภาคีในการพัฒนาท้องถิ่น โดยการสนับสนุนของภาครัฐ เช่น การให้คำปรึกษา สนับสนุนเทคนิควิชาการ เทคโนโลยี งบประมาณ สำหรับการทำหน้าที่แทนภาครัฐ เป็นต้น

แนวคิดเรื่องการบริหารและจัดการชุมชน มีแนวคิดหรือแนวทางที่สำคัญคือ การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น ซึ่งมีความหมายคือ ชุมชนท้องถิ่น = ตำบล อำเภอ จังหวัด ภูมิภาค จัดการตนเอง = บริหารจัดการทุน (คน องค์กรชุมชนทรัพยากร ฯลฯ) เพื่อแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชนตนเองไปสู่เป้าหมายอย่างยั่งยืน ชุมชนท้องถิ่นมีจิตสำนึก สาธารณะ รู้เป้าหมายเชื่อมั่นวิถีและพลังชุมชน มีความสามารถในการจัดการชุมชนและจัดความสัมพันธ์กับภาคี ใช้แผนการจัดการความรู้

และทุนชุมชนแก้ไขปัญหา และพัฒนาตนเองทุกด้านอย่างเป็นระบบ เพื่อการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและการพัฒนาอย่างยั่งยืน^{๔๖} ซึ่งมีแนวคิดทฤษฎีที่ผู้วิจัยได้รวบรวมไว้ ดังนี้

วิธีการ กระบวนการชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง

วิธีการ กระบวนการที่ชุมชนท้องถิ่นสามารถนำมาใช้ในการบริการจัดการตนเองได้ มีวิธีการและกระบวนการดังนี้^{๔๗}

๑. ใช้ผู้นำชุมชน คนรุ่นใหม่ และกระบวนการกลุ่ม พุดคุยสร้างกระบวนการเรียนรู้ สร้างจิตสำนึก อุดมการณ์ ทำความเข้าใจเป้าหมายร่วมของชุมชน และใช้หลักความเชื่อ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญา เป็นตัวเชื่อมโยงให้คนเข้ามารวมกัน โดยเริ่มต้นการรวมตัวจากกลุ่มเล็กๆ ขยายเป็นเครือข่าย และภูมินิเวศน์

๒. สำรวจปัญหา ศึกษาข้อมูลชุมชนและวิเคราะห์สถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง จัดทำผังแผนที่การใช้ทรัพยากรร่วมของตำบล และปรับปรุง/ปรับแผนของชุมชนให้เป็นแผนที่มีชีวิต เป็นแผนที่พัฒนาของตำบลที่สามารถทำได้จริง

๓. กำหนดประเด็นปัญหาร่วมที่เกิดขึ้นจากข้อมูลจริงในพื้นที่ด้านทรัพยากร สวัสดิการ การจัดการที่ดิน ที่อยู่อาศัย กลุ่มอาชีพ ฯลฯ ยกระดับเป็นเป้าหมายร่วม เป็นเครื่องมือของชุมชนท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหา สร้างการมีส่วนร่วมและเชื่อมโยงภาคี

๔. ใช้สภาองค์กรชุมชนที่เป็นของทุกคน ทุกขบวนชุมชนในตำบลเชื่อมโยงคนในตำบลและภาคีร่วมพัฒนาและเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนงาน ในพื้นที่ตำบล จังหวัด กำหนดทิศทาง เป้าหมายทำแผนและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นด้วยตนเอง

๕. สร้างพื้นที่รูปธรรม ให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ ที่สามารถให้ชุมชนอื่นๆ หรือพื้นที่อื่นๆ เข้ามาเรียนรู้ได้ โดยพัฒนาองค์ความรู้ ชุมชนที่หลากหลาย ขยายองค์ความรู้ ยกระดับสู่หลักสูตรชุมชน

๖. ประสานภาคีสร้างระบบการทำงานร่วมกันของท้องถิ่นอำเภอ สร้างกลไกร่วมระดับตำบล

๗. กรณีชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองระดับจังหวัดนอกจากดำเนินการตามวิธีข้างต้น ต้องมีแผนการพัฒนาระดับเมืองร่วมกันจัดวางบทบาทให้ชัดเจนระหว่างท้องถิ่น ภาคี และชาวบ้าน และเชื่อมโยงการทำงานชุมชนกับมิติการทำงานด้านอื่นๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่ อาทิ ชนเผ่า ฯลฯ โดยใช้กลไกการดำเนินงานระดับจังหวัด

^{๔๖} อุดมศรี ศิริลักษณ์พร, รุ่งโรจน์ เพชรบุรณิน และไพฑูริย์ นิมเฉลิมา, “ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง : ความหมายและตัวชี้วัดจากความเห็นของผู้นำชุมชน” ใน วารสารข่าวชุมชน อัมพร แก้วหนู บรรณาธิการ, ฉบับที่ ๑๓๐ มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔, หน้า ๕-๑๐.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๘

๘. ใช้สถานการณ์ปัญหา รื้อปัญหา ร่วม เป็นเครื่องมือรวมกลุ่มคน จัดกระบวนการเรียนรู้ จุดประกายความคิดให้กับคนในชุมชนขยายการทำงานให้ครอบคลุมเชิงพื้นที่ และเปิดเวทีนำเสนอข้อมูลกับคนในชุมชนส่วนใหญ่

๙. นำข้อมูลที่มีอยู่แล้วในพื้นที่มาใช้ประโยชน์ พัฒนาระบบข้อมูล สำรวจข้อมูลชุมชนที่สำคัญ ใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือศึกษาความรู้เชิงลึกของชุมชน และจัดทำตัวชี้วัดเป้าหมายการพัฒนาชุมชน

๑๐. จัดทำแผนงานโครงการ แก้ไขปัญหา บูรณาทุนภายในชุมชน บูรณาการแผนงานร่วมหลายภาคส่วนในท้องถิ่น โดยจัดระบบการทำงาน/มีกลไกร่วมพัฒนา เน้นองค์กรชุมชนเป็นหลักในการปฏิบัติหน่วยงาน/ภาคี เป็นผู้สนับสนุน

๑๑. พัฒนาผู้นำชุมชนรุ่นเก่า และสร้างผู้นำรุ่นใหม่ ให้มีความรู้ ทักษะและความสามารถ ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนา และใช้แผนชุมชน เป็นเครื่องมือสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน

๑๒. นำบทเรียนชุดองค์ความรู้ของชุมชน สื่อสารสู่สาธารณะและบรรจุเป็นหลักสูตรการศึกษา ในโรงเรียนประจำหมู่บ้าน/ชุมชน

๕. หลักธรรมที่ใช้ในการอยู่ร่วมกันของศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม

หลักธรรมศาสนาพุทธที่ใช้ในการอยู่ร่วมกัน

หลักบุญกิริยาวัตถุ ๓

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของบุญกิริยาวัตถุ ๓ ไว้ว่า บุญกิริยาวัตถุ แปลว่า ที่ตั้งแห่งการกระทำซึ่งบุญ หมายถึง สิ่งที่เป็นปรารถนาของบุคคลผู้ประสงค์จะชำระบาปอกุศลโดยประการทั้งปวง จำแนกเป็น ๓ ประการ คือ

๑. ทานมัย บุญสำเร็จจากทาน ทาน แปลว่า การให้ เป็นการบริจาคสิ่งของที่มีค่า หรือ ของรัก ห่วงแหน ให้ออกไปจากความเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นเพื่อคลายความ ตระหนี่ รวมไปถึงการให้ความรู้ การให้ส่วนบุญ และการให้อภัยโทษ

๒. ศีลมัย บุญสำเร็จจากศีล ศีล แปลว่า ปกติ หมายถึง การปฏิบัติที่เป็นการ ควบคุมกายวาจา ให้บริสุทธิ์ หรือให้สงบ ปราศจากโทษที่จะเกิดขึ้นทั้งทางกาย และทางวาจา รวมไปถึงการเลี้ยงชีพ ชอบ ความมีมารยาทดี ความละเอียดรอบคอบ

๓. ภาวนามัย บุญสำเร็จจากภavana ภavana แปลว่า การทำให้เจริญ หมายถึง การกระทำทางใจเพื่อให้ใจสงบ หรือบริสุทธิ์ขึ้นสมาธิแล้วกระทำต่อจนกระทั่งเกิดปัญญา รู้แจ้งในสิ่งทั้งปวง เกิดความบริสุทธิ์สูงสุด เพราะหมดจากกิเลส มี ๒ ระดับ คือ

๓.๑ สมถภavana คือ การกระทำจิตให้เข้มแข็งเป็นอารมณ์เดียว หรือมี ความมุ่งหมายเพื่อการรอบรู้ยิ่งขึ้นด้วยความมีสติ ปีติวิริยะ อุเบกขา เป็นต้น

๓.๒ วิปัสสนากาวนา คือ การกระทำจิตให้ขยายขึ้นจากการมีอารมณ์เดียว เพื่อให้เกิดปัญญาเข้าใจรู้แจ้งในสิ่งทั้งปวง สัมมาทิฏฐิจนเกิดความบริสุทธิ์สูงสุด หมดกิเลส^{๔๘}

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของบุญกิริยาวัตถุ ๓ ไว้ว่า บุญกิริยาวัตถุ แปลว่า ที่ตั้งแห่งการกระทำซึ่งบุญ หมายถึง สิ่งที่พึงปรารถนาของบุคคลผู้ประสงค์จะชำระบาปอกุศลโดยประการทั้งปวง จำแนกเป็น ๓ ประการ คือ

๑. ทานมัย บุญสำเร็จจากทาน ทาน แปลว่า การให้เป็นการบริจาคสิ่งของที่มีค่า หรือ ของรัก หวงแหน ให้ออกไปจากความเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นเพื่อคลายความ ตระหนี่ รวมไปถึงการให้ความรู้ การให้ส่วนบุญ และการให้อภัยโทษ

๒. ศีลมัย บุญสำเร็จจากศีล ศีล แปลว่า ปกติ หมายถึง การปฏิบัติที่เป็นการควบคุมกายวาจา ให้บริสุทธิ์ หรือให้สงบปราศจากโทษที่จะเกิดขึ้นทั้งทางกาย และทางวาจา รวมไปถึงการเลี้ยงชีพชอบ ความมีมารยาทดี ความละเอียดรอบคอบ

๓. ภาวนามัย บุญสำเร็จจากภาวนา ภาวนา แปลว่า การทำให้เจริญ หมายถึง การ กระทำทางใจเพื่อให้ใจสงบ หรือบริสุทธิ์ขึ้นสมาธิแล้วกระทำต่อจนกระทั่งเกิดปัญญารู้แจ้งในสิ่งทั้งปวง เกิดความบริสุทธิ์สูงสุด เพราะหมดจากกิเลส มี ๒ ระดับ คือ

๓.๑ สมถภาวนา คือ การกระทำจิตให้เข้มแข็งเป็นอารมณ์เดียว หรือมี ความมุ่งหมายเพื่อการรอบรู้อย่างขึ้นด้วยความมีสติ ปีติวิริยะ อุเบกขา เป็นต้น

๓.๒ วิปัสสนากาวนา คือ การกระทำจิตให้ขยายขึ้นจากการมีอารมณ์เดียว เพื่อให้เกิดปัญญาเข้าใจรู้แจ้งในสิ่งทั้งปวง สัมมาทิฏฐิจนเกิดความบริสุทธิ์สูงสุดหมดกิเลส^{๔๙}

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ได้ให้ ความหมายของบุญกิริยาวัตถุ ๓ ไว้ว่า บุญกิริยาวัตถุ ๓ หมายถึง ที่ตั้งแห่งการกระทำบุญได้แก่ ๑. ทานมัย ให้ปันสิ่งของ ๒. ศีลมัย รักษาศีล ประพฤติธรรม และ ๓. ภาวนามัย เจริญภาวนา ให้สุขสงบ และ สว่างใจ และได้ อธิบายบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประกอบด้วยหลักธรรม ๓ ประการ คือ

๑. การให้ทาน ได้แก่ การสละทรัพย์สินสิ่งของของตนให้บุคคลอื่น โดยมุ่งหวังให้ผู้อื่น ได้รับประโยชน์และความสุขด้วยความมีเมตตาจิต มี ๒ ประการ คือ

๑.๑ วัตถุทาน วัตถุทานที่ต้องบริสุทธิ์ให้ด้วยความเมตตา ไม่หวังสิ่งใดตอบแทน ทั้งก่อนให้ ขณะให้ และหลังจากให้แล้ว ผู้รับต้องเป็นผู้ที่มีศีลธรรม หรือ เป็นคนดี

๑.๒ ธรรมทาน เป็นการให้ทานที่ได้บุญมากที่สุด ได้แก่

๑.๒.๑ ธรรมทาน เป็นการให้ความรู้กับผู้อื่นให้รู้และเข้าใจ หรือ ถ้ารู้แล้วให้รู้มากยิ่งขึ้น

^{๔๘} พุทธทาสภิกขุ, ศึกษาธรรมอย่างถูกวิธี, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

๑.๒.๒ อภัยทาน เป็นการลดโทษสะกิลส เสียสละได้ซึ่งความพยายาบทให้อภัยกับผู้อื่นด้วยเมตตา

๒. การรักษาศีล เป็นการเพียรพยายามเพื่อระงับโทษทางกายและวาจาตามเพศและฐานะ ศีลมีหลายระดับ ผู้ที่ได้ชื่อว่ามนุษย์ต้องรักษาศีล ๕ จัดว่าเป็นมนุษย์ธรรมดา ดังนี้

๒.๑ การไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต

๒.๒ การไม่ถือเอาทรัพย์ของผู้อื่นที่เจ้าของมิได้เต็มใจให้

๒.๓ การไม่ล่วงประเวณีในคูครอง หรือคนในปกครองของผู้อื่น

๒.๔ การไม่กล่าวมูสา

๒.๕ การไม่ดื่มสุราเมรัยเครื่องหมักดองของมีนเมา

๓. การเจริญภาวนา เป็นการสร้างบุญบารมีที่สูงที่สุด และยิ่งใหญ่ที่สุดใน พระพุทธศาสนา มี๒ ประการ คือ

๓.๑ สมถภาวนา (การทำสมาธิ) ได้แก่การทำจิตให้เป็นสมาธิไม่ฟุ้งซ่าน ซึ่งมีวิธีเจริญภาวนาถึง ๔๐ ประการ เรียกว่า กรรมฐาน ผู้ที่จะฝึกสามารถเลือกได้ตามอุปนิสัย แต่ต้องเป็นผู้รักษาศีลให้ครบถ้วนตามเพศ หากเป็นฆราวาสต้องรักษาศีล ๕ เป็นอย่างน้อย

๓.๒ วิปัสสนาภาวนา (การเจริญปัญญา) ได้แก่ การพัฒนาจิตให้เกิด ปัญญา เมื่อจิต ตั้งมั่นในสมาธิจนมีกำลังดี ก็จะเป็นจิตที่ใคร่ครวญหาเหตุและผลในสภาวะธรรมทั้งหลาย ว่าล้วนเป็นอนิจจัง ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ สภาพที่ทนอยู่อย่างเดิมไม่ได้ และอนัตตา ความ ไม่ใช่ตัวตนไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่สิ่งของ^{๕๐}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของบุญกิริยาวัตถุ ๓ ไว้ว่า บุญ กิริยาวัตถุ ๓ หมายถึง ที่ตั้งแห่งการทำบุญ เรื่องที่จัดเป็นการทำความดี ทางทำดีประกอบด้วย ๑. ทานมัย บุญกิริยาวัตถุ (ทำบุญด้วยการให้เป็นสิ่งของ) ๒. สีลมัยบุญกิริยาวัตถุ (ทำบุญด้วยการรักษา ศีล) หรือประพฤติดีมีระเบียบวินัย ๓. ภาวนามัยบุญกิริยาวัตถุ (ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา) คือ การฝึกอบรมจิตใจเจริญปัญญา^{๕๑} และได้อธิบายหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ เป็นหลักธรรมที่ประกอบด้วย

๑. การให้ทาน (ทานมัย บุญกิริยาวัตถุ) คือ การให้ การเผื่อแผ่แบ่งปันเพื่อช่วยเหลือกัน ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคม ประกอบด้วย

๑.๑ อามิสทาน การให้สิ่งของ

๑.๒ ธรรมทาน การให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

^{๕๐} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, วิธีสร้างบุญบารมี, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑-๒.

^{๕๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๐), หน้า ๙๓.

๒. การรักษาศีล (ศีลมัยบุญกิริยาวัตถุ) คือ ความมีระเบียบในการดำเนินชีวิตและการ อยู่ร่วมกับสังคม ได้แก่ ความมีวินัยและการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์กติกาในการอยู่ร่วมกันเพื่อความสุขใน ชีวิตและสังคม ศีลมีหลายระดับจัดไว้ให้เหมาะกับสภาพชีวิตในการปฏิบัติ เพื่อเข้าถึงจุดหมายของตน สำหรับประชาชนพึงรักษาศีล ๕ เป็นกฎเกณฑ์พื้นฐานในสังคม เพื่อให้คนอยู่ร่วมกันด้วยดีไม่ เบียดเบียนทำร้ายละเมิดชีวิตและร่างกาย ไม่ละเมิดต่อกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ไม่ประพฤติดุเดือดเกี่ยวกับ เพศ ไม่ใช้วาจาหลอกลวงกันและไม่ทำให้สูญเสียสติสัมปชัญญะด้วยการเสพสิ่งที่ให้เกิดความประมาท

๓. การเจริญภาวนา (ภาวนามัยบุญกิริยาวัตถุ) คือ การฝึกอบรมจิตใจ หรือ การทำให้ เป็นใหม่ ขึ้น และพัฒนาให้งอกงามสมบูรณ์ มี ๒ ประการ คือ

๓.๑ จิตตภาวนา หรือ สมถภาวนา เป็นการพัฒนาจิต ความมีใจแน่วแน่ มุ่งที่สมาธิ หรือ ความสงบ

๓.๒ ปัญญาภาวนา หรือ วิปัสสนาภาวนา เป็นการเจริญวิปัสสนา มุ่งให้ เกิดปัญญา เข้าใจความจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงของชีวิต^{๕๒}

หลักศาสนาอิสลามที่ใช้ในการอยู่ร่วมกัน

ความเชื่อพื้นฐานทางอิสลามมีว่าจักรวาลนี้ถูกสร้างโดยองค์อัลเลาะห์ทรงสร้างมนุษย์และได้ทรง กำหนดระยะเวลาให้มนุษย์ได้อยู่ในโลกนี้และพระองค์ได้ทรงกำหนดกรรมบุญอันถูกต้องไว้ด้วยแต่ ขณะเดียวกันพระองค์ก็ทรงเปิดโอกาสให้มนุษย์มีอิสระในการเลือกว่าจะรับกรรมบุญของพระองค์เป็น ธรรมบุญแห่งชีวิตหรือไม่ ผู้เลือกปฏิบัติตามก็ได้ชื่อว่า “มุฮิน” ส่วนผู้ที่ปฏิเสธที่จะทำตาม ก็ได้ชื่อว่า “กาฟิร” พวกนอกศาสนา

ผู้เป็นมุสลิมต้องรับนับถือศาสนาอิสลาม โดยการศรัทธาอย่างบริสุทธิ์ยอมรับในเอกภาพของอัล เลาะห์และยอมรับความเป็นศาสดาของนบีมุฮัมมัด ความเชื่อ ๒ อย่างนี้เป็นเนื้อหาของบทบัญญัติ ๓ ประการ ไม่มีพระเจ้าอื่นนอกจากพระอัลเลาะห์และนบีมุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของอัลเลาะห์ โครงสร้างของศาสนาอิสลาม

ในศาสนาอิสลามมีหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติพื้นฐานประกอบด้วย

๑. หลักศรัทธา ๖ ประการ

๑) ศรัทธาต่อพระอัลเลาะห์

๒) ศรัทธาต่อมะลาอิกะฮ์

๓) ศรัทธาต่อคัมภีร์อัลกุรอาน

๔) ศรัทธาต่อศาสนทูต

^{๕๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ธรรมะฉบับเรียนลัด, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔-๑๖.

๕)ศรัทธาต่อวันอวสาน

๖)ศรัทธาต่อกฎกำหนดภาวะ

๒. หลักปฏิบัติ ๕ ประการ

๑)การปฏิญาณตน

๒)การละหมาด

๓)การถือศีลอด

๔)การบริจาคทรัพย์เป็นทาน (ซะกาต)

๕)การบำเพ็ญฮัจญ์

นอกจากนี้ยังมีหลักการปฏิบัติ ได้แก่

๑)ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระอัลเลาะห์ การละหมาด วันละ ๕ ครั้ง การถือศีลอดและการประกอบพิธีฮัจญ์

๒)ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ บริจาคทาน การแต่งงาน การหย่า มารยาท ความประพฤติที่ควร สัจจะทั้งกาย วาจา ใจ ตรงต่อหน้าที่ ตรงต่อเวลา มีความละเอียด ฯลฯ

๓)หน้าที่ของมนุษย์กับสังคมและครอบครัว หน้าที่ของพ่อแม่ลูก หน้าที่ของสามีภรรยา หน้าที่ต่อเด็กกำพร้า ความยากจน หน้าที่ต่อคนรับใช้ แม่หม้าย หน้าที่ต่อเพื่อน แยก หน้าที่ต่อชาติบ้านเมือง

๔)กฎหมาย มรดก อาญา การทำสัญญา ฯลฯ

๕)เศรษฐกิจ การค้า กรรมสิทธิ์ ดอกเบี้ย ฯลฯ

๖)การเมืองและการปกครอง หน้าที่ของรัฐ หน้าที่ของผู้ปกครอง และผู้อยู่ใต้ปกครอง โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเชื่อในพระอัลเลาะห์อย่างเคร่งครัด

หลักศรัทธา ๖ ประการ

ศาสนาอิสลามถือว่าหลักศรัทธา ๖ ประการเป็นพื้นฐานแห่งระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า ดังนี้

๑. การศรัทธาในพระอัลเลาะห์ หลักความเชื่อนี้มีข้ออธิบายว่า เป็นการศรัทธาโดนปราศจากข้อสงสัยใดๆ ว่าพระองค์อัลเลาะห์ทรงมีอยู่จริง ทรงดำรงอยู่ด้วยพระองค์เอง ทรงมีมาอยู่เดิมโดยไม่มีสิ่งใดมาก่อนพระองค์ ทรงดำรงอยู่ตลอดเวลา ไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดอยู่หลังจากพระองค์ ทรงสร้างทุกสิ่งทุกอย่างในท้องฟ้า ในพิภพ สิ่งต่างๆ เหล่านั้นต้องพึ่งพระองค์ แต่พระองค์ไม่ทรงต้องพึ่งผู้ใดหรือสิ่งใดทรงเดชานุภาพเหนือทุกสิ่งทุกอย่างทรงเพียบพร้อมด้วยคุณลักษณะอันประเสริฐ

ในการรู้จักพระเจ้านั้น อิสลามสอนให้มนุษย์รู้จักความคิดในกรอบแห่งพลังปัญญาและขอบข่ายปัญญาจะบรรลุถึงเท่านั้น โดยเชื่อว่าสติปัญญาของมนุษย์ไม่สามารถรู้ถึงสรรพสิ่งประสาท

สัมผัสของมนุษย์ไม่อาจยังรู้ได้ทุกสิ่งทุกอย่างแม้แต่พลังงานคลื่นแสง คลื่นฟ้า หรือสิ่งที่อยู่ในตัวมนุษย์ เช่นกำลังกาย กำลังความคิด มนุษย์ก็ไม่สามารถที่จะเห็นตัวตนของมัน

สำหรับอัลเลาะห์ พระเจ้านั้นใหญ่เกินกว่าสติปัญญาจะล่วงรู้ แต่ทั้งๆที่มนุษย์ไม่สามารถจะล่วงรู้นี้ก็ได้หมายความว่าพระเจ้าไม่มีในเรื่องนี้ศาสนาอิสลามได้เรียกร้องให้พิจารณาสิ่งต่างๆที่อัลเลาะห์ทรงให้บังเกิดและสร้างสรรค์ทั้งในชั้นฟ้าและพื้นพิภพ แม้แต่กระทั่งภายในตัวมนุษย์เองทั้งนี้เพื่อเป็นการยืนยันการมีอยู่จริงของพระเจ้า

นอกจากจะให้ตระหนักว่า อัลเลาะห์มีอยู่จริงแล้วศาสนาอิสลามยังเน้นให้ยอมรับว่าอัลเลาะห์เป็นพระเจ้าเพียงองค์เดียว ไม่มีพระเจ้าแห่งความดี พระเจ้าแห่งความรัก พระเจ้าแห่งความตาย พระเจ้าแห่งความชั่ว หรืออื่นใดอีก

ลักษณะของพระอัลเลาะห์

๑. อัล - วาหิต	ผู้ทรงเอกละ
๒. อัล - ฮัก	ผู้ทรงสัจจะ
๓. อัล กุดดุส	ผู้ทรงบริสุทธิ์
๔. อัล - เอาวัล	ผู้ทรงเป็นองค์แรก
๕. อัล - อาคิร	ผู้ทรงเป็นองค์สุดท้าย
๖. อัล - คอลีก	ผู้ทรงสร้าง
๗. อัล - สะลาม	ผู้ทรงสันติ
๘. อัล - เกาะฮฮารุ	ผู้ทรงสุดเหนือสิ่งใด
๙. อัล - มะณีน	ผู้ทรงประเสริฐสุด
๑๐. อัล - ซอฮิร	ผู้ทรงประจักษ์แจ้ง

๒. การศรัทธาในมลาอิกะฮ์ มลาอิกะฮ์ คือ บ่าวอัลเลาะห์ประเภทหนึ่งที่มีอาจมองเห็นตัวตนหรือทราบรูปร่างที่แท้จริงได้ บรรดา ملاอิกะฮ์นี้ปราศจากความผิดพลาด บริสุทธิ์จากความมัวหมองทั้งมวล มีคุณสมบัติไม่เหมือนมนุษย์ คือ ไม่กิน ไม่นอน ไม่มีเพศ สามารถจำแลงร่างได้

มลาอิกะฮ์ถูกสร้างมามีจำนวนมากมายและทำหน้าที่ต่างๆกันเพื่อรับใช้อัลเลาะห์โดยเคร่งครัด เช่นเป็นผู้นำโองการมาถ่ายทอดให้ศาสนิกชนทั้งความดีและความชั่วในมนุษย์ติดตามมนุษย์ไปตลอดชีวิต ฯลฯ

๓. การศรัทธาในคัมภีร์อัลกุรอาน การศรัทธาในบรรดาพระคัมภีร์ของพระเจ้า คือ ศรัทธาว่าอัลเลาะห์ทรงประทานคัมภีร์ให้กับบรรดาศาสนทูต เพื่อนำไปประกาศให้ประชาชนได้ทราบถึงหลักคำสอนในหน้าที่ โดยสรุปแล้ว มี ๓ ประการ

๑) หน้าที่ต่อพระเจ้า คือการมีศรัทธาต่อพระองค์ ซึ่งแสดงออกด้วยการปฏิบัติวินัยบางประการที่ทรงบัญญัติไว้ ได้แก่ กล่าวคำปฏิญาณ การนมัสการประจำวัน การถือศีลงดเว้น การบริจาคทานและการบำเพ็ญอภัย

๒) หน้าที่ต่อเพื่อนมนุษย์ พระคัมภีร์ได้ระบุสิทธิหน้าที่ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์โดยสรุปได้แก่ การที่บุตรต้องเคารพเชื่อฟังบิดามารดา หน้าที่ของบิดามารดาที่จะต้องอบรมสั่งสอนบุตรชายหญิงจะอยู่กินกันได้จะต้องแต่งงานอย่างถูกต้องตามบัญญัติและสามีภรรยาต้องซื่อสัตย์ต่อกันรวมทั้งหน้าที่ของมุสลิมที่ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านมีน้ำใจดีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

๓) หน้าที่ต่อตนเอง บุคคลมีหน้าที่รักษาสุขภาพอนามัย โดยรักษาความสะอาดเป็นนิจ บริโภคอาหารที่มีประโยชน์ งดเว้นสิ่งมีเมาให้โทษ ขยันขันแข็งในการศึกษาและการทำงาน หลีกเลี่ยงอบายมุข ละเว้นความชั่ว ศึกษาหาความรู้ พัฒนาร่างกายและจิตใจอยู่ตลอดเวลาไม่สุรุษสุรายในสระเดียวกันก็ไม่ตระหนี่ด้วย

บรรดาคัมภีร์ที่ประทานมานั้นมาในลักษณะและวิธีประทานต่างๆ ดังนี้

๑. ถ่ายทอดโองการต่างๆ เข้าในจิตใจของศาสดา

๒. การได้ยินในลักษณะที่อยู่ในภวังค์หรือการฝัน

๓. โดยมลาอิกะฮ์ มีนามว่าญิบรีล ภู่งมาพร้อมกับโองการของพระเจ้านำมาให้ศาสดาด้วยคำพูดอันชัดเจน

สำหรับคัมภีร์อันกุรอ่าน ซึ่งเป็นคัมภีร์ของพระเจ้าได้ถูกบันทึกไว้ตั้งแต่ศาสดามุฮัมมัดยังมีชีวิตอยู่และได้ถูกท่องจำไว้โดยสาวกของท่านอีกด้วย อันกุรอ่านไม่เคยมีการปรับปรุงแก้ไขแต่อย่างใดมิใช้วรรณกรรมที่มนุษย์ประพันธ์ขึ้นมาแต่ถูกประทานมาจากอัลเลาะห์โดยตรง

อันกุรอ่าน มีความหมายว่า การอ่าน การท่องจำ เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเทวโองการและคำสั่งสอนของท่าน นบีมุฮัมมัด เชื่อว่าเป็นถ้อยคำที่ได้รับบัญชามาจากอัลเลาะห์

ในคัมภีร์อัลกุรอ่าน มีข้อความแบ่งเป็น ๑๑๔ บท แต่ละบทเรียกว่า ซูเราะห์ แต่ละบทได้วางจังหวะในการอ่านและการสวดไว้ โดยกำหนดว่าผู้อ่านจะต้องอ่านด้วยการเปล่งเสียงตามจังหวะและทำนองที่กำหนดไว้จึงจะถูกต้องและได้บุญตามคำสอน

เนื้อความในคัมภีร์อัลกุรอ่านเป็นเทวโองการที่ชนะทางศีลธรรมของศาสนาอิสลามมีรากฐานจากศรัทธาในพระอัลเลาะห์ว่า ทรงเป็นพระเจ้าเด็ดขาดโดยพระองค์เดียวเท่านั้น ทรงเป็นผู้สร้างจักรวาลทั้งมวลและในฐานะนี้ จึงทรงเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ ความดี ความชั่ว ซึ่งได้บอกแก่มนุษย์ในรูปของพระคัมภีร์ โดยประทานผ่านศาสดาที่พระองค์มอบหมายมาให้เผยแพร่สั่งสอนมนุษย์ในยุคสมัยต่างๆ เรื่อยมาจนกระทั่งครั้งสุดท้ายได้ประทานพระคัมภีร์อัลกุรอ่านมายังศาสดานบีมุฮัมมัด ณ นครเมกกะและเมืองมีดีนะฮ์ ระหว่าง ค.ศ. ๖๐๐ – ๖๓๒

ศาสนาอิสลามถือว่าผู้ที่มีศีลธรรม คือผู้ที่ยอมรับอัลเลาะห์เป็นพระเจ้าแต่เพียงพระองค์เดียว เท่านั้นและยอมรับท่านนบีมุฮัมมัดเป็นศาสดาองค์สุดท้ายที่พระอัลเลาะห์ทรงแต่งตั้ง การยอมรับนั้น หมายถึงการ เชื่อฟังทำตามโดยมิได้หวังสิ่งใดเป็นลาภ ผลประโยชน์ตอนแทนนอกจากความพอใจที่ พิสูจน์ได้ด้วยความศรัทธาต่อพระอัลเลาะห์

ความมุ่งหมายสำคัญที่ปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์อัลกุรอานคือการแนะนำให้บุคคลปลูกศรัทธาใน พระเจ้าโดยการสวดมนต์และการให้ทานแก่คนยากจน เพราะการศรัทธาต่อพระเจ้าเป็นเหตุจูงใจที่ สำคัญที่จะทำให้มนุษย์ทั้งหลายทำแต่ความดีละเว้นความชั่วทั้งหลาย

๔. การศรัทธาในบรรดาศาสนทูตคือ ให้ศรัทธาว่า อัลเลาะห์ทรงคัดเลือกจากบุคคลให้เป็นผู้ที่ สื่อสาร นำบทบัญญัติของพระองค์มาสั่งสอนประชาชน อัลกุรอานสอนว่า ศาสนทูตนั้นมาสืบปวง ชนทุกยุคทุกสมัยและมาสิ้นสุดที่ศาสดาคนสุดท้ายคือ ท่านนบีมุฮัมมัด บรรดาศาสนทูตที่ปรากฏชื่อ ในอัลกุรอานมี ๒๕ ท่าน

๕. การศรัทธาต่อวันปรโลก (อาคิเราะห์) การศรัทธาต่อวันปรโลกนี้มีหลักการอยู่ว่า ต้องมีวัน หนึ่งที่เป็นวันพิจารณาผลกรรมของมนุษย์ทั้งหมด ทั้งนี้ เมื่อทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลได้พินาศแตกดับ ไปหมดแล้ว จากนั้นอัลเลาะห์ได้ให้ทุกคนฟื้นคืนชีพมาชำระงานที่เขาประกอบไว้ในโลกนี้ผู้ประกอบ ความดีจะได้รับตอบสนองด้วยสิ่งดีผู้ประกอบชั่วก็จะได้ รับผลตอบแทนคือการลงโทษ ดังข้อความว่า ผู้ใดประกอบกรรมดีแม้เพียงเล็กน้อยเขาก็จะได้เห็นมันและผู้ใดประกอบกรรมชั่วแม้เพียงเล็กน้อย เขา ก็จะได้เห็นมันเช่นเดียวกัน

ในศาสนาอิสลามเชื่อว่า ตายแล้วดวงวิญญาณไม่ดับสูญ ยังคงเร่ร่อนเสวยสุขและทุกข์อยู่ใน บริเวณหลุมฝังศพจนกว่าจะถึงวันสิ้นโลก เมื่อรับคำพิพากษาแล้วจะเข้าสู่ร่างใหม่ ดังนั้นจึงเป็นคติ สำหรับมุสลิมว่า เมื่อตายแล้วต้องเอาศพไปฝังเท่านั้น ห้ามนำเอาไปเผาด้วยไฟเด็ดขาด ไม่ว่าจะตาย ด้วยการอัตวินิบาตกรรม ตายโหงหรือตายอย่างธรรมดา ดังที่ท่านนบีมุฮัมมัดสั่งไว้ว่า “การลงโทษ มนุษย์ด้วยไฟเป็นหน้าที่ของพระเจ้า มนุษย์ลงโทษกันเองด้วยไฟไม่ได้” แต่วิญญาณของท่านนบีมุฮำ มัดหรือนักบุญหรือศาสดาพยากรณ์ เมื่อสิ้นใจแล้วจะไม่วนเวียนอยู่ บริเวณหลุมฝังศพแต่จะไปอยู่บน สวรรค์ทันทีและวิญญาณของผู้ตายเพื่อศาสนา เช่น ตายในสงครามศาสนาหรือที่เรียกว่าสงคราม ศักดิ์สิทธิ์ วิญญาณจะไปเข้าร่างของนกสวรรค์ซึ่งมีสีเขียวงดงามไม่ต้องเร่ร่อนจะมาอีกครั้งหนึ่งก็ต่อเมื่อ สิ้นโลกหรือสร้างโลกใหม่

อนึ่ง สำหรับวิญญาณของผู้ปฏิบัติตามพระบัญญัติทางศาสนาได้อย่างบริบูรณ์ เมื่อตายแล้วจะ ออกจากร่างไปสู่ร่างนกฟิราบขาวสะอาดไปสถิตอยู่ในท้องพระโรงของพระเจ้ารอไปจนถึงวันสิ้นโลก ส่วนวิญญาณของพวกนอกศาสนาไม่สามารถขึ้นสวรรค์ได้จะถูกขับไล่โดยเทวดาในศาสนาอิสลาม สอน ให้เชื่อหรือศรัทธาในวันสิ้นสุดของโลก กล่าวคือ อิสลามถือว่าโลกและชีวิตนี้เป็นผลการสร้างของ พระอัลเลาะห์และขณะเดียวกันโลกก็มีวันสิ้นสุดและเกิดใหม่ตามพระประสงค์ของพระองค์ ดังนี้ ใน

เรื่องของการสร้างโลกในซูเราะห์ที่ ๑ ข้อที่ ๓๗ แห่งพระคัมภีร์กล่าวไว้ว่า พระอัลเลาะห์ ทรงสร้าง สวรรค์และพื้นธรณีต่างๆพร้อมทั้งสรรพสิ่งต่างๆอันมีอยู่ระหว่างสวรรค์กับพื้นธรณีตลอดเวลา ๖ วัน ในซูเราะห์ที่ ๔๑ ข้อที่ ๘ กล่าวว่า พระองค์ทรงเป็นจอมแห่งโลก พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างภูเขาไว้บน พื้นแผ่นดิน ซึ่งมีหอสถู่งอยู่ข้างบน (ภูเขานั้น) ฯลฯ และสวรรค์ที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นมาถึง ๗ ชั้น ทรง สร้างภายใน ๒ วัน ในสวรรค์ทุกชั้น ทรงสร้างให้เป็นสถานที่อันควรแก่ความเป็นสวรรค์ มีเหล่าเทวดา เป็นผู้อภิบาล มีแสงสว่างส่องไปทั่ว

ส่วนการสร้างมนุษย์นั้น ในซูเราะห์ที่ ๑๖ ข้อที่ ๒ กล่าวว่า พระอัลเลาะห์เป็นผู้สร้างสวรรค์ สร้างแผ่นดินและทรงมอบสัจภาวะของพระองค์ไว้ในสวรรค์และแผ่นดินนั้น พระองค์จึงทรงเป็นใหญ่ ยิ่งกว่าเทพเทวาทั้งหลายเหล่านั้นแล้วทรงสร้างมนุษย์จากก้อนโลหิต (อันผสมตามส่วน) ฯลฯ สร้าง สร้างสัตว์มาให้เป็นพาหนะและอาหารของมนุษย์

ในเรื่องการสิ้นโลกนั้น มนุษย์ไม่สามารถรู้ได้ว่าเป็นเวลาใด แม้แต่เทพกาเบรียลก็ไม่ได้ เพราะ เป็นกิจการของพระเจ้า พระองค์เท่านั้นทรงรู้ แต่มนุษย์จะสามารถเข้าใจได้ก็โดยการทรงแสดงนิมิต ต่างๆทั้งนิมิตอย่างเบาและนิมิตอย่างแรง

ในเวลาจะสิ้นโลกนั้น เทพอิสราฟีลจะออกมาเป่าแตรหรือสังข์เป็นสัญญาณ ๒ ครั้ง ครั้งแรก สิ่งมีชีวิตทั้งหลายพากันล้มตายหมดสิ้น เหลืออยู่แต่ผู้มีหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับเทวดาเหล่านั้น ตอนนั้น ปลูที่สิ้นสะเทือนเลื่อนลั่น หญิงมีครรภ์ทุกคนจะแท้งลูก มนุษย์จะปลิวว่อนดังแมลงเม่า ภูเขาจะแตก กระจัดกระจาย บรรดาป้อมคูหอรบพังราบลงเสมอพื้นดิน สถานที่ทุกแห่งพังทลายลง เบื้องบนใน ห้วงสวรรค์ฟ้ามีดมนอนธการ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว ถึงกาลวิปริตหล่นจมลงสู่ทะเล น้ำใน ทะเลก็เดือดพล่านลุกเป็นไฟ

มนุษย์ทั้งหลายตอนจะสิ้นสูญพันธุ์ครั้งไฉนเสียงแตรก็จะพากันตระหนกตกใจกลัวไม่เป็น สมฤติ พ่อทั้งแม่ พี่ทั้งน้อง ผัวทั้งเมีย ยายทั้งหลาน นายทั้งบ่าว ศิษย์ทั้งอาจารย์ สับสนอลหม่าน พวกมฤคสัตว์ป่าทั้งหลายก็กลับกลายนิสัยดุร้ายเข้ามาเป็นสัตว์เชื่องปนอยู่กับสัตว์บ้าน แต่แล้วก็ต้อง พากันล้มตายลงหมด เพราะมีคสัญญาณ

เมื่อโลกหยุดถล่มแล้ว พระเจ้าก็บัญชาให้ฝนตกลงมาอย่างหนัก ตลอด ๔๐ วัน น้ำนองทั่วไปทุก หนทุกแห่งด้วยความชุ่มชื้นอันเกิดจากน้ำนี้เองเป็นเหตุให้พืชและร่างของชีวิตทั้งหลายกลับงอกงาม ชีวิตขึ้นอีกครั้ง

ในการสร้างโลกขึ้นมาใหม่นั้น ในพระคัมภีร์กล่าวไว้ว่า โดยพระบัญชาของพระเจ้า เทพอิสราฟีล เป่าแตรสัญญาณอีกครั้งหนึ่ง คนและสัตว์ทั้งหลายจึงจะกลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาใหม่อีกตามจำนวนเท่าที่ พระเจ้าสร้าง บรรดาวิญญาณทั้งหลายที่ออกจากร่างไปแล้วและวนเวียนเร่ร่อนอยู่ในสถานที่ใดๆ ก็ จะ คั่นหาร่างเก่าของตน ผืนดินจะแยกแยะออก ร่างกระดูกที่ยังไม่ผู้ขึ้นมาเข้าเป็นร่างเดิม ธาตุทั้ง ๔ คุม กันเข้า อะไรตายอย่างไรก็จะเป็นอย่างนั้นทุกประการ แม้แต่เส้นผมเคยมีมาก็เส้น ก็มีอย่างนั้น คน

และสัตว์นั้นเมื่อได้ร่างเดิมแล้วก็จะถูกต้อนไปรวมกันอยู่ในทุ่งกว้างแห่งหนึ่งเพื่อรอการพิพากษาต่อไป เมื่อได้รับการพิพากษาดัดสันบุญบาปไปตามความยุติธรรมแล้ว มนุษย์จะถูกส่งข้ามสะพานไปนคร หรือสวรรค์ ถ้าไปนรกก็ไปทางร้อน ถ้าไปสวรรค์ก็ไปทางเย็นมีความสุขสบาย

การศรัทธาต่อกฎกำหนดสภาวะ คือระเบียบอันรัดกุมที่อัลเลาะห์ทรงกำหนดไว้ให้แก่โลก การศรัทธาต่อกำหนดสภาวะคือการยอมรับในอำนาจของอัลเลาะห์ที่ทรงครอบครองความเป็นไปของทุกสิ่งการดำเนินการของแต่ละสิ่งย่อมเป็นไปตามพระประสงค์ที่พระองค์ทรงกำหนดไว้ทุกประการ เช่น การถือกำเนิดชาติพันธุ์ เป็นต้น

หลักการปฏิบัติ ๕ ประการ

ในศาสนาอิสลามมีหลักปฏิบัติหรือจริยธรรมในชีวิตประจำวันที่สำคัญ ๕ ประการ คือ มีหลักปฏิบัติหรือจริยธรรมในชีวิตประจำวันที่สำคัญ ๕ ประการ คือ

๑. การปฏิญาณตน คือการปฏิบัติด้วยความเชื่อและเป็นสักขีพยานในความเป็นเอกภาพของพระเจ้ากับศาสนทูตนะบีมุฮัมมัด เพื่อยืนยันความเชื่อถือในเอกภาพของอัลเลาะห์และเป็นการให้คำมั่นสัญญาว่าตนจะเคารพภักดีต่อพระอัลเลาะห์พระองค์เดียวเท่านั้น มีนำสิ่งใดมาเป็นภาคีกับพระองค์และให้คำมั่นว่าท่านศาสนานะบีมุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของพระองค์ ทั้งเป็นการสัญญาโดยปริยายว่าจะปฏิบัติตามคำสอนของอัลเลาะห์และศาสนทูตของพระองค์ด้วย

๒. ทำนมาสการ วันละ ๕ ครั้ง (ละหมาด) การทำนมาสการวันละ ๕ ครั้งในวันหนึ่งกับคืนหนึ่งนั้นเป็นการยืนยันว่าคุณคนนั้นต้องอยู่ในหลักศรัทธาเป็นกิจวัตรที่ต้องทำในตอนเช้าตรู่ก่อนดวงอาทิตย์ขึ้น เวลาบ่าย เวลาเย็น เวลาพลบค่ำ และเวลากลางคืน

จุดมุ่งหมายของการนมาสการ ๕ เวลา คือ

๑. ให้เกิดความนอบน้อมถ่อมตน
๒. ชัดเกลาลจิตใจและสอนให้รู้จักมารยาทในการแสดงความภักดี
๓. ให้รู้จักตรงต่อหน้าที่และตรงต่อเวลา
๔. ให้ตระหนักถึงความเสมอภาค เคียงบ่าเคียงไหล่ ไม่แบ่งชั้นวรรณะ
๕. ให้เกิดความยำเกรงต่อความเกรียงไกรของพระเจ้า รักษาสัจจะ ซื่อตรง ไม่โลภ มีสำนึก

ต่อความเป็นธรรม

๖. เคารพครีตต่อระเบียบ และเคารพกฎหมาย

๗. รักษาความสะอาด

การนมาสการนี้จะทำคนเดียวก็ได้ แต่ถ้าจะทำร่วมกันเป็นหมู่ยิ่งได้กุศลเพิ่มขึ้น มีข้อห้ามในการนมาสการเมื่อเวลามีนเมา

๓. การถือศีลอด การถือศีลอดเป็นหลักฐานของอิสลามข้อหนึ่งที่มีมุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติมีกำหนดขึ้นในทุกๆปีละ ๑ เดือน คือทำในเดือนรอมฎอน อันเป็นเดือนที่ ๖ แห่งปีอิสลามนับแบบจันทรคติ

การถือศีลอดคือการงดเว้นจากการบริโภคและอื่นๆตามที่ได้กำหนดไว้แน่นอนมีหลักเกณฑ์ในการปฏิบัติ คือ

- ๑) เป็นมุสลิม
- ๒) มีอายุบรรลุนิติภาวะ (ประมาณ ๑๕ปี)
- ๓) มีสติสัมปชัญญะ
- ๔) มีพลังความสามารถที่จะปฏิบัติได้

กิจกรรมที่กระทำในพิธีถือศีลอด

- ๑) ตั้งจิตปรารถนา (เนียฮ์) ไว้แต่กลางคืนว่าตนจะถือศีลอด
- ๒) งดเว้นการกิน ดื่ม และอื่น ตามข้อกำหนด

จุดประสงค์ของการถือศีลอด

- ๑) เพื่อให้จิตใจบริสุทธิ์
- ๒) ให้รู้จักควบคุมจิตใจและตัดกิเลส
- ๓) ให้รู้จักรสของการขันติ
- ๔) ให้รู้จักรสสภาพของความยากจน อดอยาก จะทำให้เกิดความเมตตาต่อคนทั่วไป

จุดเริ่มต้นของการถือศีลอดในเดือนรอมฎอนตามศาสนบัญญัติ คือ การดูดวงจันทร์ต้องถึงวันถัดไปอีกวันหนึ่งเป็นวันต้นเดือนรอมฎอน

ช่วงเวลาแห่งการถือศีลอดนี้มีขึ้นเฉพาะเวลากล่าววันนับแต่รุ่งอรุณของวันจนดวงอาทิตย์ตกในวันนั้น ส่วนกลางคืนเป็นช่วงเวลาปกติจะกินหรือดื่มโดยเสรีข้อต่างอันมีส่วนทำให้การถือศีลอดไร้ผลมีหลายข้อ ดังนั้น ในกรณีที่ผู้ถือศีลอดต้องเสียผลประโยชน์หนึ่ง จึงมีความจำเป็นต้องชดใช้ในอัตราวันต่อวัน ยกเว้นบางกรณีเท่านั้น

๔. การบริจาคทรัพย์เป็นทาน (ซะกาต) ในอิสลามมีข้อบัญญัติว่าด้วยเรื่องบริจาคอันเป็นส่วนแห่งการประกันสังคมไว้ด้วย และเรื่องนี้เป็นหลักฐานของอิสลามข้อหนึ่งใน ๕ ข้อ ซึ่งมุสลิมผู้มีฐานะพึงกระทำได้ ต้องทำการบริจาคทรัพย์เป็นทาน ตามหลักการศาสนาแบ่งเป็น ๒ ประเภท โดยเฉพาะทานในเกณฑ์บังคับ คือ บัญญัติสำหรับผู้มีฐานะดี โดยต้องปันส่วนแห่งทรัพย์สินอันตนมีอยู่ให้แก่ผู้พึงได้รับ ๘ จำพวก ดังนี้

- ๑) ผู้ยากไร้ (พะกีร์)
- ๒) ผู้ขัดสน (มีสกิน)

๓) ผู้เป็นเจ้าของการชะก้าต อันหมายถึงบุคคลที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น ผู้เก็บ ผู้รวบรวม ผู้แจกจ่าย และผู้ทำบันทึกเรื่องของการชะก้าต

๔) ผู้ใดกลับใจเป็นมุสลิมโดนสมัคร

๕) ผู้มีหน้าสินอันชอบด้วยกฎหมาย

๖) ผู้กระทำการการรณรงค์เพื่อศาสนาอิสลาม

๗) ผู้เดินทางที่ขาดทุนทรัพย์

๕. การประกอบพิธีฮัจญ์ คือการเดินทางไปกระทำพิธีตามศาสนบัญญัติ ณ นครเมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบีย เพื่อไปพบพี่น้องร่วมศาสนาที่มาจากส่วนต่างๆของโลก ไปอยู่ร่วมกัน มีการกระทำเหมือนกัน ในสถานที่เดียวกัน โดยมีจุดมุ่งสู่พระเจ้านมัสเจดเดียวกัน แม้จะแตกต่างกันในด้านภาษา วัฒนธรรม เชื้อชาติ ฐานะ ประเพณี แต่เขาไม่ได้แตกต่างกันในฐานะเป็นบ่าวของพระอัลเลาะห์และเป็นพี่น้องร่วมศาสนา นอกจากจะเป็นคนที่ปฏิบัติตามพระบัญญัติแล้วยังมีจุดมุ่งหมาย ดังนี้

๑) เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์และแลกเปลี่ยนความคิดซึ่งกันและกัน

๒) เพื่อแสดงให้เห็นถึงเอกภาพและความเท่าเทียมกันของมนุษย์ที่มาจากส่วนต่างๆของโลก

๓) เพื่อแสดงให้เห็นแม้ว่ามีฐานันดรของสังคมต่างกัน แต่เมื่อมาอยู่ต่อหน้าพิธีของพระเจ้า

แล้ว ทุกคนมีฐานะเท่าเทียมกันจะนำมาซึ่งความเข้าใจกันได้ง่าย

คุณสมบัติของผู้ที่จะไปประกอบพิธีฮัจญ์

๑) เป็นมุสลิม

๒) บรรลุศาสนภาวะ (ประมาณ ๑๕ ปี)

๓) มีสติสัมปชัญญะดี

๔) มีความสามารถ มีสุขภาพดี ไม่มีโรค มีทรัพย์สินพอทั้งไปและกลับและได้ให้ครอบครัวมีใช้

จ่ายไม่ต้องเดือดร้อนมีพาหนะไปกลับพร้อมทั้งปลอดภัยและต้องไม่มีหนี้สิน

ในคัมภีร์อัลกุรอาน ได้แสดงหลักการปฏิบัติว่าด้วยหน้าที่ของบุคคลต่างๆไว้เป็นอันมาก เช่น หน้าที่ของบิดามารดาว่า บิดามารดาต้องเลี้ยงดูบุตรธิดาด้วยความเอ็นดูให้การศึกษาอบรมทั้งในด้านศาสนาและวิชาสามัญ เป็นต้น ส่วนหน้าที่ของลูก ในอัลกุรอานสอนไว้ว่า พระผู้อภิบาลของเจ้าทรงบัญชาว่า จงเคารพภักดีต่อพระองค์ให้ความกตัญญูต่อเวลาที่ต่อบิดามารดา เมื่อท่านทั้ง ๒ หรือคนใดคนหนึ่งเข้าสู่วัยชราจงทะนุถนอมท่านอย่าใช้วาจาที่กระด้าง อย่าดูต่ำท่าน จงพูดกับท่านอย่างสุภาพอ่อนโยนต่อท่าน จงขอพรให้ท่านว่า ข้าแต่พระเจ้าผู้อภิบาลของฉัน โปรดเมตตาท่านทั้ง ๒ เหมือนดังท่านทั้ง ๒ เมตตาต่อฉัน โดยซุบเลี้ยงฉันแต่เยาว์วัย

อนึ่งหน้าที่ของสามีและภรรยา อัลกุรอานสอนไว้ว่า โอรุญญ์ทั้งหลาย จงยำเกรงพระผู้อภิบาลของสุเจ้า ผู้ทรงสร้างสุเจ้ามาจากชีวิตหนึ่งและจากชีวิตนั้นเราได้สร้างคู่ครองของเขาให้นางคือความอบอุ่นของสุเจ้าและสุเจ้าคือความอบอุ่นของนางและพระองค์ทรงบันดาลให้มีความรักและความ

เมตตาอันได้แก่การมีบุตร ระหว่างเจ้าทั้ง ๒ ดังนี้ ในทางสังคมนั้น ชูเราะห์ที่ ๒ : ๓๘ ได้กล่าวถึงการลงโทษคนผิดศีลธรรมว่า สำหรับขโมย ไม่ว่าชายหรือหญิงจตมมือของมັນเสีย นั้นเป็นสิ่งตอบแทนแห่งการกระทำของตนเอง เป็นการลงโทษ เพื่อเป็นเยี่ยงอย่างจากพระอัลเลาะห์ พระอัลเลาะห์ทรงเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ฉลาด

นอกจากจะมีข้อบัญญัติเพื่อปฏิบัติในชีวิตประจำวันแล้ว ยังมีพระบัญญัติที่พื้งนำมาพิจารณาอีกประการหนึ่ง คือ จิฮาด (Jihad) หมายถึงการต่อสู้ ต่อสู้กับความชั่วร้ายหรือบาปส่วนบุคคลและบาปทางสังคม ท่านนะบีมุฮัมมัดกล่าวว่า การต่อสู้ที่ยิ่งใหญ่คือการต่อสู้กับการกระทำอันต่ำทรามเป็นการต่อสู้กันระหว่างความผิดและความถูกต้อง ความผิดพลาดกับความชอบธรรม ความเห็นแก่ตัวกับความเสียสละ หัวใจที่ตายด้านกับดวงใจที่เต็มไปด้วยรัก ส่วนจิฮาด หรือการต่อสู้ภายนอก คือการยืนหยัดต่อสู้เพื่อรักษาแนวทางของพระเจ้า เป็นการต่อสู้กับศัตรูของพระเจ้าเพื่อพิทักษ์ไว้ซึ่งศรัทธา วิธีการดำรงชีพอันชอบธรรมและมีเกียรติ เป็นการดำรงไว้ซึ่งสังคมมุสลิมไม่ใช่การต่อสู้เพื่อประโยชน์ส่วนบุคคล หลักการและบัญญัติเริ่มขึ้นที่เมืองเมดิเยฮ์ เมื่อถูกชาวเมืองเมกกะโจมตี ผู้เสียสละชีพในการต่อสู้ที่เรียกว่า สงครามศักดิ์สิทธิ์นี้ยอมไปขึ้นสวรรค์

ในชูเราะห์ที่ ๒ : ๑๙๐ กล่าวว่า จงต่อสู้ในทางของอัลเลาะห์ต่อสู้ที่ต่อสู้เจ้า แต่อย่าก่อการสู้รบก่อน โอ พระอัลเลาะห์ไม่ทรงรักผู้รุกรานและในอีกตอนหนึ่งว่า จงต่อสู้มันจนกว่าการบีบคั้นทางศาสนาจะไม่มีอีกต่อไป และจนกว่าศาสนาจะเป็นไปเพื่อพระอัลเลาะห์ แต่ถ้ามันหยุดต่อสู้ก็อย่าให้มีการสู้รบต่อไป เว้นไว้แต่กับบุคคลผู้กระทำผิด

ในชูเราะห์ที่ ๒ นั้นเอง ศาสดามุฮัมมัดตรัสว่า จงเชื่อมั่นในที่ทุกแห่งที่เจ้าพบมัน จงเชื่อมั่นในที่ที่มันขับเจ้าออก เพราะการบีบคั้นทางศาสนาเป็นการร้ายแรงยิ่งกว่าการฆ่า อย่าต่อสู้กับมันในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับการบูชา จนกว่ามันจะโจมตีพวกเจ้าก่อนในที่นั้น แต่ถ้ามันโจมตีพวกเจ้าในที่นั้น ก็จงฆ่ามันเสีย นั่นคือสิ่งตอบแทนสำหรับผู้ไม่เชื่อ แต่ถ้ามันหยุดต่อสู้พระอัลเลาะห์ก็ทรงเป็นผู้ให้อภัย มีพระกรุณา^{๕๓}

๖. ตัวอย่างชุมชนที่อยู่ร่วมกันบนความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม

๖.๑ ชุมชนกุฎีจีน

เป็นย่านชุมชนเก่าแก่ในฝั่ง ธนบุรี มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่เริ่มมีการรวมตัวของชุมชนเมื่อแรกตั้งราชธานีใหม่ ภายหลังจากที่กรุงศรีอยุธยาเสียให้แก่พม่า ผู้คนพากันอพยพลงมาทางใต้ และบางส่วนได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณที่เรียกว่าบางกอก สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดเกล้าฯ

^{๕๓} เดือน คำดี, ศาสนศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพ ฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๑ - ๑๘๑.

ให้ชาวจีนจากกรุงศรีอยุธยาตั้งบ้านเรือนอยู่เหนือคลองกุฎีจีน ส่วนชาวคริสต์และชาวโปรตุเกส ให้อยูริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกที่วัดช่างตาครุส ย่านกุฎีจีนจัดเป็นชุมชนขนาดใหญ่ในสมัยธนบุรี และเป็นชุมชนเก่าแก่ในสมัยรัตนโกสินทร์ ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในย่านกุฎีจีน ประกอบด้วยไทย จีน ฝรั่งเศส แขก ซึ่งนับถือศาสนาต่างกัน ทั้งพุทธ คริสต์ อิสลาม โดยกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้สามารถรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนไว้ได้ ดังปรากฏในแบบแผนประเพณี พิธีกรรม ตลอดจนศาสนสถานอันเป็นที่เคารพศรัทธา เช่น วัด โบสถ์ มัสยิด และศาลเจ้า ย่านนี้จึงมีจุดแข็งในการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องความแตกต่างทางวัฒนธรรม^{๕๔}

ทั้ง ๓ ชุมชน มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน ได้แก่ ชุมชนกุฎีจีน (นับถือศาสนาคริสต์) ชุมชนวัดกัลยาณมิตร (นับถือศาสนาพุทธและมีความเชื่อในลัทธิขงจื้อ) และชุมชนกุฎีขาว (นับถือศาสนาอิสลาม) สภาพทั่วไปของชุมชนมีลักษณะใกล้เคียงกัน เนื่องจากมีลักษณะการก่อเกิดชุมชนในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกัน คือ ผู้คนย่านกุฎีจีน มีที่ตั้งของชุมชนอยู่ในย่านเดียวกันลักษณะทางกายภาพของชุมชนจึงคล้ายคลึงกัน มีลักษณะความเป็นพหุวัฒนธรรม คือ ภายหลังจากที่กรุงศรีอยุธยาเสียให้แก่พม่า ผู้คนพากันอพยพลงมาทางใต้ และบางส่วนได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณที่เรียกว่าบางกอก สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้ชาวจีนจากกรุงศรีอยุธยามาตั้งบ้านเรือนอยู่เหนือคลองกุฎีจีน ส่วนชาวคริสต์และชาวโปรตุเกส ให้อยูริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกที่วัดช่างตาครุส ย่านกุฎีจีนจัดเป็นชุมชนขนาดใหญ่ในสมัยธนบุรีและเป็นชุมชนเก่าแก่ในสมัยรัตนโกสินทร์ ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในย่านกุฎีจีนประกอบด้วยไทย แขก จีน ฝรั่งเศส ซึ่งนับถือศาสนาต่างกัน ทั้งพุทธ คริสต์ อิสลาม โดยกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้สามารถรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนไว้ได้ ดังปรากฏในแบบแผนประเพณี พิธีกรรม ตลอดจนศาสนสถานอันเป็นที่เคารพศรัทธาของทั้ง 3 ชุมชน คือ วัดกัลยาณมิตร และศาลเจ้าเกียนอันเกง (ชุมชนวัดกัลยาณมิตร) โบสถ์ช่างตาครุส (ชุมชนกุฎีจีน) มัสยิดบางหลวง (ชุมชนกุฎีขาว) สถาปัตยกรรมที่ถูกออกแบบโดยการนำศิลปะของเชื้อชาติต่าง ๆ ในย่านกุฎีจีนมาผสมผสานด้วยความสวยงามมีคุณค่าทางวัฒนธรรม^{๕๕}

๖.๒ ชุมชนตะโหนด

สภาพทั่วไปของชุมชนตะโหนด สภาพภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์การเมือง สังคมวัฒนธรรมของคนในตะโหนดเป็นสิ่งที่สำคัญที่ส่งผลต่อสภาพการณาดานต่าง ๆ โดยเฉพาะการสร้าง ความกลมกลืนทางวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นในชุมชน กล่าวคือที่ตั้งของชุมชนตั้งอยู่บริเวณเทือกเขานครศรีธรรมราช (บรรทัด) โดยผานเทือกเขานี้ลงมามีที่ราบขนาดใหญ่ของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา และถัดออกไปมีทะเล

^{๕๔} สำนักศิลปะและวัฒนธรรม. การศึกษาองค์ความรู้และแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวแนวยั่งยืน ย่านกุฎีจีนและพื้นที่เกี่ยวเนื่องเขตธนบุรี, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗

^{๕๕} อุดร หลักทอง, “แนวทางการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนพหุวัฒนธรรม” วารสารสารสนเทศ, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๕๘) : หน้า ๓๘-๔๕.

ชนาบททั้งสองด้าน ลักษณะเช่นนี้ทำให้ในพื้นที่ชุมชนตะโหนดและชุมชนในบริเวณใกล้เคียงมี ทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์และมีความหลากหลายของทรัพยากร ทั้งทรัพยากรในพื้นที่ใดแก ที่ราบ ริมเชิงเขา ทรัพยากรในป่าดิบชื้น และทรัพยากรที่อยู่ถัดออกไปจากชุมชนทั้งกับป่าดิบชื้นป่าพรุและ ป่าชายเลน ความสมบูรณ์และความหลากหลายเหล่านี้ยังก่อให้เกิดการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนตะ โหนดกับภายนอกเพื่อการพึ่งพากัน

กิจกรรมทางสังคมระหว่างไทยพุทธ – ไทยมุสลิมของชุมชนตะโหนดกิจกรรมที่โดดเด่นที่สุดซึ่ง คนในชุมชนตะโหนดปฏิบัติร่วมกันได้คือ กิจกรรมวันวาง ซึ่งตรงกับวันสงกรานต์ในภูมิภาคอื่น ๆ แต่มี ธรรมเนียมปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไป เช่น ก่อนถึงวันวางผู้คนในตะโหนดต้องทำความสะอาด บ้านเรือนของตนเป็นพิเศษ ในช่วงวันวางทุกคนจะหยุดทำงานมาหาภักขารักษาสิล ปลอยนกปลอยปลา รวมถึงการเล่นน้ำในวันวาง ซึ่งธรรมเนียมปฏิบัติเหล่านี้กิจกรรมบางอย่างในพื้นที่อื่น ๆ ถูกเบียดบังให้ เปลี่ยนแปลงและบางอย่างถูกละเลยไป แต่สำหรับคนในชุมชนตะโหนดนั้นยังคงยึดมั่นในธรรมเนียม ปฏิบัติแบบเดิมอย่างเคร่งครัด ในวันวางนี้มีการจัดวันวางบนเนินควนโตะละหมาด หรือการจัดงาน ประเพณีสองศาสนา ซึ่งเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นทุกปีในวันที่ ๑๕ เมษายน ประเพณีนี้ส่งผลต่อการผสม กลมกลืนทางวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก

ประเพณีสองศาสนาเกิดขึ้นจากระบบเครือญาติของคนในตะโหนดโดยเมื่อพิจารณาจากการนับ ถือศาสนาสามารถแบ่งได้เป็นสองกลุ่ม แตรากฐานแล้วทั้งสองกลุ่มเป็นเครือญาติกัน มีความเชื่อเรื่อง ประวัติศาสตร์ของชุมชนร่วมกัน ในกรณีนี้พิจารณาได้จากการที่โรงเรียนสามารถสร้างหลักสูตรท้องถิ่น ได้ทำให้สามารถสร้างองค์ความรู้ที่เป็นรูปธรรมให้เกิดขึ้นได้ในชุมชนตะโหนด โดยใชรากฐานความเป นมาของชุมชนในการอธิบายถึงที่มาของทั้งสองศาสนา ชุมชนตะโหนดมีพื้นฐานความสัมพันธ์แบบ เครือญาติสืบเนื่องมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชน มีความสัมพันธ์กันอย่างพี่น้องระหว่างชาวไทยพุทธ และชาวไทยมุสลิม นำไปสู่การร่วมมือช่วยเหลือกันกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน นอกจากนี้การจัดงาน ประเพณีสองศาสนาได้สะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน เพราะการจัดงานดังกล่าว นี้ต้องอาศัยคนในตะโหนดทั้งหมดโดยไม่แยกแวกนับถือศาสนาใด

กิจกรรมอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างความกลมกลืนให้เกิดขึ้นได้ที่สำคัญคือการไป รวมงานบวช งานแต่งงานตายของคนในชุมชน และความร่วมมือในแง่มุมที่เป็นสวนรวมที่ปรากฏใน รูปขององค์กรชุมชน เช่น องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการดูแลทรัพยากรธรรมชาติที่มีมากมายในชุมชนตะ โหนด ดังนั้นกิจกรรมนี้จึงเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของคน

ไทยพุทธ – ไทยมุสลิม ในจังหวัดพัทลุง โดยมีชุมชนตะโหมดเป็นตัวแทนแสดงให้เห็นการผสม
กลมกลืนเช่นเดียวกัน^{๕๖}

๗. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมทรง บรรจงจิตินานต์^{๕๗} ศึกษาเรื่องแนวทางการจัดการชุมชนพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาบ้านห้วยคูตาบลพระยาบันลือ อำเภอลาดบัวหลวงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า แนวทางการจัดการชุมชนพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาบ้านห้วยคู ตาบลพระยาบันลือ อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นกระบวนการพัฒนาที่ส่งผลสร้างความเข้มแข็ง และยั่งยืนในระดับพื้นที่ ภายหลังหมู่บ้านประสบวิกฤติอุทกภัยน้ำท่วมภาคกลางปลายปี พ.ศ. ๒๕๕๔ แนวทางการจัดการชุมชนพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน ได้สร้างพื้นที่ทางสังคมด้านงานพัฒนาชุมชน โดยชาวบ้านจำนวน ๓๗ ครอบครัว ต่างได้ร่วมกันพลิกฟื้นสถานการณ์ที่เลวร้ายให้หวนคืนกลับสู่สภาพเดิมลักษณะการตั้งรับปรับตัว ด้วยวิธีการประยุกต์ใช้แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นทุนทางสังคมระดับหมู่บ้าน นำมาสร้างกลไกขับเคลื่อนเป็นแนวทางการจัดการปัญหา ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของบ้านห้วยคูไม่ต้องล่มสลาย ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทั้งด้านที่อยู่อาศัย ที่ดินหากิน อาชีพ รายได้ ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม การสืบสานวัฒนธรรม ประเพณีไม่ให้สูญหายไปพร้อมกระแสการพัฒนา เพื่อก้าวไปสู่การสร้าง ความทันสมัยก็ตาม

ชินวัฒน์ แม้นเดช, วัชรศักดิ์ พุฒสุขชี, สามารถ ทองเผื่อ และสุกรี หลังปุเต๊ะ ศึกษาเรื่องแบบแผนในการขับเคลื่อนชุมชนดีกว่าโดยใช้มัสยิด^{๕๘} ผลการวิจัยพบว่า การขับเคลื่อนชุมชนดีกว่าที่สอดคล้องกับชุมชนมุสลิมในพื้นที่ สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอนคือ หนึ่ง การทบทวนกระบวนการทัศน์ของผู้มีมัสยิด สอง การทำงานร่วมกันของผู้มีชุมชนมุสลิมภายใต้หลัก “อียาดะฮ์” (ซูรอผู้นำสี่เสาหลัก) สาม การรณรงค์กำหนดกิจกรรมให้เกิดพลวัต การละหมาดร่วม ให้มัสยิดเป็นศูนย์กลางของการเสริมสร้างพลังดีของชุมชนสี่ มัสยิดแสดงบทบาทเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนห้า การจัดการความรู้โดยใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลาง โดยจัดการความรู้ที่สอดคล้องกับหลักคำสอนทั้งทาง

^{๕๖} มานะ ขุนวิช่วย และ นฤมล สุขพันธ์, “การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของคนไทยพุทธ – ไทยมุสลิม ในจังหวัดพัทลุง”, วิชา วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๑, (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๔) : หน้า ๒๒๑-๒๓๓

^{๕๗} ศศิธร จันทมฤก (บรรณาธิการ), วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์ (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์) ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๖๐ หน้า ๑๘๕-๑๘๙ .

^{๕๘} สถาบันวิจัยและพัฒนาชายแดนภาคใต้ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา. วิไลวัลย์ แก้วตาทิพย์ (บรรณาธิการ) วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๒, หน้า ๒๒๒-๒๓๐.

โลกและทางธรรม หก จัดการความสัมพันธ์ตามหลักคำสอนระหว่างมุสลิมกับมุสลิม และระหว่างมุสลิมกับคนต่างศาสนาในลักษณะของสังคมพหุวัฒนธรรม เจ็ด จัดการทรัพยากรเป็นกองทุน

ประสิทธิ์ พันธวงศ์,สามารถ บุญรัตน์ และบุญรัตน์ ครุฑคง ได้ทำการศึกษาเรื่อง รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของของชาวพุทธและมุสลิมในจังหวัดสุราษฎร์ธานี^{๕๙} ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบ/ILCOA MODEL ดอกไม้แห่งสันติภาพเป็นกระบวนการและรูปแบบการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนชาวพุทธและมุสลิมในจังหวัดสุราษฎร์ธานี/โดยอาศัยกระบวนการแห่งความสัมพันธ์ ๕ ประการ คือการผสมผสานวิถีชีวิตกระบวนการเรียนรู้มีผู้นำที่ยอมรับจากชุมชน/ผู้นำที่ยอมรับจากภายนอกชุมชน/และมีกิจกรรมต่อเนื่อง/มีความสัมพันธ์ทุกประเด็นขาดประเด็นหนึ่งประเด็นใดไม่ได้/เพราะการสร้างเสริมความสัมพันธ์ทางด้านศาสนาและวัฒนธรรมที่มีต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนชาวพุทธและมุสลิมในจังหวัดสุราษฎร์ธานีเหมือนเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของตนเอง/ส่งผลให้เกิดความมั่นคง/มั่งคั่ง/นำไปสู่การพัฒนาจังหวัดที่เข้มแข็งในอนาคตต่อไปของชุมชนโดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลาง แปร มัสยิดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนและเป็นศูนย์กลางของกระบวนการชุรอ ก้ากระบวนการชุรอกำหนดกฎกติกาของหมู่บ้านร่วมกัน

^{๕๙} ประสิทธิ์ พันธวงศ์,สามารถ บุญรัตน์ และบุญรัตน์ ครุฑคง . รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของของชาวพุทธและมุสลิมในจังหวัดสุราษฎร์ธานี, สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง กระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยภาพรวมของการกำหนดระเบียบวิธีการวิจัย หรือกระบวนการวิจัย (methodology) ที่นำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ทางผู้วิจัยได้กำหนดระเบียบวิธีการวิจัย หรือกระบวนการวิจัย (methodology) โดยเป็นกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) อันประกอบไปด้วย

๑) การวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research)

๒) การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview)

สำหรับการนำเสนอระเบียบวิธีการวิจัย หรือกระบวนการวิจัย (methodology) นั้นในส่วนนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบและขอบเขตของระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) ตลอดจนเหตุผลประการสำคัญของการนำระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) ดังกล่าวข้างต้น มาใช้ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ อันมีสาระสำคัญโดยสรุป ดังต่อไปนี้

๓.๑ วิธีการวิจัย

สำหรับการกำหนดระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) ตามโครงการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) อันประกอบไปด้วยกระบวนการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารหรือการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) และกระบวนการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) โดยมีเหตุผลประการสำคัญของการนำระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) ดังกล่าวข้างต้น มาใช้ในการดำเนินการกระบวนการวิจัย อันมีสาระสำคัญโดยสรุปดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ การวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research)

สำหรับการกำหนดระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) นั้น เนื่องจากงานวิจัยในโครงการนี้มีเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของประเพณีและวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรม ซึ่งเป็นประเด็นที่มีผู้เขียนถึง

ไว้บ้างแล้ว ผู้วิจัยจึงนำข้อมูลจากเอกสารดังกล่าวมาศึกษาโดยการร่วมวงพูดคุยภายในชุมชน เพื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนามด้วยวิธีที่กล่าวมาแล้ว เพื่อให้ข้อมูลที่สรุปได้มีความสมบูรณ์ที่สุด โดยเบื้องต้นทางคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมการวิจัย ตามระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิธีการวิจัย (methodology) โดยการใช้กระบวนการวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยกระบวนการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารหรือการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) โดยการทบทวนแนวความคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชน

โดยเริ่มต้นจากการศึกษาข้อความคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับนัยของแนวความคิด ความหมาย และกระบวนการเกี่ยวกับการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชน ดังต่อไปนี้

- ๑) แนวคิดเกี่ยวกับบริบทของชุมชน
 - ความหมายที่ตั้งและอาณาเขต
 - ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน
 - ลักษณะภูมิประเทศและคมนาคม
 - โครงสร้างและสภาพทางสังคม
 - สภาพเศรษฐกิจและพลวัตการเปลี่ยนแปลง
 - การจัดการทางสังคมกับสถานการณ์ความไม่สงบ
- ๒) แนวคิดการจัดการทางสังคมด้วยการบูรณาการบนพื้นฐานอัตลักษณ์ทางศาสนา
 - มิติศาสนากับการจัดการด้านศึกษา
 - มิติศาสนากับการหลักการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน
 - มิติศาสนากับกิจกรรมความสัมพันธ์ในชุมชน
 - มิติศาสนากับความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ
- ๓) แนวคิดการจัดการทางสังคมด้วยการบูรณาการบนพื้นฐานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม
 - มิติทางวัฒนธรรมกับการแต่งกาย
 - มิติทางวัฒนธรรมกับอาหาร เช่น อาหารท้องถิ่น อาหารสากล
 - มิติทางวัฒนธรรมกับประเพณีท้องถิ่น และประเพณีประจำปี
 - มิติทางวัฒนธรรมกับศิลปะการแสดงพื้นบ้าน
 - มิติทางวัฒนธรรมกับการนันทนาการ
- ๔) มุมมองแนวทางการอยู่ร่วมกันบนอัตลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม
 - ทัศนชนนักวิชาการพุทธและชาวพุทธ
 - ทัศนชนนักวิชาการอิสลามและและชาวมุสลิม

๓.๑.๒ การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview)

สำหรับการกำหนดระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) นั้น ในการกำหนดกระบวนการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดให้มีกระบวนการวิจัย (methodology) โดยการใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีลักษณะเป็นการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) โดยมีการออกแบบโครงสร้างของข้อคำถามที่สามารถนำไปใช้ในการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง หรือการสัมภาษณ์แบบชี้นำ (guided interview) กล่าวคือ เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างหรือเป็นการสัมภาษณ์แบบปลายเปิด ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัย (methodology) ที่มีความยืดหยุ่นและเปิดกว้างหรือมีการนำ คำสำคัญ (keywords) มาใช้ประกอบในการชี้นำคำสัมภาษณ์ กล่าวคือ มีการร่างข้อคำถามที่มีลักษณะปลายเปิดที่มีคำสำคัญพร้อมกับลักษณะของข้อคำถามที่มีความยืดหยุ่นและพร้อมที่จะมีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำของข้อคำถามให้มีความสอดคล้องกับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหรือผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคนในแต่ละสถานการณ์ที่มีเหตุการณ์ หรือมีสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้ตัวแทนผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล พระสงฆ์ โต๊ะอิหม่าม เป็นต้น ตลอดจนบุคคลที่มีความสำคัญ หรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ไม่ว่าจะเป็นบุคคลที่อยู่ในภาครัฐ ภาคพลเมืองหรือภาคประชาชน อันจะทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความหลากหลายในมิติต่าง ๆ และข้อเท็จจริงในทางปฏิบัติ ที่มีทั้งมิติของความลึกและมิติของความกว้างในเรื่องเกี่ยวกับกระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ได้ดำเนินการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) นั้น

๓.๒ ประชากรและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

สำหรับการกำหนดระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ครั้งนี้ ได้กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยจาก ตัวแทนผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล พระสงฆ์ โต๊ะอิหม่าม เป็นต้น ตลอดจนบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่มีความสำคัญในกระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชน ทั้งนี้ เพื่อให้ทราบถึงนัยของแนวความคิดในการจัดการชุมชน ตลอดจนแนวความคิดและทรรศนะทางด้านกระบวนการหรือกลไกเกี่ยวกับกระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งทรรศนะทางด้านต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชน โดยดำเนินการกระบวนการ

คัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive random) อันเป็นการเลือกตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการพิจารณาเลือกตัวอย่างด้วยตนเองเพื่อที่จะได้นำข้อมูลที่ได้รับจากกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ดังกล่าว มาดำเนินการประมวลผลข้อมูลอันนำไปสู่ข้อค้นพบต่อไป โดยในส่วนของกำหนดยุทธศาสตร์และกลุ่มตัวอย่าง สำหรับกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ครั้งนี้ได้กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างสำหรับการสัมภาษณ์เจาะลึกจากตัวแทนผู้นำชุมชน ตลอดจนบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่มีความสำคัญในกระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนดังต่อไปนี้

๑) จังหวัดปัตตานี ใช้กรณีศึกษาจำนวน ๑ อำเภอ คืออำเภอยะหริ่ง จำนวน ๑ หมู่บ้าน หมู่บ้านละ ๓ ท่าน

๒) จังหวัดยะลา ใช้กรณีศึกษา จำนวน ๑ อำเภอ คือ อำเภอยะหา จำนวน ๑ หมู่บ้าน หมู่บ้านละ ๓ ท่าน

๓) จังหวัดนราธิวาส ใช้กรณีศึกษา จำนวน ๑ อำเภอ คือ อำเภอสุไหงปาดี จำนวน ๑ หมู่บ้าน หมู่บ้านละ ๓ ท่าน

โดยผู้วิจัยได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างสำหรับนำมาใช้ในกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก (indepth-interview) อันมีหลักเกณฑ์ประการสำคัญในการพิจารณาคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างดังต่อไปนี้

๑) กลุ่มตัวอย่างที่มีคุณลักษณะเป็นบุคคลที่มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

๒) กลุ่มตัวอย่างที่มีคุณลักษณะเป็นบุคคลที่มีการแสดงตนหรือมีการปฏิสัมพันธ์กับประชาชนโดยทั่วไป อันเป็นบุคคลที่ภาคประชาชนโดยทั่วไปให้การยอมรับในการแสดงบทบาททางด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่เสมอมา

๓) กลุ่มตัวอย่างที่มีคุณลักษณะในการเป็นผู้นำทางความคิดโดยเป็นบุคคลที่มีความสามารถหรือคุณลักษณะในการโน้มน้าวหรือชักจูงให้บุคคลอื่น ๆ ที่มีความหลากหลายในมิติต่างๆ มีความคิดเห็นหรือทรรศนะที่คล้อยตามการโน้มน้าวหรือชักจูงของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องเกี่ยวกับความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการในการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนรวมทั้ง เป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะที่สามารถเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงทางความคิดระหว่างกลุ่มคนในสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งกับกลุ่มคนในสังคมกลุ่มอื่น ๆ รวมถึงการเชื่อมโยงทางความคิดระหว่างกลุ่มคนในทุกภาคส่วนของสังคมด้วย

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

สำหรับเครื่องมือที่มีความเหมาะสมในการนำมาใช้สำหรับกำหนดระเบียบวิธีการวิจัยหรือ กระบวนวิธีการวิจัย (methodology) ครั้งนี้ เนื่องจากการวิจัยได้กำหนดกระบวนวิธีการวิจัย (methodology) โดยการใช้กระบวนวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) นั้น ประกอบไปด้วย การวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวม ข้อมูลแนวทางหนึ่ง โดยการศึกษาและค้นคว้าจากเอกสารทางวิชาการ ตำรา ตลอดจนผลงานวิจัย ประเภทต่าง ๆ รวมทั้ง ข้อมูลจากการค้นคว้าทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือข้อมูลที่ได้มาจากเว็บไซต์ทาง อินเทอร์เน็ต เพื่อนำมาใช้ในการกระบวนการสร้างพื้นฐานขององค์ความรู้อย่างบูรณาการในทางวิชาการ เกี่ยวกับกระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของ ชุมชนโดยเบื้องต้นก่อน อันเป็นแนวทางประการสำคัญในการนำไปสู่การสร้างเครื่องมือที่สามารถ นำไปใช้ในกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลทางวิชาการที่มีประสิทธิภาพต่อไป ส่วนเครื่องมือที่ใช้ใน การเก็บรวบรวมข้อมูลตามกระบวนวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) อีกแนวทางหนึ่ง นั้น ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ที่มีลักษณะเป็นการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) โดยมีการ ออกแบบโครงสร้างของข้อคำถามที่สามารถนำไปใช้ในกระบวนการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง หรือ การสัมภาษณ์แบบชี้นำ (guided interview) อันเป็นแบบสัมภาษณ์ที่ไม่มีการกำหนดโครงสร้างของ ข้อคำถามที่มีความชัดเจนตายตัว โดยเป็นแต่เพียงการกำหนดแนวข้อคำถามแบบเปิดกว้าง หรือเป็น การใช้แบบสัมภาษณ์ปลายเปิด ซึ่งเป็นกระบวนวิธีการวิจัยที่มีผลทำให้ข้อคำถามมีความยืดหยุ่นและ เปิดกว้าง โดยเทคนิคของการสัมภาษณ์เจาะลึกนั้น เป็นเทคนิคและกระบวนวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่มี ความเหมาะสมอย่างยิ่งในการนำมาที่ใช้ในการสัมภาษณ์ส่วนบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่เป็นผู้ที่มี ความรู้และความชำนาญหรือมีความเชี่ยวชาญในเรื่องที่กำลังดำเนินกระบวนวิธีการวิจัย โดย กระบวนวิธีการวิจัยในลักษณะเช่นนี้จะเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีความรู้และความชำนาญหรือมีความ ผู้เชี่ยวชาญสามารถแสดงความคิดเห็นหรือทรรศนะได้อย่างหลากหลายในทุกแง่มุม โดยผู้วิจัยหรือผู้ สัมภาษณ์สามารถที่จะดำเนินการสัมภาษณ์ และสามารถที่จะสอบถาม ติดตามและซักไซ้ไล่เรียงข้อมูล ข้อเท็จจริงหรือรายละเอียดปลีกย่อยที่สำคัญและมีความน่าสนใจในแต่ละประเด็นของคำตอบ จากผู้มี ส่วนร่วมในการวิจัยหรือผู้ให้สัมภาษณ์ อันทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความหลากหลายในมิติต่าง ๆ และ ข้อเท็จจริงในทางปฏิบัติที่มีความหลากหลายในมิติต่าง ๆ ที่มีทั้งมิติของความลึกและมิติของความ กว้างในเรื่องที่ดำเนินกระบวนวิธีการวิจัยนั้น

๓.๔ การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

สำหรับกระบวนการในการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการวิจัยนั้น เนื่องจากระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) ครั้งนี้ ได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) โดยกระบวนการสัมภาษณ์แบบชี้นำ (guided interview) อันเป็นกระบวนการสัมภาษณ์ที่ไม่มีรูปแบบข้อคำถามที่ตายตัว หรือกระบวนการสัมภาษณ์ที่มีลักษณะที่ไม่มีข้อคำถามที่เป็นมาตรฐาน (unstructured or unstandardized interview) กล่าวคือ เป็นการกระบวนการสัมภาษณ์ที่ไม่มีการกำหนดโครงสร้างของข้อคำถามที่นำมาใช้ในการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) อย่างชัดเจน เพียงแต่มีการกำหนดลักษณะของข้อคำถามที่มีลักษณะเปิดกว้างมีความยืดหยุ่น และมีการนำคำสำคัญ (keywords) มาใช้ประกอบในการชี้นำในกระบวนการสัมภาษณ์ โดยที่ลักษณะของข้อคำถามเช่นว่านี้ สามารถที่จะปรับเปลี่ยนถ้อยคำหรือให้มีความสอดคล้องกับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหรือผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคนตามสถานการณ์ที่มีการขับเคลื่อนหรือเปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลา ส่วนการกำหนดกระบวนการและขั้นตอนในการออกแบบการวิจัย (research-design) หรือการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการวิจัยนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดกระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินกระบวนการวิจัย อันมีสาระสำคัญโดยสรุปดังต่อไปนี้

๓.๔.๑ การศึกษาวิจัยข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการและผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับกระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชน

๓.๔.๒ การดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการในการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

๓.๔.๓ การดำเนินการเพื่อกำหนดกระบวนการ ขั้นตอนและแนวทางในการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหรือผู้ให้สัมภาษณ์อันประกอบไปด้วย ตัวแทนผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล พระสงฆ์ โต๊ะอิหม่าม เป็นต้น

๓.๔.๔ การออกแบบการวิจัย (research design) หรือ การสร้างแบบสัมภาษณ์ สำหรับนำไปใช้ในกระบวนการสัมภาษณ์เจาะลึก โดยการออกแบบหรือสร้างแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างหรือการสัมภาษณ์แบบชี้นำ ซึ่งมีลักษณะเป็นกระบวนการสัมภาษณ์ที่มีแบบหรือลักษณะที่ไม่เป็นมาตรฐาน ทั้งนี้ ได้มีการกำหนดให้นำแบบสัมภาษณ์ดังกล่าวมาดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องชัดเจนในเชิงเนื้อหาให้สอดคล้องกับประเด็นปัญหาและวัตถุประสงค์ของการวิจัยโดยผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการโดยเบื้องต้นก่อนเพื่อที่จะนำแนวความคิดหรือข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ที่ได้รับจากผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการมาใช้ในการปรับปรุงข้อคำถามของแบบสัมภาษณ์รวมทั้งจะได้มีการนำแบบสัมภาษณ์ที่ได้รับการปรับปรุงแล้วไปดำเนินการทดลองสัมภาษณ์กับผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ หรือบุคคลที่มีส่วนสำคัญกับกระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการ

หลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะใกล้เคียงกับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหรือผู้ให้สัมภาษณ์ เพื่อที่จะนำสภาพปัญหาหรือข้อบกพร่องของแบบสัมภาษณ์ไปดำเนินการปรับปรุงครั้งสุดท้ายก่อนที่จะนำไปใช้ในการดำเนินการกระบวนการสัมภาษณ์จริง เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความถูกต้องสมบูรณ์ อันมีผลต่อการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ไปใช้ในกระบวนการประมวลผลข้อมูลต่อไป โดยข้อคำถามสำหรับนำไปใช้ในกระบวนการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) นั้นได้ดำเนินการออกแบบการวิจัย (research design) หรือ การสร้างแบบสัมภาษณ์ สำหรับนำไปใช้ในกระบวนการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) โดยการออกแบบหรือสร้างแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างหรือเป็นกระบวนการวิธีการสัมภาษณ์ที่มีรูปแบบหรือมีลักษณะที่ไม่เป็นมาตรฐาน (unstructured or unstandardized interview) หรือการสัมภาษณ์แบบชี้นำ (guided interview) ในการกำหนดโครงสร้างของข้อคำถามสำหรับนำไปใช้ในกระบวนการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) นั้น ประกอบไปด้วย ข้อคำถามจำนวน ๔ ตอน อันได้แก่

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ กระบวนการในการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

ตอนที่ ๓ สภาพปัญหาหรืออุปสรรคเกี่ยวกับกระบวนการในการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

ตอนที่ ๔ แนวทางที่เหมาะสมในการแก้ไขสภาพปัญหาและการกำหนดแนวทางที่เหมาะสมในการรังสรรค์กระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล

สำหรับกระบวนการหรือแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่จะนำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดกระบวนการหรือแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลใน ๓ ลักษณะ อันได้แก่ กระบวนการหรือแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการและข้อมูลจากสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ และกระบวนการหรือแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากสัมภาษณ์เจาะลึก โดยกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าวเป็นกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแนวทางของกระบวนการวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ อันมีสาระสำคัญโดยสรุปดังต่อไปนี้

๓.๕.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการและข้อมูลจากสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ

สำหรับกระบวนการในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารทางวิชาและข้อมูลจากสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศนั้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการกระบวนการในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากทางสถาบันอุดมศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชน รวมทั้ง แหล่งข้อมูลจากส่วนราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะแหล่งข้อมูลทางเว็บไซต์ที่ปรากฏบนอินเทอร์เน็ต เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในระดับทุติยภูมิ (secondary data) ประเภทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ รายงานการศึกษาวิจัยและผลงานวิจัยประเภทต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการออกแบบหรือสร้างแบบสัมภาษณ์เจาะลึกรวมทั้งเพื่อนำมาใช้เป็นส่วนประกอบในกระบวนการวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลในการวิจัยในส่วนต่อไป

๓.๕.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก

สำหรับแนวทางประการสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) นั้น ทางผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางประการสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการขอความร่วมมือจากองค์กรหรือบุคคลที่เป็นตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยครั้งนี้ เพื่อขอสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ไม่ว่าจะเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้นำชุมชน ตลอดจนบุคคลที่มีส่วนสำคัญในกระบวนการในการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ตลอดจนบุคคลที่เป็นตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นผู้นำทางความคิดของประชาชน

อย่างไรก็ตาม ในกระบวนการสัมภาษณ์เจาะลึกนั้น ทางผู้วิจัยได้ดำเนินการกระบวนการบันทึกข้อมูล โดยวิธีการจดบันทึกข้อมูลและการบันทึกเสียงของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหรือผู้ให้สัมภาษณ์ โดยการขออนุญาตจากผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหรือผู้ให้สัมภาษณ์ก่อนทำการบันทึกเสียงหากได้รับอนุญาต เพื่อนำมาใช้ในกระบวนการตรวจสอบและตรวจทานความถูกต้องย้อนกลับในภายหลังได้

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยมีความตระหนักแต่ต้นว่าในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ ต้องมีความชัดเจน และถูกต้อง เพื่อนำมาสู่การปฏิบัติการจริงที่ได้ผล จึงจำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับชุมชนและฝ่ายอื่นๆที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นในขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลนี้ผู้วิจัยจึงผนวกใช้วิธีต่างๆประกอบกันดังนี้

๓.๖.๑ การวิเคราะห์ข้อมูลโดยผู้วิจัย ในการติดตามศึกษาข้อมูลแต่ละช่วงนั้นผู้วิจัยจะมีการวิเคราะห์ร่วมกันตลอดเวลา เพื่อให้มีความชัดเจนด้านข้อมูลมีความหมายว่าอะไร สมควรจะศึกษาข้อมูลอะไรเพิ่มเติมอีก และเมื่อศึกษาข้อมูลครบถ้วนตามแผนแล้วผู้วิจัยก็จะร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อความชัดเจนที่สุด

๓.๖.๒ การวิเคราะห์ข้อมูลแบบมีส่วนร่วม เมื่อการศึกษาข้อมูลผ่านการวิเคราะห์จากผู้วิจัยจนเป็นที่พอใจแล้ว ผู้วิจัยจะประชุมกลุ่มย่อยแบบมีส่วนร่วมโดยเชิญผู้รู้ในชุมชน เพื่อร่วมวิพากษ์วิจารณ์และให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมต่อผลการวิจัย จากนั้นผู้วิจัยก็จะนำผลของการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นดังกล่าวมาปรับปรุงผลการวิเคราะห์ข้อมูลให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ สำหรับกระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) นั้น ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) นั้น มาใช้ในกระบวนการวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล โดยดำเนินการร่วมกับกระบวนการรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร (documentary research) โดยกระบวนการและวิธีการวิเคราะห์ อันจะได้ดำเนินการกระบวนการตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ อันได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลโดยพิจารณาประเด็นหลัก (major themes) หรือแบบแผนหลัก (major pattern) ที่พบในข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ทั้งหมด จากนั้นจึงนำประเด็นหลัก (major themes) มาพิจารณาแบ่งแยกออกเป็นประเด็นย่อย (sub-themes) และหัวข้อย่อย (categories) อันเป็นกระบวนการวิเคราะห์โดยการเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ภาพรวมไปสู่การวิเคราะห์ประเด็นย่อยของกระบวนการวิเคราะห์ตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ นอกจากนี้ ในระหว่างการทำกระบวนการสัมภาษณ์เจาะลึกนั้น ทางผู้วิจัยได้ดำเนินการกระบวนการสะท้อน (reflecting) ควบคู่ไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำเนินการกระบวนการสะท้อน (reflecting) ในแต่ละช่วงหรือในแต่ละขั้นตอนควบคู่ไปกับการดำเนินการกระบวนการวิจัย เพื่อเสริมสร้างให้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยการใช้กระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) ที่นำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีความแกร่งและแม่นยำตรง (rigor) เพื่อให้กระบวนการวิจัยครั้งนี้ มีความเข้มข้น (intensive process) มากยิ่งขึ้น รวมทั้ง ผู้วิจัยจะได้ดำเนินการกระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) โดยการพรรณนาข้อมูลตามปรากฏการณ์ร่วมด้วย เพื่อแสวงหาหรือให้ได้มาซึ่งข้อค้นพบ จากกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ อันเป็นแนวทางประการสำคัญที่สามารถนำไปสู่การจัดทำข้อเสนอแนะในการกำหนดและเผยแผ่องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับกระบวนการในการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อไป

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง กระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยลงพื้นที่ศึกษาจากผู้ให้ข้อมูลแล้วนำข้อมูลที่ได้รับมาทำการวิเคราะห์ และนำเสนอข้อมูลโดยปรากฏผลการวิจัยดังนี้

๔.๑ บริบททางสังคมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลบริบททางสังคมใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ จากการสัมภาษณ์และเอกสารที่มีผู้ศึกษารวบรวมไว้นำเสนอ ดังนี้

๔.๑.๑ ประวัติศาสตร์จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส

หลักฐานเอกสารโบราณปรากฏนามเมืองหรือรัฐสำคัญแห่งหนึ่งบนแหลมมลายู ซึ่งออกเสียงตามสำเนียงในแต่ละภาษา เช่น หลังยาซาว หลังยาซีเจีย (ภาษาจีน) ลังคาโคกะ อิลังคาโคกะ (ภาษาสันสกฤต ภาษาทมิฬ) เล็งกะสุกะ (ภาษาชวา) ลังคะสุกา (ภาษาอาหรับ) ลังกะสุกะ สังกาสูกะ (ภาษามลายู) โดยนักวิชาการสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นชื่อเมืองเดียวกันที่น่าจะเคยตั้งอยู่ในรัฐเคดาห์ ประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย และจังหวัดปัตตานีในปัจจุบัน นักวิชาการทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเชื่อว่าปัตตานี เป็นที่แวะพักจอดเรือ เพื่อแลกเปลี่ยนซื้อ-ขายสินค้าระหว่างพ่อค้าชาวอินเดียทางตะวันตกกับพ่อค้าชาวจีนทางตะวันออกและชนพื้นเมืองบนแผ่นดินและหมู่เกาะใกล้เคียงต่างๆ

นอกจากนี้ ยังเชื่อว่าเดิมปัตตานีเป็นอาณาจักรที่เก่าแก่และมีความเจริญรุ่งเรืองในอดีต เนื่องจากมีหลักฐานทางโบราณคดีว่าบริเวณอำเภอยะรัง มีซากร่องรอยของเมืองโบราณขนาดใหญ่ซ้อนทับกันถึง ๓ เมือง มีซากโบราณสถานและศาสนสถานหลายแห่ง นอกจากนี้ยังค้นพบโบราณวัตถุจำนวนมาก โดยวัตถุบางชิ้นมีตัวอักษร

ซึ่งนักภาษาโบราณอ่านและแปลว่าเป็นอักษรปัลลวะ (อินเดียใต้) ภาษาสันสกฤตเขียนเป็นคาถาในพุทธศาสนาลัทธิมหายาน พระโพธิสัตว์สัมฤทธิ์ และเศษภาชนะดินเผาที่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ สอดคล้องกับจดหมายเหตุจีนที่ได้กล่าวถึงไว้ นอกจากนั้นหลักฐานที่ได้ขุดค้นพบยังแสดงให้เห็นด้วยว่าบริเวณที่ตั้งอำเภอยะรังในปัจจุบัน เป็นชุมชนที่มีความเจริญรุ่งเรืองในอดีตและต่อมาได้ย้ายเมืองปัตตานีมาบริเวณบ้านกรือเซะ สันนิษฐานว่าเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ทำให้เมืองเดิมไม่เหมาะในการเป็นเมืองท่าการค้า

เมืองปัตตานีได้ชื่อว่าเป็นหัวเมืองฝ่ายใต้ปลายแหลมมลายูที่มีฐานะเป็นเมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยามาตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑) เป็นต้นมา จนในปี พ.ศ. ๒๐๕๔ โปรตุเกสยึดครองมะละกาได้สำเร็จ และพยายามขยายอิทธิพลทางการค้าขึ้นมาทางตอนเหนือของคาบสมุทรมลายู ประกอบกับสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๓๔ - ๒๐๓๖) ทรงยินยอมให้โปรตุเกสเข้ามาตั้งสถานการค้าในเมืองชายฝั่งทะเล เช่น นครศรีธรรมราช มะริด ตะนาวศรี และปัตตานี ทำให้ปัตตานีกลายเป็นเมืองท่าหลักเมืองหนึ่ง แม้ว่าปัตตานีจะเป็นเมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา แต่ด้วยเหตุที่เป็นเมืองที่มีความเจริญมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทำให้เจ้าเมืองปัตตานีต้องการความเป็นอิสระและทำการแข็งเมืองอยู่บ่อยครั้งเมื่อมีโอกาส

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบที่เมืองโบราณยะรังทราบว่า แต่เดิมชาวเมืองปัตตานีนับถือศาสนาพุทธและพราหมณ์ และเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามหลังจากที่อาณาจักรศรีวิชัยเสื่อมอำนาจ โดยได้รับอิทธิพลจากราชวงศ์มขปาหิตในชวาที่แผ่อำนาจเข้ามาสู่แหลมมลายู ก่อให้เกิดความร่วมมือด้านการเมืองและด้านเศรษฐกิจ ทำให้การค้าในภูมิภาคเข้มแข็งและส่งผลให้ศาสนาอิสลามมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้น นอกจากนี้ มีการก่อสร้างมัสยิดเพื่อใช้ประกอบศาสนกิจที่สำคัญคือ มัสยิดกรือเซะ และมัสยิดบ้านดาโต๊ะต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทยกทัพหลวงมาปราบปรามพม่าที่มาตีหัวเมืองทางแหลมมลายูจนเรียบร้อย และในปี พ.ศ. ๒๓๒๘ กรมพระราชวังบวรฯ เสด็จลงไปประทับที่เมืองสงขลา ได้มีกระแสรับสั่งออกไปยังหัวเมืองปัตตานี เมืองไทรบุรีและเมืองตรังกานูให้มายอมเป็นเมืองขึ้นเช่นเดิม แต่สุดท้ายมูฮัมหมัด พระยาปัตตานี ในขณะนั้นขัดขึ้นกรมพระราชวังบวรฯ จึงมีรับสั่งให้พระยากลาโหมยกกองทัพไปตีเมืองปัตตานีได้ในปี พ.ศ. ๒๓๒๙ โดยได้กวาดต้อนครอบครัวและศาสตราวุธมาเป็นจำนวนมาก รวมทั้งใหญ่ ๒ กระบอก แต่สามารถนำ มาได้เพียงกระบอกเดียว จึงนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และทรงโปรดเกล้าฯ ให้จารึกชื่อป็น “พญาตานี” นับว่าเป็นปืนใหญ่กระบอกใหญ่ที่สุดของประเทศไทย ปัจจุบันตั้งอยู่หน้ากระทรวงกลาโหมกรุงเทพมหานคร

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๓๖๗) เกิดความไม่สงบบ่อยครั้งจึงโปรดเกล้าฯ ให้ผู้กำกับดูแลหัวเมืองมลายู โดยแบ่งเมืองตานีออกเป็น ๗ หัวเมือง ประกอบด้วยเมืองปัตตานี เมืองยะหริ่ง เมืองสายบุรี เมืองหนองจิก เมืองระแงะ เมืองรามันห์และเมืองยะลา ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกวิธีการปกครองแบบจตุสดมภ์ (เวียง วัง คลัง นา) ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นต้นมา โดยจัดการปกครองแบบ ๑๒ กระทรวง มีกระทรวงมหาดไทยเป็นกระทรวงการแผ่นดิน ได้จัดการปกครองเป็นระบบเทศาภิบาล โดยจัดแบ่งเป็นมณฑลทรงใช้นโยบายประนีประนอมและดำ เนินการเป็นขั้นตอน เพื่อไม่ให้เกิดการกระทบกระเทือนต่อการปกครองของเจ้าเมืองทั้ง ๗ หัวเมือง ประกอบด้วย ปัตตานี ยะหริ่ง สายบุรี หนองจิก ระแงะ รามันห์ และยะลา ซึ่งขึ้นกับมณฑลนครศรีธรรมราช มีข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลเป็นผู้ว่าราชการเมืองดูแล ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๙

ได้แยกหัวเมืองทั้ง ๗ ออกจากมณฑลนครศรีธรรมราช มาตั้งเป็นมณฑลปัตตานี พร้อมทั้งเปลี่ยนฐานะเมืองเป็นอำเภอและจังหวัด ได้แก่

จังหวัดปัตตานี รวมเมืองหนองจิกและเมืองยะหริ่ง

จังหวัดสายบุรี รวมเมืองระแงะ

จังหวัดยะลา รวมเมืองรามันห์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดภาวะเศรษฐกิจของประเทศตกต่ำ ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.๒๔๗๕ รัฐบาลจำเป็นต้องตัดทอนรายจ่ายให้น้อยลงเพื่อรักษาเสถียรภาพทางการคลังของประเทศ จึงให้ยุบเลิกมณฑลปัตตานีคงสภาพเป็นจังหวัด ยุบจังหวัดสายบุรีเป็นอำเภอตะลุบัน (ภายหลังชื่ออำเภอสายบุรี) และแบ่งพื้นที่บางส่วนของสายบุรี คือ ระแงะและบาเจาะไปขึ้นกับจังหวัดนราธิวาส^๑

๔.๑.๒ บริบททั่วไปของจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส

๑) ด้านพื้นที่และอาณาเขต

จังหวัดปัตตานี ยะลาและนราธิวาสตั้งอยู่ริมฝั่งทะเลด้านตะวันออกของภาคใต้มีพื้นที่ติดต่อกับอ่าวไทย ทิศเหนือและทิศตะวันออกมีอาณาเขตติดกับทะเลอ่าวไทย ทิศใต้และทิศตะวันตกมีอาณาเขตเชื่อมต่อประเทศมาเลเซียโดยแต่ละจังหวัดมีพื้นที่ดังนี้

- จังหวัดปัตตานีมีพื้นที่ ๑,๙๔๐,๓๕๖ ตารางกิโลเมตร
- จังหวัดยะลามีพื้นที่ ๔,๕๒๑.๐๗๘ ตารางกิโลเมตร
- จังหวัดนราธิวาสมีเนื้อที่ประมาณ ๔,๔๗๕.๔๓ ตารางกิโลเมตร

๒) ด้านจำนวนประชากร

จำนวนประชากรของจังหวัดปัตตานี ยะลาและนราธิวาสในปัจจุบันมีจำนวนรวมกันทั้งหมด ๑,๔๒๔,๗๒๘ คน โดยจำแนกได้ดังนี้

- จังหวัดปัตตานี มีจำนวนประชากรมากที่สุด ๕๒๙,๗๒๖ คน
- จังหวัดยะลา มีจำนวนประชากรน้อยที่สุด ๔๑๖,๖๒๘ คน
- จังหวัดนราธิวาส มีจำนวนประชากร จำนวน ๗๙๖,๒๓๔ คน

๓) ด้านเพศ

ประชากรใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นเพศชาย ๖๙๓,๕๓๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๘.๖๘ และเป็นเพศหญิง ๗๓๑,๑๙๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๑.๓๒ โดยทั้ง ๓ จังหวัด มีสัดส่วนเพศชายและเพศหญิงใกล้เคียงกัน

^๑ สำนักงานจังหวัดปัตตานี ศาลากลางจังหวัดปัตตานี, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดปัตตานี, เอกสารบรรยายสรุปจังหวัดปัตตานี, มปป., หน้า ๒๗ – ๓๓.

๔) ด้านอายุ

มีช่วงอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี จำนวน ๔๗๖,๓๓๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๔๓ มีช่วงอายุระหว่าง ๑๘ - ๔๕ ปี จำนวน ๖๔๗,๑๗๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๔๓ มีช่วงอายุ ๔๖ ปีขึ้นไป จำนวน ๓๐๑,๒๒๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๑.๑๔

๔.๑.๓ การนับถือศาสนาของประชากรในพื้นที่

นับถือศาสนาอิสลามมากที่สุด จำนวน ๑,๒๑๓,๓๘๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๘๕.๑๖ นับถือศาสนาพุทธ จำนวน ๒๐๗,๐๓๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๕๓ จังหวัดนครราชสีมา มีอัตราส่วนการนับถือศาสนาพุทธมากที่สุด จำนวน ๔๒๔,๔๐๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๘๘.๗๒ จังหวัดยะลา มีอัตราส่วนประชากรที่นับถือศาสนาพุทธมากที่สุด จำนวน ๗๓,๗๐๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๗.๖๙^๒

๔.๑.๔ ความหลากหลายทางเชื้อชาติและศาสนาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติและศาสนาซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้^๓

กลุ่มชาวจีน

ประวัติศาสตร์ไม่มีการบันทึกว่าใคร คือชาวจีนคนแรกหรือชนชาวจีนกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้หากนับบุคคลที่เป็นที่รู้จักในประวัติศาสตร์ปัตตานี คงจะเป็นพี่ชายของลิ้มกอเหนี่ยว (ต่อมาถูกยกสถานะเป็นเจ้าแม่) คือ ท่านลิ้มโต๊ะเคี่ยม หรือที่เรียกกันว่า ลิ้มเต้าเคียนตามบันทึกของจดหมายเหตุราชวงศ์หมิง เรื่อง ประวัติเมืองลูซอน ระบุว่าปี พ.ศ. ๒๑๑๙ คือปีที่ ลิ้มเต้าเคียน ถูกปราบปรามมาจากเมืองจีนผ่านเวียดนาม มาอาศัยในกรุงศรีอยุธยาและต่อมาได้มาตั้งรากฐานอยู่ที่เมืองปัตตานี^{๑๒} และได้เข้ารับอิสลามแต่งงานกับสาวพื้นถิ่นและมีน้องสาวชื่อลิ้มกอเหนี่ยวมาตามหาเพื่อให้พี่ชายกลับบ้านเกิด จนลิ้มเต้าเคียนเกิดแต่งงานและมีลูกหลานสืบเชื้อสายเลือดผสมระหว่างชาวจีนกับมลายูมุสลิมจนปัจจุบัน

ในแวดวงวิชาการไม่เคยมีการสำรวจและพิสูจน์ทราบอีกเช่นเดียวกันว่าลูกหลานของท่านลิ้มเต้าเคียนและคนจีนอื่น ๆ ที่สืบเชื้อสายมาจนสมัยปัจจุบันมีจำนวนเท่าใด มีการตั้งรกรากขยายเผ่าพันธุ์มาแล้วกี่ชั่วอายุคนหากแต่เป็นการเชื่อกันโดยมีบันทึกว่าลูกหลานของ ลิ้มเต้าเคียน เป็นมุสลิมและคนในเชื้อสายนี้ตั้งรกรากอยู่ที่ตำบลบางปู อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานีในปัจจุบัน ชนกลุ่มนี้มี

^๒ [https://www.ryt9.com/s/cabt/146831\)%20\(22](https://www.ryt9.com/s/cabt/146831)%20(22), ออนไลน์, วันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๒.

^๓ เขมชาติ เทพไชย. บรรณาธิการ, มิติวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และสภาพอนาคต คีนสู่สันติจังหวัดชายแดนภาคใต้. (กรุงเทพฯ : กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๓๕-๕๔.

ส่วนสำคัญในการทำการค้าและร่วมพิทักษ์ปกป้องราชอาณาจักรปัตตานีในอดีต ทั้งยามปกติสุขและยามสงคราม

จนปัจจุบันชาวจีนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ยังไม่ถูกเจนนับว่ามีจำนวนประชากรที่แท้จริงจำนวนเท่าใดหากแต่ข้อมูลราชการมักใช้การนับรวมว่าเป็นผู้นับถือศาสนาพุทธ ทั้งที่ศรัทธา ความเชื่อ และพิธีกรรม รวมถึงความเป็นชาติพันธุ์ระหว่างชาวพุทธกับชาวจีนไม่เหมือนกันเสียทีเดียว ในกลุ่มชาวจีนเองในปัจจุบัน มิได้มีชาวจีนที่เป็นกลุ่มเดียว หากแต่ถูกรวมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

จากการสำรวจพบว่าชาวจีนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มีมากกว่า ๖ ชาติพันธุ์ย่อย (Sub-Ethnic) เช่นที่อำเภอสุไหงโก-ลก จังหวัดนราธิวาส มีชาวจีนอยู่ร่วมกันกว่า ๔ ชาติพันธุ์ คือ ชาติพันธุ์ฮกเกี้ยน ชาติพันธุ์ไหหลำ ชาติพันธุ์ฮากกา ชาติพันธุ์แต้จิ๋ว และมีศาลเจ้าแห่งหนึ่ง คือศาลเจ้าแม่โต๊ะโม๊ะ เป็นจุดศูนย์รวมในการผูกคนจีนต่างภาษาต่างชาติพันธุ์ย่อยเข้าด้วยกัน โดยสลับสับเปลี่ยนกันเป็นประธานศาลเจ้าคราวละ ๑ ปีชาวจีนที่อำเภอสุไหงโก-ลกบางส่วนย้ายมาจากตำบลตันหยงมัส (ทางรถไฟ) จากนราธิวาส ปัตตานี และสงขลาและเนื่องจากเป็นอำเภอที่ตั้งอยู่บริเวณชายแดนอาชีพลหลักของชาวจีนที่นี่คือ การค้าขาย ธุรกิจการท่องเที่ยวและบางส่วนรับราชการและเป็นนักการเมืองท้องถิ่น

ส่วนชาวจีนที่อำเภอเบตง จังหวัดยะลา มีชาวจีนอยู่ร่วมกันกว่า ๕ ชาติพันธุ์ คือ ชาติพันธุ์ฮกเกี้ยน(ถนัดค้าขาย) ชาติพันธุ์แต้จิ๋ว (ถนัดค้าผ้า) ชาติพันธุ์กวางไส (ถนัดปลูกข้าวและทำสวน) ชาติพันธุ์ฮากกา และชาติพันธุ์กวางตุ้ง รวมทั้งกลุ่มผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยที่เป็นชาวจีน ที่เข้ามาตั้งถิ่นพำนักภายหลังการเผยแพร่อิทธิพลของจีนคอมมิวนิสต์มาลายา สร้างอุโมงค์ปิยะมิตร และตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ตำบลตานะฮะฮะ (แปลว่า ดินแดง)

จากความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าว ชาวจีนอำเภอเบตงมีการจัดการภายในโดยมีสมาคมแบ่งออกเป็นชาติพันธุ์ต่าง ๆ และมีศาลเจ้าประจำอำเภอเป็นที่รวมกลุ่มและทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งการเรียนการสอนภาษาจีน การออกกำลังกาย และอนุรักษ์สืบสานประเพณีร่วมกันแม้จะมีภาษาและพิธีกรรมทางศาสนาบางส่วนที่แตกต่างกันตามชาติพันธุ์ของตนก็ตามเนื้อหาข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งของการสะท้อนว่าชาวจีนที่อำเภอเบตง จังหวัดยะลา ย่อมต่างจากชาวจีนที่อำเภอสุไหงโก-ลก จังหวัดนราธิวาสอย่างสิ้นเชิง ทั้งทางด้านวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ การฟื้นฟูและการอนุรักษ์วัฒนธรรมการดำรงอัตลักษณ์ ภาษาและภูมิปัญญาในการดำรงอยู่ของกลุ่มชนชาวจีนในหลากหลายชาติพันธุ์

กลุ่มชาวซิกข์

ตามประวัติศาสตร์ชาวซิกข์อพยพมาจากอินเดียย้ายเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ภายหลังเกิดสงครามระหว่างอินเดียกับปากีสถานในช่วงหลังปี ค.ศ. ๑๙๔๗ โดยมีตั้งถิ่นฐานหลัก ๆ ในพื้นที่เขตพระนคร และเนื่องจากมีความเชี่ยวชาญด้านทักษะทางการค้า ประกอบกับการคมนาคมทางรถไฟ

เชื่อมโยงจากกรุงเทพฯ ถึงจังหวัดชายแดนภาคใต้ ชาวซิกข์กลุ่มหนึ่งจึงกระจายตัวออกมาตั้งถิ่นฐานค้าผ้า ในพื้นที่ทั้งในจังหวัดยะลาและจังหวัดปัตตานี

ที่อำเภอเมืองจังหวัดยะลา มีศาสนสถานของชาวซิกข์ที่ชื่อว่า ศรุตวาราศรีศรุสังหสกา ยะลา (วัดซิกข์) ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๓ มีประเพณีทางศาสนาที่สืบทอดกันมานับแต่บรรพบุรุษ มีการประกอบศาสนกิจรวมตัวกันเพื่อร่วมปฏิบัติศาสนพิธีทุกเช้าวันอาทิตย์ สมาชิกทุกคนครบครันก็จะมาทำพิธีร่วมกัน ชาวซิกข์รุ่นแรกได้สร้างหลักปักฐานทำมาหากิน ทั้งทำการค้า และดำรงอัตลักษณ์ทางด้านศาสนา พร้อม ๆ กับความเจริญขึ้นของตัวเมืองยะลา กว่า ๖๐ ปีที่ผ่านมาชาวซิกข์ที่ตั้งรกรากในพื้นที่แห่งนี้ มีอัตราการเพิ่มขึ้นและลดลงของจำนวนประชากรแปรผันตามยุคสมัย ตัวแปรสำคัญคือความรุ่งเรืองทางการค้าและผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบก่อนปี พ.ศ. ๒๕๔๗ พบว่ามีประชากรชาวซิกข์กว่า ๑๐๐ ครอบครัวในพื้นที่ทั้งจังหวัดยะลาและจังหวัดปัตตานี หลังจากเหตุการณ์ความไม่สงบในปัจจุบัน เหลือไม่ถึง ๑๐ ครอบครัว ที่จังหวัดยะลาเหลือเพียง ๕ ครอบครัว ซึ่งชาวซิกข์บางครอบครัวได้รับผลกระทบโดยตรงจากเหตุการณ์ บางครอบครัวได้ย้ายออกจากพื้นที่ไปปักหลักทำการค้าในที่อื่น ๆ

กลุ่มชาวซาไก

ชนกลุ่มนี้เป็นชนเผ่าพื้นเมืองในพื้นที่ภาคใต้ของไทย พบมากที่จังหวัดพัทลุงและในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบการรวมกลุ่มตั้งถิ่นฐานที่ตำบลบ้านแห อำเภอรือเสาะ จังหวัดยะลา เป็นชนที่นับถือภูติผีปีศาจตามความเชื่อของเผ่าตน^๔ ชนกลุ่มนี้อาศัยอยู่ในเขตป่าลึก เคยมีการสำรวจจำนวนประชากร พบว่ามีประมาณ ๗๐-๘๐ คน มีวิถีผูกพันอยู่กับป่า ไม่คบหาสมาคมกับคนภายนอก มีอาชีพรับจ้างถางป่าเพื่อการแลกเปลี่ยนค่าแรงเป็นค่าข้าวสาร ค่ายาสูบและอาหารแห้ง เป็นกลุ่มชนที่มีถูกประชาสัมพันธ์ในเรื่องความหลากหลายของชาติพันธุ์ และเป็นส่วนหนึ่งของแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดกลุ่มชนเหล่านี้นอกจากได้รับนามสกุลพระราชทานว่า “ศรีธารโต” เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๖ และในปีเดียวกันทางภาครัฐได้เล็งเห็นถึงความสำคัญโดยทางกรมประชาสัมพันธ์ จัดสรรพื้นที่ประมาณ ๓๐๐ ไร่ ตั้งนิคมสร้างตนเองให้เป็นที่ทำมาหากิน ตั้งที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งและเปิดโอกาสคบค้าสมาคมกับชาวเมืองมากขึ้น ชาวซาไก

ส่วนหนึ่งอพยพไปทำมาหากินยังประเทศมาเลเซีย เนื่องจากเอาใจใส่ดูแลดีกว่า^๕ ซาไกเป็นอีกกลุ่มชนหนึ่งที่มักไม่ถูกกล่าวถึงในทางนโยบายทางการเมืองและการปกครอง ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ไม่มีแม้กระทั่งตัวแทนในสนามการเมืองระดับท้องถิ่น เป็นอีกกลุ่มชนหนึ่งที่เป็น

^๔ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดยะลา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔.

^๕ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษายะลา เขต ๑, ใน ยะลา บ้านเกิดเมืองนอน, มปป., หน้า ๑๕.

ส่วนประกอบของความหลากหลาย แต่ไม่สามารถเข้าถึงสิทธิบางด้านที่ชนกลุ่มน้อยควรจะมีและได้รับการพัฒนา

กลุ่มชาวมุสลิม

กลุ่มชาวมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย แต่ถือว่าเป็นชนส่วนใหญ่ในพื้นที่ เป็นอีกกลุ่มชนหนึ่งที่มีความหลากหลายเช่นเดียวกันนับถือศาสนาอิสลามเหมือนกันแต่มีความแตกต่างทั้งทางพันธุกรรม มีเลือดผสม มีรูปร่างหน้าตา ขนาดร่างกายและชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน ทั้งชาวมลายู ปาตานีกือลิงและที่มีเชื้อสายจากกลุ่มประเทศอาหรับ

กลุ่มชาติพันธุ์ปาตานี มีจำนวนประชากรมากพอสมควร ยังไม่มีการสำรวจเช่นกันว่ามีจำนวนประชากรที่แท้จริงจำนวนเท่าไร ส่วนมากทำอาชีพทางการค้า เช่น ค้าผ้า ทำธุรกิจและการค้าบริเวณชายแดน นับถือศาสนาอิสลามเช่นกัน แต่มีวัตรปฏิบัติตามมัซฮับ (สำนักคิด) ฮานาฟี และมีมัสยิดเป็นสถานที่เฉพาะของตนเองทั้งที่อำเภอสุไหงโก-ลก จังหวัดนราธิวาสและที่อำเภอเมืองจังหวัดยะลาและอีกหลาย ๆ แห่ง เรียกว่า มัสยิดปากีสถานเพื่อความสะดวกในการปฏิบัติศาสนกิจที่มีเนื้อหาและรายละเอียดข้อปลีกย่อย ที่แตกต่างจากชาวมลายูมุสลิมที่ส่วนมากปฏิบัติตามมัซฮับ (สำนักคิด) ชาฟีอี

ชาวปาตานีเข้ามาอยู่เมืองไทยนับเป็นเวลาร่วม ๑๐๐ ปี มีเครือข่ายคนในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันทั่วประเทศทั้งที่นครปฐม สระบุรี นครราชสีมาและจังหวัดอื่น ๆ ทุกภาคของประเทศ มีบทบาททั้งทางการค้า การเมืองท้องถิ่น สื่อสารมวลชนและด้านการแสดง เป็นกลุ่มชนที่มีการรวมตัวทำกิจกรรมร่วมกัน ไปมาหาสู่กันอย่างสม่ำเสมอมีการรวมกลุ่มกันในลักษณะสมาคม (คล้ายชาวไทยจีน) คือ สมาคมมิตรภาพไทย-ปากีสถาน ที่มีสมาชิกจำนวนหนึ่งอยู่ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

กลุ่มชาติพันธุ์มลายู เป็นชนกลุ่มใหญ่ดั้งเดิมในพื้นที่ มีจำนวนประชากรไม่ต่ำกว่า ๒ ล้านคน มีอาชีพที่แตกต่างหลากหลาย ทั้งอาชีพในวิถีคนพื้นราบ คนริมเขาและคนริมทะเล มีการศึกษาและความถนัดที่แตกต่างหลากหลาย มีผู้คนหลากหลายชนชั้นไม่ต่างกับกลุ่มชนอื่น ๆ ทั่วไป เป็นกลุ่มชนที่มีสำนักทางประวัติศาสตร์สูงรับทราบและเรียนรู้ถึงความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรปัตตานี การกระทำจากรัฐสยามในอดีต มลายูมุสลิมในพื้นที่มีทั้งเคร่งครัดและไม่เคร่งครัดในหลักการศาสนาอิสลาม มีทั้งที่เจริญและล้าหลัง มีทั้งหัวอนุรักษ์นิยม หัวก้าวหน้าทันสมัยบางกลุ่มฝึกฝนในอำนาจรัฐ บางกลุ่มแล้วแต่กระแสนการเมือง และบางส่วนปฏิเสธอำนาจรัฐอย่างสิ้นเชิงแวดวงวิชาการด้านประวัติศาสตร์ทั้งไทยและมลายู ทำให้ชาวมลายูมุสลิมทราบว่า ชาวพื้นเมืองดั้งเดิมในถิ่นแห่งนี้ ถิ่นนับถือศาสนาอื่น ๆ มาก่อนเช่นกัน ก่อนที่ศาสนาอิสลามจะถูกนำมาเผยแพร่แก่ชนพื้นเมือง เมื่อกว่า ๕๐๐-๗๐๐ ปีที่ผ่านมา (จนบ่อยครั้งที่กระแสความคลั่งไคล้ทำให้คำว่ามลายูเท่ากับอิสลาม) เนื่องจากความแตกต่างทั้งในด้าน ภาษา วัฒนธรรม ประเพณีและศาสนาที่นับถือต่างจากชนส่วนใหญ่ของประเทศ ประกอบกับความล้มเหลวทั้งการพัฒนาและการบริหารจัดการภาครัฐที่ควบคุม กำกับ สั่งการและการบริหารจากรัฐ

ส่วนกลาง รวมทั้งการไต่ในอุดมการณ์ของผู้ก่อการ ผู้ได้ประโยชน์จากความขัดแย้ง ทำให้พื้นที่แห่งนี้ยังเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ในกลุ่มชาวมุสลิม ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ อาทิ คนมุสลิมเชื้อสายพม่าหรือที่เรียกว่าพวก เบงกาลี ทั้งที่เป็นแรงงานต่างด้าวและแรงงานที่ถูกขึ้นทะเบียนเป็นแรงงานในระบบของทางราชการ ซึ่งพวกเขาเข้ามาทำงานในภาคการประมง มีกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิม กือลิง (แซกผิวดำจากอินเดีย) ตั้งร้านค้าเครื่องเทศมากกว่า ๔๐-๕๐ ปี ในตลาดเมืองปัตตานี และกลุ่มชาติพันธุ์อาหรับอย่างชาวเยเมนและชาวอาหรับชาติอื่น ๆ ที่มาแต่งงานและทำการค้าและจัดพิมพ์หนังสือก็ตาบตำรับตำราที่บันทึกความรู้ด้านศาสนาในตัวเมืองปัตตานีด้วยเช่นเดียวกัน

กลุ่มชาวไทยพุทธ

กลุ่มชาวไทยพุทธเป็นชนกลุ่มชาติพันธุ์หลักในพื้นที่และเป็นชนดั้งเดิมเช่นเดียวกัน เป็นกลุ่มคนที่นับถือศาสนาหลักเหมือนกลุ่มคนส่วนใหญ่ของประเทศ แต่เป็นชนกลุ่มน้อยในพื้นที่ มีการตั้งรกราก วางถิ่นฐานทั่วบริเวณจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งริมเขาและริมทะเล เดิมอาจนับถือศาสนาพราหมณ์และพัฒนามาเป็นพุทธ เป็นกลุ่มชนที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อความศรัทธาจากอินเดียและลังกา เป็นกลุ่มชนที่ปรับตัวและมีความเข้าใจในการอยู่ร่วมกับชาวมุสลิมโดยส่วนใหญ่ พร้อมทั้งดำรงอัตลักษณ์ที่ชัดเจนในด้านประเพณีวัฒนธรรม ความเป็นพุทธที่มีเพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมชุมชนเป็นชาวมุสลิม โดยอยู่ร่วมกันมานาน และได้รับความกระทบกระเทือนทั้งทางด้านความสัมพันธ์และความไว้วางใจระหว่างกัน ภายหลังเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบนับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นต้นมา

ชาวไทยพุทธทั้งหมดในพื้นที่นับถือพุทธในนิกายหินยาน โดยบางส่วนได้รับอิทธิพล ความเป็นศาสนาพุทธมาจากชาวพุทธในส่วนกลางของประเทศ นับถือหลวงพ่อบุญรอด และนิยมไปสักการะที่วัดช้างให้ อีกทั้งชาวพุทธบางส่วนในพื้นที่นับถือแนวสันตือโคก บางส่วนนับถือแนวธรรมกาย และพุทธในแนวของท่านพุทธทาส โดยมีวัดจำนวน ๒๓๘ วัดในจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส มีทั้งวัดพุทธมหานิกาย และวัดในสายธรรมยุติ รวมทั้งมีศาลเจ้าและสำนักสงฆ์อีกหลายแห่ง

๔.๑.๕ วัฒนธรรม ประเพณีในท้องถิ่น

๑) วัฒนธรรม ประเพณีผู้นับถือศาสนาพุทธ

ประเพณีของผู้นับถือศาสนาพุทธในพื้นที่จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส แบ่งเป็น ๓ รูปแบบ

๑.๑) วัฒนธรรม ประเพณี เนื่องด้วยพระพุทธศาสนา ที่เป็นสากลเหมือนกับภาคอื่น ๆ ได้แก่ ประเพณีวันเข้าพรรษา ประเพณีวันออกพรรษา ประเพณีทำบุญเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันพระ การทำบุญในประเพณีทอดกฐิน ประเพณีทอดผ้าป่า ประเพณีวันสงกรานต์ เป็นต้น

๑.๒) วัฒนธรรม ประเพณี เฉพาะท้องถิ่นภาคใต้ ได้แก่ ประเพณีวันสารทเดือนสิบ ประเพณีชักพระ ประเพณีฉลองตอก (การทำบุญข้าวตอก) ประเพณีบังสุกุลบัว

๑.๓) วัฒนธรรม ประเพณี เฉพาะจังหวัด ได้แก่ ในจังหวัดปัตตานี ประกอบด้วย ประเพณีแห่เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ประเพณีแห่เจ้าพ่อเล่าเอี้ยก้ง ประเพณีลงเล หรือลงทะเล เป็น ประเพณีของชาวไทยพุทธ ในอำเภอไม้แก่น ประเพณีแห่ลาซังหรือที่ชาวไทยมุสลิมเรียกว่า “บูยอบือ แ่น” ในจังหวัดยะลา ประกอบด้วย ประเพณีแห่ผ้าห่มพ้อท่านบรรทม ในจังหวัดนราธิวาส ประกอบด้วย ประเพณีรับเจ้าเมือง เป็นต้น

๒) วัฒนธรรม ประเพณีผู้นับถือศาสนาอิสลาม

๒.๑) มาแกบูโละ “มาแกบูโละ” เป็นภาษาท้องถิ่น แปลว่า “กินเหนียว” ประเพณีการ กินเหนียวของชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม จะใช้ในหลายโอกาส เช่น แต่งงาน และเข้าสู่หนัด คำว่า “กินเหนียว” มิใช่ว่าเจ้าของจะบริการอาหารเฉพาะข้าวเหนียวเท่านั้น แต่เป็นการเลี้ยงอาหารธรรมดา ทั่วไปนั่นเอง

๒.๒) การเข้าสู่หนัดเป็นหลักการของศาสนาอิสลาม อันเกี่ยวเนื่องกับเรื่องความสะอาด คือการขลิบผิวหนังหุ้มส่วนปลายอวัยวะเพศชายหรือเรียกตามภาษาท้องถิ่นว่า “มาโซะยาวิ” ซึ่ง จะ ทำ แก่เด็กชาย ที่มีอายุระหว่าง ๒ - ๑๐ ปีส่วนการจัดเลี้ยงอาหารในวันเข้าสู่หนัดถือว่าเป็นประเพณี หนึ่งอย่างหนึ่ง.

๒.๓) วันฮารีรายอ มีอยู่ ๒ วันคือ วันอิฎิ้ลฟิตรี วันฮารีรายอพอซอ เป็นวันเฉลิมฉลอง เนื่องจากการสิ้นสุดการถือศีลอดในเดือนรอมฎอน และ วันอิฎิ้ลอัตฮา หรือที่เรียกว่า วันฮารีรายอ หัจญี หมายถึงวันเฉลิมฉลองเนื่องในวันเชือดสัตว์พลีเป็นทานบริจาคอาหารแก่คนยากจนและ ประชาชนทั่วไป

๒.๔) วันแมลิด แมลิด เป็นภาษาอาหรับ แปลว่า เกิด ที่เกิด หรือวันเกิด ซึ่งหมายถึงวัน สมภพของนบีมุฮัมมัด

๒.๕) วันอาซูรอ อาซูรอ เป็นภาษาอาหรับหมายถึงวันที่ ๑๐ ของเดือนมุฮัรรอนซึ่งเป็น เดือนทางศักราชอิสลาม

๔.๑.๖ สถานที่สำคัญทางศาสนาและวัฒนธรรม ในจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส

๑) สถานที่สำคัญในจังหวัดปัตตานี

๑.๑) มัสยิดกลางจังหวัดปัตตานีมัสยิดกลางจังหวัดปัตตานี ตั้งอยู่ถนนยะรัง เส้นทางยะ รัง - ปัตตานี ในเขตเทศบาลเมืองปัตตานี สร้างขึ้นด้วยเหตุที่รัฐบาลได้ตระหนักถึงความสำคัญของ ศาสนาอิสลาม ว่าเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวปัตตานีส่วนใหญ่นับถืออย่างเคร่งครัดอันจะนำ มาซึ่ง สันติสุข จึงได้พิจารณาจัดสร้างมัสยิดกลางให้มีขนาดใหญ่และสวยงามที่สุดในจังหวัด เพื่อใช้เป็น สถานที่ประกอบศาสนกิจของชาวไทยมุสลิม อีกทั้งเพื่อเป็นที่เชิดชูเกียรติ เป็นศรีสง่าแก่ชาวไทย ผู้นับ

ถือศาสนาอิสลามทั่วประเทศโดยเริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ.๒๔๙๗ ใช้เวลาดำเนินการสร้างประมาณ ๙ ปี
 ๖.๖) นายกรัฐมนตรี จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำพิธีเปิดใช้มัสยิดกลางปัตตานีเมื่อวันที่ ๒๕
 พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๖

๑.๒) มัสยิดกรือเซะ (มลายู: Masjid Kerisek) หรือ มัสยิดสุลต่านมูซัฟฟาร์ชาห์เป็น
 มัสยิดเก่าแก่อายุกว่า 200 ปีในจังหวัดปัตตานี สันนิษฐานได้ว่าเป็นศาสนสถานที่สร้างขึ้นในพุทธ
 ศตวรรษที่ ๒๒ ร่วมสมัยกรุงศรีอยุธยา มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัสยิดปิตุกรือบัน ชื่อนี้เรียกตาม
 รูปทรงของประตুমัสยิด ซึ่งมีลักษณะเป็นวงโค้งแหลมแบบกอกติกของชาวยุโรป และแบบสถาปัตยกรรม
 ของชาวตะวันออกกลาง

๑.๓) ศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวหรือศาลเล่งจูเกียง เป็นศาลที่
 ประดิษฐานรูปแกะสลักของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว พระหมอเจ้าแม่ทับทิม ตั้งอยู่ที่ถนนอาเนาะรู อำเภอ
 เมืองปัตตานี ศาลเจ้าแห่งนี้เป็นที่เคารพสักการะของชาวจีนและชาวไทยโดยทั่วไป ประวัติการสร้าง
 หรือความเป็นมาของศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว มีการเล่าสืบต่อๆ กันมาเป็นตำนานที่เกี่ยวกับประวัติ
 เมืองปัตตานี

๑.๔) วัดช้างให้ หรือวัดราษฎร์บูรณะ วัดช้างให้ หรือวัดราษฎร์บูรณะเป็นที่รู้จักกันดีของ
 ชาวพุทธทั้งในและต่างประเทศตั้งอยู่ริมทางรถไฟสายหาดใหญ่-สุไหงโก-ลก หรือทางรถยนต์ สาย
 ปัตตานี-หนองจิก-นาเกตุ-นาประดู่-ยะลา ห่างจากตลาดนาประดู่ ประมาณ ๔ กิโลเมตรและห่างจาก
 ตัวเมืองปัตตานี ๓๐ กิโลเมตร วัดช้างให้ ตั้งอยู่หมู่ที่ ๒ ตำบลควนโนรี อำเภอโคกโพธิ์เป็นวัดเก่าแก่
 สร้างขึ้นมากกว่า ๓๐๐ ปีแล้ว

๒) สถานที่สำคัญในจังหวัดยะลา

๒.๑) ถ้ำศิลป์ ตั้งอยู่หมู่ ๒ ตำบลหน้าถ้ำ ในเขตอำเภอเมืองไม่ไกลจากถ้ำคูหาภิมุข การ
 เดินทางใช้เส้นทางเดียวกับวัดถ้ำคูหาภิมุข แต่ต้องเดินทางต่อไปอีก ๒ กิโลเมตร สภาพถนนลาดยาง
 จนถึงเชิงเขา มีบันไดให้นักท่องเที่ยวเดินขึ้นไปยังปากถ้ำโดยสะดวก (ปากถ้ำสูงจากเชิงเขา ๒๘ เมตร)
 จุดเด่นของถ้ำศิลป์อยู่ที่ภายในถ้ำมีจิตรกรรมฝาผนังสมัยก่อน ประวัติศาสตร์เป็นภาพคนล่าสัตว์ เขียน
 ด้วยสีดำและจิตรกรรมสมัยประวัติศาสตร์เป็นภาพพระพุทธประวัติตอนธิดาพระยามารยั่ววน
 พระพุทธเจ้า ภาพนี้มีขนาดยาว ๘ เมตร สูง ๕ เมตร แต่สภาพของจิตรกรรมค่อนข้างลบเลือน
 จิตรกรรมนี้ได้รับการยกย่องว่ามีอายุเก่าแก่ที่สุดที่พบในประเทศไทย และเป็นงานศิลปกรรมสมัยศรี
 วิชัยชั้นเดียวที่เป็นภาพจิตรกรรม

๒.๒) พระพุทธไสยาสน์วัดคูหาภิมุข (วัดหน้าถ้ำ) ตั้งอยู่ที่ตำบลหน้าถ้ำ อำเภอเมือง ไป
 ตามเส้นทางยะลา - หาดใหญ่ ห่างจากตัวเมือง ๖ กิโลเมตร ตามเส้นทางไปสู่อำเภอยะหา ชาวบ้าน
 ทั่วไปเรียกว่า “วัดหน้าถ้ำ” เพราะภายในวัดนี้มีถ้ำใหญ่แห่งหนึ่ง มีพระพุทธไสยาสน์ของโบราณขนาด
 ใหญ่ประดิษฐานอยู่ภายในสันนิษฐานว่าสร้างมาแต่ปี พ.ศ. ๑๓๐๐ เป็นพระพุทธไสยาสน์สมัยศรีวิชัยมี

ขนาดความยาว ๘๑ ฟุต ๑ นิ้ว เชื่อกันว่าเดิมเป็นปางนารายณ์บรรทมสินธุ์เพราะมีภาพนาคแผ่พังพานปกพระเศียร ต่อมาจึงได้ดัดแปลงเป็นพระพุทธรูปไสยาสน์แบบหินยาน พระพุทธรูปไสยาสน์วัดหน้าถ้ำแห่งนี้ ชาวภาคใต้ถือว่าเป็นปูชนียสถานที่สำคัญ ๑ ใน ๓ ของดินแดนภาคใต้ คือ พระบรมธาตุเมืองนครฯ พระธาตุไชยาที่สุราษฎร์ธานี และพระพุทธรูปไสยาสน์วัดหน้าถ้ำ นอกจากนี้ภายในถ้ำยังมีหินงอกหินย้อยสวยงาม ในบริเวณใกล้เคียง ๆ กัน มีถ้ำอีกแห่งหนึ่งเรียกว่าถ้ำมิด ซึ่งภายในมีหินงอกหินย้อยเป็นรูปลักษณะต่าง ๆ เช่น ม่าน เศียรช้างเอราวัณ ฯลฯ มีน้ำเย็นสะอาดไหลจากโขดหินธรรมชาติ มีไฟฟ้าติดตั้งเพื่ออำนวยความสะดวกสบายแก่นักท่องเที่ยวที่จะชมถ้ำมิดแห่งนี้

ภาพที่ ๑ พระพุทธรูปไสยาสน์ จังหวัดยะลา

๒.๓) อุโมงค์เบตง (อุโมงค์ปิยะมิตร) ตั้งอยู่หมู่ ๒ บ้านปิยะมิตร ๑ ตำบลตะเนาะแมเราะ เข้าทางเดียวกับบ่อน้ำร้อนเบตง อยู่ห่างจากน้ำตกอินทรีไปอีก ๓ กิโลเมตร เป็นอุโมงค์ดินซึ่งอดีตขบวนการโจรคอมมิวนิสต์มลายา (จคม.) สร้างขึ้นบนเนินเขาในป่าทึบสำหรับเป็นฐานปฏิบัติการต่อสู้ทางการเมืองปัจจุบันเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจอีกแห่งหนึ่งศาลหลักเมือง เป็นที่ตั้งของหลักเมืองจังหวัดยะลา ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนชาวจังหวัดยะลา ตั้งอยู่ใจกลางวงเวียนหน้าศาลากลางจังหวัด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานยอดเสาหลักเมืองให้ เมื่อวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๐๕ ภายในศาลประดิษฐานเสาหลักเมืองสร้างด้วยแก่นไม้ชัยพฤกษ์สูง ๕๐ เซนติเมตร วัดโดยรอบที่ฐาน ๔๓ นิ้ว ที่ปลาย ๓๖ นิ้ว พระเศียรยอดเป็นรูปพรหมจตุรพักตร์และเปลวไฟ ซึ่งบริเวณโดยรอบเป็นสวนสาธารณะร่มรื่น สวยงาม เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนทั่วไป จะมีการจัดงานสมโภชศาลหลักเมือง ระหว่างวันที่ ๒๕ - ๔ พฤษภาคม ของทุก ๆ ปี

๒.๔) พระมหาธาตุเจดีย์ พระพุทธธรรมประกาศ ตั้งอยู่ที่วัดพุทธาธิวาส ถนนรัตนกิจ อำเภอเบตง องค์เจดีย์ตั้งอยู่บนเนินเขา มีความกว้าง ๓๙ เมตร สูง ๓๙.๙ เมตร เป็นมหาธาตุเจดีย์ที่

สวยงาม และใหญ่ที่สุดในภาคใต้ ภายในพระมหาธาตุเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ศิลปะการก่อสร้างเป็นสถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัยประยุกต์

๒.๕) มัสยิดกลางจังหวัดยะลา เป็นมัสยิดใหญ่ประจำจังหวัดยะลา ตั้งอยู่ด้านซ้ายของถนนสายยะลา-ปัตตานี ในเขตเทศบาลเมืองยะลา มัสยิดแห่งนี้สร้างเสร็จ เมื่อ พ.ศ. ๒ ๕๒๗ รูปทรงงดงาม เป็นสถาปัตยกรรมแบบตะวันออกที่สอดแทรกเส้นกรอบทรงสุเหร่าไว้ได้อย่างกลมกลืน ด้านหน้าเป็นบันไดกว้าง สูงประมาณ ๓๐ ชั้น ทอดสู่ลานชั้นบนล่างหลังคาทรงสี่เหลี่ยม มีโดมใหญ่อยู่กลาง

๓) สถานที่สำคัญในจังหวัดนราธิวาส

๓.๑) วัดชลธาราสิงเห ตั้งอยู่หมู่ ๓ ตำบลเจ๊ะเห ริมฝั่งแม่น้ำตากใบ จากตัวเมืองออกไปตาม เส้นทางสาย นราธิวาส- ตากใบ ท่านพระครูโสภาสพุทธคุณ (พุด) เป็นผู้เริ่มก่อตั้งวัดนี้ ขึ้นและต้องไปขอที่ดินจากพระยาปลัดมณฑลเพื่อที่จะสร้างวัด เมื่อ พ. ศ. ๒๔๑๖ สมัยนั้นดินแดนตากใบยังเป็นของรัฐบาลต้นอยู่ วัดนี้มีส่วน เกี่ยวพันกับกรณีแบ่งแยกดินแดนตากใบ ประเทศสยามกับประเทศมลายู ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของประเทศอังกฤษในขณะนั้น (สมัยรัชกาลที่ ๕ พ. ศ. ๒๔๕๒) โดยฝ่ายไทยได้มีการยกเอาพระพุทธรูปศาสนา วัดและ ศิลปะในวัด เป็นเครื่องต่อรองการแบ่งปันเขตแดน อังกฤษจึงยอมรับ เหตุผล โดยให้นำเอาแม่น้ำโก-ลก ตรงบริเวณที่ไหลผ่านเมืองตากใบ (แม่น้ำตากใบ) เป็นเส้นแบ่งเขตแดน วัดนี้จึงรู้จักในอีกนามหนึ่งว่า “วัดพิทักษ์แผ่นดินไทย ”

ภาพที่ ๒ ภูมิวัดชลธาราสิงเห จังหวัดนราธิวาส

๓.๒) มัสยิด ๓๐๐ ปี (มัสยิดวาติลฮูเซ็น หรือ มัสยิดตะโละมานะ)ตั้งอยู่ที่บ้านตะโละมานะ ตำบลลูโบะสาวอ นายวันฮูเซ็น อัส- ชานาวี ผู้อพยพมาจากบ้านสะนอยานยา จังหวัดปัตตานี เป็นผู้สร้างเมื่อ พ. ศ. ๒๑๖๗ เริ่มแรกสร้างหลังคามุงใบลาน ต่อมาเปลี่ยนเป็นกระเบื้องดินเผา ลักษณะของมัสยิดมีความแตกต่างจากมัสยิดทั่วไป คือเป็นอาคาร ๒ หลังติดต่อกัน สร้างด้วยไม้ตะเคียนทั้งหลัง ลักษณะการสร้างจะใช้ไม้สลักแทนตะปู รูปทรงของอาคารเป็นแบบไทยพื้นเมือง

ประยุกต์เข้ากับศิลปะจีน และมลายูออกแบบได้ลงตัว ส่วนเด่นที่สุดของอาคาร คือ เหนือหลังคาจะมีฐานมารองรับจั่วบนหลังคาอยู่ชั้นหนึ่ง ส่วนหออาชานซึ่งมีลักษณะเป็นกังหัน ก็ตั้งอยู่บนหลังคาส่วนหลัง ฝาเรือนใช้ไม้ทั้งแผ่นแล้วเจาะหน้าต่าง ส่วนช่องลมแกะเป็นลวดลาย ใบไม้ ดอกไม้สลักลายจีน

ภาพที่ ๓ มัสยิด ๓๐๐ ปี จังหวัดนราธิวาส

๔.๒ กระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

กระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชนชาวพุทธ ใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

การใช้หลักบุญกิริยาวัตถุ ๓

ประชาชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่นับถือพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตนอยู่ในหลักการของศาสนา โดยนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งขออธิบายดังนี้

๑. ทานมัย เป็นบุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน หมายถึง การทำบุญด้วยการให้ทานหรือการสละเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ประกอบด้วย ทานวัตถุ คือ การให้เป็นทรัพย์สินที่เป็นเงิน หรือทรัพย์สินที่เป็นสิ่งของตน เช่น การถวายสังฆทานแก่พระสงฆ์ และทานธรรม คือ ทานที่ให้ด้วยนามธรรม ไม่สามารถจับต้องได้ การให้ความรู้ การสละอารมณ์ เป็นต้น ดังคำให้สัมภาษณ์ของ พระครูอุดมธรรมาทร^๖ กล่าวว่า

“ชาวพุทธมีทำบุญ พร้อมกับการทำทานอยู่เสมอ การที่ชาวพุทธมาวัดก็มาทำบุญก็ปฏิบัติภาวนา ทำบุญกับพระสงฆ์ พอทำบุญเสร็จชาวพุทธก็มักจะทำทาน พระสงฆ์เองก็ให้

^๖ สัมภาษณ์พระครูอุดมธรรมาทร เจ้าอาวาสวัดปิยาราม ต.ปิยามมิ่ง อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี วันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

ทานกับประชาชนที่มาวัด คือการเทศนา ให้คำสอน นำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามาสอน
ประชาชนที่มาวัด ให้ประชาชนอยู่ในศีลในธรรม นอกจากนั้นแล้วชาวพุทธก็ยังช่วยกันบริจาคให้คนจน
คนลำบาก ทำให้สังคมที่อยู่ร่วมกันก็จะมีความสุข”

สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ พระครูสถิตธีรธรรม^๗ กล่าวว่า

“ชาวพุทธเราชอบทำบุญ ทำทาน มีหลายวิธีในการทำบุญ ที่ง่าย ๆ ก็คือ บุญกิริยาวัตถุ
๓ คือ ทาน ศีล ภาวนา ในวันพระชาวพุทธก็จะมักจะปฏิบัติสิ่งเหล่านี้ ในด้านของสังคม
ชาวพุทธก็ร่วมบริจาค เมื่อมีเหตุเภทภัยต่าง ๆ ชาวบ้านก็จะร่วมกับวัดในการช่วยเหลือ
ประชาชน เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม เสียชีวิตจากเหตุการณ์ความไม่สงบ เราก็ร่วมทำบุญ ไป
ช่วยงาน ไปให้กำลังใจทำให้ผู้รับมีความสุข หรือมีกำลังใจในการดำเนินชีวิตได้”

นอกจากชาวพุทธในพื้นที่สามจังหวัดจะปฏิบัติกรให้ทานในรูปแบบของการให้ทานที่เป็น
ทรัพย์สิน การให้กำลังใจแล้ว ในพื้นที่ยังมีการดำเนินงานลักษณะของจิตอาสาที่ช่วยกันดูแลวัดและ
ประชาชนในพื้นที่ซึ่งถือว่าเป็นการสละเวลา ในการทำเพื่อส่วนร่วมถือว่าเป็นการให้ทานชนิดหนึ่ง ดัง
คำให้สัมภาษณ์ของนางกัณหา สุวรรณรักษ์^๘ กล่าวว่า

“การทำกิจกรรมจะใช้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ทำให้ประชาชนได้พบปะพูดคุย
สอบถามความเป็นอยู่ ของแต่ละคนในชุมชนเดียวกัน เป็นการสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้น
ในชุมชนนอกจากนั้นแล้ว ประชาชนในพื้นที่มีจิตอาสาในการร่วมกันดูแลชุมชน พัฒนา
ชุมชน เช่น การเป็นอาสาสมัครคุ้มครองหมู่บ้าน หรือเรียกว่า อ.ร.บ. และเป็นชุดรักษา
หมู่บ้าน ที่เรียกว่า ช.ร.บ. เป็นการเสียสละความสุขส่วนตัวมาร่วมกันดูแลผู้ที่อ่อนแอกว่าใน
ชุมชน โดยมีการสลับสับเปลี่ยนกันเข้าเวรในชุมชน เพื่อป้องกันเกิดเหตุร้ายต่าง ๆ ใน
ชุมชน ทำให้เกิดความสงบสุขในชุมชน”

๒. ศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล หมายถึง การทำบุญด้วยการรักษาศีล คือ ประพฤติตนให้
ดีให้อยู่ในธรรมทั้งกาย วาจา และจิตใจ ซึ่งชาวพุทธจะดำเนินตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ก่อน
จะมีการให้ทานก็จะรักษาศีล ซึ่งการรักษาศีลจะเป็นส่วนทำให้เกิดการระลึกถึงการกระทำ เพื่อควบคุม
การกระทำของตนเอง ไม่ให้ทำผิดศีลธรรมและกฎของสังคมที่ได้วางไว้ จะทำให้สังคมที่อยู่ร่วมกันเป็น
สังคมที่สงบสุข

^๗ สัมภาษณ์ พระครูสถิตธีรธรรม เจ้าอาวาสวัดยะหาประชาราม ตำบลยะหา อำเภอยะหา จังหวัดยะลา วันที่
๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^๘ สัมภาษณ์ นางกัณหา สุวรรณรักษ์ ชาวไทยพุทธ ตำบลยะหา อำเภอยะหา จังหวัดยะลา วันที่ ๑๓
พฤษภาคม ๒๕๖๒.

พระปลัดศุภฤกษ์^๙ กล่าวว่า

“ประชาชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะร่วมกันทำกิจกรรมรักษาศีล ในทุกวัน พระ เจ้าวัดฟุ้งเทศน์ฟังธรรมจากพระภิกษุในวัดใกล้เคียง ทำให้ประชาชนมีระเบียบวินัย อยู่ในกฎของสังคม ไม่ทำผิดกฎหมาย และกฎทางศาสนาที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ ส่งผลต่อสังคมในภาพรวมที่มีความสงบเรียบร้อยในชุมชน ซึ่งมีโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ ดำเนินการพัฒนาชุมชนโดยใช้หลักการของศีล ๕ มาร่วมกับการดำเนินชีวิตของประชาชนในชุมชน”

สอดคล้องกับคำกล่าวของ นายกำพล คงประเสริฐ^{๑๐} กล่าวว่า

“ตอนเกิดเหตุการณ์ชาวพุทธต้องการที่พึ่งทางใจ ก็มีการเข้าวัดรักษาศีลกันมากขึ้น เข้าวัดทำบุญรักษาศีล คนเฒ่าคนแก่มักจะพาลูกหลานมารักษาศีลที่วัดโดยเฉพาะวันพระจะมากันหลายคน คนในชุมชนก็ได้เจอกัน พูดกัน ปรับทุกข์กัน ก็ในช่วงมาทำบุญกันนี้แหละ หลังจากนั้นก็กลับไปทำงานของตัวเอง”

ภาพที่ ๔ ประชาชนเข้าวัดทำบุญรักษาศีล

๓. ภาวนามัย แห่งบุญกิริยาวัตถุ ๓ เป็นบุญสำเร็จด้วยการภาวนา คือ ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา การฝึกอบรมจิตใจให้เจริญด้วยสมาธิและปัญญา อาทิ การสวดมนต์ การฝึกสมาธิ การเจริญจิต

^๙ สัมภาษณ์ พระปลัดศุภฤกษ์ พระลูกวัดชลธาราสিংเห อำเภอสู่โขงปาดิ จังหวัดนราธิวาส วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๒.

^{๑๐} สัมภาษณ์ นายกำพล คงประเสริฐ ชาวไทยพุทธ ตำบลสู่โขงปาดิ อำเภอสู่โขงปาดิ จังหวัดนราธิวาส วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๒.

ให้มีสติอยู่เสมอ “ภาวนา” แปลว่า ทำให้เจริญ คือ ทำให้สภาพทางจิตใจมีความพร้อมในการรับรู้ การจำ การคิดวิเคราะห์ และการเห็นแจ้ง พร้อมมั่นฝึกพัฒนาจิตด้วยการภาวนาอยู่เป็นนิจ ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีกิจกรรมการฝึกสมาธิในวัดหรือสถานที่ปฏิบัติธรรมอยู่บ่อยครั้ง

พระสิริปัญญาคุณ^{๑๑} กล่าวว่า

“วัดช่วยส่งเสริมให้ประชาชนได้ฝึกปฏิบัติธรรม การเจริญสติ การสวดมนต์เพื่อฝึกสมาธิ เมื่อประชาชนมีสติ มีสมาธิ ก็จะสามารถคิดแยกแยะผิดถูก ไม่ตกอยู่ในข่าวลวง ไม่ตื่นตระหนกกับข่าวที่เกิดขึ้น ใช้สติคิดก่อนแล้วหาเหตุผลมาตัดสิน ไม่ไว้วางใจ พระนี้แหละต้องเป็นผู้นำในการฝึกประชาชน”

นายสุกิจ นิลอินจันทร์^{๑๒} กล่าวว่า

“พระที่วัดเจ้าอาวาสก็ส่งให้ไปเรียน ไปเรียน ม จ ร เพื่อกลับมาพัฒนาวัด ไปฝึกการเป็นผู้นำ ไปเรียนหลักการทางศาสนาจากมหาวิทยาลัย ถือเป็นการภาวนาแบบนิ่ง และที่มหาวิทยาลัยก็สอนฝึกการปฏิบัติธรรม และการปฏิบัติธรรมของพระนิสิต สามารถเข้าใจหลักปฏิบัติมากขึ้น นำไปสอนประชาชนต่อได้ ซึ่งสามารถช่วยให้ประชาชนมีสติใช้ชีวิตประจำวันโดยไม่ประมาท ซึ่งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบอยู่บ่อยครั้ง ประชาชนบางส่วนเกิดการสูญเสียคนที่รู้จัก ญาติพี่น้อง การฝึกปฏิบัติวิปัสสนาทำให้ประชาชนมีสติใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่ามากขึ้น”

ภาพที่ ๕ ประชาชนเรียนรู้การภาวนาจากพระนิสิต

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระสิริปัญญาคุณ เจ้าคณะอำเภอยะหา ตำบลยะหา อำเภอยะหา จังหวัดยะลา วันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายสุกิจ นิลอินจันทร์ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๒ ตำบลตะโล๊ะ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี วันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

การใช้วัฒนธรรมครอบครัว

การใช้วัฒนธรรมของความเป็นครอบครัวมาส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมชาวพุทธคือการใช้ประเพณีสงกรานต์ หรือ วันว่าง ซึ่งเป็นประเพณีที่มีการผสมผสานระหว่างความเชื่อท้องถิ่นคือ “วันว่าง” คือ การสรงน้ำพระ การจัดการหรือทำความสะอาดบ่อน้ำ และการเล่นสาดน้ำภายในวัด กับวัฒนธรรมจากส่วนกลางของ “ประเพณีสงกรานต์” ที่ยึดโยงกับหลักความเชื่อทางศาสนา ปัจจุบันประเพณีวันสงกรานต์ของหลายชุมชน จึงประกอบพิธีกรรมตามรูปแบบการจัดการของหน่วยงานราชการที่ตอบรับนโยบายการบริหารงานของประเทศ คือ วันแห่งครอบครัว การเล่นน้ำสงกรานต์ และการรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ หรือบุคคลที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือในฐานะผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชน โดยมีการคัดเลือกผู้สูงอายุที่มีอายุ ๗๐ ปีขึ้นไป ถ้าอายุไม่ถึงเกณฑ์ที่กำหนดก็ต้องเป็นบุคคลที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือ ทั้งนี้เพื่อให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุ เป็นการแสดงความเคารพ นอบน้อม ขอพร และส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่ได้แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทิตาธรรมต่อผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชน

ในประเด็นดังกล่าว นางจบบ แก้วใจดี^{๑๓} ผู้ให้สัมภาษณ์ได้กล่าวว่า

“เราจะใช้วันสงกรานต์มาช่วยในการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน เพราะในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นญาติกันพอเป็นวันว่างหรือวันสงกรานต์เราก็จะมารวมตัวกันทำบุญ ช่วยทำความสะอาดในวัด เล่นสาดน้ำกันในวัด ลูกหลานของแต่ละบ้านก็จะมาพร้อมกันพ่อแม่ปู่ย่าตายาย ก็ได้แนะนำให้รู้จักเครือญาติกัน ได้สร้างสังคมที่เข้มแข็งขึ้น ในชุมชนก็จะจัดให้ผู้สูงอายุมานั่งให้ลูกหลานรดน้ำดำหัว ให้ผู้สูงอายุให้พร ก็จะช่วยให้เกิดความรักความสามัคคีกันในชุมชน อีกอย่างก็จะให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุในหมู่บ้านเราด้วย”

การให้ความเคารพผู้สูงอายุและการให้ความสำคัญกับความเป็นญาติสามารถช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ในระดับหนึ่ง เนื่องด้วยความรู้จักกันคุ้นกันในชุมชนหากเกิดปัญหาขึ้นก็จะสืบสาวราวเรื่องและให้ญาติผู้ใหญ่ของคนที่มีปัญหามาช่วยกันแก้ปัญหา ดังคำให้สัมภาษณ์ของ นางแะฮะ สุวรรณวงศ์^{๑๔} กล่าวว่า

“ถ้าเรามีปัญหากันในชุมชน ก็ให้ญาติพี่น้องเข้ามาแก้ปัญหาให้เพราะบางทีคนที่มีปัญหาไม่ยอมรับฟังคนอื่น ถ้ามีญาติผู้ใหญ่เข้ามาช่วยแก้ปัญหา มันก็จะไม่บานปลายเป็นเรื่องใหญ่”

^{๑๓} สัมภาษณ์ นางจบบ แก้วใจดี ชาวไทยพุทธ ตำบลตะโละ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี วันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๔} สัมภาษณ์ นางแะฮะ สุวรรณวงศ์ ชาวไทยพุทธ ตำบลยะหา อำเภอยะหา จังหวัดยะลา วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

สอดคล้องกับคำกล่าวของนางสาวอารีย์ ศรีรัตน์^{๑๕} กล่าวว่า

“ความเป็นญาติี่สำคัญ เพราะในชุมชนวัยรุ่นมาก บางทีทะเลาะกัน แต่ผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน เช่น ผู้สูงอายุ คนเฒ่าคนแก่ ก็จะมาเคลียร์ปัญหาให้ ไม่ให้เด็กทะเลาะกัน ช่วยกันแก้ปัญหา เพราะถ้าไม่แก้ปัญหาต่อไปในชุมชนก็จะไม่มีความสามัคคีกัน”

การใช้ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ วิญญาณสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ชาวพุทธในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความสัมพันธ์กับป่าและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตั้งแต่อดีตของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษ การดำรงชีวิตประจำวัน การประกอบอาชีพ ล้วนต้องพึ่งพาป่าและสิ่งแวดล้อมตลอดเวลา วิถีชีวิตของชุมชนมีรูปแบบที่พออยู่พอกิน ใช้ชีวิตกลมกลืนกับธรรมชาติ ดำรงอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชน พื้นที่หมู่บ้านวังไทร ได้อาศัยพึ่งพิงป่าและสิ่งแวดล้อมรอบตัวได้อย่างกลมกลืนโดยการอาศัยวิถีจักรของธรรมชาติในการประกอบอาชีพและผลิตอาหารเพื่อเลี้ยงชีพตนเอง มีสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์มีป่าธรรมชาติ และแหล่งน้ำที่เกิดจากป่าต้นน้ำทำให้ประชาชนในชุมชนได้อาศัยทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ในการประกอบอาชีพด้านการเกษตร

นางกณหา สุวรรณรักษ์^{๑๖} กล่าวว่า

“ตั้งแต่พ่อแม่ปู่ตายาย เราอาศัยหากิน ตั้งบ้านเรือนก็ใช้ป่า หาเข้ากินค่า ต้องพึ่งอาศัยป่าทั้งนั้น เวลาเจ็บไข้ไม่สบาย ก็ต้องอาศัยยาจากป่ามารักษา เรามีอยู่มีกินถึงตอนนี้ก็เพราะเราอาศัยป่านี้แหละ”

จากการพึ่งพิงสิ่งแวดล้อมของประชาชนทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ทำให้เกิดความหวงแหนและปกป้องทรัพยากรที่มีอยู่ของชุมชน ซึ่งเห็นได้จากในอดีตมีนายทุนจากภายนอกได้รับสัมปทานในการทำป่าไม้ในชุมชน ส่งผลให้พระภิกษุและประชาชนในชุมชนร่วมกันคัดค้านทำให้สามารถรักษาป่าของชุมชนเอาไว้ได้จนถึงปัจจุบัน

นอกจากประชาชนจะหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่เกิดจากเป็นแหล่งต้นน้ำของชุมชนแล้ว ในชุมชนยังมีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าวิญญาณเหล่านี้มีหน้าที่คุ้มครองชาวบ้านในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ปกป้องภัยพิบัติต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นกับประชาชนในชุมชน และยังมีหน้าที่รักษาป่าไม้ แหล่งน้ำของชุมชน ทำให้ภูเขาเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ทุกคนเคารพยำเกรง ความเชื่อดั้งเดิมนี้อยู่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนโดยผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ

^{๑๕} สัมภาษณ์ นางสาวอารีย์ ศรีรัตน์ ชาวไทยพุทธ ตำบลสุโงงป่าดี อำเภอสุนทรารมย์ จังหวัดนราธิวาส วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๒.

^{๑๖} สัมภาษณ์ นางกณหา สุวรรณรักษ์ ชาวไทยพุทธ ตำบลยะหา อำเภอยะหา จังหวัดยะลา วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

พิธีกรรมการบูชาทวดเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมตามความเชื่อเรื่องทวดของชุมชนที่ติดกับภูเขาของชาวบ้านที่เชื่อว่ามีศักดิ์สิทธิ์สามารถสร้างคุณสร้างโทษให้กับผู้ที่ทำผิดได้ ในพิธีกรรมชาวบ้านจะทำบุญตามประเพณีด้วยการถวายสังฆทานแด่พระภิกษุสงฆ์ และนำอาหารหวานคาวผลไม้มาบูชาใต้ต้นไม้ม ทำให้กลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของชาวพุทธที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

ในประเด็นนี้จากการสัมภาษณ์ นางแอ๊ะ สุวรรณวงศ์^{๓๗} ได้กล่าวว่า

“ตั้งแต่อดีต เรายูอยู่กับป่า หากินในป่า แม้แต่น้ำที่เราใช้เราก็ได้มาจากป่า บ้านที่สร้างเราก็ตัดไม้ในป่ามาทำ ดังนั้นป่ามีบุญคุณกับเรามาก แต่ในป่าเราก็เชื่อว่ามีทวดคอยรักษาเรา การเอาของในป่ามาใช้เราก็ต้องขออนุญาตไม่ใช่อยากทำอะไรก็ได้ ไม่อย่างนั้นทวดจะทำโทษเราได้ พวกคนข้างนอกที่เป็นนายทุนเราก็ช่วยกันดูแลไม่ให้เขาเข้ามาทำร้ายป่าไม้ในชุมชนเรา เมื่อเราได้ทุกอย่างจากป่าเราก็สำนึกบุญคุณ ในเดือน ๔ ของทุกปี เราจะทำบุญอุทิศให้เทวดาทั้งหลาย และตั้งอาหารหวานคาว ข้าวตอกดอกไม้เพื่อบูชาทวดในป่าด้วย เพื่อให้ทวดได้คุ้มครองเรา ให้อาหาร ให้เราทำกินในที่ดินแห่งนี้มีความสุข”

ภาพที่ ๖ การบูชาทวดซึ่งเป็นที่เคารพของชุมชน

กระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชนชาวมุสลิม ใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

ความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว

ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามมีความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว คือ อัลลอฮ์ เชื่อในบรรดานบี

^{๓๗} สัมภาษณ์ นางแอ๊ะ สุวรรณวงศ์ ชาวไทยพุทธ ตำบลยะหา อำเภอยะหา จังหวัดยะลา วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

(ศาสนทูต) ต่างๆ ที่พระอัลลอฮ์ทรงประทานให้เป็นผู้ชี้ทางให้กับผู้ศรัทธา โดยมีความเชื่อในพระเจ้า โดยใช้เหตุผลใช้สติปัญญา เชื่อถือ ยึดมั่นและยอมรับในคัมภีร์อัลกุรอานและอัลหะดีษซึ่งเป็นสิ่งที่พระเจ้าได้ประทานให้ พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างทุกสรรพสิ่ง ทรงเมตตาปราณี คัมครอง มีอำนาจเหนือทุกสิ่ง และเป็นผู้สมควรได้รับการเคารพและเชื่อฟังเพียงองค์เดียว

นายอาแว มามะ ได้กล่าวว่า

“วิถีการดำเนินชีวิตของมุสลิมทุกคนมีความเกี่ยวเนื่องกับคำสอนทางศาสนาอย่างใกล้ชิด คำสอนทางศาสนามีบทบาทในการกำหนดพฤติกรรมการแสดงออกในทุก ๆ ด้านของผู้เป็นมุสลิม การปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนามีส่วนในการกำหนดอัตลักษณ์ของมุสลิมตั้งแต่ระดับบุคคลจนถึงส่วนร่วม หมายความว่า อัตลักษณ์ของความเป็นมุสลิมปรากฏให้เห็นทั้งจากบุคคลแต่ละคนและจากบุคคลที่อยู่รวมกันเป็นสังคม เพราะมุสลิมทุกคนมีความเกี่ยวข้องกับศาสนาด้วยศรัทธาอันแรงกล้า ด้วยความเชื่อในองค์อัลเลาะห์ จึงได้ปฏิบัติตนอยู่ในแนวทางของอัลเลาะห์ ยิ่งเป็นมุสลิมในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วยแล้ว เราจะมีจุดเด่นเป็นของเราที่แตกต่างจากมุสลิมในพื้นที่อื่นของประเทศ”^{๑๘}

ความศรัทธาในศาสนาทำให้ประชาชนในชุมชนเกรงกลัวต่อการทำผิดบาป ประพฤติตนอยู่ในกรอบของศาสนา เป็นการแก้ปัญหาเบื้องต้นในชุมชนที่เกิดจากจิตสำนึกของตนเอง ส่งผลให้ชุมชนอยู่อย่างสงบสุข ส่วนบุคคลที่กระทำความผิดทั้งหลักศาสนาและกฎหมายบ้านเมือง เช่น การเสพยาเสพติด การเล่นเกมพนัน ในชุมชนมุสลิม จะคอยสอดส่องดูแล เพราะเป็นสิ่งที่ผิดต่อหลักการศาสนาและผิดกฎหมายบ้านเมือง ผู้นำทางศาสนาจะคอยสั่งสอนผ่านการละหมาดในทุกวัน ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง สอดคล้องกับนางรุสนี สะมะแอ^{๑๙} กล่าวว่า

“การเคารพต่อพระเจ้า ตามหลักคำสอนของศาสนานั้นทำให้ประชาชนอยู่ในกรอบของอิสลามทำผิดจะเป็นบาป ในชุมชนมุสลิมจะคอยสอดส่องเรื่องไม่ดี เช่น ยาเสพติด การพนัน เพราะสิ่งเหล่านี้มันผิดหลักการศาสนา ผู้นำศาสนาจะคอยปลูกฝังเยาวชนและประชาชนในช่วงของการละหมาด จะเห็นได้ว่าในชุมชนอิสลามจะเป็นชุมชนเข้มแข็ง ผู้นำจะคอยสอดส่องดูแลประชาชนในชุมชนอย่างเต็มที่”

^{๑๘} สัมภาษณ์ นายอาแว มามะ โต๊ะอิหม่าม ชุมชนบ้านป่าศรี ตำบลตะโละ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี วันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๙} สัมภาษณ์ นางรุสนี สะมะแอ ชาวไทยมุสลิม ตำบลสุไหงปาดี อำเภอสุไหงปาดี จังหวัดนราธิวาส วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๒

การละหมาด

มัสยิดเป็นศูนย์กลางของคนในชุมชนที่ใช้ปฏิบัติศาสนกิจ ส่งเสริมกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ โดยนำหลักศาสนาใช้ในการดำรงชีวิตซึ่งพื้นฐานหลักของชุมชนคือศาสนาอิสลาม

นายอะสะแม ลาเตะ ได้กล่าวว่า

“การดำเนินชีวิตประจำวันของมุสลิม หลัก ๆ ก็ก็ต้องละหมาดวันละ ๕ ครั้งคือ ช่วงเวลา ย่ำรุ่ง เวลาบ่าย เวลาเย็น เวลาพลบค่ำและเวลากลางคืน เป็นกิจวัตรที่สำคัญยิ่งที่มุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติ การละหมาดคือการแสดงความศรัทธาต่อองค์อัลเลาะห์ เป็นการแสดงให้เห็นถึงการนอบน้อมและภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้าผู้ละหมาดจะต้องมีเจตนาที่แน่วแน่ต่อการแสดงออกและผู้ที่ทำการละหมาดก็ต้องเป็นมุสลิมเท่านั้น”^{๒๐}

การละหมาดของชุมชนจะมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางทั้งนี้เพื่อสร้างความสามัคคีในกลุ่มศาสนิกด้วยกัน และการละหมาดจะมีสมาชิกในชุมชนมาร่วมกันละหมาดมากกว่าหนึ่งคน ดังนั้นการกำหนดให้มีการละหมาดร่วมกันเป็นจำนวนมาก จึงเป็นแนวทางสร้างความเป็นหนึ่งเดียว เพิ่มความเชื่อมั่น ในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนร่วมกันและเป็นการสร้างพลัง ให้กับชุมชนภายใต้จิตสำนึกของการละหมาดร่วมที่มีมัสยิดด้วย

นายมะรอยาดี สาวี^{๒๑} กล่าวว่า

“มัสยิดของชุมชนมีความสำคัญต่อการเป็นศูนย์กลางของชุมชนเรา มีอาคารอเนกประสงค์ในการรวมตัวกันทำกิจกรรม มีโรงเรียนสอนเด็ก คนในชุมชนก็จะมาละหมาดที่มีมัสยิด มีกิจกรรมต่าง ๆ ก็จะประชาสัมพันธ์ผ่านการละหมาดในมัสยิดของชุมชน”

มัสยิดมีบทบาทในการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่เยาวชนกลุ่มเสี่ยงและผู้ใช้สารเสพติดให้ความสนใจ เช่น การจัดการแข่งขันกีฬาในชุมชน การจัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ เพื่อส่งเสริมการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และการสร้างความใกล้ชิดผูกพันระหว่างเยาวชนกลุ่มเสี่ยงผู้ที่ใช้สารเสพติด ผู้นำศาสนา และประชาชน โดยการจัดกิจกรรมแต่ละครั้งมีการสอดแทรกหลักจริยธรรมทางศาสนาอิสลาม

^{๒๐} สัมภาษณ์นายอะสะแม ลาเตะ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๒ ชุมชนบ้านตะโละ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี วันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายมะรอยาดี สาวี ชาวไทยมุสลิม ตำบลตะโละ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี วันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

นายมะตอเห เวะหลง^{๒๒} กล่าวว่า

“มัสยิดจะจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา จะใช้ศาสนาในการแก้ปัญหาเสพติด เช่น การจัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ การแข่งกีฬาบริเวณสนามมัสยิด นำหลักคำสอนมาสอนเยาวชนกลุ่มเสี่ยงไม่ให้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดเพราะผิดหลักศาสนา”

การจ่ายซาก้าต

ศาสนาอิสลามมีลักษณะแตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ เนื่องจากได้บัญญัติครอบคลุมถึงวิถีชีวิตของผู้นับถือทุก ๆ ด้าน ตั้งแต่เกิดจนตาย มุสลิมทุกคนไม่สามารถแยกอิสลามออกจากวิถีการดำเนินชีวิต ไม่สามารถเลือกปฏิบัติเฉพาะสิ่ง เฉพาะอย่าง เฉพาะบางประการ ตามหลักศาสนาได้ การจ่ายทาน บังคับ หรือ ซะกาต ระบุให้มุสลิมทุกคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจตามศาสนาบัญญัติ คือ มีทรัพย์สิน เหลือจากปัจจัยสี่ และถือครองทรัพย์สินที่สะสมไว้ครบรอบ ๑ ปีจันทรคติ หรือตามช่วงเวลาที่ศาสนา กำหนด ต้องจ่าย ซะกาตตามอัตราที่กำหนดไว้

คำว่า ซะกาต แปลว่า การชักฟอก การทำให้สะอาดบริสุทธิ์ และการเจริญเติบโต วัตถุประสงค์ ในการจ่ายก็เพื่อเป็นการยืนยันถึงความศรัทธาและเพื่อชักฟอกทรัพย์สินและจิตใจของผู้จ่ายให้มีความ สะอาดบริสุทธิ์ หมดจากความโลภ ตระหนี่ถี่เหนียว ซึ่งถือเป็นสิ่งสกปรกทางใจอย่างหนึ่ง รวมทั้งยัง เป็นการกระจายทรัพย์สินให้กลุ่มคนที่ยากไร้ ซึ่งคัมภีร์อัล กุรอานได้กำหนดไว้

ซะกาต มี ๒ ประเภท^{๒๓}

๑.ซะกาตฟิฏเราะห์ คือ การบริจาคทานที่มุสลิมผู้สามารถเลี้ยงตัวได้ ต้องจ่ายแก่คนยากจนหรือ คนอนาถาในเดือนรอมฎอน อันเป็นเดือนถือศีลอด โดยจ่ายเป็นอาหารหลักที่คนในท้องถิ่นรับประทาน กันเป็นประจำ ได้แก่ ข้าวสาร อาหารแห้งต่าง ๆ ซึ่งกำหนดอัตราจ่ายซะกาตเป็นข้าวสารประมาณ ๓ ลิตร หรืออาจจ่ายเป็นเงินที่มีมูลค่าเท่ากับข้าวสารจำนวนดังกล่าว สำหรับผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัวนั้น ต้องรับผิดชอบจ่ายซะกาตแทนสมาชิกในครอบครัวด้วย การจ่ายซะกาตนี้มีความสำคัญถึงขนาดที่ว่า หากใครถือศีลอด แล้วไม่จ่ายซะกาต พระเจ้ายกยไม่รับการถือศีลอดของเขา

๒.ซะกาตมาล หรือ ซะกาตทรัพย์สินเป็นซะกาตที่จ่ายจากทรัพย์สินที่สะสมไว้หลังจากการใช้ จ่ายครบรอบปีแล้วในอัตราที่ต่างกันตามประเภทของทรัพย์สิน ตั้งแต่ร้อยละ ๒.๕ ไปจนถึงร้อยละ ๒๐ ซึ่งในเรื่องนี้ได้คำนึงถึงความมั่นคงและความเจริญเติบโตทางการเงิน ที่ต้องอาศัยความพยายาม ความรู้ความสามารถ และทุนจำนวนมากในการดำเนินธุรกิจที่มีความเสี่ยงต่อการขาดทุน โดยกำหนด ซะกาตไว้ร้อยละ ๒.๕ สำหรับทองคำและเงินที่ไม่สามารถตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของมนุษย์ ได้โดยตรง จะต้องนำไปซื้อของจากพ่อค้าวานิช ชาวไร่ ชาวนา ซึ่งรวมทั้งแร่ทองและเงินเป็นสิ่งที่ทำ

^{๒๒} สัมภาษณ์ นายมะตอเห เวะหลง ชาวไทยมุสลิม ตำบลตะโละ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี วันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๒๓} <http://lek-prapai.org/home/view.php?id=๔๒๑>, ออนไลน์ วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๖๒.

ยาก และต้องลงทุนลงแรงเป็นอย่างมากกว่าจะได้มา ดังนั้น จึงกำหนดอัตราชะกาดเอาไว้อย่างต่ำเพียงร้อยละ ๒.๕

สำหรับผลผลิตทางการเกษตรแตกต่างกันไป โดยผลผลิตประเภทที่เน่าเสียง่าย เช่น ผัก ไม่ต้องนำมาจ่ายชะกาด ส่วนผลผลิตที่สามารถเก็บไว้ได้นานจะแบ่งระดับอัตราการจ่ายชะกาด ตามประเภทของที่ดิน โดยที่ดินที่ใช้ในการเพาะปลูก ซึ่งถึงแม้เจ้าของที่ดินจะต้องใช้เงินและแรงงานในการพัฒนาที่ดิน แต่ไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานมากในการรดน้ำและการเพาะปลูก เนื่องจากแผ่นดินได้รับน้ำฝนตามธรรมชาติหรือจากคลองที่มีอยู่แล้ว ที่ดินประเภทนี้ต้องจ่ายชะกาดร้อยละ ๑๐ ในขณะที่หากเป็นที่ดินที่ต้องใช้แรงงานและการลงทุนมากสำหรับการชลประทาน เช่น ต้องใช้เครื่องสูบน้ำจากบ่อ หรือลำคลอง ลำธารมายังที่ดินหรือจำเป็นต้องขุดคลอง จะจ่ายชะกาดในอัตราน้อยกว่า คือ ร้อยละ ๕ กรณีของทรัพย์สินที่พบโดยบังเอิญและไม่ปรากฏเจ้าของ เช่น กรณีเก็บทรัพย์สินที่สูญหายได้ ผู้พบต้องจ่ายชะกาดในอัตรา ร้อยละ ๒๐

การจ่ายชะกาดถือเป็นหน้าที่สำคัญที่สุดที่ต้องปฏิบัติควบคู่กับการละหมาด ทุกครั้งที่มีการกล่าวถึง การละหมาดในคัมภีร์อัล กุรอาน ก็จะมีการกล่าวถึงการจ่ายชะกาดติดตามมาทันที โดยชาวมุสลิมจะ ถือว่าการทำละหมาด เป็นหลักปฏิบัติเพื่อพระเจ้า ส่วนชะกาดเป็นหลักปฏิบัติเพื่อมนุษย์ โดยเฉพาะประเทศที่นับถือ ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาประจำชาติ เช่น ประเทศในอาหรับทั้งหลาย จะมีการเรียกเก็บชะกาด และนำไปเก็บรวมไว้ที่ไบตุลมาล หรือคลังของรัฐอิสลาม เมื่อเก็บรวบรวมชะกาดแล้ว นำไปแจกจ่ายแก่ผู้ที่มีสิทธิได้รับ ๘ ประเภท ซึ่งคัมภีร์อัล กุรอานกำหนดไว้ ได้แก่

๑. คนอนาถาหรือยากจน (ฟะกียร) คือ ผู้ไม่มีทรัพย์สินและไม่มีผู้รับผิดชอบดูแล หรือแทบไม่มีรายได้ประจำ เช่น ต้องใช้จ่ายวันละ ๑๐ บาท แต่มีรายได้วันละ ๒- ๓ บาท

๒. คนที่อดคัดขัดสน (มะซากีน) คือ ผู้มีทรัพย์สินหรือรายได้ประจำบ้าง แต่ไม่เพียงพอในการดำรงชีวิต กลุ่มนี้จะมีฐานะดีกว่ากลุ่มแรก

๓. ผู้เข้ารับอิสลามใหม่ (มุอัลลัฟ) เพื่อเป็นการสนับสนุนให้กำลังใจ หรือเพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนอื่นให้ศรัทธาในศาสนาอิสลาม

๔. ผู้บริหารจัดการเก็บและจ่ายชะกาด (อามิร) คือ ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดให้เก็บชะกาด เช่น โต๊ะอิหม่าม คอเต็บ บิหลัน และกรรมการมัสยิด ซึ่งมีหน้าที่บริหารเงิน ชะกาดพิฎุเราะห์ พวกเขาจะไม่ได้รับชะกาดโดยตรง แต่จะได้รับเงินตอบแทนในการมีส่วนร่วมในการบริหารเงินชะกาด

๕. ทาสที่ได้รับอนุมัติจากนายให้นำเงินไปไถ่ถอน (ฮัมบาฎูกาตบ) ซึ่งสมัยนี้ไม่มีแล้ว

๖. ผู้มีหนี้สินจากการใช้จ่ายในการกุศลไม่ใช้หนี้จากการพนัน (บิรฎูตัน)

๗. ผู้พลัดถิ่น และไร้เงินกลับบ้านเกิด (มุซาฟิร) เพื่อจะได้เป็นค่าเดินทางและอาหารระหว่างการเดินทางนั้น

๘. ผู้ที่ดำเนินกิจการต่าง ๆ หรือทำการต่อสู้เพื่อรักษาไว้ซึ่งหลักการอิสลาม (ฟิซาบิลลาค์) เช่น ครูผู้สอนศาสนา เป็นต้น

การชะกาศควรเฉลี่ยให้คนหลายประเภท ไม่ควรให้คนเดียว ประเภทเดียว และต้องให้แก่คนที่จัดอยู่ในหลักเกณฑ์ข้างต้น มิฉะนั้นจะถือเป็นโมฆะ ส่วนผู้ที่ไม่มีสิทธิ์รับชะกาศ คือ ผู้มีรายได้พอแก่การยังชีพ (ถ้ามีรายได้ไม่พอ เพราะใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ไม่สมฐานะ หรือเล่นการพนัน ไม่มีสิทธิ์รับชะกาศ) ผู้ที่ได้รับการเลี้ยงดู ผู้ที่เป็นเครือญาติของตระกูลอาซิมและมุตตอลิบ (เครือญาติของท่านนบี) ผู้ที่ไม่ได้นับถือศาสนาอิสลาม หากบริจาคให้แก่บุคคลเหล่านี้ นับเป็นโมฆะเช่นกัน

สำหรับทรัพย์สินหรือสิ่งของที่ต้องจ่ายชะกาศ ได้แก่ ทองคำและเงิน ปศุสัตว์ เช่น แพะ แกะ วัว ควาย อูฐ พวงอัญมณี เช่น ข้าวสาร ข้าวสาลี ข้าวบาร์เลย์ ข้าวโพด ถั่ว และผลไม้จำพวก อินทผลัมแห้ง องุ่นแห้ง ตลอดจนทรัพย์สินที่ใช้ในการค้าหรือสินค้า

ศาสนาอิสลามได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนถึงหน้าที่ในการจ่ายชะกาศของคนที่มีทรัพย์สินเกินจำนวนที่ศาสนากำหนดไว้ในรอบปี โดยถือเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญ ๑ ใน ๕ ประการ นอกเหนือจากการปฏิญาณตนว่าจะยึดมั่นในพระผู้เป็นเจ้าเพียงองค์เดียว ละหมาด การถือศีลอด และการประกอบพิธีฮัจญ์ ที่หากผู้ใดฝ่าฝืนจะต้องถูกลงโทษจากพระผู้เป็นเจ้าอย่างสาสม ทำให้มุสลิมทุกคนถือเป็นหน้าที่ที่ต้องจ่ายชะกาศ ขณะเดียวกันหากมองในทางสังคม บรรดาผู้ที่มีสิทธิ์ได้รับชะกาศนั้น มักเป็นผู้ที่เป็นปัญหาในสังคม ดังนั้นการนำชะกาศไปให้บุคคลเหล่านี้จึงเป็นการแก้ปัญหาสังคมที่ถูกจุด หากมองในมุมด้านเศรษฐกิจ จะเห็นว่าชะกาศทำให้คนยากคนจน คนอนาถาในสังคมมีอำนาจซื้อเพิ่มขึ้น เพราะมีการถ่ายเททรัพย์สินจากคนรวยไปสู่คนจน และเมื่อคนเหล่านี้มีอำนาจซื้อ ก็จะส่งผลให้มีการผลิตสนองต่อความต้องการ ทำให้มีการจ้างงาน และมีการกระจายรายได้ทางเศรษฐกิจติดตามมา

นายตัวฟีซี มะบาโกร์^{๒๔} กล่าวว่า

“หลักการทางศาสนาได้บัญญัติให้มุสลิมต้องบริจาคซากาต เพื่อให้คนที่ยากจนกว่า เป็นการแบ่งปันกันให้สังคมมีความสุขด้วยกัน ไม่ใช่เห็นแก่ตัวจะกอบโกยแต่คนเดียว ในสังคมจะมีความสุขได้ก็ต้องมีการแบ่งปันกัน แต่การแบ่งปันก็มีกฎเกณฑ์อยู่ตามหลักการของศาสนา การทำอย่างนี้มุสลิมทุกคนก็จะมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือสังคมด้วยอีกทางหนึ่ง”

สอดคล้องกับคำกล่าวของ นายชายูตี บิลลาเตะ^{๒๕} กล่าวว่า

“สังคมมุสลิมจะต้องช่วยเหลือแบ่งปันกัน คนรวยก็แบ่งปันให้คนจน ตามหลักการศาสนา เรียกว่าการจ่ายซากาต ปัจจุบันมีหลายรูปแบบเราก็สามารถทำได้เพราะเป็นข้อบังคับของอิสลาม แต่ทำแล้วเราก็สบายใจได้เห็นสังคมมีการช่วยเหลือกัน สังคมก็จะมีความสุข เพราะ

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายตัวฟีซี มะบาโกร์ ชาวไทยมุสลิมอำเภอยะหา วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายชายูตี บิลลาเตะ ชาวไทยมุสลิม ตำบลสุโงหงปาตี อำเภอสุนทราราม จังหวัดนราธิวาส วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๒.

ลองคิดดูถ้าคนจนไม่มีกินแต่คนรวยมีเงินเหลือ สังคมจะเป็นอย่างไร แต่ถ้าแบ่งกันเราก็สามารถช่วยเหลือคนอื่นๆ ได้อีก”

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การจ่ายซะกาต นอกจากจะเป็นการแสดงออกถึงความศรัทธาแล้ว ยังเป็นการแสดงความเคารพภักดีต่อพระเจ้าหรือ อัลเลาะห์ โดยผ่านทางความช่วยเหลือสังคมด้วย

๔.๓ ความสำคัญของกระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

จากการศึกษาโดยการสัมภาษณ์ในประเด็นความสำคัญของกระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชน ทำให้ทราบว่า ศาสนาและวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ทั้งประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธ และประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลาม สามารถอธิบายได้ดังนี้

ความสำคัญต่อตนเอง

การดำเนินการตามหลักการทางศาสนาและใช้ชีวิตให้เป็นไปตามวิถีศาสนาและวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อการตนเองในด้านการฝึกตน เพราะหลักการทางศาสนาเป็นเสมือนวินัยที่คอยควบคุมไม่ให้กระทำความผิดต่อผู้อื่น เป็นการเคารพต่อพระเจ้า หรือการเคารพต่อธรรมชาติ การดำเนินชีวิตไปตามศาสนานั้นจะส่งผลดีทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ทำให้ตนเองได้ไปอยู่บนสวรรค์ แต่ในปัจจุบันก็จะทำให้ตนเองมีความสุข ดังคำกล่าวของ นางรุสนี สะมะแอ^{๒๖} กล่าวว่า

“หลักการศาสนา หรือประเพณีทางศาสนา มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมุสลิมทุกคน เพราะทุกคนจะต้องปฏิบัติ หากไม่ทำจะได้รับการลงโทษหากเราตายไปก็ตกนรก ดังนั้นศาสนาก็จะช่วยควบคุมเราให้เราทำดี ทำตามคำสอนของศาสนา เพราะคำสอนของศาสนาสอนให้ทำความดี”

สอดคล้องกับคำกล่าวของ พระครูปิยวรคุณ^{๒๗} กล่าวว่า

“ศาสนาพุทธมีข้อห้ามไม่ให้กระทำความผิดต่อผู้อื่นหรือทำความผิดต่อตนเอง ทางพระเรียกว่า วินัย เช่น พุทธศาสนิกชน มีศีล ๕ คอยควบคุม พระสงฆ์ ก็มีศีล ๒๒๗ ข้อ คอยควบคุม ถ้าเราทำผิดก็จะได้รับโทษ เช่น ไปลักขโมย ก็ติดคุกในทางโลก ในทางธรรมก็ไม่สุขใจ เป็นทุกข์ นี่แหละคอยควบคุมให้อยู่ในกรอบของศาสนา”

^{๒๖} สัมภาษณ์ นางรุสนี สะมะแอ ชาวไทยมุสลิม ตำบลสุไหงปาตี อำเภอสุไหงปาตี จังหวัดนราธิวาส วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๒.

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระครูปิยวรคุณ เจ้าคณะอำเภอสุไหงปาตี จังหวัดนราธิวาส วันที่ ๘ เมษายน ๒๕๖๒.

จากการสัมภาษณ์แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมของศาสนาที่สามารถควบคุมผู้ที่ปฏิบัติตามหลักการที่ถูกต้องให้ดำเนินชีวิตอย่างปกติสุขไม่มีความเดือดร้อนทั้งกายและเดือนร้อนใจ สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสงบสุข

ความสำคัญต่อครอบครัว

ครอบครัวที่นับถือศาสนาพุทธในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พื้นฐานวิถีชีวิตตั้งอยู่บนพื้นฐานต้นทุนทางวัฒนธรรมความเชื่อในศาสนา และเรื่องผี วิญญาณ อิทธิพลทางศาสนาฮินดู พราหมณ์ ประเพณีท้องถิ่นชุมชนชาวไทยพุทธจึงมีการผสมผสาน ที่บูรณาการกับหลักความเชื่อ และหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา มีต่อผลต่อถึงวิถีการดำเนินชีวิตในสถาบันครอบครัว ที่มักคอยสอนบุตรหลานให้ดำเนินชีวิตตามขนบธรรมเนียมประเพณีของบรรพบุรุษ เช่น ประเพณีทำบุญเดือนสิบ ประเพณีทำบุญเดือนห้า ที่ทำให้คนในครอบครัวมาทำกิจกรรมร่วมกัน ไม่ว่าจะไปทำงานหรือย้ายที่อยู่ไปอยู่ที่อื่น แต่พอช่วงเดือนห้า และช่วงเดือนสิบ ซึ่งจะเป็นการทำบุญให้กับบรรพบุรุษ ชาวพุทธก็จะกลับมามันเกิดที่มีกระดูบรรพบุรุษเก็บรักษาไว้อยู่ ส่งผลให้เกิดการพบปะกันระหว่างคนในครอบครัว เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในครอบครัว ดังคำกล่าวของ นางยีน ชูพันธ์^{๒๘} กล่าวว่า

“ชาวพุทธมีกิจกรรมประเพณีผสมกันทั้งผีทั้งพราหมณ์ทั้งพุทธ เดือนสิบก็มาจากพราหมณ์ บรรพบุรุษก็ผี ทำบุญก็ทางพุทธ แต่ผสมกันเป็นประเพณี แต่ประเพณีพวกนี้เชื่อมโยงครอบครัวให้อยู่ด้วยกัน ไม่ลืมรากของตนเองว่ามีบรรพบุรุษมาจากไหน เป็นใคร คนจีนเข้าก็ไหว้ก๊อง (ไหว้บรรพบุรุษ) คนไทยก็ทำบุญเดือนห้า ทำบุญเดือนสิบ ให้อย่าตายาย ลูกหลานก็ร่วมกันทำบุญให้สืบทอดกันพ่อแม่ก็สอนลูกหลานให้ทำตาม” สอดคล้องกับคำกล่าวของ นายกำพล คงประเสริฐ^{๒๙} กล่าวว่า

“พอช่วงเดือนห้า เดือนสิบ ลูกหลานก็จะกลับมาไม่ว่าจะอยู่ไหน ทำงานอะไร เขาจะนัดกันหลบมา เพื่อมาทำบุญให้อย่าตายาย คนได้เราเชื่อนั่นหนา เรื่องบรรพบุรุษ ต้องทำบุญให้ พอมากันแล้วบางครั้งครอบครัวลูกหลานมาก ก็เห็นสนุกสนาน มีความสุขดี พอกลับกันมาแล้ว นอกจากจะทำบุญแล้ว ยังทำกิจกรรมอื่น ๆ เช่น ทำอาหารกินกัน ร้องรำทำเพลงกันในครอบครัว”

^{๒๘} สัมภาษณ์ นางยีน ชูพันธ์ ชาวไทยพุทธ ตำบลตะโล๊ะ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี วันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๒๙} สัมภาษณ์ นายกำพล คงประเสริฐ ชาวไทยพุทธ ตำบลสุไหงปาดี อำเภอสุไหงปาดี จังหวัดนราธิวาส วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๒.

ภาพที่ ๗ การทำบุญเดือนสิบ เพื่ออุทิศให้กับบรรพบุรุษที่ได้ล่วงลับไปแล้ว

สถาบันครอบครัวมุสลิมให้ความสำคัญและปฏิบัติตามหลักการทางศาสนา กระบวนการจัดการทางสังคมของสถาบันครอบครัวมุสลิมในวิถีการปฏิบัติตามประเพณีประจำปีตั้งแต่เกิดไปจนกระทั่งชีวิตมีความเข้มแข็ง เป็นไปอย่างมีระบบ บนพื้นฐานความเชื่อตามหลักการปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลาม ช่วงวัยเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งเข้าสู่วัยรุ่น สถาบันครอบครัวใช้กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจให้แก่บุตรหลานตามวิถีปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัดในวิถีการปฏิบัติ ดังคำกล่าวของ นายมะกูดี มะรอตี^{๓๐} กล่าวว่า

“ครอบครัวอิสลามจะคอยประคับประคอง ดูแลลูกหลานตลอดให้ลูกหลานอยู่ในวิถีแห่งศาสนา คอยอบรมสั่งสอนตามหลักการศาสนา ทำให้ครอบครัวมีความใกล้ชิดกัน โดยปกติครอบครัวอิสลามจะอยู่กันหลานรุ่น ตั้งแต่รุ่นปู่ตายาย พ่อแม่ ลูก หลาน ทำให้มีการดูแลซึ่งกันและกัน”

สอดคล้องกับคำกล่าวของนางรุสนี สะมะแอ^{๓๑} กล่าวว่า

“อิสลามจะให้ความสำคัญกับคนทุกช่วงวัย ตั้งแต่เด็กจนแก่ ทำให้เห็นว่าครอบครัวอิสลามในสามจังหวัดภาคใต้ด้วยกันเป็นครอบครัวใหญ่ พ่อแม่จะคอยอบรมสั่งสอนลูกให้อยู่ในศาสนา ลูกเมื่ออยู่ในศาสนาก็จะให้ความเคารพพ่อแม่ รักและดูแลพ่อแม่เป็นอย่างดีตามหลักการศาสนา”

^{๓๐} สัมภาษณ์ นายมะกูดี มะรอตี ชาวไทยมุสลิม ตำบลสุไหงปาตี อำเภอสุไหงปาตี จังหวัดนราธิวาส วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๒.

^{๓๑} สัมภาษณ์ นางรุสนี สะมะแอ ชาวไทยมุสลิม ตำบลสุไหงปาตี อำเภอสุไหงปาตี จังหวัดนราธิวาส วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๒.

จากคำกล่าวข้างต้นทั้งประชาชนในศาสนาพุทธและประชาชนในศาสนาอิสลามจะให้ความสำคัญกับครอบครัวทำให้เกิดการปลูกฝังความเชื่อความศรัทธาตามหลักศาสนาและดำเนินไปตามแนวทางวัฒนธรรมประเพณีที่ถูกต้องของศาสนา

ความสำคัญต่อชุมชน และสังคม

กระบวนการจัดการทางสังคมบนพื้นฐานประเพณีประจำปีของชุมชนมุสลิมในยุคปัจจุบัน ซึ่งนำมาซึ่งความเข้มแข็งและความเป็นอัตลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรม ยกตัวอย่างกระบวนการจัดการทางสังคมเพื่อสร้างความเป็นอัตลักษณ์ให้กับชุมชน เริ่มตั้งแต่ประเพณีการเกิดจนกระทั่งบุตรหลานเข้าสู่ช่วงวัยรุ่น จากที่สถาบันครอบครัวได้ถือปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีบนพื้นฐานหลักคำสอนทางด้านศาสนาอิสลาม จนกลายมาเป็นแบบอย่างวิถีการปฏิบัติที่เป็นอัตลักษณ์ทางด้านประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน เริ่มตั้งแต่ประเพณีการเกิดจนกระทั่งบุตรหลานเข้าสู่วัยรุ่น เช่น ประเพณีการเกิด : การโกนผมไฟ การตั้งชื่อและการเชือดสัตว์ พิธีการละหมาด ส่วนพิธีเข้าพิธีเข้าสู่หนัด (คอตัน หรือมาโชะยาวิ) บางชุมชนจะมีหน่วยงานราชการในพื้นที่ได้ดำเนินการให้บุตรหลานแต่ละครอบครัวที่จะเข้าสู่ประเพณีเข้าสู่หนัด ได้เข้าร่วมโครงการในการเข้าพิธีพร้อมกัน ซึ่งได้สะท้อนกระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนมุสลิม โดยใช้ฐานต้นทุนทางด้านประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อสร้างความเข้มแข็งความสามัคคี ดังคำกล่าวของ นายอารีฟิน เจ๊ะแม^{๓๒} กล่าวว่า

“หลักการทางศาสนาได้สอนให้เราดำเนินไปในทางที่ถูกต้องตั้งแต่เกิดจนตาย การเข้าดำเนินกิจกรรมทางต่าง ๆ ในการเข้าสู่สังคมอิสลาม มีตั้งแต่การเกิด มีการโกนผมไฟ การตั้งชื่อ การละหมาด พอเข้าวัยเติบโตก็จะทำพิธีเข้าสู่หนัด ปัจจุบันก็จะมีการจัดกิจกรรมการเข้าสู่หนัดหมู่ของคนในชุมชนทำให้ประหยัดค่าใช้จ่าย หน่วยงานของ อบต.ก็เข้ามาสนับสนุนในการจัดกิจกรรม มีความร่วมมือของคนในชุมชน เห็นภาพคนมากมายมาร่วมกิจกรรมทางศาสนา ช่วยเหลืองาน ช่วยเหลือกิจกรรมของชุมชน ทำให้เกิดความสามัคคีกันระหว่างคนในชุมชนเราเอง”

สอดคล้องกับคำกล่าวของ นายมะซอรี ดอเลาะ^{๓๓} กล่าวว่า

“การเข้าสู่หนัดในชุมชนจะทำร่วมกันหลาย ๆ ครอบครัว มี อบต. มาดำเนินการจัดโครงการของ อบต. มีการร่วมมือของคนในสังคมมุสลิม เด็กในวัยเดียวกันก็รู้จักกัน เข้าสู่หนัดพร้อมกัน ก็ทำให้สามัคคีกัน พ่อแม่ก็ช่วยเหลือกัน ญาติ ๆ ที่มาร่วมงานก็ช่วยเหลือกัน ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง”

^{๓๒} สัมภาษณ์ นายอารีฟิน เจ๊ะแม อีหม่ามประจำมัสยิด อำเภอเมือง จังหวัดยะลา วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๒.

^{๓๓} สัมภาษณ์ นายมะซอรี ดอเลาะ ชาวไทยมุสลิม อำเภอยะหา จังหวัดยะลา วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

ภาพที่ ๘ ขบวนแห่เยาวชนผู้จะเข้าร่วมพิธีเข้าสู่หน้ดหมู่

ประเพณีท้องถิ่นชาวไทยพุทธในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ยังมีหลายประเพณีที่มีความสำคัญตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อร่วมกันของชุมชนได้บูรณาการกับวิถีชีวิตในยุคปัจจุบัน เช่น ชักพระเดือนห้า ประเพณีรับเทดา ประเพณีไหว้ทาง ประเพณีเหล่านี้ชุมชนตั้งอยู่บนฐานคิดความเชื่อว่า ถ้าประกอบประเพณีเหล่านี้แล้ว จะทำให้ชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ในการทำการเกษตรกรรม และจะทำให้การดำเนินชีวิตในชุมชนมีความสุข ปราศจากภัยพิบัติต่าง ๆ หรือบางประเพณี เช่น ประเพณีลาซัง ได้สร้างบูรณาในการจัดกิจกรรมร่วมกับ หน่วยงานในท้องถิ่น ยกกระดับประเพณีท้องถิ่นให้เป็นประเพณีระดับสังคม เพื่อรองรับการท่องเที่ยวประจำปีของชุมชน ดังคำให้สัมภาษณ์ ของ พระครูอุมธรรมาทร^{๓๔} กล่าวว่า

“ประเพณีของชาวพุทธเรา ก็มีมาก แต่บางอย่างเหมือนจะหายไปแล้ว เพราะเด็กรุ่นใหม่ไม่สามารถทำได้ อีกอย่างวิถีชีวิตก็เปลี่ยนไป คนรุ่นใหม่ไปทำงานข้างนอก คนข้างนอกเข้ามาอยู่ในชุมชน ทำให้มีความแตกต่างกันทางด้านวัฒนธรรม เช่น เมื่อก่อนเรามีชักพระเดือนห้า ที่รวมชาวบ้านในชุมชนชักพระไปทำบุญที่ศาลากลางหมู่บ้าน การรับเทียมดา (รับเทวดา) แต่เริ่มลดลงในหลายชุมชน เราทำการเกษตรก็ต้องทำเพราะจะทำให้เกิดฝนฟ้าตกต้องฤดูการ ผลผลิตได้สมบูรณ์ ในปะนาะเราจะมีประเพณีลาซัง เขาจัดงานใหญ่ หน่วยงานรัฐก็สนับสนุน ทำให้คนมาเที่ยวกันมาก ทั้งคนในชุมชนและคนนอกชุมชน”

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระครูอุมธรรมาทร เจ้าคณะอำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี วันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

นางจบ แก้วใจดี^{๓๕} กล่าวว่า

“หน่วยงานของรัฐ เช่น อบต. ก็เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมของชาวพุทธ เช่น ลาซังของปะนาละ เพราะชาวบ้านเขาร่วมมือร่วมใจกันจัดกิจกรรม หน่วยงานรัฐเขาเห็นจึงเข้าไปสนับสนุนจัดใหญ่โต”

ภาพที่ ๙ ประเพณีลาซังที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ

จากการสัมภาษณ์พบว่า การดำเนินงานด้านศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนที่มีความเข้มแข็งจะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น และเกิดการร่วมมือระหว่างคนในชุมชน คนในชุมชนกับหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและสังคมอีกแนวทางหนึ่ง

ความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม

ศาสนา ในพื้นที่สามจังหวัด คือ จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส ที่มีความหลากหลายอยู่ร่วมกันมาอย่างยาวนาน ในการดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคมแห่งนี้ ใครที่นับถือศาสนาใด ก็จะดำเนินกิจกรรมตามศาสนาของตนเอง ไม่มีการก้าวล่วงล่วงล้ำในความเชื่อของแต่ละบุคคล เพราะหากยึดมั่นในหลักคำสอนทางศาสนาอย่างแท้จริง ก็จะไม่ไปทำร้าย เอาเปรียบผู้อื่น มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน นั่นก็เป็นเพราะคำสอนทางศาสนาที่ได้ปลูกฝังให้คนมีเมตตาต่อกัน ซึ่งจะส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม สามารถประมวลได้จากคำสัมภาษณ์ ดังนี้

^{๓๕} สัมภาษณ์ นางจบ แก้วใจดี ชาวไทยพุทธ ตำบลตะโล๊ะ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี วันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

พระสิริจริยาลังการ^{๓๖} กล่าวว่า

“ถ้าเราเรียนรู้คำสั่งสอนในทางศาสนา อ่านพุทธประวัติ เราก็จะรู้ว่า พุทธศาสนา อยู่ในสังคมอินเดีย ที่มีความหลากหลาย มีความแตกต่างทั้งชนชั้น วรรณะ หลากหลายทางศาสนา แต่เราก็เรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน ไม่มีการทำร้ายกัน แต่ทำตามความเชื่อของตนเอง หลักทางศาสนาก็สอนในเราเมตตาต่อกัน ทุกคนเป็นเพื่อนร่วมเกิด ร่วมแก่ ร่วมเจ็บ ร่วมตาย ไม่ได้บอกว่าคนที่ต่างความเชื่อเป็นอื่นเลย”

พระปลัดศุภฤกษ์^{๓๗} กล่าวว่า

“เราอยู่ในพื้นที่นี้ร่วมกันมานาน ก็อยู่กันได้ เพราะใครนับถือศาสนาไหน ก็ทำตามคำสั่งสอนของศาสนานั้น ไม่ก้าวก่ายกัน ไม่มีการบังคับกัน ไปเรียน หรือไปทำงาน เราก็มีความสัมพันธ์กับเพื่อนต่างศาสนา ทุกคนก็ทำตามศาสนา แต่เราก็เป็นเพื่อนกัน อยู่ร่วมกัน”

นางแอ๊ะ สุวรรณวงศ์^{๓๘} กล่าวว่า

“คำสั่งสอนของศาสนา สอนให้มีเมตตา สอนให้ช่วยเหลือกัน ทั้งคนในศาสนาหรือคนต่างศาสนา”

จากการสัมภาษณ์แสดงให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตไปตามหลักการทางศาสนาที่ตนเองนับถือ และอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยความต่างทางศาสนาและวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี

การดำเนินกิจกรรมด้านประเพณี วัฒนธรรม ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ประกอบไปด้วยประเพณี วัฒนธรรม ที่เนื่องด้วยศาสนา ความเชื่อท้องถิ่น และประเพณีร่วมระหว่างศาสนา ซึ่งในการดำเนินกิจกรรมที่เนื่องด้วยศาสนา ศาสนิกในศาสนาก็จะดำเนินไปตามศาสนาของตน แต่การอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม จะมีกิจกรรมที่ดำเนินการร่วมกัน โดยไม่ผิดหลักการของศาสนา ซึ่งจะมีประชาชนมาร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ในท้องถิ่นของตนเอง เช่น การแข่งขันฟุตบอล หรือการแข่งขันกีฬา การรวมกลุ่มประกอบอาชีพของกลุ่มแม่บ้าน กิจกรรมหรือประเพณีเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมในการอยู่ร่วมกันเป็นอย่างดี ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

^{๓๖} สัมภาษณ์ พระสิริจริยาลังการ เจ้าคณะจังหวัดปัตตานี วันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

^{๓๗} สัมภาษณ์ พระปลัดศุภฤกษ์ พระลูกวัดชลธาราสিংเห อำเภอสู่ไหงปาตี จังหวัดนราธิวาส วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๒.

^{๓๘} สัมภาษณ์ นางแอ๊ะ สุวรรณวงศ์ ชาวไทยพุทธ ตำบลยะหา อำเภอยะหา จังหวัดยะลา วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

นายรอมลี ดีมานเน^{๓๙} กล่าวว่า

“ในชุมชนเราก็มีทั้งสองศาสนา ประเพณีในศาสนา ของอิสลามบางอย่างก็มีชาวพุทธเข้ามาร่วมได้ แต่ในประเพณีของศาสนาพุทธ บางอย่างชาวมุสลิมก็เข้าร่วมไม่ได้เพราะเป็นกิจกรรมทางศาสนา แต่ในชุมชนเรา ก็มีกิจกรรมที่ทำร่วมกัน คือ การแข่งขันกีฬาประจำปี ก็ถือว่าเป็นประเพณีประจำปีของเราไปแล้ว เพราะในชุมชนมีทั้งพุทธ อิสลาม พอมีการแข่งขันกีฬา เรามาร่วมกันเชียร์ มาร่วมแข่งขัน เพื่อความสนุกด้วย เพื่อความสามัคคีด้วย กิจกรรมอย่างนี้เราไม่แบ่งศาสนา”

นางกัณหา สุวรรณรักษ์^{๔๐} กล่าวว่า

“ชาวพุทธในพื้นที่เราก็สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้เกือบทุกประเพณีถ้าเพื่อนชาวมุสลิมเชิญ แต่บางประเพณีที่เราไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้ เช่น การเชือดวัว (การทำกุรบาน) เพราะจะทำได้เฉพาะมุสลิม ในส่วนของประเพณีทางพุทธ อิสลามจะเข้าร่วมไม่ได้ แต่ก็มีการที่เราร่วมกันได้ช่วยเหลือกันได้ ก็เช่นทำความสะอาดในชุมชน”

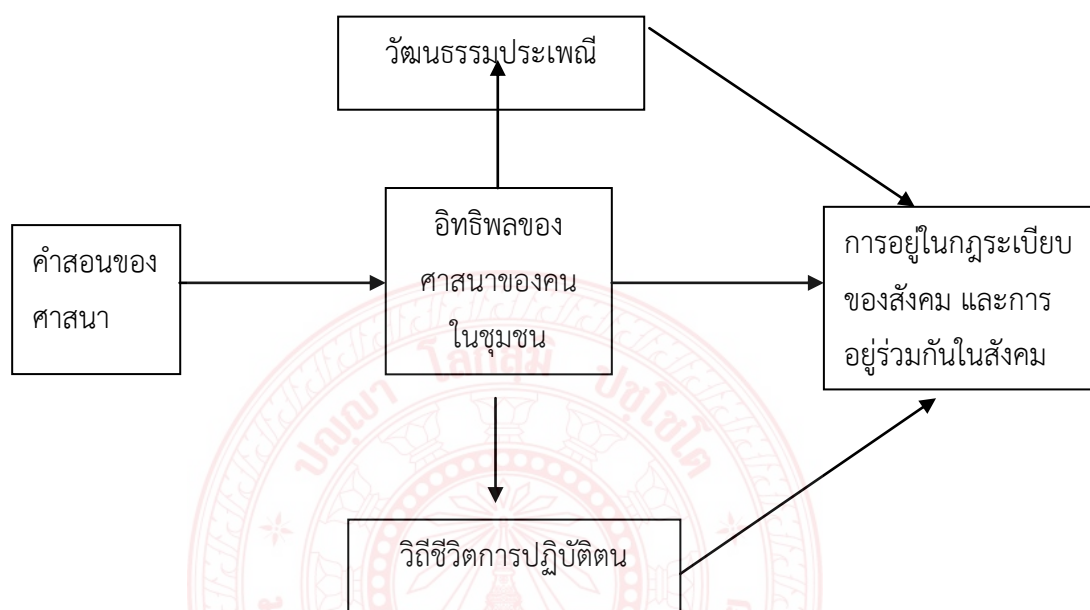
จากการสัมภาษณ์แสดงให้เห็นถึงการทำกิจกรรมร่วมกัน ที่ไม่ผิดจากหลักการทางศาสนา ซึ่งสามารถทำร่วมกันได้ทั้งสองศาสนา เป็นกิจกรรมประเพณีที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม

^{๓๙} สัมภาษณ์ นายรอมลี ดีมานเน ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๒ ตำบลยะหา อำเภอยะหา จังหวัดยะลา วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^{๔๐} สัมภาษณ์ นางกัณหา สุวรรณรักษ์ ชาวไทยพุทธ ตำบลยะหา อำเภอยะหา จังหวัดยะลา วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยได้ค้นพบองค์ความรู้ที่สามารถเสนอเป็นแผนภาพในหน้าถัดไปนี้

แผนภาพที่ ๒ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๔.๔.๑ องค์การทางศาสนา

องค์การทางศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในชุมชน การดำเนินกิจกรรมทางศาสนาจะช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนให้เป็นหนึ่งเดียวกันได้ ส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชน โดยมีองค์กรทางศาสนาเป็นแกนหลักของชุมชน วัฒนธรรมประเพณีที่เกิดขึ้นในชุมชนเนื่องด้วยหลักคำสอนของศาสนาผสมกับความเชื่อท้องถิ่น

๔.๔.๒ องค์การทางสังคม

องค์ความรู้ด้านประเพณีประจำปีของชาวไทยมุสลิม และชาวไทยพุทธ คือ สามารถได้มองเห็นถึงวิถีชีวิตสถาบันครอบครัว ชุมชน สังคม และสังคมพหุวัฒนธรรมตามวิถีการดำเนินชีวิตของในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แม้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงด้านความเจริญทางด้านเทคโนโลยี ยุคโลกาภิวัตน์ แต่การสร้างตัวตนบนพื้นฐานด้านศาสนาและวัฒนธรรม นำมาสู่สถาบันครอบครัว ชุมชน สังคม ที่เข้มแข็งและพร้อมจะดำเนินการไปสู่การสร้างรายได้ในชุมชน สังคม และประเทศเพื่อนบ้าน

๔.๔.๓ องค์กรทางการปกครอง

องค์กรทางการปกครอง หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่นในการเป็นเครื่องมือการสร้างสามัคคี การถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารให้แก่ ชุมชน รวมไปถึงการพัฒนาชุมชนในมิติต่าง ๆ โดยใช้ศาสนา วัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นในการ พัฒนา

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผล

งานวิจัยเรื่อง มีวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาบริบททางสังคมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ๒) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ๓) เพื่อวิเคราะห์ความสำคัญของกระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

พื้นที่เป้าหมาย

จังหวัดปัตตานี มี ๑ อำเภอ คือ อำเภอยะหริ่ง จำนวน ๑ หมู่บ้าน

จังหวัดยะลา มี ๑ อำเภอ คือ อำเภอยะหา จำนวน ๑ หมู่บ้าน

จังหวัดนราธิวาส มี ๑ อำเภอ คือ อำเภอสุไหงปาดี จำนวน ๑ หมู่บ้าน

ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ คือ ตัวแทนผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล พระสงฆ์ โต๊ะอิหม่าม เป็นต้น

จังหวัดปัตตานี มี ๑ อำเภอ คือ อำเภอโคกโพธิ์ จำนวน ๑ หมู่บ้าน หมู่บ้านละ ๓ คน

จังหวัดยะลา มี ๑ อำเภอ คือ อำเภอเมือง จำนวน ๑ หมู่บ้าน หมู่บ้านละ ๓ คน

จังหวัดนราธิวาส มี ๑ อำเภอ คือ อำเภอตากใบ จำนวน ๑ หมู่บ้าน หมู่บ้านละ ๓ คน

เครื่องมือและวิธีสร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research)

สำหรับการกำหนดระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) นั้น เนื่องจากงานวิจัยในโครงการนี้มีเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของประเพณีและวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรม ซึ่งเป็นประเด็นที่มีผู้เขียนถึงไว้บ้างแล้ว ผู้วิจัยจึงนำข้อมูลจากเอกสารดังกล่าวมาศึกษาโดยการร่วมวงพูดคุยภายในชุมชน เพื่อ

เปรียบเทียบกับข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนามด้วยวิธีที่กล่าวมาแล้ว เพื่อให้ข้อมูลที่สรุปได้มีความสมบูรณ์ที่สุด

การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview)

การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) นั้น ในการกำหนดกระบวนการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดให้มีกระบวนการวิจัย (methodology) โดยการใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีลักษณะเป็นการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) โดยมีการออกแบบโครงสร้างของข้อคำถามที่สามารถนำไปใช้ในการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง หรือการสัมภาษณ์แบบชี้นำ (guided interview) กล่าวคือ เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างหรือเป็นการสัมภาษณ์แบบปลายเปิด

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ตามกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) อีกแนวทางหนึ่งนั้น ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ที่มีลักษณะเป็นการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) โดยมีการออกแบบโครงสร้างของข้อคำถามที่สามารถนำไปใช้ในกระบวนการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง หรือ การสัมภาษณ์แบบชี้นำ (guided interview) อันเป็นแบบสัมภาษณ์ที่ไม่มีการกำหนดโครงสร้างของข้อคำถามที่มีความชัดเจนตายตัว โดยเป็นแต่เพียงการกำหนดแนวข้อคำถามแบบเปิดกว้าง หรือเป็นการใช้แบบสัมภาษณ์ปลายเปิด ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยที่มีผลทำให้ข้อคำถามมีความยืดหยุ่นและเปิดกว้าง

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลโดยผู้วิจัย ในการติดตามศึกษาข้อมูลแต่ละช่วงนั้นผู้วิจัยจะมีการวิเคราะห์ร่วมกันตลอดเวลา เพื่อให้มีความชัดเจนด้านข้อมูลมีความหมายว่าอะไร สมควรจะศึกษาข้อมูลอะไรเพิ่มเติมอีก และเมื่อศึกษาข้อมูลครบถ้วนตามแผนแล้วผู้วิจัยก็จะร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อความชัดเจนที่สุด

การวิเคราะห์ข้อมูลแบบมีส่วนร่วม เมื่อการศึกษาข้อมูลผ่านการวิเคราะห์จากผู้วิจัยจนเป็นที่พอใจแล้ว ผู้วิจัยจะประชุมกลุ่มย่อยแบบมีส่วนร่วมโดยเชิญผู้รู้ในชุมชน เพื่อร่วมวิพากษ์วิจารณ์และให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมต่อผลการวิจัย จากนั้นผู้วิจัยก็จะนำผลของการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นดังกล่าวมาปรับปรุงผลการวิเคราะห์ข้อมูลให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ผลการวิจัย

๕.๑ บริบททางสังคมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลบริบททางสังคมใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ จากการสัมภาษณ์และเอกสารที่มีผู้ศึกษารวบรวมไว้นำเสนอ ดังนี้

๕.๑.๑ ประวัติศาสตร์จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส

หลักฐานเอกสารโบราณปรากฏนามเมืองหรือรัฐสำคัญแห่งหนึ่งบนแหลมมลายู ซึ่งออกเสียงตามสำเนียงในแต่ละภาษา เช่น หลังกยาซว หลังกยาซีเจีย (ภาษาจีน) ลังกาโคกะ อิลังกาโคกะ (ภาษาสันสกฤต ภาษาทมิฬ) เล็งกะสุกะ (ภาษาชวา) ลังคะสุกา (ภาษาอาหรับ) ลังกะสุกะ สังกาสุกะ (ภาษามลายู) โดยนักวิชาการสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นชื่อเมืองเดียวกันที่น่าจะเคยตั้งอยู่ในรัฐเคดาห์ ประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย และจังหวัดปัตตานีในปัจจุบัน นักวิชาการทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเชื่อว่าปัตตานี เป็นที่แวะพักจอดเรือ เพื่อแลกเปลี่ยนซื้อ-ขายสินค้าระหว่างพ่อค้าชาวอินเดียทางตะวันตกกับพ่อค้าชาวจีนทางตะวันออกและชนพื้นเมืองบนแผ่นดินและหมู่เกาะใกล้เคียงต่างๆ

นอกจากนี้ ยังเชื่อว่าเดิมปัตตานีเป็นอาณาจักรที่เก่าแก่และมีความเจริญรุ่งเรืองในอดีต เนื่องจากมีหลักฐานทางโบราณคดีว่าบริเวณอำเภอยะรัง มีซากร่องรอยของเมืองโบราณขนาดใหญ่ซ้อนทับกันถึง ๓ เมือง มีซากโบราณสถานและศาสนสถานหลายแห่ง นอกจากนี้ยังค้นพบโบราณวัตถุจำนวนมาก โดยวัตถุบางชิ้นมีตัวอักษร

ซึ่งนักภาษาโบราณอ่านและแปลว่าเป็นอักษรปัลลวะ (อินเดียใต้) ภาษาสันสกฤตเขียนเป็นคาถาในพุทธศาสนาลัทธิมหายาน พระโพธิสัตว์สัมฤทธิ์ และเศษภาชนะดินเผาที่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ สอดคล้องกับจดหมายเหตุจีนที่ได้กล่าวถึงไว้ นอกจากนั้นหลักฐานที่ได้ขุดค้นพบยังแสดงให้เห็นด้วยว่าบริเวณที่ตั้งอำเภอยะรังในปัจจุบัน เป็นชุมชนที่มีความเจริญรุ่งเรืองในอดีตและต่อมาได้ย้ายเมืองปัตตานีมาบริเวณบ้านกรือเซะ สันนิษฐานว่าเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ทำให้เมืองเดิมไม่เหมาะในการเป็นเมืองท่าการค้า

เมืองปัตตานีได้ชื่อว่าเป็นหัวเมืองฝ่ายใต้ปลายแหลมมลายูที่มีฐานะเป็นเมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยามาตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑) เป็นต้นมา จนในปี พ.ศ. ๒๐๕๔ โปรตุเกสยึดครองมะละกาได้สำเร็จ และพยายามขยายอิทธิพลทางการค้าขึ้นมาทางตอนเหนือของคาบสมุทรมลายู ประกอบกับสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๓๔ - ๒๐๗๒) ทรงยินยอมให้โปรตุเกสเข้ามาตั้งสถานการค้าในเมืองชายฝั่งทะเล เช่น นครศรีธรรมราช มะริด ตะนาวศรี และปัตตานี ทำให้ปัตตานีกลายเป็นเมืองท่าหลักเมืองหนึ่ง แม้ว่าปัตตานีจะเป็นเมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา แต่ด้วยเหตุที่เป็นเมืองที่มีความเจริญมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทำให้เจ้าเมืองปัตตานีต้องการความเป็นอิสระและทำการแข็งเมืองอยู่บ่อยครั้งเมื่อมีโอกาส

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบที่เมืองโบราณยะรังทราบว่า แต่เดิมชาวเมืองปัตตานีนับถือศาสนาพุทธและพราหมณ์ และเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามหลังจากที่อาณาจักรศรีวิชัยเสื่อมอำนาจ โดยได้รับอิทธิพลจากราชวงศ์มัชปาหิตในชวาที่แผ่อำนาจเข้ามาสู่แหลมมลายู ก่อให้เกิดความร่วมมือด้านการเมืองและด้านเศรษฐกิจ ทำให้การค้าในภูมิภาคเข้มแข็งและส่งผลให้ศาสนาอิสลามมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้น นอกจากนี้ มีการก่อสร้างมัสยิดเพื่อใช้ประกอบศาสนกิจที่สำคัญคือ มัสยิดกรือเซะ และ

มัลลยิดบ้านดาโตะต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทยกทัพหลวงมาปราบปรามพม่าที่มาตีหัวเมืองทางแหลมมลายูจนเรียบร้อย และในปี พ.ศ. ๒๓๒๘ กรมพระราชวังบวรฯ เสด็จลงไปประทับที่เมืองสงขลา ได้มีกระแสรับสั่งออกไปยังหัวเมืองปัตตานี เมืองไทรบุรีและเมืองตรังกานูให้มายอมเป็นเมืองขึ้นเช่นเดิม แต่สุลต่านมูฮัมหมัด พระยาปัตตานี ในขณะนั้นขัดขึ้นกรมพระราชวังบวรฯ จึงมีรับสั่งให้พระยากลาโหมยกกองทัพไปตีเมืองปัตตานีได้ในปี พ.ศ. ๒๓๒๙ โดยได้กวาดต้อนครอบครัวและศาสตราวุธมาเป็นจำนวนมาก รวมทั้งใหญ่ ๒ กระบอก แต่สามารถนำ มาได้เพียงกระบอกเดียว จึงนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และทรงโปรดเกล้าฯ ให้จารึกชื่อเป็น “พญาตานี” นับว่าเป็นปืนใหญ่กระบอกใหญ่ที่สุดของประเทศไทย ปัจจุบันตั้งอยู่หน้ากระทรวงกลาโหมกรุงเทพมหานคร

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. ๒๓๕๒ – ๒๓๖๗) เกิดความไม่สงบบ่อยครั้งจึงโปรดเกล้าฯ ให้มีผู้กำกับดูแลหัวเมืองมลายู โดยแบ่งเมืองตานีออกเป็น ๗ หัวเมือง ประกอบด้วย เมืองปัตตานี เมืองยะหริ่ง เมืองสายบุรี เมืองหนองจิก เมืองระแงะ เมืองรามันห์และเมืองยะลา ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกวิธีการปกครองแบบจตุสดมภ์ (เวียง วัง คลัง นา) ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นต้นมา โดยจัดการปกครองแบบ ๑๒ กระทรวง มีกระทรวงมหาดไทยเป็นกระทรวงการแผ่นดิน ได้จัดการปกครองเป็นระบบเทศาภิบาล โดยจัดแบ่งเป็นมณฑลทรงใช้นโยบายประนีประนอมและดำ เนินการเป็นขั้นตอน เพื่อไม่ให้เกิดการกระทบกระเทือนต่อการปกครองของเจ้าเมืองทั้ง ๗ หัวเมือง ประกอบด้วย ปัตตานี ยะหริ่ง สายบุรี หนองจิก ระแงะ รามันห์ และยะลา ซึ่งขึ้นกับมณฑลนครศรีธรรมราช มีข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลเป็นผู้ว่าราชการเมืองดูแล ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๙ ได้แยกหัวเมืองทั้ง ๗ ออกจากมณฑลนครศรีธรรมราช มาตั้งเป็นมณฑลปัตตานี พร้อมทั้งเปลี่ยนฐานะเมืองเป็นอำเภอและจังหวัด ได้แก่

จังหวัดปัตตานี รวมเมืองหนองจิกและเมืองยะหริ่ง

จังหวัดสายบุรี รวมเมืองระแงะ

จังหวัดยะลา รวมเมืองรามันห์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดภาวะเศรษฐกิจของประเทศตกต่ำ ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ รัฐบาลจำเป็นต้องตัดทอนรายจ่ายให้น้อยลงเพื่อรักษาเสถียรภาพทางการคลังของประเทศ จึงให้ยุบเลิกมณฑลปัตตานีคงสภาพเป็นจังหวัด ยุบจังหวัดสายบุรีเป็นอำเภอตะลุบัน (ภายหลังชื่ออำเภอสายบุรี) และแบ่งพื้นที่บางส่วนของสายบุรี คือ ระแงะและบาเจาะไปขึ้นกับจังหวัดนราธิวาส^๑

^๑ สำนักงานจังหวัดปัตตานี ศาลากลางจังหวัดปัตตานี, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดปัตตานี, เอกสารบรรยายสรุปจังหวัดปัตตานี, มปป., หน้า ๒๗ – ๓๓.

๔.๑.๒ บริบททั่วไปของจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส

๑) ด้านพื้นที่และอาณาเขต

จังหวัดปัตตานี ยะลาและนราธิวาสตั้งอยู่ริมฝั่งทะเลด้านตะวันออกของภาคใต้มีพื้นที่ติดต่อกับอ่าวไทย ทิศเหนือและทิศตะวันออกมีอาณาเขตติดกับทะเลอ่าวไทย ทิศใต้และทิศตะวันตกมีอาณาเขตเชื่อมต่อกับประเทศมาเลเซียโดยแต่ละจังหวัดมีพื้นที่ดังนี้

- จังหวัดปัตตานีมีพื้นที่ ๑,๙๔๐,๓๕๖ ตารางกิโลเมตร
- จังหวัดยะลามีพื้นที่ ๔,๕๒๑.๐๗๘ ตารางกิโลเมตร
- จังหวัดนราธิวาสมีเนื้อที่ประมาณ ๔,๔๗๕.๔๓ ตารางกิโลเมตร

๒) ด้านจำนวนประชากร

จำนวนประชากรของจังหวัดปัตตานี ยะลาและนราธิวาสในปัจจุบันมีจำนวนรวมกันทั้งหมด ๑,๔๒๔,๗๒๘ คน โดยจำแนกได้ดังนี้

- จังหวัดปัตตานี มีจำนวนประชากรมากที่สุด ๕๒๙,๗๒๖ คน
- จังหวัดยะลา มีจำนวนประชากรน้อยที่สุด ๔๑๖,๖๒๘ คน
- จังหวัดนราธิวาส มีจำนวนประชากร จำนวน ๗๙๖,๒๓๔ คน

๓) ด้านเพศ

ประชากรใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นเพศชาย ๖๙๓,๕๓๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๘.๖๘ และเป็นเพศหญิง ๗๓๑,๑๙๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๑.๓๒ โดยทั้ง ๓ จังหวัด มีสัดส่วนเพศชายและเพศหญิงใกล้เคียงกัน

๔) ด้านอายุ

มีช่วงอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี จำนวน ๔๗๖,๓๓๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๔๓ มีช่วงอายุระหว่าง ๑๘ - ๔๕ ปี จำนวน ๖๔๗,๑๗๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๔๓ มีช่วงอายุ ๔๖ ปีขึ้นไป จำนวน ๓๐๑,๒๒๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๑.๑๔

๔.๑.๓ การนับถือศาสนาของประชากรในพื้นที่

นับถือศาสนาอิสลามมากที่สุด จำนวน ๑,๒๑๓,๓๘๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๘๕.๑๖ นับถือศาสนาพุทธ จำนวน ๒๐๗,๐๓๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๕๓ จังหวัดนราธิวาสมีอัตราส่วนประชากรนับถือศาสนาพุทธมากที่สุด จำนวน ๔๒๔,๔๐๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๘๘.๗๒ จังหวัดยะลา มีอัตราส่วนประชากรที่นับถือศาสนาพุทธมากที่สุด จำนวน ๗๓,๗๐๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๗.๖๙^๒

^๒ [https://www.ryt9.com/s/cabt/146831\)%20\(22_ออนไลน์, วันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๒](https://www.ryt9.com/s/cabt/146831)%20(22_ออนไลน์, วันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๒).

๔.๑.๔ ความหลากหลายทางเชื้อชาติและศาสนาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติและศาสนาซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้^๓

กลุ่มชาวจีน

ชาวจีนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มีมากกว่า ๖ ชชาติพันธุ์ย่อย (Sub-Ethnic) เช่นที่อำเภอสุไหงโก-ลก จังหวัดนราธิวาส มีชาวจีนอยู่ร่วมกันกว่า ๔ ชชาติพันธุ์ คือ ชชาติพันธุ์ฮกเกี้ยน ชชาติพันธุ์ไหหลำ ชชาติพันธุ์ฮากกา ชชาติพันธุ์แต้จิ๋ว

กลุ่มชาวซิกข์

ตามประวัติศาสตร์ชาวซิกข์อพยพมาจากอินเดียย้ายเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ภายหลังเกิดสงครามระหว่างอินเดียกับปากีสถานในช่วงหลังปี ค.ศ. ๑๙๔๗ โดยมีตั้งถิ่นฐานหลัก ๆ ในพื้นที่เขตพระนคร และเนื่องจากมีความเชี่ยวชาญด้านทักษะทางการค้า ประกอบกับการคมนาคมทางรถไฟเชื่อมโยงจากกรุงเทพถึงจังหวัดชายแดนภาคใต้ชาวซิกข์กลุ่มหนึ่งจึงกระจายตัวออกมาตั้งถิ่นฐานค้าผ้า ในพื้นที่ทั้งในจังหวัดยะลาและจังหวัดปัตตานี

กลุ่มชาวซาไก

ชนกลุ่มนี้เป็นชนเผ่าพื้นเมืองในพื้นที่ภาคใต้ของไทย พบมากที่จังหวัดพัทลุงและในจังหวัดชายแดนภาคใต้พบการรวมกลุ่มตั้งถิ่นฐานที่ตำบลบ้านแห อำเภอธารโต จังหวัดยะลา

กลุ่มชาวมุสลิม

กลุ่มชาวมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย แต่ถือว่าเป็นชนส่วนใหญ่ในพื้นที่ เป็นอีกกลุ่มชนหนึ่งที่มีความหลากหลายเช่นเดียวกันนับถือศาสนาอิสลามเหมือนกันแต่มีความแตกต่างทั้งทางพันธุกรรม มีเลือดผสม มีรูปร่างหน้าตา ขนาดร่างกายและชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน ทั้งชาวมลายู ปาตานีกือลิงและที่มีเชื้อสายจากกลุ่มประเทศอาหรับ

กลุ่มชาวไทยพุทธ

กลุ่มชาวไทยพุทธเป็นชนกลุ่มชาติพันธุ์หลักในพื้นที่และเป็นชนดั้งเดิมเช่นเดียวกัน เป็นกลุ่มคนที่นับถือศาสนาหลักเหมือนกลุ่มคนส่วนใหญ่ของประเทศ แต่เป็นชนกลุ่มน้อยในพื้นที่ มีการตั้งรกรากวางถิ่นฐานทั่วบริเวณจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งริมเขาและริมทะเล เดิมอาจนับถือศาสนาพราหมณ์และพัฒนาเป็นพุทธ เป็นกลุ่มชนที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อความศรัทธาจากอินเดียและลังกา

๔.๑.๕ วัฒนธรรม ประเพณีในท้องถิ่น

๑) วัฒนธรรม ประเพณีผู้นับถือศาสนาพุทธ

^๓ เชื้อชาติ เทพไชย. บรรณาธิการ, มิติวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และสภาพอนาคต คีนสู่สันติจังหวัดชายแดนภาคใต้.-- กรุงเทพฯ : กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๕, หน้า ๓๕-๕๔.

ประเพณีของผู้นับถือศาสนาพุทธในพื้นที่จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส แบ่งเป็น ๓ รูปแบบ

๑.๑) วัฒนธรรม ประเพณี เนื่องด้วยพระพุทธศาสนา ที่เป็นสากลเหมือนกับภาคอื่น ๆ ได้แก่ ประเพณีวันเข้าพรรษา ประเพณีวันออกพรรษา ประเพณีทำบุญเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันพระ การทำบุญในประเพณีทอดกฐิน ประเพณีทอดผ้าป่า ประเพณีวันสงกรานต์ เป็นต้น

๑.๒) วัฒนธรรม ประเพณี เฉพาะท้องถิ่นภาคใต้ ได้แก่ ประเพณีวันสารทเดือนสิบ ประเพณีชักพระ ประเพณีฉลองตอก (การทำบุญข้าวตอก) ประเพณีบั้งสุกุลบัว

๑.๓) วัฒนธรรม ประเพณี เฉพาะจังหวัด ได้แก่ ในจังหวัดปัตตานี ประกอบด้วย ประเพณีแห่เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ประเพณีแห่เจ้าพ่อเล่าเอี้ยก้ง ประเพณีลงเล หรือลงทะเล เป็นประเพณีของชาวไทยพุทธ ในอำเภอไม้แก่น ประเพณีแห่ลาซังหรือที่ชาวไทยมุสลิมเรียกว่า “บูยอบีอเน” ในจังหวัดยะลา ประกอบด้วย ประเพณีแห่ผ้าห่มพ้อท่านบรรทม ในจังหวัดนราธิวาส ประกอบด้วย ประเพณีรับเจ้าเมือง เป็นต้น

๒) วัฒนธรรม ประเพณีผู้นับถือศาสนาอิสลาม

๒.๑) มาแกบูโลละ “มาแกบูโลละ” เป็นภาษาท้องถิ่น แปลว่า “กินเหนียว” ประเพณีการกินเหนียวของชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม จะใช้ในหลายโอกาส เช่น แต่งงาน และเข้าสูหนัต คำว่า “กินเหนียว” มีใช้ว่าเจ้าของจะบริการอาหารเฉพาะข้าวเหนียวเท่านั้น แต่เป็นการเลี้ยงอาหารธรรมดาทั่วไปนั่นเอง

๒.๒) การเข้าสูหนัตเป็นหลักการของศาสนาอิสลาม อันเกี่ยวเนื่องกับเรื่องความสะอาด คือการขลิบผิวหนังหุ้มส่วนปลายอวัยวะเพศชายหรือเรียกตามภาษาท้องถิ่นว่า “มาโชะยาวิ” ซึ่งจะทำ แก่เด็กชาย ที่มีอายุระหว่าง ๒ - ๑๐ ปีส่วนการจัดเลี้ยงอาหารในวันเข้าสูหนัตถือว่าเป็นประเพณีอย่างหนึ่ง.

๒.๓) วันฮารีรายอ มีอยู่ ๒ วันคือ วันอิฎิ้ลฟิตรี วันฮารีรายอปอซอ เป็นวันเฉลิมฉลองเนื่องจากการสิ้นสุดการถือศีลอดในเดือนรอมฎอน และ วันอิฎิ้ลอัธฮา หรือที่เรียกว่า วันฮารีรายอหัจญ์ หมายถึงวันเฉลิมฉลองเนื่องในวันเชือดสัตว์พลีเป็นทานบริจาคอาหารแก่คนยากจนและประชาชนทั่วไป

๒.๔) วันแมลิต แมลิต เป็นภาษาอาหรับ แปลว่า เกิด ที่เกิด หรือวันเกิด ซึ่งหมายถึงวันสมภพของนบีมุฮัมมัด

๒.๕ วันอาซูรอ อาซูรอ เป็นภาษาอาหรับหมายถึงวันที่ ๑๐ ของเดือนมุฮัรรอนซึ่งเป็นเดือนทางศักราชอิสลาม

๔.๑.๖ สถานที่สำคัญทางศาสนาและวัฒนธรรม ในจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส

สถานที่สำคัญในจังหวัดปัตตานี ๑) มัสยิดกลางจังหวัดปัตตานี มัสยิดกลางจังหวัดปัตตานี
๒) มัสยิดกรือเซะ ๓) ศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ๔) วัดช้างให้ หรือวัดราชบุรณะ

สถานที่สำคัญในจังหวัดยะลา ๑) ถ้ำศิลป์ ๒) พระพุทธไสยาสน์วัดคูหาภิมุข (วัดหน้าถ้ำ)
๓) อุโมงค์เบตง (อุโมงค์ปิยะมิตร) ๔) พระมหาธาตุเจดีย์ พระพุทธธรรมประกาศ ๕) มัสยิดกลาง
จังหวัดยะลา

สถานที่สำคัญในจังหวัดนราธิวาส ๑) วัดชลธาราสิงเห ๒) มัสยิด ๓๐๐ ปี (มัสยิดวาตีสลุ
เซ็น หรือ มัสยิดตะโละมาเนาะ)

๕.๒ กระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทาง ศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

กระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและ
วัฒนธรรมของชุมชนชาวพุทธ ใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

การใช้หลักบุญกิริยาวัตถุ ๓

ประชาชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่นับถือพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตนอยู่ในหลักการของ
ศาสนา โดยนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งขออธิบายดังนี้

๑. ทานมัย เป็นบุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน หมายถึง การทำบุญด้วยการให้ทานหรือการ
สละเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ประกอบด้วย ทานวัตถุ คือ การให้เป็นทรัพย์สินที่เป็นเงิน หรือทรัพย์สินที่เป็น
สิ่งของตน เช่น การถวายสังฆทานแก่พระสงฆ์ และทานธรรม คือ ทานที่ให้ด้วยนามธรรม ไม่สามารถ
จับต้องได้ การให้ความรู้ การสละอารมณ์ เป็นต้น

นอกจากชาวพุทธในพื้นที่สามจังหวัดจะปฏิบัติการให้ทานในรูปแบบของการให้ทานที่เป็น
ทรัพย์สิน การให้กำลังใจแล้ว ในพื้นที่ยังมีการดำเนินงานลักษณะของจิตอาสาที่ช่วยกันดูแลวัดและ
ประชาชนในพื้นที่ซึ่งถือว่าเป็นการสละเวลา ในการทำเพื่อส่วนร่วมถือว่าเป็นการให้ทานชนิดหนึ่ง

๒. ศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล หมายถึง การทำบุญด้วยการรักษาศีล คือ ประพฤติ
ตนให้ดีให้อยู่ในธรรมทั้งกาย วาจา และจิตใจ ซึ่งชาวพุทธจะดำเนินตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
ก่อนจะมีการให้ทานก็จะรักษาศีล ซึ่งการรักษาศีลจะเป็นส่วนทำให้เกิดการระลึกถึงการกระทำ เพื่อ
ควบคุมการกระทำของตนเอง ไม่ให้ทำผิดศีลธรรมและกฎของสังคมที่ได้วางไว้ จะทำให้สังคมที่อยู่
ร่วมกันเป็นสังคมที่สงบสุข

๓. ภาวนามัย แห่งบุญกิริยาวัตถุ ๓ เป็นบุญสำเร็จด้วยการภาวนา คือ ทำบุญด้วยการเจริญ
ภาวนา การฝึกอบรมจิตใจให้เจริญด้วยสมาธิและปัญญา อาทิ การสวดมนต์ การฝึกสมาธิ การเจริญจิต
ให้มีสติอยู่เสมอ “ภาวนา” แปลว่า ทำให้เจริญ คือ ทำให้สภาพทางจิตใจมีความพร้อมในการรับรู้ การ

จำ การคิดวิเคราะห์ และการเห็นแจ้ง พร้อมนั้นฝึกพัฒนาจิตด้วยการภาวนาอยู่เป็นนิจ ในพื้นที่สาม จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีกิจกรรมการฝึกสมาธิในวัดหรือสถานที่ปฏิบัติธรรมอยู่บ่อยครั้ง

การใช้วัฒนธรรมครอบครัว

การใช้วัฒนธรรมของความเป็นครอบครัวมาส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมชาวพุทธคือการใช้ ประเพณีสงกรานต์ หรือ วันว่าง ซึ่งเป็นประเพณีที่มีการผสมผสานระหว่างความเชื่อท้องถิ่นคือ “วันว่าง” คือ การสรงน้ำพระ การจัดการรื้อทำความสะอาดบ่อน้ำ และการเล่นสาดน้ำภายในวัด กับ วัฒนธรรมจากส่วนกลางของ “ประเพณีสงกรานต์” ที่ยึดโยงกับหลักความเชื่อทางศาสนา ปัจจุบัน ประเพณีวันสงกรานต์ของหลายชุมชน จึงประกอบพิธีกรรมตามรูปแบบการจัดการของหน่วยงาน ราชการที่ตอบรับนโยบายการบริหารงานของประเทศ คือ วันแห่งครอบครัว การเล่นน้ำสงกรานต์ และการรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ หรือบุคคลที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือในฐานะผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชน โดยมีการคัดเลือกผู้สูงอายุที่มีอายุ ๗๐ ปีขึ้นไป ถ้าอายุไม่ถึงเกณฑ์ที่กำหนดก็ต้องเป็นบุคคลที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือ ทั้งนี้เพื่อให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุ เป็นการแสดงความเคารพ นอบน้อม ขอพร และส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่ได้แสดงออกถึงความกตัญญูต่อบุคคลที่เคารพบูชาต่อผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชน

การให้ความเคารพผู้สูงอายุและการให้ความสำคัญกับความเป็นญาติสามารถช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ในระดับหนึ่ง เนื่องด้วยความรู้จักมักคุ้นกันในชุมชนหากเกิดปัญหาขึ้นก็จะสืบสาว รวบรวมเรื่องและให้ญาติผู้ใหญ่ของคนที่มีปัญหามาช่วยกันแก้ปัญหา

การใช้ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ วิญญาณสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ชาวพุทธในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความสัมพันธ์กับป่าและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตั้งแต่ อดีตของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษ การดำรงชีวิตประจำวัน การประกอบอาชีพ ล้วนต้อง พึ่งพาป่าและสิ่งแวดล้อมตลอดเวลา วิถีชีวิตของชุมชนมีรูปแบบที่พออยู่พอกิน ใช้ชีวิตกลมกลืนกับ ธรรมชาติ ดำรงอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชน พื้นที่หมู่บ้านวังไทร ได้อาศัยพึ่งพิงป่าและ สิ่งแวดล้อมรอบตัวได้อย่างกลมกลืนโดยการอาศัยวิถีวัฏจักรของธรรมชาติในการประกอบอาชีพและผลิต อาหารเพื่อเลี้ยงชีพตนเอง มีสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์มีป่าธรรมชาติ และแหล่งน้ำที่เกิดจากป่าต้นน้ำ ทำให้ประชาชนในชุมชนได้อาศัยทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ในการประกอบอาชีพด้านการเกษตร

จากการพึ่งพิงสิ่งแวดล้อมของประชาชนทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ทำให้เกิดความหวงแหนและปกป้องทรัพยากรที่มีอยู่ของชุมชน ซึ่ง จะเห็นได้จากในอดีตมีนายทุนจากภายนอกได้รับสัมปทานในการทำป่าไม้ในชุมชน ส่งผลให้พระภิกษุ และประชาชนในชุมชนร่วมกันคัดค้านทำให้สามารถรักษาป่าของชุมชนเอาไว้ได้จนถึงปัจจุบัน

นอกจากประชาชนจะหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่เกิดจากป็น แหล่งต้นน้ำของชุมชนแล้ว ในชุมชนยังมีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นความเชื่อ

ดั้งเดิมของชุมชน นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าวิญญาณเหล่านี้มีหน้าที่คุ้มครองชาวบ้านในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ปกป้องภัยพิบัติต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นกับประชาชนในชุมชน และยังมีหน้าที่รักษาป่าไม้ แหล่งน้ำของชุมชน ทำให้ภูเขาเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ทุกคนเคารพยำเกรง ความเชื่อดังเดิมนี้อยู่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนโดยผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ

พิธีกรรมการบูชาทวดเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมตามความเชื่อเรื่องทวดของชุมชนที่ติดกับภูเขาของชาวบ้านที่เชื่อว่ามีพลังศักดิ์สิทธิ์สามารถสร้างคุณสร้างโทษให้กับผู้ที่ทำผิดได้ ในพิธีกรรมชาวบ้านจะทำบุญตามประเพณีด้วยการถวายสังฆทานแด่พระภิกษุสงฆ์ และนำอาหารหวานคาวผลไม้มาบูชาใต้ต้นไม้ม ทำให้กลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของชาวพุทธที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

กระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชนชาวมุสลิม ใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

ความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว

ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามมีความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว คือ อัลลอฮ์ เชื่อในบรรดานบี (ศาสนทูต) ต่างๆ ที่พระอัลลอฮ์ทรงประทานให้เป็นผู้ชี้ทางให้กับผู้ศรัทธา โดยมีความเชื่อในพระเจ้าโดยใช้เหตุผลใช้สติปัญญา เชื่อถือ ยึดมั่นและยอมรับในคัมภีร์อัลกุรอานและอัลหะดีษซึ่งเป็นสิ่งที่พระเจ้าได้ประทานให้ พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างทุกสรรพสิ่ง ทรงเมตตาปราณี คุ้มครอง มีอำนาจเหนือทุกสิ่งและเป็นผู้สมควรได้รับการเคารพและเชื่อฟังเพียงองค์เดียว

ความศรัทธาในศาสนาทำให้ประชาชนในชุมชนเกรงกลัวต่อการทำผิดบาป ประพฤติตนอยู่ในกรอบของศาสนา เป็นการแก้ปัญหาเบื้องต้นในชุมชนที่เกิดจากจิตสำนึกของตนเอง ส่งผลให้ชุมชนอยู่อย่างสงบสุข ส่วนบุคคลที่กระทำความผิดทั้งหลักศาสนาและกฎหมายบ้านเมือง เช่น การเสพยาเสพติด การเล่นการพนัน ในชุมชนมุสลิม จะคอยสอดส่องดูแล เพราะเป็นสิ่งที่ผิดต่อหลักการศาสนาและผิดกฎหมายบ้านเมือง ผู้นำทางศาสนาจะคอยสั่งสอนผ่านการละหมาดในทุกวัน ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง

การละหมาด

มัสยิดเป็นศูนย์กลางของคนในชุมชนที่ใช้ปฏิบัติศาสนกิจ ส่งเสริมกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ โดยนำหลักศาสนาใช้ในการดำรงชีวิตซึ่งพื้นฐานหลักของชุมชนคือศาสนาอิสลาม

การละหมาดของชุมชนจะมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางทั้งนี้เพื่อสร้างความสามัคคีในกลุ่มศาสนิกด้วยกัน และการละหมาดจะมีสมาชิกในชุมชนมาร่วมกันละหมาดมากกว่าหนึ่งคน ดังนั้นการกำหนดให้มีการละหมาดร่วมกันเป็นจำนวนมาก จึงเป็นแนวทางสร้างความเป็นหนึ่งเดียว เพิ่มความเชื่อมั่น ในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนร่วมกันและเป็นการสร้างพลัง ให้กับชุมชนภายใต้จิตสำนึกของการละหมาดร่วมที่มีมัสยิดด้วย

มัสยิดมีบทบาทในการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่เยาวชนกลุ่มเสี่ยงและผู้ใช้สารเสพติดให้ความสนใจ เช่น การจัดการแข่งขันกีฬาในชุมชน การจัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ เพื่อส่งเสริมการใช้เวลาว่าง

ให้เป็นประโยชน์และการสร้างความใกล้ชิดผูกพันระหว่างเยาวชนกลุ่มเสี่ยงผู้ใช้สารเสพติด ผู้นำศาสนา และประชาชน โดยการจัดกิจกรรมแต่ละครั้งมีการสอดแทรกหลักจริยธรรมทางศาสนาอิสลาม

การจ่ายซากาต

ศาสนาอิสลามมีลักษณะแตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ เนื่องจากได้บัญญัติครอบคลุมถึงวิถีชีวิตของผู้นับถือทุก ๆ ด้าน ตั้งแต่เกิดจนตาย มุสลิมทุกคนไม่สามารถแยกอิสลามออกจากวิถีการดำเนินชีวิต ไม่สามารถเลือกปฏิบัติเฉพาะสิ่ง เฉพาะอย่าง เฉพาะบางประการ ตามหลักศาสนาได้ การจ่ายทาน บังคับ หรือ ซะกาต ระบุให้มุสลิมทุกคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจตามศาสนาบัญญัติ คือ มีทรัพย์สิน เหลือจากปัจจัยสี่ และถือครองทรัพย์สินที่สะสมไว้ครบรอบ ๑ ปีจันทรคติ หรือตามช่วงเวลาที่ศาสนา กำหนด ต้องจ่าย ซะกาตตามอัตราที่กำหนดไว้

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การจ่ายซะกาต นอกจากจะเป็นการแสดงออกถึงความศรัทธาแล้ว ยัง เป็นการแสดงความเคารพภักดีต่อพระเจ้าหรือ อัลเลาะห์ โดยผ่านทางความช่วยเหลือสังคมด้วย

๔.๓ ความสำคัญของกระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

จากการศึกษาโดยการสัมภาษณ์ในประเด็นความสำคัญของกระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชน ทำให้ทราบว่า ศาสนา และวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ทั้งประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธ และประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลาม สามารถอธิบายได้ดังนี้

ความสำคัญต่อตนเอง

การดำเนินการตามหลักการทางศาสนาและใช้ชีวิตให้เป็นไปตามวิถีศาสนาและวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อการตนเองในด้านการฝึกตน เพราะหลักการทางศาสนาเป็นเสมือนวินัยที่คอยควบคุมไม่ให้กระทำความผิดต่อผู้อื่น เป็นการเคารพต่อพระเจ้า หรือการเคารพต่อธรรม การดำเนินชีวิตไปตามศาสนานั้นจะส่งผลดีทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ทำให้ตนเองได้ไปอยู่บนสวรรค์ แต่ในปัจจุบันก็จะทำให้ตนเองมีความสุข

ความสำคัญต่อครอบครัว

ครอบครัวที่นับถือศาสนาพุทธในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พื้นฐานวิถีชีวิตตั้งอยู่บนพื้นฐานต้นทุนทางวัฒนธรรมความเชื่อในศาสนา และเรื่องผี วิญญาณ อิทธิพลทางศาสนาฮินดู พราหมณ์ ประเพณีท้องถิ่นชุมชนชาวไทยพุทธจึงมีการผสมผสาน ที่บูรณาการกับหลักความเชื่อ และหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา มีต่อผลต่อถึงวิถีการดำเนินชีวิตในสถาบันครอบครัว ที่มักคอยสอนบุตรหลานให้ดำเนินชีวิตตามขนบธรรมเนียมประเพณีของบรรพบุรุษ เช่น ประเพณีทำบุญเดือนสิบ ประเพณีทำบุญเดือนห้า ที่ทำให้คนในครอบครัวมาทำกิจกรรมร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นไปทำงานหรือย้ายที่อยู่ไปอยู่ที่อื่น แต่

พอช่วงเดือนห้า และช่วงเดือนสิบ ซึ่งจะเป็นการทำบุญให้กับบรรพบุรุษ ชาวพุทธก็จะกลับมาบ้านเกิด ที่มีกระต๊อบบรรพบุรุษเก็บรักษาไว้อยู่ ส่งผลให้เกิดการพบปะกันระหว่างคนในครอบครัว เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในครอบครัว

สถาบันครอบครัวมุสลิมให้ความสำคัญและปฏิบัติตามหลักการทางศาสนา กระบวนการจัดการทางสังคมของสถาบันครอบครัวมุสลิมในวิถีการปฏิบัติตามประเพณีประจำปีตั้งแต่เกิดไปจนกระทั่งชีวิตมีความเข้มแข็ง เป็นไปอย่างมีระบบ บนพื้นฐานความเชื่อตามหลักการปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลาม ช่วงวัยเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งเข้าสู่วัยรุ่น สถาบันครอบครัวใช้กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจให้แก่บุตรหลานตามวิถีปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัดในวิถีการปฏิบัติ

ความสำคัญต่อชุมชน และสังคม

กระบวนการจัดการทางสังคมบนพื้นฐานประเพณีประจำปีของชุมชนมุสลิมในยุคปัจจุบัน ซึ่งนำมาซึ่งความเข้มแข็งและความเป็นอัตลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรม ยกตัวอย่างกระบวนการจัดการทางสังคมเพื่อสร้างความเป็นอัตลักษณ์ให้กับชุมชน เริ่มตั้งแต่ประเพณีการเกิดจนกระทั่งบุตรหลานเข้าสู่ช่วงวัยรุ่น จากที่สถาบันครอบครัวได้ถือปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีบนพื้นฐานหลักคำสอนทางด้านศาสนาอิสลาม จนกลายมาเป็นแบบอย่างวิถีการปฏิบัติที่เป็นอัตลักษณ์ทางด้านประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน เริ่มตั้งแต่ประเพณีการเกิดจนกระทั่งบุตรหลานเข้าสู่วัยรุ่น เช่น ประเพณีการเกิด : การโกนผมไฟ การตั้งชื่อและการเชือดสัตว์ พิธีการละหมาด ส่วนพิธีเข้าพิธีเข้าสู่หนัด (คอตัน หรือมาฮะยาวิ) บางชุมชนจะมีหน่วยงานราชการในพื้นที่ได้ดำเนินการให้บุตรหลานแต่ละครอบครัวที่จะเข้าสู่ประเพณีเข้าสู่หนัด ได้เข้าร่วมโครงการในการเข้าพิธีพร้อมกัน ซึ่งได้สะท้อนกระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนมุสลิม โดยใช้ฐานต้นทุนทางด้านประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อสร้างความเข้มแข็งความสามัคคี

ประเพณีท้องถิ่นชาวไทยพุทธในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ยังมีหลายประเพณีที่มีความสำคัญตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อกันของชุมชนได้บูรณาการกับวิถีชีวิตในยุคปัจจุบัน เช่น ชักพระเดือนห้า ประเพณีรับเตตา ประเพณีไหว้ทาง ประเพณีเหล่านี้นั้นชุมชนตั้งอยู่บนฐานคิดความเชื่อที่ว่า ถ้าประกอบประเพณีเหล่านี้แล้ว จะทำให้ชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ในการทำเกษตรกรรม และจะทำให้การดำเนินชีวิตในชุมชนมีความสุข ปราศจากภัยพิบัติต่าง ๆ หรือบางประเพณี เช่น ประเพณีลาซัง ได้สร้างบูรณาในการจัดกิจกรรมร่วมกับ หน่วยงานในท้องถิ่น ยกกระดับประเพณีท้องถิ่นให้เป็นประเพณีระดับสังคม เพื่อรองรับการท่องเที่ยวประจำปีของชุมชน

ความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม

ศาสนา ในพื้นที่สามจังหวัด คือ จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส ที่มีความหลากหลายอยู่ร่วมกันมาอย่างยาวนาน ในการดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคมแห่งนี้ ใครที่นับถือศาสนาใด

ก็จะดำเนินกิจกรรมตามศาสนาของตนเอง ไม่มีการก้าวล่วงล่วงล้ำในความเชื่อของแต่ละบุคคล เพราะหากยึดมั่นในหลักคำสอนทางศาสนาอย่างแท้จริง ก็จะไม่ไปทำร้าย เอาเปรียบผู้อื่น มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน นั่นก็เป็นเพราะคำสอนทางศาสนาที่ได้ปลูกฝังให้คนมีเมตตาต่อกัน ซึ่งจะส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม

การดำเนินกิจกรรมด้านประเพณี วัฒนธรรม ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ประกอบไปด้วยประเพณี วัฒนธรรม ที่เนืองด้วยศาสนา ความเชื่อท้องถิ่น และประเพณีร่วมระหว่างศาสนา ซึ่งในการดำเนินกิจกรรมที่เนืองด้วยศาสนา ศาสนิกในศาสนาก็จะดำเนินไปตามศาสนาของตน แต่การอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม จะมีกิจกรรมที่ดำเนินการร่วมกัน โดยไม่ผิดหลักการของศาสนา ซึ่งจะมีประชาชนมาร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ในท้องถิ่นของตนเอง เช่น การแข่งขันฟุตบอล หรือการแข่งขันกีฬา การรวมกลุ่มประกอบอาชีพของกลุ่มแม่บ้าน กิจกรรมหรือประเพณีเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมในการอยู่ร่วมกันเป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. รัฐควรนำแนวทางของศาสนาในการบริหารจัดการชุมชนเพื่อให้ประชาชนได้ยึดมั่นในหลักคำสอนของศาสนาที่ถูกต้อง
๒. รัฐควรจัดให้มีกิจกรรมที่แสดงถึงอัตลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมของท้องถิ่นร่วมกัน เพื่อการปฏิสัมพันธ์ของคนต่างศาสนาที่อาศัยอยู่ร่วมกัน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรมีการวิจัยในประเด็นการใช้วัฒนธรรมร่วมกันเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม
๒. ควรมีการวิจัยในประเด็นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนาเพื่อการอยู่ร่วมกันในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมการพัฒนาชุมชน. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : กรมการพัฒนาชุมชน, ๒๕๒๗.
- กระทรวงวัฒนธรรม, <<https://www.m-culture.go.th/>>, ออนไลน์, วันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๖๒.
- กาญจนา แก้วเทพ. การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน : โดยถียมมนุษย์เป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพฯ : สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๘.
- โกวิทย์ พวงงาม. การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์, ๒๕๕๓.
- เชมชาติ เทพไชย (บรรณาธิการ). มติวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และภาพยนตร์ คืบคลานสู่สันติจังหวัดชายแดนภาคใต้. กรุงเทพฯ : กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๕.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดยะลา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๓.
- จรัส สุวรรณมาลา. ปฏิรูประบบการคลังไทยกระจายอำนาจสู่ภูมิภาคท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๓๘.
- จังหวัดนราธิวาส, <http://www.narathiwat.go.th/narathiwat/documents/information> ๕๖.pdf, ออนไลน์, วันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๖๒.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. สังคมวิทยา (พิมพ์ครั้งที่ ๑๓). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘.
- จิรพรรณ กาญจนจิตรา. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓.
- ฉวีวรรณ สุวรรณภา. พระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย, ออนไลน์ <https://www.mcu.ac.th/article/detail/405>. วันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๖๒.
- ดำรง วัฒนา, สุริยะ วิริยสวัสดิ์ และสุชาดา วัฒนา. ระบบการบริหารจัดการท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๔.
- เดือน คำดี. ศาสนศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.
- นภาพร หะวานนท์. ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. ๒๕๕๐.
- นิยพรรณ วรรณศิริ. มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : ธนาเพรส, ๒๕๕๐.
- บำรุง บุญปัญญา. “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในการพัฒนา,” ๓ ทศวรรษ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน, ใน สนั่น ชูสกุล (บรรณาธิการ), กรุงเทพฯ : บริษัท โรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด, ๒๕๔๘.

บรรณานุกรม (ต่อ)

ประเวศ วะสี. กระบวนทรรศน์ใหม่ในการพัฒนาประเทศไทย ท้องถิ่นเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ : บริษัท คิวพี จำกัด, ๒๕๒๒.

_____. ประชาคมตำบล (พิมพ์ครั้งที่ ๒), กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๑.

_____. พุทธเกษตรกับศาสนาสืบของสังคมไทย. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๐.

ประสิทธิ์ พันธวงศ์,สามารถ บุญรัตน์ และบุญรัตน์ ครุฑทอง . รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของของชาวพุทธและมุสลิมในจังหวัดสุราษฎร์ธานี. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๐.

_____. ธรรมะฉบับเรียนลัด. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม. ๒๕๕๐.

พวงผกา คุโรวาท. ศิลปะและวัฒนธรรมไทย (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์, ๒๕๔๙.

พัฒนา กิตติอาษา. ท้องถิ่นนิยม. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. ๒๕๔๖

พุทธทาสภิกขุ. ศึกษาธรรมอย่างถูกวิธี. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๓.

ไพฑูรย์ เครือแก้ว. สังคมชนบทไทยและหลักการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง. ๒๕๐๖.

มานะ ขุนวิชัย และ นฤมล สุขพันธ์. “การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของคนไทยพุทธ – ไทยมุสลิม ในจังหวัดพัทลุง”, วิชา วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๑, (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๔), หน้า ๒๒๑-๒๓๓.

ยุกติ มุกดาวิจิตร. อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน” วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนว วัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ : ฟาเดียวกัน, ๒๕๔๘.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. การพัฒนาเมืองและชนบทประยุกต์. กรุงเทพฯ : ฟอว์เพช, ๒๕๔๙.

ศศิธร จันทมฤก (บรรณาธิการ), วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์ (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์) ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๖๐ หน้า ๑๘๕-๑๘๙ .

สถาบันวิจัยและพัฒนาชายแดนภาคใต้ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา. วิไลวัลย์ แก้วดาทิพย์(บรรณาธิการ) วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๒, หน้า ๒๒๒-๒๓๐.

สนธยา พลศรี, ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน (พิมพ์ครั้งที่ ๕), (กรุงเทพฯ : โอ. เอส. พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒.

บรรณานุกรม (ต่อ)

สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา และองค์กรเซเบโม (Cebemo) ประเทศเนเธอร์แลนด์.

“การดำรงอยู่ของชุมชน กระบวนการต่อสู้และพัฒนา กรณีศึกษากลุ่มพัฒนาเขต

จอมทอง ศูนย์สังคมพัฒนาเชียงใหม่” กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๓, หน้า ๓๐.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. **วิธีสร้างบุญบารมี**. พิมพ์ครั้งที่

๒๘. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๓.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **สังคมวิทยาการเมือง** (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๓๒.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษายะลา เขต ๑, ใน ยะลา บ้านเกิดเมืองนอน. มปป.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ออนไลน์ <http://www.royin.go.th>. วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๒.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพังงา. ออนไลน์ https://www.mculture.go.th/phangnga/ewt_news.php?id=๔๑๙&filename=index. วันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๖๒

สำนักงานจังหวัดปัตตานี ศาลากลางจังหวัดปัตตานี. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์**

เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดปัตตานี. เอกสารบรรยายสรุปจังหวัดปัตตานี, มปป.

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม. การศึกษาองค์ความรู้และแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวแนวยั่งยืน

ย่านภูเก็ลและพื้นที่เกี่ยวเนื่องเขตธนบุรี. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จ

เจ้าพระยา, ๒๕๕๐.

สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. **รากฐานแห่งชีวิต วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน, ๒๕๓๓.

สุรวุฒิ ปัดไธสง, “วัฒนธรรมชุมชน : เงื่อนไขความเข้มแข็งของชุมชน/หมู่บ้าน”, พฤติกรรม

ศาสตร์, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑, (๒๕๔๕) : หน้า ๑๑ – ๒๐.

สุพัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๓๕-๓๖.

อรรณู จิตตะเสนี, **หลักการและวิธีการบริหารจัดการชุมชน**. ออนไลน์ <http://www.songkhlahealth.org/paper/>

๑๔๒๒. วันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๖๒.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. **มิติชุมชน วิธีคิดท้องถิ่น ว่าด้วยสิทธิ อำนาจและการจัดการทรัพยากร**

กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๔.

_____. **วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน : พลวัตรและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา**.

กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๔.

อินสอน บัวเขียว. **สาระสำคัญการบริหารงานชุมชน**. กรุงเทพฯ : พิราบ, ๒๕๔๖.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- อุดมศรี ศิริลักษณ์พร,รุ่งโรจน์ เพชรบุรณิน และไพฑูมพล นิมเณลิม, “ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง : ความหมายและตัวชี้วัดจากความเห็นของผู้นำชุมชน” ใน วารสารข่าวชุมชน อัมพร แก้วหนู บรรณาธิการ, ฉบับที่ ๑๓๐ มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔, หน้า ๕-๑๐.
- อุตร หลักทอง, “แนวทางการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนพหุวัฒนธรรม” วารสารสารสนเทศ, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๕๘) : หน้า ๓๘-๔๕.

แบบสัมภาษณ์

การวิจัย เรื่อง กระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรม
ของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

ชื่อ.....สกุล.....ตำแหน่ง.....
ที่อยู่.....

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ บริบททางสังคมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

-ความหมายที่ตั้งและอาณาเขต

.....
.....

-ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน

.....
.....

-ลักษณะภูมิประเทศและคมนาคม

.....
.....

-โครงสร้างและสภาพทางสังคม

.....
.....

-สภาพเศรษฐกิจและพลวัตการเปลี่ยนแปลง

.....
.....

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ กระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

๒.๑ การจัดการทางสังคมด้วยการบูรณาการบนพื้นฐานอัตลักษณ์ทางศาสนา

-มิตินาฏนาฏกับการจัดการด้านศึกษา

.....

.....

-มิตินาฏนาฏกับการหลักการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

.....

.....

-มิตินาฏนาฏกับกิจกรรมความสัมพันธ์ในชุมชน

.....

.....

-มิตินาฏนาฏกับความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ

.....

.....

- หลักบุญกิริยาวัตถุ ๓

.....

.....

- หลักศรัทธา

.....

.....

๒.๒ การจัดการทางสังคมด้วยการบูรณาการบนพื้นฐานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

-มิตินาฏนาฏกับการแต่งกาย

.....

.....

-มิตินาฏนาฏกับอาหาร เช่น อาหารท้องถิ่น อาหารสากล

.....

.....

-มิตินาฏนาฏกับประเพณีท้องถิ่น และประเพณีประจำปี

.....

.....

-มติทางวัฒนธรรมกับศิลปะการแสดงพื้นบ้าน

.....

.....

-มติทางวัฒนธรรมกับการนันทนาการ

.....

.....

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ ความสำคัญของกระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการ
หลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

.....

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก ข

หนังสือขอความอนุเคราะห์ข้อมูลสำคัญ

ที่ศธ ๖๑๒๙ / พิเศษ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี
ถนนสามัคคี สาย ข ซอย ๑๐ ตำบลรูสะมิแล
อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ๙๔๐๐๐

๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

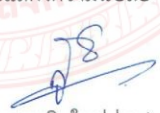
เรียน ประธานคณะกรรมการอิสลามจังหวัดนราธิวาส

ด้วย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี ได้รับการอนุมัติโครงการวิจัยเรื่อง กระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมีนายนิเวศน์ มณีรัตนวงศ์ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี เป็นผู้รับผิดชอบโครงการวิจัย

ในการนี้ ทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี จึงขออนุญาตให้นายนิเวศน์ มณีรัตนวงศ์ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี ผู้รับผิดชอบโครงการวิจัย เข้าสัมภาษณ์เก็บข้อมูลจากท่านและผู้ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัยข้างต้น

กระผมและคณะหวังว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านเป็นอย่างยิ่ง และขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ดร.สุชาติ ใหม่อ่อน)

รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี

ม จ ร วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี

โทร. ๐๗๓-๔๕๐๐๗๑

ที่ศธ ๖๑๒๙ /พิเศษ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี
ถนนสามัคคี สาย ข ซอย ๑๐ ตำบลรูสะมิแล
อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ๙๕๐๐๐

๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

เรียน ประธานคณะกรรมการอิสลามจังหวัดยะลา

ด้วย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี ได้รับการอนุมัติโครงการวิจัยเรื่อง กระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมีนายนิเวศน์ มณีรัตนวงศ์ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี เป็นผู้รับผิดชอบโครงการวิจัย

ในการนี้ ทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี จึงขออนุญาตให้นายนิเวศน์ มณีรัตนวงศ์ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี ผู้รับผิดชอบโครงการวิจัย เข้าสัมภาษณ์เก็บข้อมูลจากท่านและผู้ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัยข้างต้น

กระผมและคณะหวังว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านเป็นอย่างยิ่ง และขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ดร.สุชาติ ใหม่อ่อน)

รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี

ม จ ร วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี

โทร. ๐๗๓-๔๕๐๐๗๑

ที่ศร ๖๑๒๙ /พิเศษ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี
ถนนสามัคคี สาย ข ซอย ๑๐ ตำบลรูสะมิแล
อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ๙๔๐๐๐

๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

เรียน ประธานคณะกรรมการอิสลามจังหวัดปัตตานี

ด้วย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี ได้รับการอนุมัติโครงการวิจัยเรื่อง กระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมีนายนิเวศน์ มณีรัตนวงศ์ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี เป็นผู้รับผิดชอบโครงการวิจัย

ในการนี้ ทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี จึงขออนุญาตให้นายนิเวศน์ มณีรัตนวงศ์ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี ผู้รับผิดชอบโครงการวิจัย เข้าสัมภาษณ์เก็บข้อมูลจากท่านและผู้ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัยข้างต้น

กระผมและคณะหวังว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านเป็นอย่างยิ่ง และขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ดร.สุชาติ ใหม่อ่อน)

รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี

ม จ ร วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี

โทร. ๐๗๓-๔๕๐๐๗๑

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

ตารางที่ ๑ แสดงรายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้นำทางศาสนาพุทธ

ลำดับที่	ชื่อ ฉายา/นามสกุล	ตำแหน่ง	วันที่สัมภาษณ์
๑	พระสิริจริยาลังการ	เจ้าคณะจังหวัดปัตตานี	๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒
๒	พระราชปัญญามูณี	เจ้าคณะจังหวัดยะลา	๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑
๓	พระเทพศีลวิสุทธิ	เจ้าคณะจังหวัดนราธิวาส	๑๕ กันยายน ๒๕๖๑.
๔	พระครูอุษธรธรรมาทร	เจ้าคณะอำเภอยะหริ่ง	๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.
๕	พระสิริปัญญาคุณ	เจ้าคณะอำเภอยะหา	๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๑
๖	พระครูปิยารคุณ	เจ้าคณะอำเภอโหวงป่าตี	๘ เมษายน ๒๕๖๒

ตารางที่ ๒ แสดงรายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้นำทางศาสนาอิสลาม

ลำดับที่	ชื่อ ฉายา/นามสกุล	ตำแหน่ง	วันที่สัมภาษณ์
๑	นายอาแว มามะ	โต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดตำบลปิยา มูมิง อำเภอยะหริ่ง	๑๖ ตุลาคม ๒๕๖๑
๒	นายอับดุลการิม การี	อิหม่ามประจำมัสยิดกลาง อ.เมือง จ. นราธิวาส	๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๒
๓	นายสุทธิมาตร มาหามัด	อิหม่ามประจำมัสยิดกลาง อ.ยะหา จ.ยะลา	๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๒
๔	นายอารีฟิน เจ๊ะแม	อิหม่ามประจำมัสยิด อ.เมือง จ.ยะลา	๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๒

ตารางที่ ๓ แสดงรายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน

ลำดับที่	ชื่อ ฉายา/นามสกุล	ตำแหน่ง	วันที่สัมภาษณ์
๑	นายสุกิจ นิลอินจันทร์	ผู้ใหญ่บ้าน ม.๒ ต.ตะโละ อ.ยะหริ่ง จ. ปัตตานี	๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๑
๒	นางยีน ชูพันธ์	ชาวไทยพุทธ ต.ตะโละ อ.ยะหริ่ง จ. ปัตตานี	๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๑
๓	นางจบ แก้วใจดี	ชาวไทยพุทธ ต.ตะโละ อ.ยะหริ่ง จ. ปัตตานี	๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๑
๔	นายอะสะแม ลาเตะ	ผู้ใหญ่บ้าน ด.๒ ต.ตะโละ อ.ยะหริ่ง จ. ปัตตานี	๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๑

๕	นายมะรอตี สามี	ชาวไทยมุสลิม ต.ตะโละ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๑
๖	นายมะตอเท เวาะหลง	ชาวไทยมุสลิม ต.ตะโละ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑
๗	พระครูสถิตธีรธรรม	เจ้าอาวาสวัดยะหาประชาราม ต.ยะหา อ.ยะหา จ.ยะลา	๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑
๘	นางกัณหา สุวรรณรักษ์	ชาวไทยพุทธ ต.ยะหา อ.ยะหา จ.ยะลา	๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒
๙	นางแอ๊ะ สุวรรณวงศ์	ชาวไทยพุทธ ต.ยะหา อ.ยะหา จ.ยะลา	๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒
๑๐	นายรอมลี ดีมาแน	ผู้ใหญ่บ้าน ม.๒ ต.ยะหา อ.ยะหา จ.ยะลา	๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒
๑๑	นายมะซอรี ดอเลาะ	ชาวไทยมุสลิมอำเภอยะหา	๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒
๑๒	นายตัวพีชี มะบาโกร์	ชาวไทยมุสลิมอำเภอยะหา	๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒
๑๓		ชาวไทยมุสลิมอำเภอยะหา	๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒
๑๔	นายชนาธิป พรหมชื่น	กำนันตำบลสุโหงปาดี อ.สุโหงปาดี จ.นราธิวาส	๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๒
๑๕	พระปลัดศุภฤกษ์	พระลูกวัดชลธาราสিংเห อ.สุโหงปาดี จ.นราธิวาส	๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๒
๑๖	นายกำพล คงประเสริฐ	ชาวไทยพุทธ ต.สุโหงปาดี อ.สุโหงปาดี จ.นราธิวาส	๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๒
๑๗	นางสาวอารีย์ ศรีรัตน์	ชาวไทยพุทธ ต.สุโหงปาดี อ.สุโหงปาดี จ.นราธิวาส	๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๒
๑๘	นายชาญดี บิลลาเต๊ะ	ชาวไทยมุสลิม ต.สุโหงปาดี อ.สุโหงปาดี จ.นราธิวาส	๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๒
๑๙	นางรุสนี สะมะแอ	ชาวไทยมุสลิม ต.สุโหงปาดี อ.สุโหงปาดี จ.นราธิวาส	๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๒
๒๐	นายมะกูดี มะรอตี	ชาวไทยมุสลิม ต.สุโหงปาดี อ.สุโหงปาดี จ.นราธิวาส	๑๕ พฤศจิกายน

ภาคผนวก ค
ภาพถ่ายกิจกรรม

ภาคผนวก ง

ผลลัพธ์ ผลผลิต และผลกระทบจากการวิจัย

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้
ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

ผลลัพธ์ (ตามวัตถุประสงค์)	ผลผลิต	ผลกระทบจากการวิจัย
๑. ผลการศึกษาบริบททางสังคมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ จากการศึกษาพบว่า ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความหลากหลายทั้งทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ ศาสนา ชาติพันธุ์ มีประวัติศาสตร์ความเป็นอยู่ร่วมกันมาอย่างยาวนาน การดำรงอยู่ในชุมชนจะแยกเป็นชุมชนพุทธ ชุมชนมุสลิม แต่จะมีการอยู่ร่วมกันในชุมชนที่เป็นชุมชนเมืองที่มีการติดต่อค้าขาย จะพบว่าชาวพุทธและชาวมุสลิมจะอาศัยอยู่ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน	ได้รับความรู้ด้านประวัติศาสตร์ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ความหลากหลายด้านศาสนาและชาติพันธุ์ของประชากรในพื้นที่	ชาวพุทธและชาวมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในด้านประวัติศาสตร์ ความเป็นชุมชนและท้องถิ่นของตนเอง เกิดความหวงแหนต่อท้องถิ่นของตนเอง
๒. ผลการศึกษาระบบการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ จากการศึกษาพบว่า ชุมชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังให้ความสำคัญกับศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่น โดยให้วัด หรือมัสยิดเป็นศูนย์กลางของชุมชน การนำหลักธรรมของศาสนา มาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตเป็นการพัฒนาตนเองรวมถึงการพัฒนาชุมชนสังคม	ได้องค์ความรู้ด้านศาสนา และวัฒนธรรมเพื่อเป็นพื้นฐานของการพัฒนาท้องถิ่น	ชาวพุทธและชาวมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้เห็นคุณค่าของศาสนา วัฒนธรรมของตนเอง และให้เกียรติความเชื่อศาสนา วัฒนธรรมของผู้อื่น เกิดการปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันทั้งในชุมชนและภายนอกชุมชน

หน่วยงานภาครัฐให้ความสำคัญโดย การสนับสนุนกิจกรรมของชุมชน		
๓. ผลวิเคราะห์ความสำคัญของ กระบวนการจัดการทางสังคมของ ชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอน ทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรม ของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดน ภาคใต้ จากการศึกษาพบว่า ชุมชนใน พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ ดำเนินการจัดการชุมชนโดยใช้ หลักการของทางศาสนาและวัฒนธรรม ประเพณี ประชาชนได้นำหลักธรรม ทางศาสนามาใช้เป็นแนวทางต่อการ ดำรง ส่งผลต่อตนเอง ชุมชนสังคม และส่งผลดีต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม พหุวัฒนธรรม	ได้รับองค์ความรู้เรื่องการ ปลูกฝังให้เยาวชนได้เรียนรู้ หลักธรรมทางศาสนา และ ให้ยึดถือประเพณีอันดีงาม ของชุมชนเพื่อส่งเสริมการ อยู่ร่วมกันของประชาชนใน สามจังหวัดชายแดนภาคใต้	ประชาชนในพื้นที่สาม จังหวัดชายแดนภาคใต้ให้ ความสำคัญกับศาสนาและ วัฒนธรรมประเพณีมากขึ้น ส่งผลให้มีการฟื้นฟูประเพณี ดั้งเดิมบางอย่างที่กำลังจะ หายไปโดยได้รับการ สนับสนุนจากหน่วยงาน ภาครัฐ

ภาคผนวก จ
แบบสรุปโครงการวิจัย

แบบสรุปโครงการวิจัย

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่ ว. ๐๖๑ / ๒๕๕๗

ชื่อโครงการ กระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรม
ของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

หัวหน้าโครงการ นายนิเวศน์ มณีรัตนวงศ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี

โทรศัพท์ ๐๗๓-๔๕๐๐๗๕ โทรสาร. ๐๗๓-๔๕๐๐๗๔ มือถือ ๐๘๗-๓๙๓-๘๒๗๑

ความเป็นมาและความสำคัญ

ความเป็นมาของวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตของคนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีพื้นฐานมาจากพัฒนาการความเชื่อที่มีการวิวัฒนาการของคนในพื้นที่ที่เคยรับเอาวัฒนธรรมของศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธ และเข้าสู่ยุคของการเข้ารับศาสนาอิสลามของคนในพื้นที่ วัฒนธรรมบางเรื่องมีเนื้อหาและวิธีการที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันบางประเพณีต่างกันโดยสิ้นเชิง บางประเพณีมีลักษณะของการผสมผสานและปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย แต่ประเพณีของวัฒนธรรมของชาวมลายูมุสลิมส่วนใหญ่ในปัจจุบันยังยึดโยงอยู่กับทั้งความเชื่อเก่า ๆ ที่สืบทอดกันมา บางส่วนบางชุมชนยึดเอาหลักการศาสนาอิสลามอย่างแข็งขัน วัฒนธรรมถิ่นนี้จึงเป็นวัฒนธรรมแข็ง มีพลวัตตามยุคสมัยตามกาลเวลาตามค่านิยมของกลุ่มชนแต่มีแกนหลักที่เปลี่ยนแปลงได้ยาก

จากความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่ปรากฏให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่าง อันได้แก่ กลุ่มคนไทยที่นับถือพุทธศาสนา กลุ่มคนไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม และรวมถึงกลุ่มคนไทยที่มีเชื้อสายจีน ซึ่งได้อยู่ร่วมกันมานานจนกลายเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่มีความซับซ้อนทางวัฒนธรรมและมีการผสมผสานกลมกลืนทางสังคมของคนที่แตกต่างกันไปจากวัฒนธรรมของท้องถิ่นหรือภูมิภาคอื่นในสังคมไทย การศึกษาทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่างทราบว่าประชาชนในชุมชนมีพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงระบบความเชื่อทางศาสนาของตนอย่างชัดเจน ส่วนในการสร้างสรรค์งานทางด้านศิลปะ ก็มีรูปแบบแสดงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนอย่างชัดเจนเช่นเดียวกัน ผลจากการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นที่มีเงื่อนไขทางด้านศาสนาหรือระบบความเชื่อที่แตกต่างกัน

แต่ในขณะเดียวกันในชุมชนที่มีความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรมกลับไม่มีความขัดแย้งกัน ซึ่งในหลายชุมชนประชาชนทั้งสองศาสนาอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่งผลให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง ถึงแม้ว่าในปัจจุบันภาพจากสังคมภายนอกมองว่าในพื้นที่สาม

จังหวัดชายแดนภาคใต้มีความขัดแย้ง และมีความรุนแรง แต่สังคม ชุมชน ภายในกลับทำให้ประชาชนในพื้นที่มีความรัก มีความเห็นอกเห็นใจ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันมากขึ้น เพื่อป้องกันการเข้ามาทำร้ายทำลาย ความเป็นชุมชนที่อยู่ร่วมกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การบริหารจัดการชุมชนก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชุมชนนั้นมีความเข้มแข็ง โดยในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีประชาชนที่นับถือศาสนาที่แตกต่างกัน บางชุมชนประชาชนทั้งสองศาสนาอยู่ร่วมกัน บางชุมชนประชาชนกระจายไปตามชุมชนที่ตนเองนับถือศาสนาแตกต่างกัน เช่น ชุมชนชาวพุทธ ชุมชนชาวมุสลิม ในแต่ละชุมชนก็มีผู้นำศาสนาของตนเอง ทั้งผู้นำแบบเป็นทางการ ผู้นำไม่เป็นทางการ ผู้นำทางจิตวิญญาณ ซึ่งผู้นำเหล่านี้มีบทบาทในการบริหารจัดการชุมชน ซึ่งผู้นำที่นับถือศาสนาแตกต่างกัน ก็จะนำแนวทาง คติความเชื่อ ของศาสนามาช่วยในการบริหารจัดการชุมชนของตนให้ประชาชนอยู่ในระเบียบกฎเกณฑ์ตามหลักการของศาสนา และหลักกฎหมายบ้านเมือง ซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนพัฒนา และประชาชนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงประสงค์ที่จะศึกษาวิจัยในเรื่องของกระบวนการจัดการชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ขึ้นโดยมุ่งเน้นเป้าประสงค์ไปที่วิถีความเป็นอยู่ชุมชนชาวพุทธและชาวมุสลิม ด้านรูปแบบการจัดการทางสังคมโดยการบูรณาการอยู่บนพื้นฐานอันเป็นอัตลักษณ์ทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชน เพราะหลักคำสอนทางศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม เป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของสังคม เป็นหลักคำสอน เป็นกฎเกณฑ์ข้อควรปฏิบัติที่หล่อหลอมบ่มเพาะให้ผู้คนมีคุณธรรม สังคมสงบสุข ต้นทุนทางสังคมเหล่านี้มีพลังในการพัฒนาสังคมให้เป็นธรรมและยั่งยืนได้เป็นอย่างดี แต่สภาพความเปลี่ยนแปลง และสถานการณ์บ้านเมืองในแต่ละท้องถิ่นไม่เหมือนกัน การรักษารูปแบบเอกลักษณ์ทางศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรม จึงเป็นเรื่องของการจัดการทางสังคมแบบบูรณาการ จึงต้องทำการวิเคราะห์ และสังเคราะห์รูปแบบการจัดการของชุมชนตามประเด็นทางมิติทางศาสนา มิติทางด้านวัฒนธรรม และมิติด้านความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนตนเองและชุมชนอื่นๆ เพื่อจะได้มองเห็นภาพความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ตามรูปแบบการจัดการทางสังคมของชุมชนในสถานการณ์ปัจจุบัน

วัตถุประสงค์โครงการ

๑. เพื่อศึกษาบริบททางสังคมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้
๒. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้
๓. เพื่อวิเคราะห์ความสำคัญของกระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยแจงเป็นประเด็นได้ดังนี้

๕.๑ บริบททางสังคมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลบริบททางสังคมใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ จากการสัมภาษณ์และเอกสารที่มีผู้ศึกษารวบรวมไว้นำเสนอ ดังนี้

๕.๑.๑ ประวัติศาสตร์จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส

หลักฐานเอกสารโบราณปรากฏนามเมืองหรือรัฐสำคัญแห่งหนึ่งบนแหลมมลายู ซึ่งออกเสียงตามสำเนียงในแต่ละภาษา เช่น หลังยาซว หลังยาซีเจีย (ภาษาจีน) ลังคาโศกะ อิลังคาโศกะ (ภาษามลายู) โดยนักวิชาการสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นชื่อเมืองเดียวกันที่น่าจะเคยตั้งอยู่ในรัฐเคดาห์ ประเทศสหพันธรัฐมาเลเซียและจังหวัดปัตตานีในปัจจุบัน นักวิชาการทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเชื่อว่าปัตตานี เป็นที่แวะพักจอดเรือ เพื่อแลกเปลี่ยนซื้อ-ขายสินค้าระหว่างพ่อค้าชาวอินเดียทางตะวันตกกับพ่อค้าชาวจีนทางตะวันออกและชนพื้นเมืองบนแผ่นดินและหมู่เกาะใกล้เคียงต่างๆ

นอกจากนี้ ยังเชื่อว่าเดิมปัตตานีเป็นอาณาจักรที่เก่าแก่และมีความเจริญรุ่งเรืองในอดีต เนื่องจากมีหลักฐานทางโบราณคดีว่าบริเวณอำเภอยะรัง มีซากร่องรอยของเมืองโบราณขนาดใหญ่ซ้อนทับกันถึง ๓ เมือง มีซากโบราณสถานและศาสนสถานหลายแห่ง นอกจากนี้ยังค้นพบโบราณวัตถุจำนวนมาก โดยวัตถุบางชิ้นมีตัวอักษร

ซึ่งนักภาษาโบราณอ่านและแปลว่าเป็นอักษรปัลลวะ (อินเดียใต้) ภาษาสันสกฤตเขียนเป็นคาถาในพุทธศาสนาลัทธิมหายาน พระโพธิสัตว์สัมฤทธิ์ และเศษภาชนะดินเผาที่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ สอดคล้องกับจดหมายเหตุจีนที่ได้กล่าวถึงไว้ นอกจากนั้นหลักฐานที่ได้ขุดค้นพบยังแสดงให้เห็นด้วยว่าบริเวณที่ตั้งอำเภอยะรังในปัจจุบัน เป็นชุมชนที่มีความเจริญรุ่งเรืองในอดีตและต่อมาได้ย้ายเมืองปัตตานีมาบริเวณบ้านกรือเซะ สันนิษฐานว่าเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ทำให้เมืองเดิมไม่เหมาะในการเป็นเมืองท่าการค้า

เมืองปัตตานีได้ชื่อว่าเป็นหัวเมืองฝ่ายใต้ปลายแหลมมลายูที่มีฐานะเป็นเมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยามาตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑) เป็นต้นมา จนในปี พ.ศ. ๒๐๕๔ โปรตุเกสยึดครองมะละกาได้สำเร็จ และพยายามขยายอิทธิพลทางการค้าขึ้นมาทางตอนเหนือของคาบสมุทรมลายู ประกอบกับสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๓๔ - ๒๐๗๒) ทรงยินยอมให้โปรตุเกสเข้ามาตั้งสถานีการค้าในเมืองชายฝั่งทะเล เช่น นครศรีธรรมราช มะริด ตะนาวศรี และปัตตานี ทำให้ปัตตานีกลายเป็นเมืองท่าหลักเมืองหนึ่ง แม้ว่าปัตตานีจะเป็นเมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา แต่ด้วยเหตุที่เป็นเมืองที่มีความเจริญมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทำให้เจ้าเมืองปัตตานีต้องการความเป็นอิสระและทำการแข็งเมืองอยู่บ่อยครั้งเมื่อมีโอกาส

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบที่เมืองโบราณยะรังทราบว่า แต่เดิมชาวเมืองปัตตานีนับถือศาสนาพุทธและพราหมณ์ และเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามหลังจากที่อาณาจักรศรีวิชัยเสื่อมอำนาจ โดยได้รับอิทธิพลจากราชวงศ์มัชปาหิตในชาวที่แผ่อำนาจเข้ามาสู่แหลมมลายู ก่อให้เกิดความร่วมมือด้านการเมืองและด้านเศรษฐกิจ ทำให้การค้าในภูมิภาคเข้มแข็งและส่งผลให้ศาสนาอิสลามมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้น นอกจากนี้ มีการก่อสร้างมัสยิดเพื่อใช้ประกอบศาสนกิจที่สำคัญคือ มัสยิดกรือเซะและมัสยิดบ้านดาโต๊ะต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทยกทัพหลวงมาปราบปรามพม่าที่มาตีหัวเมืองทางแหลมมลายูจนเรียบร้อย และในปี พ.ศ. ๒๓๒๘ กรมพระราชวังบวรราเสด็จลงไปประทับที่เมืองสงขลา ได้มีกระแสน้ำพัดออกไปยังหัวเมืองปัตตานี เมืองไทรบุรีและเมืองตรังกานูให้มายอมเป็นเมืองขึ้นเช่นเดิม แต่สุดท้ายหม้อหมัด พระยาปัตตานี ในขณะนั้นขัดขึ้นกรมพระราชวังบวรฯ จึงมีรับสั่งให้พระยากลาโหมยกกองทัพไปตีเมืองปัตตานีได้ในปี พ.ศ. ๒๓๒๙ โดยได้กวาดต้อนครอบครัวและศาสตราวุธมาเป็นจำนวนมาก รวมทั้งใหญ่ ๒ กระบอก แต่สามารถนำ มาได้เพียงกระบอกเดียว จึงนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และทรงโปรดเกล้าฯ ให้จารึกชื่อเป็น “พญาตานี” นับว่าเป็นปืนใหญ่กระบอกใหญ่ที่สุดของประเทศไทย ปัจจุบันตั้งอยู่หน้ากระทรวงกลาโหม กรุงเทพมหานคร

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๓๖๗) เกิดความไม่สงบบ่อยครั้งจึงโปรดเกล้าฯ ให้มีผู้กำกับดูแลหัวเมืองมลายู โดยแบ่งเมืองตานีออกเป็น ๗ หัวเมือง ประกอบด้วยเมืองปัตตานี เมืองยะหริ่ง เมืองสายบุรี เมืองหนองจิก เมืองระแงะ เมืองรามันห์และเมืองยะลา ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกวิธีการปกครองแบบจตุสดมภ์ (เวียง วัง คลัง นา) ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นต้นมา โดยจัดการปกครองแบบ ๑๒ กระทรวง มีกระทรวงมหาดไทยเป็นกระทรวงการแผ่นดิน ได้จัดการปกครองเป็นระบบเทศาภิบาล โดยจัดแบ่งเป็นมณฑลทรงใช้นโยบายประนีประนอมและดำ เนินการเป็นขั้นตอน เพื่อไม่ให้เกิดการกระทบกระเทือนต่อการปกครองของเจ้าเมืองทั้ง ๗ หัวเมือง ประกอบด้วย ปัตตานี ยะหริ่ง สายบุรี หนองจิก ระแงะ รามันห์ และยะลา ซึ่งขึ้นกับมณฑลนครศรีธรรมราช มีข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลเป็นผู้ว่าราชการเมืองดูแล ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๙ ได้แยกหัวเมืองทั้ง ๗ ออกจากมณฑลนครศรีธรรมราช มาตั้งเป็นมณฑลปัตตานี พร้อมทั้งเปลี่ยนฐานะเมืองเป็นอำเภอและจังหวัด ได้แก่

จังหวัดปัตตานี รวมเมืองหนองจิกและเมืองยะหริ่ง

จังหวัดสายบุรี รวมเมืองระแงะ

จังหวัดยะลา รวมเมืองรามันห์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดภาวะเศรษฐกิจของประเทศตกต่ำ ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ รัฐบาลจำเป็นต้องตัดทอนรายจ่ายให้

น้อยลงเพื่อรักษาเสถียรภาพทางการเมืองของประเทศ จึงให้ยุบเลิกมณฑลปัตตานีคงสภาพเป็นจังหวัด ยุบจังหวัดสายบุรีเป็นอำเภอตะลุบัน (ภายหลังชื่ออำเภอสายบุรี) และแบ่งพื้นที่บางส่วนของสายบุรี คือ ระแงะและบาเจาะไปขึ้นกับจังหวัดนราธิวาส

๔.๑.๒ บริบททั่วไปของจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส

๑) ด้านพื้นที่และอาณาเขต

จังหวัดปัตตานี ยะลาและนราธิวาสตั้งอยู่ริมฝั่งทะเลด้านตะวันออกของภาคใต้มีพื้นที่ติดต่อกับอ่าวไทย ทิศเหนือและทิศตะวันออกมีอาณาเขตติดกับทะเลอ่าวไทย ทิศใต้และทิศตะวันตกมีอาณาเขตเชื่อมต่อประเทศมาเลเซียโดยแต่ละจังหวัดมีพื้นที่ดังนี้

- จังหวัดปัตตานีมีพื้นที่ ๑,๙๔๐,๓๕๖ ตารางกิโลเมตร
- จังหวัดยะลามีพื้นที่ ๔,๕๒๑.๐๗๘ ตารางกิโลเมตร
- จังหวัดนราธิวาสมีเนื้อที่ประมาณ ๔,๔๗๕.๔๓ ตารางกิโลเมตร

๒) ด้านจำนวนประชากร

จำนวนประชากรของจังหวัดปัตตานี ยะลาและนราธิวาสในปัจจุบันมีจำนวนรวมกันทั้งหมด ๑,๔๒๔,๗๒๘ คน โดยจำแนกได้ดังนี้

- จังหวัดปัตตานี มีจำนวนประชากรมากที่สุด ๕๒๙,๗๒๖ คน
- จังหวัดยะลา มีจำนวนประชากรน้อยที่สุด ๔๑๖,๖๒๘ คน
- จังหวัดนราธิวาส มีจำนวนประชากร จำนวน ๗๙๖,๒๓๔ คน

๓) ด้านเพศ

ประชากรใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นเพศชาย ๖๙๓,๕๓๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๘.๖๘ และเป็นเพศหญิง ๗๓๑,๑๙๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๑.๓๒ โดยทั้ง ๓ จังหวัด มีสัดส่วนเพศชายและเพศหญิงใกล้เคียงกัน

๔) ด้านอายุ

มีช่วงอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี จำนวน ๔๗๖,๓๓๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๔๓ มีช่วงอายุระหว่าง ๑๘ - ๔๕ ปี จำนวน ๖๔๗,๑๗๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๔๓ มีช่วงอายุ ๔๖ ปีขึ้นไป จำนวน ๓๐๑,๒๒๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๑.๑๔

๔.๑.๓ การนับถือศาสนาของประชากรในพื้นที่

นับถือศาสนาอิสลามมากที่สุด จำนวน ๑,๒๑๓,๓๘๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๘๕.๑๖ นับถือศาสนาพุทธ จำนวน ๒๐๗,๐๓๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๕๓ จังหวัดนราธิวาสมีอัตราส่วนประชากรนับถือศาสนาพุทธมากที่สุด จำนวน ๔๒๔,๔๐๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๘๘.๗๒ จังหวัดยะลา มีอัตราส่วนประชากรที่นับถือศาสนาพุทธมากที่สุด จำนวน ๗๓,๗๐๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๗.๖๙

๔.๑.๔ ความหลากหลายทางเชื้อชาติและศาสนาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติและศาสนาซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

กลุ่มชาวจีน

ชาวจีนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มีมากกว่า ๖ ชชาติพันธุ์ย่อย (Sub-Ethnic) เช่นที่อำเภอสุไหงโก-ลก จังหวัดนราธิวาส มีชาวจีนอยู่ร่วมกันกว่า ๔ ชชาติพันธุ์ คือ ชชาติพันธุ์ฮกเกี้ยน ชชาติพันธุ์ไหหลำ ชชาติพันธุ์ฮากกา ชชาติพันธุ์แต้จิ๋ว

กลุ่มชาวซิกข์

ตามประวัติศาสตร์ชาวซิกข์อพยพมาจากอินเดียย้ายเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ภายหลังเกิดสงครามระหว่างอินเดียกับปากีสถานในช่วงหลังปี ค.ศ. ๑๙๔๗ โดยมีตั้งถิ่นฐานหลัก ๆ ในพื้นที่เขตพระนคร และเนื่องจากมีความเชี่ยวชาญด้านทักษะทางการค้า ประกอบกับการคมนาคมทางรถไฟ เชื่อมโยงจากกรุงเทพถึงจังหวัดชายแดนภาคใต้ชาวซิกข์กลุ่มหนึ่งจึงกระจายตัวออกมาตั้งถิ่นฐานค้าผ้า ในพื้นที่ทั้งในจังหวัดยะลาและจังหวัดปัตตานี

กลุ่มชาวซาไก

ชนกลุ่มนี้เป็นชนเผ่าพื้นเมืองในพื้นที่ภาคใต้ของไทย พบมากที่จังหวัดพัทลุงและในจังหวัดชายแดนภาคใต้พบการรวมกลุ่มตั้งถิ่นฐานที่ตำบลบ้านแห อำเภอรือเสาะ จังหวัดยะลา

กลุ่มชาวมุสลิม

กลุ่มชาวมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย แต่ถือว่าเป็นชนส่วนใหญ่ในพื้นที่ เป็นอีกกลุ่มชนหนึ่งที่มีความหลากหลายเช่นเดียวกันนับถือศาสนาอิสลามเหมือนกันแต่มีความแตกต่างทั้งทางพันธุกรรม มีเลือดผสม มีรูปร่างหน้าตา ขนาดร่างกายและชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน ทั้งชาวมลายู ปาตานีกอลิงและที่มีเชื้อสายจากกลุ่มประเทศอาหรับ

กลุ่มชาวไทยพุทธ

กลุ่มชาวไทยพุทธเป็นชนกลุ่มชาติพันธุ์หลักในพื้นที่และเป็นชนดั้งเดิมเช่นเดียวกัน เป็นกลุ่มคนที่นับถือศาสนาหลักเหมือนกลุ่มคนส่วนใหญ่ของประเทศ แต่เป็นชนกลุ่มน้อยในพื้นที่ มีการตั้งรกราก วางถิ่นฐานทั่วบริเวณจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งริมเขาและริมทะเล เดิมอาจนับถือศาสนาพราหมณ์และพัฒนาเป็นพุทธ เป็นกลุ่มชนที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อความศรัทธาจากอินเดียและลังกา

๔.๑.๕ วัฒนธรรม ประเพณีในท้องถิ่น

๑) วัฒนธรรม ประเพณีผู้นับถือศาสนาพุทธ

ประเพณีของผู้นับถือศาสนาพุทธในพื้นที่จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส แบ่งเป็น ๓ รูปแบบ

๑.๑) วัฒนธรรม ประเพณี เนื่องด้วยพระพุทธศาสนา ที่เป็นสากลเหมือนกับภาคอื่น ๆ

ได้แก่ ประเพณีวันเข้าพรรษา ประเพณีวันออกพรรษา ประเพณีทำบุญเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันพระ การทำบุญในประเพณีทอดกฐิน ประเพณีทอดผ้าป่า ประเพณีวันสงกรานต์ เป็นต้น

๑.๒) วัฒนธรรม ประเพณี เฉพาะท้องถิ่นภาคใต้ ได้แก่ ประเพณีวันสารทเดือนสิบ ประเพณีชักพระ ประเพณีฉลองตอก (การทำบุญข้าวตอก) ประเพณีบั้งสุกุลบัว

๑.๓) วัฒนธรรม ประเพณี เฉพาะจังหวัด ได้แก่ ในจังหวัดปัตตานี ประกอบด้วย ประเพณีแห่เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ประเพณีแห่เจ้าพ่อเล่าเอี้ยก้ง ประเพณีลงเล หรือลงทะเล เป็นประเพณีของชาวไทยพุทธ ในอำเภอไม้แก่น ประเพณีแห่ลาซังหรือที่ชาวไทยมุสลิมเรียกว่า “บูยอบือแน” ในจังหวัดยะลา ประกอบด้วย ประเพณีแห่ผ้าห่มพ้อท่านบรรทม ในจังหวัดนราธิวาส ประกอบด้วย ประเพณีรับเจ้าเมือง เป็นต้น

๒) วัฒนธรรม ประเพณีผู้นับถือศาสนาอิสลาม

๒.๑) มาแกบูโละ “มาแกบูโละ” เป็นภาษาท้องถิ่น แปลว่า “กินเหนียว” ประเพณีการกินเหนียวของชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม จะใช้ในหลายโอกาส เช่น แต่งงาน และเข้าสูหนัด คำว่า “กินเหนียว” มีไว้ว่าเจ้าของจะบริการอาหารเฉพาะข้าวเหนียวเท่านั้น แต่เป็นการเลี้ยงอาหารธรรมดาทั่วไปนั่นเอง

๒.๒) การเข้าสูหนัดเป็นหลักการของศาสนาอิสลาม อันเกี่ยวเนื่องกับเรื่องความสะอาด คือการขลิบผิวหนังหุ้มส่วนปลายอวัยวะเพศชายหรือเรียกตามภาษาท้องถิ่นว่า “มาโซะยาวิ” ซึ่งจะทำ แก่เด็กชาย ที่มีอายุระหว่าง ๒ - ๑๐ ปีส่วนการจัดเลี้ยงอาหารในวันเข้าสูหนัดถือว่าเป็นประเพณีอย่างหนึ่ง.

๒.๓) วันฮารีรายอ มีอยู่ ๒ วันคือ วันอิฎิ้ลฟิตรี วันฮารีรายอพอซอ เป็นวันเฉลิมฉลองเนื่องจากการสิ้นสุดการถือศีลอดในเดือนรอมฎอน และ วันอิฎิ้ลอัธฮา หรือที่เรียกว่า วันฮารีรายอหัจญ์ หมายถึงวันเฉลิมฉลองเนื่องในวันเชือดสัตว์พลีเป็นทานบริจาคอาหารแก่คนยากจนและประชาชนทั่วไป

๒.๔) วันเมาลิด เมาลิด เป็นภาษาอาหรับ แปลว่า เกิด ที่เกิด หรือวันเกิด ซึ่งหมายถึงวันสมภพของนบีมุฮัมมัด

๒.๕) วันอาซูรอ อาซูรอ เป็นภาษาอาหรับหมายถึงวันที่ ๑๐ ของเดือนมุฮัรรอนซึ่งเป็นเดือนทางศักราชอิสลาม

๔.๑.๖ สถานที่สำคัญทางศาสนาและวัฒนธรรม ในจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส

สถานที่สำคัญในจังหวัดปัตตานี ๑) มัสยิดกลางจังหวัดปัตตานี มัสยิดกลางจังหวัดปัตตานี

๒) มัสยิดกรือเซะ ๓) ศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ๔) วัดช้างให้ หรือวัดราษฎร์บูรณะ

สถานที่สำคัญในจังหวัดยะลา ๑) ถ้ำศิลป์ ๒) พระพุทธไสยาสน์วัดคูหาภิมุข (วัดหน้าถ้ำ)

๓) อุโมงค์เบตง (อุโมงค์ปิยะมิตร) ๔) พระมหาธาตุเจดีย์ พระพุทธรธรรมประกาศ ๕) มัสยิดกลาง จังหวัดยะลา

สถานที่สำคัญในจังหวัดนราธิวาส ๑) วัดชลธาราสิงเห ๒) มัสยิด ๓๐๐ ปี (มัสยิดวาดีลฮูเซ็น หรือ มัสยิดตะโละมาเนาะ)

๕.๒ กระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

กระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชนชาวพุทธ ใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

การใช้หลักบุญกิริยาวัตถุ ๓

ประชาชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่นับถือพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตนอยู่ในหลักการของศาสนา โดยนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งขออธิบายดังนี้

๑. ทานมัย เป็นบุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน หมายถึง การทำบุญด้วยการให้ทานหรือการสละเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ประกอบด้วย ทานวัตถุ คือ การให้เป็นทรัพย์สินที่เป็นเงิน หรือทรัพย์สินที่เป็นสิ่งของตน เช่น การถวายสังฆทานแก่พระสงฆ์ และทานธรรม คือ ทานที่ให้ด้วยนามธรรม ไม่สามารถจับต้องได้ การให้ความรู้ การสละอารมณ์ เป็นต้น

นอกจากชาวพุทธในพื้นที่สามจังหวัดจะปฏิบัติการให้ทานในรูปแบบของการให้ทานที่เป็นทรัพย์สิน การให้กำลังใจแล้ว ในพื้นที่ยังมีการดำเนินงานลักษณะของจิตอาสาที่ช่วยกันดูแลวัดและประชาชนในพื้นที่ซึ่งถือว่าเป็นการสละเวลา ในการทำเพื่อส่วนร่วมถือว่าเป็นการให้ทานชนิดหนึ่ง

๒. ศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล หมายถึง การทำบุญด้วยการรักษาศีล คือ ประพฤติตนให้ดีให้อยู่ในธรรมทั้งกาย วาจา และจิตใจ ซึ่งชาวพุทธจะดำเนินตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ก่อนจะมีการให้ทานก็จะรักษาศีล ซึ่งการรักษาศีลจะเป็นส่วนทำให้เกิดการระลึกถึงการกระทำ เพื่อควบคุมการกระทำของตนเอง ไม่ให้ทำผิดศีลธรรมและกฎของสังคมที่ได้วางไว้ จะทำให้สังคมที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมที่สงบสุข

๓. ภาวนามัย แห่งบุญกิริยาวัตถุ ๓ เป็นบุญสำเร็จด้วยการภาวนา คือ ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา การฝึกอบรมจิตใจให้เจริญด้วยสมาธิและปัญญา อาทิ การสวดมนต์ การฝึกสมาธิ การเจริญจิตให้มีสติอยู่เสมอ “ภาวนา” แปลว่า ทำให้เจริญ คือ ทำให้สภาพทางจิตใจมีความพร้อมในการรับรู้ การจำ การคิดวิเคราะห์ และการเห็นแจ้ง พร้อมนั้นฝึกพัฒนาจิตด้วยการภาวนาอยู่เป็นนิจ ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีกิจกรรมการฝึกสมาธิในวัดหรือสถานที่ปฏิบัติธรรมอยู่บ่อยครั้ง

การใช้วัฒนธรรมครอบครัว

การใช้วัฒนธรรมของความเป็นครอบครัวมาส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมชาวพุทธคือการใช้ประเพณีสงกรานต์ หรือ วันว่าง ซึ่งเป็นประเพณีที่มีการผสมผสานระหว่างความเชื่อท้องถิ่นคือ “วัน

ว่าง” คือ การสรงน้ำพระ การจัดการรื้อทำความสะอาดบ่อน้ำ และการเล่นสาดน้ำภายในวัด กับ วัฒนธรรมจากส่วนกลางของ “ประเพณีสงกรานต์” ที่ยึดโยงกับหลักความเชื่อทางศาสนา ปัจจุบัน ประเพณีวันสงกรานต์ของหลายชุมชน จึงประกอบพิธีกรรมตามรูปแบบการจัดการของหน่วยงานราชการที่ตอบรับนโยบายการบริหารงานของประเทศ คือ วันแห่งครอบครัว การเล่นน้ำสงกรานต์ และการรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ หรือบุคคลที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือในฐานะผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชน โดยมีการคัดเลือกผู้สูงอายุที่มีอายุ ๗๐ ปีขึ้นไป ถ้าอายุไม่ถึงเกณฑ์ที่กำหนดก็ต้องเป็นบุคคลที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือ ทั้งนี้เพื่อให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุ เป็นการแสดงความเคารพ นอบน้อม ขอพร และส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่ได้แสดงออกถึงความกตัญญูต่เวทิตาธรรมต่อผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชน

การให้ความเคารพผู้สูงอายุและการให้ความสำคัญกับความเป็นญาติสามารถช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ในระดับหนึ่ง เนื่องด้วยความรู้จักมักคุ้นกันในชุมชนหากเกิดปัญหาขึ้นก็จะสืบสาวราวเรื่องและให้ญาติผู้ใหญ่ของคนที่มีปัญหามาช่วยกันแก้ปัญหา

การใช้ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ วิญญาณสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ชาวพุทธในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความสัมพันธ์กับป่าและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตั้งแต่อดีตของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษ การดำรงชีวิตประจำวัน การประกอบอาชีพ ล้วนต้องพึ่งพาป่าและสิ่งแวดล้อมตลอดเวลา วิถีชีวิตของชุมชนมีรูปแบบที่พออยู่พอกิน ใช้ชีวิตกลมกลืนกับธรรมชาติ ดำรงอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชน พื้นที่หมู่บ้านวังไทร ได้อาศัยพึ่งพิงป่าและสิ่งแวดล้อมรอบตัวได้อย่างกลมกลืนโดยการอาศัยวัฏจักรของธรรมชาติในการประกอบอาชีพและผลิตอาหารเพื่อเลี้ยงชีพตนเอง มีสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์มีป่าธรรมชาติ และแหล่งน้ำที่เกิดจากป่าต้นน้ำ ทำให้ประชาชนในชุมชนได้อาศัยทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ในการประกอบอาชีพด้านการเกษตร

จากการพึ่งพิงสิ่งแวดล้อมของประชาชนทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ทำให้เกิดความหวงแหนและปกป้องทรัพยากรที่มีอยู่ของชุมชน ซึ่งจะเห็นได้จากในอดีตมีนายทุนจากภายนอกได้รับสัมปทานในการทำป่าไม้ในชุมชน ส่งผลให้พระภิกษุและประชาชนในชุมชนร่วมกันคัดค้านทำให้สามารถรักษาป่าของชุมชนเอาไว้ได้จนถึงปัจจุบัน

นอกจากประชาชนจะหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่เกิดจากเป็นแหล่งต้นน้ำของชุมชนแล้ว ในชุมชนยังมีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นการเชื่อดั้งเดิมของชุมชน นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าวิญญาณเหล่านี้มีหน้าที่คุ้มครองชาวบ้านในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ปกป้องภัยพิบัติต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นกับประชาชนในชุมชน และยังมีหน้าที่รักษาป่าไม้ แหล่งน้ำของชุมชน ทำให้ภูเขาคือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ทุกคนเคารพยำเกรง ความเชื่อดั้งเดิมนี้อยู่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนโดยผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ

พิธีกรรมการบูชาทวดเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมตามความเชื่อเรื่องทวดของชุมชนที่ติดกับ

ภูเขาของชาวบ้านที่เชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์สามารถสร้างคุณสร้างโทษให้กับผู้ที่ทำผิดได้ ในพิธีกรรมชาวบ้านจะทำบุญตามประเพณีด้วยการถวายสังฆทานแด่พระภิกษุสงฆ์ และนำอาหารหวานคาวผลไม้มาบูชาได้ต้นไม้มาก ทำให้กลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของชาวพุทธที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

กระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชนชาวมุสลิม ใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

ความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว

ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามมีความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว คือ อัลลอฮ์ เชื่อในบรรดานบี (ศาสนทูต) ต่างๆ ที่พระอัลลอฮ์ทรงประทานให้เป็นผู้ชี้ทางให้กับผู้ศรัทธา โดยมีความเชื่อในพระเจ้าโดยใช้เหตุผลใช้สติปัญญา เชื่อถือ ยึดมั่นและยอมรับในคัมภีร์อัลกุรอานและอัลหะดีษซึ่งเป็นสิ่งที่พระเจ้าได้ประทานให้ พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างทุกสรรพสิ่ง ทรงเมตตาปราณี คุ้มครอง มีอำนาจเหนือทุกสิ่ง และเป็นผู้สมควรได้รับการเคารพและเชื่อฟังเพียงองค์เดียว

ความศรัทธาในศาสนาทำให้ประชาชนในชุมชนเกรงกลัวต่อการทำผิดบาป ประพฤติตนอยู่ในกรอบของศาสนา เป็นการแก้ปัญหาเบื้องต้นในชุมชนที่เกิดจากจิตสำนึกของตนเอง ส่งผลให้ชุมชนอยู่อย่างสงบสุข ส่วนบุคคลที่กระทำความผิดทั้งหลักศาสนาและกฎหมายบ้านเมือง เช่น การเสพยาเสพติด การเล่นการพนัน ในชุมชนมุสลิม จะคอยสอดส่องดูแล เพราะเป็นสิ่งที่ผิดต่อหลักการศาสนา และผิดกฎหมายบ้านเมือง ผู้นำทางศาสนาจะคอยสั่งสอนผ่านการละหมาดในทุกวัน ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง

การละหมาด

มัสยิดเป็นศูนย์กลางของคนในชุมชนที่ใช้ปฏิบัติศาสนกิจ ส่งเสริมกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ โดยนำหลักศาสนามาใช้ในการดำรงชีวิตซึ่งพื้นฐานหลักของชุมชนคือศาสนาอิสลาม

การละหมาดของชุมชนจะมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางทั้งนี้เพื่อสร้างความสามัคคีในกลุ่มศาสนิกด้วยกัน และการละหมาดจะมีสมาชิกในชุมชนมาร่วมกันละหมาดมากกว่าหนึ่งคน ดังนั้นการกำหนดให้มีการละหมาดร่วมกันเป็นจำนวนมาก จึงเป็นแนวทางสร้างความเป็นหนึ่งเดียว เพิ่มความเชื่อมั่น ในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนร่วมกันและเป็นการสร้างพลัง ให้กับชุมชนภายใต้จิตสำนึกของการละหมาดร่วมที่มีมัสยิดด้วย

มัสยิดมีบทบาทในการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่เยาวชนกลุ่มเสี่ยงและผู้ใช้สารเสพติดให้ความสนใจ เช่น การจัดการแข่งขันกีฬาในชุมชน การจัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ เพื่อส่งเสริมการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และการสร้างความใกล้ชิดผูกพันระหว่างเยาวชนกลุ่มเสี่ยงผู้ใช้สารเสพติด ผู้นำศาสนา และประชาชน โดยการจัดกิจกรรมแต่ละครั้งมีการสอดแทรกหลักจริยธรรมทางศาสนาอิสลาม

การจ่ายซากาต

ศาสนาอิสลามมีลักษณะแตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ เนื่องจากได้บัญญัติครอบคลุมถึงวิถีชีวิตของผู้นับถือทุก ๆ ด้าน ตั้งแต่เกิดจนตาย มุสลิมทุกคนไม่สามารถแยกอิสลามออกจากวิถีการดำเนินชีวิต ไม่สามารถเลือกปฏิบัติเฉพาะสิ่ง เฉพาะอย่าง เฉพาะบางประการ ตามหลักศาสนาได้ การจ่ายทานบังกับ หรือ ซะกาต ระบุให้มุสลิมทุกคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจตามศาสนาบัญญัติ คือ มีทรัพย์สินเหลือจากปัจจัยสี่ และถือครองทรัพย์สินที่สะสมไว้ครบรอบ ๑ ปีจันทรคติ หรือตามช่วงเวลาที่ศาสนากำหนด ต้องจ่าย ซะกาตตามอัตราที่กำหนดไว้

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การจ่ายซะกาต นอกจากจะเป็นการแสดงออกถึงความศรัทธาแล้ว ยังเป็นการแสดงความเคารพภักดีต่อพระเจ้าหรือ อัลเลาะห์ โดยผ่านทางความช่วยเหลือสังคมด้วย

๔.๓ ความสำคัญของกระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

จากการศึกษาโดยการสัมภาษณ์ในประเด็นความสำคัญของกระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนโดยบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนาและวิถีแห่งวัฒนธรรมของชุมชน ทำให้ทราบว่าศาสนาและวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ทั้งประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธ และประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลาม สามารถอธิบายได้ดังนี้

ความสำคัญต่อตนเอง

การดำเนินการตามหลักการทางศาสนาและใช้ชีวิตให้เป็นไปตามวิถีศาสนาและวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อการตนเองในด้านการฝึกตน เพราะหลักการทางศาสนาเป็นเสมือนวินัยที่คอยควบคุมไม่ให้กระทำความผิดต่อผู้อื่น เป็นการเคารพต่อพระเจ้า หรือการเคารพต่อธรรม การดำเนินชีวิตไปตามศาสนานั้นจะส่งผลดีทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ทำให้ตนเองได้ไปอยู่บนสวรรค์ แต่ในปัจจุบันก็จะทำให้ตนเองมีความสุข

ความสำคัญต่อครอบครัว

ครอบครัวที่นับถือศาสนาพุทธในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พื้นฐานวิถีชีวิตตั้งอยู่บนพื้นฐานต้นทุนทางวัฒนธรรมความเชื่อในศาสนา และเรื่องผี วิญญาณ อิทธิพลทางศาสนาฮินดู พราหมณ์ ประเพณีท้องถิ่นชุมชนชาวไทยพุทธจึงมีการผสมผสาน ที่บูรณาการกับหลักความเชื่อ และหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา มีต่อผลต่อถึงวิถีการดำเนินชีวิตในสถาบันครอบครัว ที่มักคอยสอนบุตรหลานให้ดำเนินชีวิตตามขนบธรรมเนียมประเพณีของบรรพบุรุษ เช่น ประเพณีทำบุญเดือนสิบ ประเพณีทำบุญเดือนห้า ที่ทำให้คนในครอบครัวมาทำกิจกรรมร่วมกัน ไม่ว่าจะไปทำงานหรือย้ายที่อยู่ไปอยู่ที่อื่น แต่พอช่วงเดือนห้า และช่วงเดือนสิบ ซึ่งจะเป็นการทำบุญให้กับบรรพบุรุษ ชาวพุทธก็จะกลับมาบ้านเกิดที่มีกระดุมบรรพบุรุษเก็บรักษาไว้อยู่ ส่งผลให้เกิดการพบปะกันระหว่างคนในครอบครัว เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในครอบครัว ดังคำกล่าวของ นาย ค กล่าวว่

สถาบันครอบครัวมุสลิมให้ความสำคัญและปฏิบัติตามหลักการทางศาสนา กระบวนการจัดการทางสังคมของสถาบันครอบครัวมุสลิมในวิถีการปฏิบัติตามประเพณีประจำปียังแต่เกิดไปจนกระทั่งชีวิตมีความเข้มแข็ง เป็นไปอย่างมีระบบ บนพื้นฐานความเชื่อตามหลักการปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลาม ช่วงวัยเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งเข้าสู่วัยรุ่น สถาบันครอบครัวใช้กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจให้แก่บุตรหลานตามวิถีปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลามค้อย่างเคร่งครัดในวิถีการปฏิบัติ

ความสำคัญต่อชุมชน และสังคม

กระบวนการจัดการทางสังคมบนพื้นฐานประเพณีประจำปีของชุมชนมุสลิมในยุคปัจจุบัน ซึ่งนำมาซึ่งความเข้มแข็งและความเป็นอัตลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรม ยกตัวอย่างกระบวนการจัดการทางสังคมเพื่อสร้างความเป็นอัตลักษณ์ให้กับชุมชน เริ่มตั้งแต่ประเพณีการเกิดจนกระทั่งบุตรหลายเข้าสู่ช่วงวัยรุ่น จากที่สถาบันครอบครัวได้ถือปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีบนพื้นฐานหลักคำสอนทางด้านศาสนาอิสลาม จนกลายมาเป็นแบบอย่างวิถีการปฏิบัติที่เป็นอัตลักษณ์ทางด้านประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน เริ่มตั้งแต่ประเพณีการเกิดจนกระทั่งบุตรหลายเข้าสู่วัยรุ่น เช่น ประเพณีการเกิด : การโกนผมไฟ การตั้งชื่อและการเชือดสัตว์ พิธีการละหมาด ส่วนพิธีเข้าพิธีเข้าสู่หนัด (คอตันหรือมาโชะยาวิ) บางชุมชนจะมีหน่วยงานราชการในพื้นที่ได้ดำเนินการให้บุตรหลานแต่ละครอบครัวที่จะเข้าสู่ประเพณีเข้าสู่หนัด ได้เข้ามาร่วมโครงการในการเข้าพิธีพร้อมกัน ซึ่งได้สะท้อนกระบวนการจัดการทางสังคมของชุมชนมุสลิม โดยใช้ฐานต้นทุนทางด้านประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อสร้างความเข้มแข็งความสามัคคี

ประเพณีท้องถิ่นชาวไทยพุทธในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ยังมีหลายประเพณีที่มีความสำคัญตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อร่วมกันของชุมชนได้บูรณาการกับวิถีชีวิตในยุคปัจจุบัน เช่น ชักพระเดือนห้า ประเพณีรับเตา ประเพณีไหว้ทาง ประเพณีเหล่านี้ชุมชนตั้งอยู่บนฐานคิดความเชื่อว่า ถ้าประกอบประเพณีเหล่านี้แล้ว จะทำให้ชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ในการทำเกษตรกรรม และจะทำให้การดำเนินชีวิตในชุมชนมีความสุข ปราศจากภัยพิบัติต่าง ๆ หรือบางประเพณี เช่น ประเพณีลาซัง ได้สร้างบูรณาในการจัดกิจกรรมร่วมกับ หน่วยงานในท้องถิ่น ยกกระดับประเพณีท้องถิ่นให้เป็นประเพณีระดับสังคม เพื่อรองรับการท่องเที่ยวประจำปีของชุมชน

ความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม

ศาสนา ในพื้นที่สามจังหวัด คือ จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส ที่มีความหลากหลายอยู่ร่วมกันมาอย่างยาวนาน ในการดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคมแห่งนี้ ใครที่นับถือศาสนาใด ก็จะดำเนินกิจกรรมตามศาสนาของตนเอง ไม่มีการก้าวล่วงล่วงล้ำในความเชื่อของแต่ละบุคคล เพราะหากยึดมั่นในหลักคำสอนทางศาสนาอย่างแท้จริง ก็จะไม่ไปทำร้าย เอาเปรียบผู้อื่น มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน นั่นก็เป็นเพราะคำสอนทางศาสนาที่ได้ปลูกฝังให้คนมีเมตตาต่อกัน ซึ่งจะ

ส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม
การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ ๑. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานีสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชาของหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาศาสนา เช่น วัฒนธรรมไทย ประเพณีทางพระพุทธศาสนา ๒. หน่วยงานภาครัฐโดยเฉพาะหน่วยงานเฝ้าระวังยาประจำจังหวัดได้นำแนวคิดการพัฒนาชุมชนโดยใช้หลักการทางศาสนาและวัฒนธรรมของคนในชุมชนมาเป็นพื้นฐานของการพัฒนา ๓. เผยแพร่รูปแบบการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี
การประชาสัมพันธ์ มีการประชาสัมพันธ์ผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต http://www.mcupt.com

